NORVEGIA SACRA

284.11
N891

NORVEGIA SACRA

AARBOK
TIL KUNNSKAP OM DEN NORSKE KIRKE
I FORTID OG SAMTID

OTTENDE AARGANG
1928

STEENSKE FORLAG :: OSLO

Utgitt efter tiltak av
den Norske Kirkes biskoper
Redigert av Oluf Kolsrud

JOHANSEN & NIELSENS BOKTRYKKERI, OSLO

NORVEGIA SACRA

1928

Utgivernes forord.

Norvegia Sacra, Aarbok og Skrifter til Kunnskap om den Norske Kirke i Fortid og Samtid, utgis efter tiltak av den Norske Kirkes biskoper og redigeres av professor *Oluf Kolsrud* som ansvarlig skriftstyrer. Om planen for denne publikasjon henvises til utgivernes forord til de bind som blev utgitt i 1921 og 1922. En oversikt over hvad der hittil er kommet, finnes paa følgende blad i denne aargang av Aarboken.

For 1928 utgis:

A) Ottende aargang av Aarboken Norvegia Sacra.

B) Sjette bind av Skrifterne: Dommedagsventing. Millennismen og dens innslag i norsk kristendom. Av prost *Thorstein Gunnarson*.

Aarboken for 1928 utgis likesom de syv første aarbøker med hjelp av Oplysningsvesenets Fond.

Johan Lunde. Bernt Støylen. Peter Hognestad. J. Støren.
M. Bjønness-Jacobsen. J. C. Petersen. Eivind Berggrav.

Oluf Kolsrud.

NORVEGIA SACRA

AARBOK OG SKRIFTER TIL KUNNSKAP OM DEN NORSKE KIRKE I FORTID OG SAMTID

utgitt efter tiltak av den Norske Kirkes biskoper,

redigert av

professor *OLUF KOLSRUD.*

AARBOK. Steenske forlag, Oslo.

FØRSTE AARGANG. 1921. Kr. 10.00.

Med bidrag av *Oluf Kolsrud, Fredrik Paasche, H. Wiers-Jenssen, R. Slaattelid, H. G. Heggtveit, Jørgen E. Sivertsen.* — Innhold: St. Olavs gjerning. Fra den norrøne kristendoms eldste historie. De liturgiske skuespill i Norden og deres siste utløper, stjernespillet. Hans Egede og Grønland. Ophevelsen av konventikelplakaten. Sognepresten Hans Landstads biografi. Salmedikteren Magnus Brostrup Landstads selvbiografi. Det religiøse og kirkelige liv i Troms fylke. Biskopenes beretninger om den Norske Kirke i 1920. 237 sider.

ANDRE AARGANG. 1922. Kr. 10.00.

Med bidrag av *Thor Kielland, Absalon Taranger, Fredrik Paasche, Oluf Kolsrud, Ragnvald Gjerløw, O. Olafsen, Kristian Nissen, O. Forstrøm, W. M. Schjelderup, R. Slaattelid, H. G. Heggtveit, H. Leganger, Anders Bugge, Fred. Tybring, Einar Johs. Nilssen, Knut Mollestad, G. W. Wulfsberg, G. O. Kløvstad, P. St. Koren, Nils C. Christie, I. Flønæs, L. M. Hol, Hans Smith.* — Innhold: St. Olavs skrin, med 10 billeder. Kong Magnus Erlingssons privilegium for den Norske Kirke. To samtaler oversatt fra det gamle sprog, Stavanger bispestol, bispedømmets grenser, bispestolens flytning og gjenreisning. Interiør fra en vestlandsk prestegaard i 1680-aarene. Biskop Peder Krogs visitasreise i Finnmarken 1708. Norske presters slektsnavne. Av altergangens historie i det gamle Fredrikshald. Erindringer av og om stiftsprost J. B. Flottmann. Ordskiftet i 1840-aarene om en norsk kirkeforfatning. Indremisjonæren Jacob Traasdahl, med portrett. Et pastoral-teologisk reponsum av biskop J. C. Heuch. Vestlandsk kristendomstype. Kirkens kunst før og fremover. Et kirkeprogram. Livsskildringer med portretter av Gabriel Baardsen, Jakob Gregusson, August Mollestad, Børre Bomhoff, Jacob Anderssen, Jens Tandberg, Gustav Dietrichson, Hans Domaas, Jens Otterbech. Selvbiografier med portretter av Johan Lunde og Mikkel Bjønness-Jacobsen. Biskopenes beretninger om den Norske Kirke i 1921. 357 sider.

TREDJE AARGANG. 1923. Kr. 15.00.

Med bidrag av *Johan Meyer, Jón Helgason, O. M. Sandvik, O. Olafsen, J. Jørgensen, J. Qvigstad, Oluf Kolsrud, Anders Gimse, O. C. Breda, Kris Wold-Torne, Thomas Barth, P. Sandvik, Mikael Hertzberg, E. Diesen, S. Bretteville Jensen, H. G. Heggtveit, Aug. B. Jahnsen, Th. Freihow, K. F. Hagene, Olaf Moe, J. B. Gilhuus, Karl Marthinussen, Fred. Tybring, Einar Amdahl, Anders Bugge, D. Hvoslef, A. Olsen, W. P. Sommerfeldt.* — Innhold: Vore fedres valg av kirkested. Den islandske kirkes kaar under katolicismen. Nogen gammelkirkelige melodier i Hans Thomissøns Psalmebog av 1569. Kirkebøkene i vort land betraktet fra et kulturhistorisk synspunkt. Folkeundervisningen paa landet i

Norge omkring 1739. Lars Jakobsen Hættas beretning om de religiøse og moralske forhold i Kautokeino før den læstadianske vekkelse. Hans Nielsen Hauges fangenskap, dokumenter fra aarene 1804-1814. Haugianeren og demokraten Mikkel Grendahl. Lars Skrefsrud i Bodsfengslet. Om biskop N. J. Laache, med portrett. Livsskildringer med portretter av Arnoldus Hille, Jørgen Jørgensen, Gustav Jensen, Einar Skavlan, Jørgen Løvland, Sigvald Blaker, Vilhelm Sommerfelt, Aasulv Bryggesaa, Halfdan Wennevold, Edvard Sverdrup, Ole Theodor Moe, Carl Konow, Andreas Aamot, Jørgen Edvin Nilssen. Selvbiografi med portrett av Jens Gleditsch. Gjenreising og nyskaping i nyere norsk kirkekunst, en oversikt for aarene 1900-1923, med 20 billeder. Biskopenes beretninger om den Norske Kirke i 1922. Kirkelig statistikk 1922. De norske misjoner i 1922. Ekteskap og skilsmisse, kirkelige forslag og uttalelser 1921-23. Kirkelig bibliografi 1922. 470 sider.

FJERDE AARGANG. 1924. Kr. 15.00.

Med bidrag av *Oluf Kolsrud, Jón Helgason, A. Halvorsen, O. Olafsen, A. Schøning, Ludvig Selmer, Ivar Welle, A. F. W. J. Prytz, Hans Woll, K. Petersen, Olaf Moe, K. E. Riise, M. J. Stolee, K. O Kornelius, Olai Skulerud, D. Hvoslef, A. Olsen.* — Innhold: St Olavs kristenrett. Erkebiskop Olav Throndsson av Nidaros, med 4 billeder. Islands kirkelige utviklingsgang siden reformasjonen. Fra den første Talvik-prests tid. Erik Røring, sogneprest i Veøy, med 2 billeder. Vaar Frelsers kirke i Drøbak, med 17 billeder. Skriftprincippet i norsk teologi i det 19de aarhundrede. Arne Garborgs religion, med portrett. Livsskildringer med billeder av Ole Tobias Olsen, Albert Landstad, August Weenaas, Peder Nordsletten, Oscar Moe, Ivar Sælen, Erik Kristian Johnsen, Olafia Johannsdottir, Ludvig Eriksen. Biskopenes beretninger om den Norske Kirke i 1923. Utredning om Haalogaland bispedømmes deling. Kirkelig statistikk 1923. De norske misjoner i 1923. 328 sider.

FEMTE AARGANG. 1925. Kr. 12.00.

Med bidrag av *Jón Helgason, Joh. E. Brodahl, Oluf Holck, Andreas Seierstad, O. Stavem, A. F. W. J. Prytz, M. Syltevik, K. Petersen, Ingvald B. Carlsen, J. Qvigstad, Ole C. Iversen, Jonas Myhre, A. Olsen, Oluf Kolsrud, W. P. Sommerfeldt.* — Innhold: Jón Ögmundsson den hellige, biskop i Hólar. Prestevalget i Støren 1654, med 5 billeder. Norsk salmediktning i annen halvdel av det 17. aarh. Presten i norsk folketradisjon. Livsskildringer med billeder av Karl Titlestad, Johan Willoch Erichsen, Edvard Liljedahl, Ole Gjerløw, Anders Forfang, Hersleb og Jakob Walnum, Nils Ursin, Carsten Hansteen, Halfdan Møller. Selvbiografi med portrett av Jacob Christian Petersen. Biskopenes beretninger om den Norske Kirke i 1924. Kirkelig statistikk 1924. De norske misjoner i 1924. Kirkelig bibliografi 1923. 318 sider.

SJETTE AARGANG. 1926. Kr. 10.50.

Med bidrag av *Oluf Kolsrud, Joh. E. Brodahl, W. Neumann, N. R. Heyerdahl, J. Qvigstad, Johannes Gausdal, M. Syltevik, Thorbjørn Frølich, Karl Vold, Eugène Hanssen, A. Olsen, W. P. Sommerfeldt.* — Innhold: Kollats i den Norske Kyrkja. Prestekunstnere i Norge paa 1600 tallet, med billeder. Prost Jens Colstrup, med billede, Et kristelig vennebrev fra 1777. Bidrag til Finnmarkens kirkehistorie (Erindringer 1825-49 av Anders Persen Bær). Menighetsdannelsen i Santalistan. Livsskildringer med portretter av Christian Martin Eckhoff, Christopher Bruun, Lars Dahle, Ole Moe, Olaus Breda. Biskopenes beretninger om den Norske Kirke i 1925. Oslo biskops innberetning om hans reise i Amerika 1925. De norske misjoner i 1925. Kirkelig bibliografi 1924. 256 sider.

SYVENDE AARGANG. 1927. Kr. 8.00.

Med bidrag av *Absalon Taranger, Hartvig C. Christie, A. Olsen, Oluf Kolsrud.* — Innhold: Prestenes bekjennelsesplikt i den Norske Kirke, betenkning avgitt til det Kgl. Kirke- og Undervisnings-Departement, 1927. Før 1739, et bidrag til folkeundervisningens historie i Norge. Biskopenes beretninger om den Norske Kirke i 1926. De norske misjoner i 1926. Kirkelig bibliografi 1925. 201 sider.

OTTENDE AARGANG. 1928. Kr. 8.00.

242 sider. Se innholdsfortegnelsen fremst i denne aarbok.

Originalbind til aarboken kr. 2.00.

SKRIFTER. Bibliotheca Norvegiæ Sacræ.
A/S Lunde & Co.s forlag, Bergen.

FØRSTE BIND. 1922 B.

Carsten Hansteen: Av det norske kristenlivs psykologi.
226 sider. Pris kr. 10.00, innbundet kr. 12.00.

ANDRE BIND. 1923 B.

Andreas Seierstad: Kyrkjelegt reformarbeid i Norig i nittande hundreaaret. Fyrste bandet. (Avhandling for doktorgraden i teologi.)
343 sider. Pris kr. 12.00, innbundet kr. 14.50.

TREDJE BIND. 1923 C.

Ludvig Selmer: Oplysningsmenn i den Norske Kirke. Et bidrag til forståelsen av oplysningsbevegelsens utvikling i Norge. (Avhandling for doktorgraden i teologi.)
226 sider. Pris kr. 10.00, innbundet kr. 12.00.

FJERDE BIND. 1924 B.

Daa Noreg var misjonsmark. Minneskrift um Mostertinget i aar 1024. Av *Peter Hognestad, Absalon Taranger, Knut Robberstad, Johan Meyer.* Med 16 bilæte.
96 sider. Pris kr. 4.50, innbundet kr. 6.50.

FEMTE BIND. 1927 B.

O. Olafsen: Norsk prestegårdsliv. Kulturhistoriske skildringer fra våre prestegårde. Med hundre billeder.
205 sider. Pris kr. 10.00, innbundet kr. 12.00.

SJETTE BIND. 1928 B.

Thorstein Gunnarson: Dommedagsventing. Millennismen og dens innslag i norsk kristendom. Med 18 billeder.
296 sider. Pris kr. 10.00, innbundet kr. 12.00.

NORVEGIA SACRA
1928

INNHOLD.

Side

Bidrag til Herrnhutismens Historie i Norge. Av skolebestyrer † *S. A. Sørensen* (Oslo) 1
Herrnhutisme i Drammen, s. 1. — Pastor Hans Stud, s. 4. — Kateket Marcus Nexøe, s. 5. — Elias Østergreen, s. 28. — Familien Wulfsberg, s. 35.

Salmediktning og salmesamling i Norge i tiden fra 1814 til 1869 (bortsett fra Landstads og A. Hauges salmeboksarbeide). En kirkehistorisk og hymnologisk undersøkelse og vurdering. Av lektor *Halkild Nilsen*, Bergen 43

Bidrag til Finnmarkens kirkehistorie.

V. Læstadianismens særpreg. Av residerende kapellan *P. C. Astrup*, Bergen 155
Læstadianer-predikanten Erik Johnsen, selvbiografiske meddelelser, optegnet av P. C. Astrup 164

Beretninger om den Norske Kirke i 1927. Avgitt til det kgl. Kirke- og Undervisningsdepartement av den Norske Kirkes biskoper 171

I. Oslo bispedømme. Av *Johan Lunde* 171
II. Hamar bispedømme. Av *M. Bjønness-Jacobsen* 180
III. Agder bispedøme. Av *Bernt Støylen* 182
IV. Stavanger bispedømme. Av *J. C. Petersen* 191
V. Bjørgvin bispedøme. Av *Peter Hognestad* 196
VI. Nidaros bispedømme. Av *J. Gleditsch* 200
VII. Haalogaland bispedømme. Av *J. Støren* 205

De norske misjoner i 1927. Av kretssekretær i det Norske Misjonsselskap pastor *A. Olsen*, Drammen 216

Kirkelig bibliografi 1926-27. Se Norvegia Sacra 1929.

BIDRAG TIL HERRNHUTISMENS HISTORIE I NORGE.[1]

AF

S. A. SØRENSEN †.

HERRNHUTISME I DRAMMEN.

Under Kong Christian VI.s Regjering var der, som vi ved, en bevæget religiøs Tid her i Norge. Ligeoverfor den saakaldte „døde" Ortodoksi gjorde man Fordring paa „Aandens Liv". Denne Betoning af det aandelige var Tidens Styrke, men vel ogsaa, da der kunde trækkes for sterke Veksler paa den religiøse *Følelse*, dens Svaghed.

Naar vi gjennemlæser Drammens Skifteprotokoller fra Christian VI.s Tid, vil man lægge Merke til at de Bøger, som opføres fra de forskjellige Skifter, som oftest er af *religiøst* Indhold, og at Titlerne bærer Tidens Merke. Det er saaledes iøinefaldende hvor ofte der i en Bogs Titel forekommer Ordet „aandelig". Vi skal nævne en Del af Bøgernes Titler:

„De tretten aandelige Politiforordninger". „De Bedendes aandelige Kjæde". „Bruden og Brudgommens, Jesu Christi og hans Kirkes, aandelige Kirkesange". „Daniel Pauli Aandelige Lyst-Hauge". „Dorthe Engelbretsdatters Aandelige Sange og Taareperse". „Kingos Aandelige Sjungekor". „Kegels 12 aandelige Betænkninger". „Heinrich Müllers Aandelige Sparetimer". „Naadens aandelige Markedstid eller Tidsmarked". „Naadens Dørs aandelige Hammer". „Johannes Rami Aandelige Markets-Tid". „Selmers Aandelige Forlystelser". „Speners Aandelige Præstedømme". „Sjælens aandelige Forraad". „Den nye aandelige Vandkilde". „Den aandelige Christendom". „Aandelige Brøndspring". „En aandelig Julestue". „En aandelig Kirkesang". „De tolv aandelige Betænkninger". „Den aandelige Hoved Nøgel til Himmelen". „Den aandelige Tidsfordriv". „Den aandelige Betænk-

[1] Andre bidrag til Herrnhutismens historie i Norge i 18de aarh., av samme forfatter, finnes i Norsk Theologisk Tidsskrift 1902, 1904, 1906, og i Luthersk Kirketidende 1904 II, 1905 II.

ning over den yderste Dommedag". „En aandelig Bønnebog". „Tyve aandelige Paaskebetænkninger".

Af andre Titler, som minder om Tiden, kan anføres: „Den andægtige Christendom". „En aabnet Samvittigheds Bog". „Bibelsk Virak". „En bodfærdig Synders daglige Skriftestol". „Sjælens faste Borg" (af Samuel Bugge). „Dr. Ludvig Bayles Gudfrygtigheds Øvelse". „Buniani Pillegrims Fremgang". „Den christne Ridder". „Coldings Blodige Brudgom". „En Christens Tanketøile". „Dødsens søde Tanker". „Dorothea Engebretsdatters Sjælens Sang og Taareoffer". „Drelincourts 'Trøst mod Dødens Skræk', fordansket ved Hr. Frants Vogel". „Den sjungende himmelske Lyst". „Evangeliske Lysthauge". „Fornøielige Tanker for en Bekymret Sjæl". „Gileads Salve mod Dødsens Saar". „Guds Raad til Salighed". „Guds Barns sukkende Hierte, under Guds tugtende Haand". „Lasari Helvede og Himmerig". „Guds Børns gylden Clenodie". „Henrik Thomesen Gerners Hellige Dages hellige Tanker". „Guds Børns daglige Memorial". „Gerhardi Sjælens Klenodie". „Den himmelske Herredag". „Hiertestyrkning af det himmelske Apothek". „Helvedes Badstue og Mester Lucidarius". „Jens Dinesen Jersins Rigtig Vei til Evigheden". „Jomfruens Ærekrands". „Jens Cloegers Bedekunst". „Lassenii Bibelske Virak". „Livets Ord udi Dødens Stund". „Dr. Müllers evangeliske Hiertespeil". „Dr. Müllers Taare- og Trøstekilde". „Martin Mollers Beredelse til Døden". „Masii Hellige Passionstanker". „Caspar Neumans Alle Bønners Kierne". „Naurs Paaskeliljer". „Rosen iblandt Torne". „Jesper Rachlofs Taareperse". „Speners Rene evangeliske Melk". „Den sande Livsens Vei". „Synderes Speil". „Jean de la Serre's Dødsens søde Tanker". „Troens Kamp og Seier". „Trøst mod Dødens Skade". „Den troende Kjærlighed". „De Udvalgtes uforgjængelige Krone i Himmelen". „Dilherrns Vei til Salighed". „Grabovs Værdige Gjæst ved Herrens Bord". „Arndts Sande Christendom" (14 G.). „Paradisets Urtegaard" (8 G.). „Fandens fire Dotre".

Enkelte af de opregnede Bøger er fra sidste Halvdel af det 17de Aarh., men de fleste fra den første Halvdel af det 18de.

Af Prækensamlinger nævnes oftere Brochmands Huspostil (c. 20 Gange), Dr. Henrik Gerners Huspostil (c. 10 G.), do. over Epistlerne (2 G.), Povel Andersen Medelbys Huspostil (4 G.), Rostocks (7 G.), Spangenbergs (2 G.), Dr. Henrik Müllers (16 G.), Dr. Franckes Haand-Postil, „Fattigmands Huspostil", „Dr. Nils Hemmingsens Postil", „En liden Hus- og Reisepostil", „Dr. Luthers Postil", „Winslofs [o: Henr. Müllers] Huspostil", „Nils Mikkelsen Aalborgs" [efter Luther],

Af polemiske Bøger: „Johan Philip Fresenii Svar, om man skal gaa over til den herrnhutiske Menighed, fordansket ved O. H.". „En Uges Samtale mellem en catholisk Christen og en romersk Catholik".

Af andre Bøger kan merkes „Thomas Kempis' Christi Efterfølgelse" (5 G.), „Peder Dass' Catechismi Sange" (10 G.).

Af *tyske* Bøger kan merkes: „Johannes Tauleri Prædiken". „Dr. Johan Arndts Davids Psalter". „Der richtige und betrügliche Himmels-Weg". „Biblischer Weihrauch". „Catharina von Genua, der göttliche Liebes-Weg".[1] „Probirstein der Heiligen".

Vi ser, det var ikke saa liden en Samling af religiøse Bøger, som fandtes i Drammen paa Christian VI.s Tid. Idethele har vi noteret os fra den Tids Skifter c. 225 forskjellige religiøse norske og danske Bøger. Og saa er det jo ikke sikkert, at alle de Bøger, der fandtes, netop er nævnt i Skifteprotokollerne. Det var jo ikke ved alle Dødsfald, at der holdtes Skifte, og selv om Skifte holdtes, kunde det vel hænde at forskjellige Bøger blev holdt tilbage af Familien og ikke kom til Auktion. Det er kun et Faatal af disse Bøger, som nu er kjendte. De allerfleste er forlængst glemte; selv i Bibliotheca Danica (I, 341 ff, 362 ff, 403 ff, 438 ff, o.s.v.) er det ikke mange af de nævnte Titler, som vi har gjenfundet.

Under saa religiøst bevægede Tider maatte Herrnhutismen kunne finde Jordbund, og vi skal i det følgende fortælle et og andet om de Personer i Drammen, som sandsynligvis var paavirkede af denne Retning.

I 1769 sender en Del herrnhutisksindede Mænd i Drammen en Skrivelse til Menigheden i Herrnhut, hvori de fortæller „om Guds Gjerning i Drammen og omliggende Egn". Skrivelsen, der er affattet paa Tysk, lyder saa:[2]

„Aar 1720 og i de følgende Aar skeede her i Drammen den *første* Opvækkelse ved en from, ivrig og streng ('gesetzlichen') Præst ved Navn *Stud,* der døde 1729. 1730 skeede der ogsaa i Christiania en saadan Opvækkelse, ligesaa ved en from Præst ved navn *Hoff.* Kort efter blev en Præst i Sandefjord, ved navn *Leth,* senere Professor i Kjøbenhavn, opvakt, og ved ham igjen nogle andre Præster i Egnen, nemlig Hr. *Gerner* og *Thurman* i Vaale og Hr. *Tideman* i Larvig, som igjen havde Opvækkelser i sine Menigheder og begyndte at holde Forsamlinger. Paa samme Tid havde ogsaa Præsten *Rennord* i Moss Opvækkelser. 1737 og 38 var Broder *Gert Hansen* fra Herrnhut her, som i denne Egn bragte

[1] Denne Bog var bleven oversat fra Fransk og udgivet af Waisenhuset i Halle; se Ritschl, Gesch. des Pietismus II, S. 264. I Wetzer u. Welte's Kirchenlexicon VII, 343 nævnes „Geistliches Wechselgespräch zwischen der Seele und Gott", i Herzogs Realenc. VII, 473 „Ein Dialog über die reine Liebe zu Gott". [2] Se Norsk theol. Tidsskrift 1904 S. 241.

de Opvakte det gode Budskab om Forsoningen og som den meste Tid holdt med Velsignelse Forsamlinger i Christiania og Larvig. I 1741 kom, efter Ansøgning til Pastor Bluhme i Kjøbenhavn fra de herværende Opvakte, *Marcus Nexøe* som Kateket til Drammen. Han var den første, som her offentlig forkyndte Evangeliet, understøttet af Brødrene *Crøger* og *Block*, som dengang var her paa Gjennemreise, og holdt med megen Kraft og Naade offentlige og private Forsamlinger, hvorved mange nye her blev vakte. Paa samme Tid begyndte ogsaa Pastor *Green* i Christiania offentlig at prædike Evangeliet, hvorved den Opvækkelse opstod, som endnu bestaar. Da Nexøe i 1745 reiste væk, kom Broder *Østergreen* paa sin Tilbagereise fra Lapland hid. Ved at samtale med ham blev nogle af de herværende Opvakte enige om at udbede sig af Menigheden et Søskendepar og fik ogsaa 1746 Søskenderne *Brau.*[1] De var de første, som grundig viste os den rette Vei.[2] De har i det hele betjent os i 16 Aar med megen Troskab, Visdom og blivende Velsignelse, indrettet Forsamlinger blandt os, hvor Efterretninger fra (herrnhutiske) Menigheder er bleven læst op for os; to Gange om Aaret har de besøgt Christiania, Holmestrand, Tønsberg, Larvig og Skeen og begyndt og fortsat Ordningen i de herværende spredte Menigheder. Paa deres Tid havde vi ogsaa velsignede Besøg af Biskop Nitschman, Brødrene Krause, Crøger og Block. Da Brau's forlode os i 1763, blev Søskenderne *Hoyer* sendt til os. De har hjertelig antaget sig os, fortsat med Ordningerne og Forsamlingerne, betjent os i sand Velsignelse med Ordet om Korset, særdeleshed holdt vedlige Samfundet og Enigheden mellem os og fortsat Besøgene til de andre Steder to Gange om Aaret. Paa deres Tid har vi ogsaa havt Besøg af Broder *Melchior Zeisberger*, af *Crøger* og *Baker*. 1767 blev Hoyers kaldt bort, og vi fik Søskenderne *Green* og Søster *Anna Lund*, som nu igjen reise væk paa et Besøg. Deres Ophold blandt os har været en rig velsignet Tid; deres Vidnesbyrd, Forsamlinger, Selskaber og Besøg har været ledsaget af sand Naade. Vi takke Frelseren og Menigheden for disse kjære Søskende og imødese deres Tilbagekomst med hjertelig Længsel.

Matz Klein. *Jens Krum.* *Peter Treschow.* *Søfren Wulfsberg.*
Thue Bentsen. *Gunder Pedersen.* *Peter Hesselberg.*
Ole Asling (Alsing?). *Nic. Arbo.*

Drammen 23de April 1769."

Vi skal nu høre lidt nærmere om enkelte af de Personer i Drammen, der nævnes i dette Brev:

PASTOR HANS STUD.

Pastor Stud var residerende Kapellan i Drammen fra 1721 til sin Død 1729. Man kan forstaa det Alvor, der besjælede ham, og det Indtryk som hans Alvor kunde gjøre, naar man hører følgende

[1] Erik Brau og kone. Herrnhuterne kalde Mand og Hustru for „Søskende". — [2] „die uns gründlich zurechte wiesen."

Der var i 1720-Aarene paa Strømsø en Byfoged, som hed Anders Lund.[1] Denne skulde have været en flink Embedsmand, men forfærdelig hidsig, naar han fik noget i Hodet. Paa et „Vertshus" i Drammen traf han en Aften sammen med en Drammensborger, en Kjøbmand Jacob Larsen. Der blev en Disput mellem dem og under denne tog Kjøbmanden sit Glas og kylede i Ansigtet paa Byfogden. Byfogden trak i Heftighed sin Kaarde. Jacob Larsen flygtede ud i Kjøkkenet; men Byfogden fulgte efter, sprængte Kjøkkendøren og stak med sin Kaarde ud i Mørket. Larsen blev truffet og døde nogle Dage efter. Byfogden blev arresteret. Der blev en lang Proces, da man mente, det ikke kunde bevises, at Lund var Drabsmanden — Larsen kunde jo selv have rendt mod Kaarden —. Høiesteret tog ikke Hensyn til den Indvending og dømte ham til Døden. Som Lund sad i Arresten og ventede paa sin Dom, fik han en Dag Besøg af Pastor Stud. Byfogden sagde da til ham, at det var hans Agt at rømme og flygte over til Sverige. Stud svarede med Alvor: „Om De, hr. Byfoged, end denne Gang kan undfly Menneskenes Hænder, saa vil dog den levende Guds Haand følge og forfølge Dem, til De kommer hid igjen og udstaar Deres Straf." Byfoged Lund tog ikke noget Hensyn til disse Pastor Studs Ord. Han rømte af Arresten. Men 14 Aar efter, i 1738, kommer han uventet tilbage til Drammen og melder sig for Byfogden. Han fortalte da, at de Ord, som Pastor Stud havde talt til ham, havde staaet saa levende for ham, at han ikke fik Ro, før han nu vendte tilbage og udstod sin Straf. Flere af de bedste Borgere i Byen besøgte ham i Fængslet og „gjorde ham tilgode" den korte Tid han havde igjen at leve. Og saa lagde han „som en af Gud benaadet Synder" rolig sit Hoved paa Blokken.

KATEKET MARCUS NEXØE.[2]

Marcus Nexøe var født 1712 paa en Bondegaard i Nærheden af Landsbyen Nexøe i Danmark. Efter at være bleven Student i 1732 var han et Par Aar ansat som Lærer ved Waisenhuset i Kjøbenhavn, hvor Hr. ***Ewald*** var ansat som Præst. Hr. Ewald hørte til de Præster, som ikke fandt det stemmende med Skriften, at en Præst skulde tilsige Nogen Syndernes Forladelse, uden han iforveien havde opgjort

[1] Se Hesselberg, Strømsø Beskrivelse, Chr.ania 1780, S. 145. — [2] Se det Norske Rigsarkiv: Indlæg af 6te Marts 1744. Missive E. 1. D. H. 20. 198. Relationsprotokol for Akershus No. 99 S. 308 f. — Det Danske Rigsarkiv: Kirkekollegiet No. 5. No. 28. No. 75. Kirkekollegiets Protokol II S. 92 b. S. 151. Breve til Kirkekollegiet for 1744 (No. 127 o. a).

sig en Dom, om vedkommende var bodfærdig eller ikke. Som flere andre i den Tid nærede han *chiliastiske* Anskuelser, det vil sige, han troede „det tusenaarige Rige" var nær forestaaende. Han fik, som Præst ved Waisenhuset, saaledes af sin geistlige Øvrighed en Advarsel, fordi han „efter egen Tilstaaelse har bibragt adskillige Læren om det 1000-aarige Rige", og fordi han havde skrevet en Fortale „til den tvetydige Traktat om de 8 Saligheder" („et Sendebrev til den apostoliske Menighed udi Kjøbenhavn"),[1] en Bog, som var bleven trykt ved Waisenhuset og vistnok paa Foranledning af *Gert Hansen*, som ogsaa var ansat der.[2]

I 1741 udnævntes Nexøe til Kateket i Drammen. Det var Byens „Vakte", saavel af pietistisk som af herrnhutisk Farve, som søgte Hofprædikant *Bluhme*, som dengang havde meget at sige, om at faa ham til Kateket. Kateketerne var ikke ordinerede Præster, men befattede sig kun med Lærergjerning, Prædiken og Sjælesorg. Blandt dem, der undertegnede Ansøgningen, var Karen N. Arboes, Maria Dortea sal. Wulfsbergs og Søfren Wulfsberg. Ansøgerne lovede selv at underholde Kateketen og give ham i aarlig Løn 100 Rdlr.

Marcus Nexøe havde ikke været længe i Drammen, før der blev Uenighed mellem ham og Sognepræst *Møller*, og de i Drammen der tilhørte den statskirkelige Retning, tog Parti for Sognepræsten. Til Kateket Nexøe sluttede sig vistnok alle de saakaldte „Vakte", baade de af pietistisk og herrnhutisk Farve. At Kateket Nexøe ialfald stillede sig *meget velvillig* ligeoverfor Herrnhuter, fremgaar af et Brev fra Olaus Trane i Larvig, der var som en Leder for de Herrnhutisksindede paa de Kanter.

Olaus Trane skriver, i et Brev, dateret Holmestrand den 26de Dec. 1742:

„Den 7de December har jeg igjen reist til Drammen, og fordi det den 8de var Bededag i Menigheden, havde Kateketen Nexøe ladet komme sammen dem, man anser for de bedste, og om hvem man ogsaa kunde tro, at Frelseren laa dem alvorlig paa Hjerte. Det var 20 Personer. De forbandt sig med hinanden og havde et Kjærlighedsmaaltid sammen, dog i al Stilhed og Forsigtighed. Men det er dog vist, at der var en særegen Naade og Velsignelse paa enhver, og Frelseren var sikkerlig iblandt os, saa at jeg rigtig kan sige, jeg har aldrig, undtagen i Menigheden (i Herrnhut) været saa velsignet. Jeg sagde (og tror ogsaa endnu at saa var): 'Der bliver idag bedet i Menigheden for os Arme i Norge.' "

[1] Se Bibl. Dan. I, S. 410: C. D. (d. e. Chr. David), Korte Betragtninger over de 8 Saligheder af Math. 5, 3-12. Flensborg 1733.* — [2] Se Luth. Kirketidende 6. R., B. VII, 1904 II, S. 153.

I Februar 1742 indsender en hel Del Mænd og Kvinder paa Bragernæs en Klage til Biskop Dorph.

„Den herværende Kateket Marcus Nexøe", heder det i Klagen, „har siden sin Hidkomst her til Stedet ved sin usedvanlige Maade at katekisere paa, ved sin Omstrippen fra Hus til Hus at hviske enfoldige Folk adskillige Ting i Ørene, saavelsom ved hans utilladelige Forsamlingers Holdelse, foraarsaget ei alene Had og Avind imellem Naboer og Venner, men det, som værre er, indbragt Forvirrelser og Uenighed i Huse og Familier, som des beklageligere har avlet Kiv og Trætte imellem Ægtefolk, ja Opsætsighed af Børn og Tyende imod Forældre og dem, som have over dem at befale. Vi bede ærbødig Deres Høiærværdighed om paa sine Steder at andrage til en ønskelig Forandring for denne Menighed, som altid har elsket Fred og Rolighed og med al Underdanighed kysser paa vores allernaadigste Konges Haand, der har forsynet os med vores nuværende Præst og Lærer, Hr. Claus Møller, der af os alle maa æres baade for hans opbyggelige rene Lærdom saa og for hans kristelige Liv og Levnet, men derimod maa beklage saa ofte at blive chikaneret af bemeldte Kateket, fordi velbemeldte Hr. Møller vil rette de Feil, han begaar til Menighedens Skade og Fordærvelse baade i det timelige og aandelige."

Biskop Dorph nedsender Klagen til Kirkekollegiet i Kjøbenhavn. Han skriver, at den er indsendt fra „Borgerskabet udi Bragernæs", og tilføier:

„Saavel afg. Provst Wegersløf som jeg har alvorligen foreholdt Nexøe, at han intet maatte handle, som var stridigt enten imod Guds Ord eller Deres kgl. May.s allern. Befalinger, men det skal dog befindes, at han holder utilladelige Konventikler, hvortil langt større Tal indfinder sig end det, som Deres Kgl. May.s allernaadigste Anordning tillader, endogsaa under den offentlige Gudstjenestes Forretning paa Søn- og Helligdage, hvorved Mange holdes fra Kirken."

Den kgl. Forordning, hvortil der sigtes saavel i Klagen fra Drammen som i Biskopens Brev, er Konventikelplakaten af 13de Jan. 1741. Den var vistnok tildels fremkommen paa Grund af Herrnhuters og andres frie Lægmandsvirksomhed og søgte at holde denne i Statskirkens Spor. Det heter her:

Art. VII: „Det skal ikke være forbuden de af os beskikkede Kateketer at holde, naar det af dem begjæres, i deres Logemente eller andetsteds Samling med saadanne, som forlange nogen nærmere Veiledelse i Kristendom og Opbyggelse af Guds Ord; dog maa saadan Samling aldrig bestaa af nogen Mængde og ikke af andre end dem, som han kjender og tilvisse ved, at det sker i en virkelig gudelig Hensigt. Dernæst, at der gives Præsten tilkjende, hvad Tid og Sted det holdes, at han stundom kan indfinde sig og se, at alting er ordentlig og opbyggelig." — Art. VIII: „Skulle og andre Gud oprigtig søgende og for deres Opbyggelse bekym-

rede Personer have Attraa indbyrdes at samle sig for at opbygge sig af Guds Ord i private Huse, ville vi ingenlunde have forbudet det; men for al Uorden at forebygge ikkun have det saaledes regleret, at slige Forsamlinger ikkun maa bestaa af ganske faa Personer, hvilke i al Stilhed paa kort Tid maa samles og igjen adskilles uden nogen Slags Æden og Drikken at foretage, og ved lys Dag." — Art. IX: „Eftersom mange Lærere selv udviser liden Lyst for Sjælenes Opbyggelse, da de kuns søge den udvortes Gjerning at gjøre og derhos tage deres Indkomster, mens derimod bespotter, forkjætrer og søger at gjøre andre Lærere mistænkte, som alvorligen tage sig deres Embede an, saa og hader, foragter og med Spot og Haan møder dem, som venter noget mere af Lærere og ere bekymrede om deres Salighed, hvorved saadanne ligesom nødes til at søge Opbyggelse paa andre Steder og hos andre Personer, som dertil frembyde sig, hvoraf baade uordentlige Forsamlinger, Foragt og Mistro til Læreembedet og omsider Separatismus følger, saa ville Vi allernaadigst fremdeles som hidtil bære Opsyn, at Menighederne alt mere og mere bliver forsynede med retskafne, omhyggelige og erfarne Sjælesørgere, og befale altsaa hermed allern. baade vore General-Kirke-Inspectores ialmindelighed, saa og Bisperne hver i sit Stift især, at bære al mulig Omsorg for, at slige Lærere, som heller søge at hindre det gode og gjøre det baade forhadt og mistænkt, end at de selv troligen søge at føre og veilede de dennem anfortroede Sjæle til en levende Guds Ords Kundskab, en sand Omvendelse og et kristeligt Levnets Fremdragelse, blive advarede om at gjøre deres Kald med Flid, og saa fremt de ikke bedre sig, da blive tiltalte og med Straf efter Sagens Beskaffenhed ansete." — Art. XVI: „Det skal være aldeles forbuden, at nogen enten Mandfolk eller Kvinder, gifte eller ugifte, maa reise omkring alene eller med Følgeskab fra et Sted til et andet under Navn at styrke og opvække andre og der at anstille Samlinger, men Enhver skal blive i det Kald, han er kaldet til. Men Kvinden, især den ugifte, skal blive paa deres Sted, tjene, arbeide og derhos opbygge sig selv i Stilhed og lære af andre, som Skriften dem byder og deres Kjøn det sømmer, uden at indbilde sig noget Kald til at lære og prædike."

Klagen over Kateket Nexøe sendes af Kirkekollegiet tilbage til Pastor Nexøe til Erklæring. Denne skriver fra Moss under 16. Febr. 1743:

„Paa de høibyrdede Herrers Skrivelse følger som min sandfærdige Besvarelse saaledes:

Der kommer vel en temmelig Mængde i min Forsamling, dog ikke større end det kunde blive, om jeg efter Forordningen katekiserede med Konfirmander og lod andre høre derpaa. Jeg var fra Førstningen hverken for at holde Samling, ei heller at have (paa) engang saa mange, men da jeg fornam, at de Sjæle, som ved min offentlige Tale blev opvakte, immer hendroges til Separatismum, maatte jeg nødvendig holde Tale om Søndagene, da det just var den Tid, de kunde have Leilighed. Da jeg nu mærkede, at de, jeg handlede for, blev stadige, men de andre vaklede

immer, resolverede jeg at lade dem alle komme paa den Tid; dog har jeg efter Mulighed havt Kvindekjønnet en Gang og Mandkjønnet en anden. Dette har jeg saa meget dristigere gjort, som jeg finder saadanne Omstændigheder paa dette Sted, om hvilke Forordningen om Samlingerne formelder og alvorlig befaler at antage sig Sjælene, at ikke andre skulle hendrage dem efter sig, hvilket noksom er skeet paa dette Sted og, jeg er vis, langt mere havde skeet, om jeg ikke havde handlet, saasom jeg har.

Dette notificerede [meddelte] jeg for sal. Provst Wegersløv og talede endogsaa med ham derom kort før hans Død, da han gjorde mig adskillige Instancer [Indvendinger], men tilsidst blev saa tilsinds, at han ei alene approberede [billigede] min Omgang, men endogsaa — da jeg tilbød mig efter hans Befaling at ophæve Samlingerne med det Ord, at jeg vilde være fri for Ansvar, om de gik til Separatismum herefter — ei alene befalede mig ei at ophæve dem, men endogsaa, at jeg skulde blive ved dermed. Men at jeg har holdet Samling under den offentlige Tjeneste, er urigtig indberettet, ja jeg har endogsaa paamindet og forbudt andre *det* at gjøre, som endog kunde ikkun give et Skin deraf . . . da jeg og tit taler med dem, baade naar de kommer af Aftensang og Høimesse.

. . . . Den Sag, at Evangelium gjør slig Virkning, er efter Math. 10, 32-37 og andre Skriftens Ord saa klar og haandgribelig, at dersom Nogen anklager mig for sligt, da giver han ei alene dermed sin store Vankundighed tilkjende, men bevidner endogsaa selv derved, at jeg er en sand Christi Tjenere og fører hans Lærdom og Aand.

For farlige Suiter [Følger] af min tro Lærdom og Omgang har Ingen at frygte sig uden Mørkets Rige, thi jeg søger at gaa frem i Christi Tro, Aand, Lærdom, Kraft og Vei."

Pastor Nexøes Erklæring oversendes af Kollegiet under 14de Marts til Biskop Dorph med følgende Ord:

„Dersom Sagen forholder sig saaledes, som Nexøe forklarer, da se vi ikke, hvorledes der kan foregives, at han har opført sig saa meget lovstridig og uforsigtig, og endnu langt mindre begribe vi, hvorledes Eders Høiærværdighed uden bedre Grund og Vished har kunnet forsikre, at han holder Forsamling under den offentlige Gudstjenestes Forretning saa og ordinaire Foprædikener, hvilket bem.te Erklæring anderledes udviser."[1]

Under 30te Marts tilskriver Biskop Dorph igjen Kollegiet.

„Hvorledes Kateketen Nexøe udi Bragernæs vil være fri og uden ringeste Skyld udi den Handling, hvilken Borgerskabet haver anklaget, har jeg af bem.te Nexøes tilsendte Erklæring fornummet, men at hverken Borgerskabet har forebragt Usandfærdighed, ei heller jeg uden Grund og Vished anmeldt hans Forhold med Forsamlingers Holdelse under den offentlige Gudstjenestes Forretning samt Foprædiken, derom indkommer med det første tilstrækkelig Oplysning."

[1] Det Norske Rigsarkiv, E. 1. D. H. 8. 49. No. 42.

Under 2den April indsender en Del Indbyggere i Drammen paany en Klage til Biskop Dorph over Nexøe. Det er muligens paa Biskop Dorphs Foranledning, at denne nye Klage indsendes. Den lyder:

„Til Alt, hvad vi forhen udi Pennen med største Sandhed har forfattet og anmeldt angaaende Marcus Nexøes Forhold til daglig Forvirring udi Guds Kirke og til mange Sjæles Saligheds Nedbrydelse og Nedsættelse, hvorved Satan som et Middel til dette Verk ufeilbarlig glæder sig, vil vi som fast haabende Guds Børn efter Christi egen Lærdom og efter vor kjære Sjælesørger Hans Velærv. Hr. Claus Møllers Formaning, uden at vi selv vil sige at være retfærdige for Gud, som Kateketen indbilder sig selv, og de enfoldige og uoplyste i deres Kristendom at vil bringe dem til, have os refererte, haabende, at vores Forestilling befindes at befordre Guds Lov og Ære ved det at faa nedsat den falske Lærdom og den Separation, som Nexøe har arbeidet for og daglig tragter efter og pønser paa at iverkstille til Guds Kirkes og de sande Kristnes Forargelse, hvorved han og allerede i den Vei har faaet samlet en stor Mængde Mennesker, som afsondrer sig fra Guds Hus, naar Høimesse og Aftensang forrettes, og derved ligesom foragter de Mennesker, som søger Guds Hus paa de indstiftede og anordnede Tider; forsikrer dem om, at de fleste af dem, der søger samme, hører Djævelen til tilligemed Præsten, og at de alle ere udi en fordømmelig Tilstand og ei har nogen Salighed at vente efter dette Liv. Og som vi har den faste og fuldkomne Tanke, at saadan Uorden til de sande Kristnes Glæde skulde blive afskaffet og de under saa slet en Hyrde bortrykte Faar ved Anordning og Foranstaltning igjen blive indlemmede udi Guds Menighed og Christi Kirke, paa det at Satan ikke skulde faa større Magt end den, han allerede ved sine Redskaber har sat i Lue; saa har man dog faaet Underretning om, at Kateket Marcus Nexøe ved sin Skrivelse til Kirkeinspektionen fra Moss, hvor han paa de Tider vandrede for at vinde Sjæle, har bragt det derhen, at hans Skrivelse er bleven regarderet [tagen Hensyn til].

Det kan nu bevises, at han jevnlig har havt Forsamling af 80, 90 og 100 Personer, ja og derover, og at denne Mængde af begge Kjøn, tvertimod hans Erklæring, sidder i Stuen ligesom (paa) Komediebænker oprettet iflæng imellem hinanden, imod Forordningen.

Selv kommer han aldrig enten i Høimesse eller Aftensang, ligesaa sjelden endel af dem, som er af hans Parti.

Han siger, at et helt Aar har Skole- og Konfirmationsbørn og Tyende ei mer end 2de Gange mødt i Kirken. Det er ikke sandt; men at de ei møder ofte, dertil er Katekisations Indrettelsen alene Aarsag, som bestaar i 3 à 4 Spørsmaal, nemlig: 'Er det ikke saa, Børn?' 'Jo'. 'Maa vi gjøre det, Børn?' 'Nei', uden videre over Ordene at gjøre Forklaring.

Ligesaa grundig som han af sin Forstand benytter sig af Mt. 10, 34-37 og forstaar ikke at gjøre Forskjel paa tunc et nunc [da og nu], saa taabelig er det, at han kalder sig en Christi Lærer og god Lutherian, og det er, sandt at sige, lutter Løgn, thi da havde han ikke saa lang Tid, indtil han blev tvunget dertil, udelukt Lutheri dyrebare Katekismus i Kirken.

Han røber sin egen Vankundighed, idet han tillægger Guds Vilje Faarenes Vildfarelse og deres derover besluttede Fordømmelse.

Til Slutning maa vi og melde dette, at den Separation og Forvirring, som i denne Menighed er opkommen, har bragt det derhen, at endel af ovennævnte Bande er kommen saavidt, at de foragter ei alene Guds Hus, men endog hans Ord og Sakramenter, saa at de hverken kommunicerer eller lader deres Børn døbe, og naar Nogen ved Døden afgaar, begraver de samme døde Legemer enten i Kostalder eller Urtehauger."[1]

Det er 13 Personer, som har underskrevet denne Skrivelse; tre af dem har dog føiet til: „for endel, som udi dette Dokument er anført."

Fremdeles indsendes til Biskop Dorph to Erklæringer fra Vagtmesteren paa Bragernæs.

I den første erklærer Vagtmesteren at han den 31te Marts Kl. 7 om Aftenen var hos *Johannes Olsen* „for at efterse, hvor folkerig en Forsamling, Kateketen Nexøe hos sig maatte have." Der var da „forskjellige Borgerskabs Personer saavel fra Strømsø som Bragernæs med endel Strandsiddere, som udi Tallet bestod af 35 Mands- og 49 Kvindes-Personer, tilsammen 84."

I den anden bevidner Vagtmesteren under 12te April: „I denne Dag under Høimesse Prædiken Langfredag er holden Forsamling hos *Gunder Gundersens*[2] i et Kammer tæt ved Kjøkkenet, hvor vare forsamlede Kateketen Nexøe tilligemed endel Mennesker, hvoriblandt efter min Skjønsomhed var *Søfren Thuesen*[3] og *Thue Bentsen*[4] med flere Kvindes-Personer en 6-8 Stykker."

Høsten 1743 henvender Biskop Dorph sig til forskjellige Præster og Lærere i Drammen for at faa Oplysninger om Pastor Nexøes Virksomhed. Det er forskjellige Spørgsmaal, som stilles dem til Besvarelse, saaledes om Grunden til, at man ikke sender sine Børn til Pastor Nexøes Katekisationer; om Pastor Nexøe fører nogen falsk Lære; om der er mange i hans Forsamlinger, og hvorledes disse holdes; om Pastor Nexøe og de, der slutte sig til ham, søge Kirkens offentlige Forsamling o. s. v.

Præsten *Glatved*[5] svarer paa disse Spørgsmaal under 23de Novbr. 1743:

„Da Menigheden blev tilholdt at lade deres Børn og Tyende møde til Katekisation, som skede, da jeg nylig var kommen her til Stedet, sagde endel, at de ikke vilde lade deres Børn eller Tyende møde, saasom

---

[1] Dette har Hensyn til *Zioniterne*. Se om dem: *S. A. Sørensen*, Zioniterne, en religiøs Bevægelse i Drammen og Omegn i Midten af det 18de Aarh., Kristiania 1904. — [2] Om denne Mands Bøger se Rp. 277 S. 165 b; Rp. 1118 S. 478 b; Rp. 1119 S. 54 b og 58. — [3] (Wulfsberg). — [4] Se Norsk theol. Tidsskrift 1902, S 336. — [5] Student *Nils Jespersen Glatved* blev ordineret til personel Kapellan hos Sognepr. Møller 5te Juli 1743.

de frygtede for, at Kateket Nexøes Lærdom var stridig imod Troens rene Lærdom. I Nexøes Forsamlinger har der, efter min Gisning, alletider været imod 100 Personer.

Naar jeg om Søndags Morgen Kl. 9 har gaaet til Kirke (da gemenlig paa den Tid Kateketens Tale i Kirken har endt) har jeg mødt de Mennesker, som har været hans Tilhørere, at gaa fra Kirken, og naar jeg kom i Kirken, da saa jeg sjelden eller aldrig 1 og høist 2 af hans Tilhørere at blive tilbage, og naar jeg har prædiket, har jeg af Prædikestolen nøie observeret, om nogen af dem var tilstede, men har befunden ganske faa og det kun nogle Gange. Men hvad Kateketen selv er angaaende, da ved jeg aldrig i min Tid hverken før eller siden at have seet ham i den offentlige Gudstjeneste mere end en Gang i en Fredags Prædiken den 11te Oktbr., og da kom han, da jeg tilvisse var midt i min Prædiken. Jeg har desuden tilholdt ham, at han i sin Tale i Forsamlingen skulde forestille Medlemmerne den offentlige Forsamlings Nytte og holde dem til at søge den samme, men jeg har dog aldrig i nogen Tale af ham hørt det, endskjønt han har lovet det.

Jeg har hørt, at Kateket Nexøe har negtet, at der hos sande Troende fandtes nogen Slags Fristelse, som dog er imod den 6te Bøn i Fader vor, saa og imod Gal. Kap. 5, V. 17.[1] Af hans Tale i Forsamlingerne har jeg merket, at han holder for, at den historiske Kundskab ikke er fornøden, imod Rom. Kap. 10, V. 14."

Aftensangspræsten *N. L. Tulle* svarer under 25de Novbr.:

„Jeg tror, at dersom Kateket Nexøe vilde *katekisere* og det efter Kateketernes Instrux af 28de April 1736, da fik han ei alene Forsamlingsmedlemmernes Børn og Tyende, men endog andre Godtfolks at katekisere for.

Med stor Bedrøvelse maa jeg se og fornemme, at de fleste Mennesker, som indstiller sig om Morgenen at høre Kateketens Tale i Kirken og siden om Aftenen indstiller sig i Forsamlingen i Husene, fast aldrig indfinder sig i Aftensangen, hvor jeg heller ikke ved at have seet Kateketen mere end *en* Gang. da han efter Prædiken skulde katekisere for Sognepræsten, velærv. Hr. *Claus Møller.*

En Tirsdagsmorgen for nogen Tid siden hørte jeg Kateketen Nexøe i sin Tale i Kirken fremføre den Lærdom, at det ikke er noget Kjendetegn paa en sand Kristen, at han strider imod Synden, thi sande Kristne (sagde han) agter Synden saa ringe, at den ei er værd at stride imod. Samme Gang talede han noget om den naturlige Strid, men intet om den aandelige Strid imod Synden."

Klokkeren *Anders Laastrup* svarer (25de Novbr.):

„Jeg ved ingen anden Grund at anføre til, at man ikke møder til Katekisationerne, end denne, at Forældre saavelsom Husbonder maa frygte for, at deres Børn og Tjenere derved skulde overtales til at begive sig udi Marcus Nexøes Bande og drages fra den offentlige Gudstjeneste

[1] Sml. *Molinos'* Lære, at et Menneskes Fuldkommenhed bestaar i en uafbrudt Tilstand af Betragtning og Kjærlighed, som hensætter det i en Tilstand af absolut Uvirksomhed og ogsaa absolut Uimodtagelighed ligeoverfor Fristelser.

saavelsom og fra den Lydighed, som de ere vedkommende skyldige, hvorpaa her ikke mangler Eksempler. Betænkeligt er dette, at ingen af Nexøes Adherenter [Tilhængere], som dog baade har Børn og Tjenere, lader dem (som dog i Begyndelsen skeede) møde til eller udi hans Katekisation.

Jeg saavelsom mange andre kan med al Sandhed vidne, at en ganske liden Del af de mange, der Søndagsmorgen er tilstede udi Katekisationen, lader sig udi Høimessen og langt mindre udi Aftensangen indfinde og endnu allermindst Kateketen Marcus Nexøe, som jeg ved mig fast ikke oftere at se udi Kirken uden paa de Tider, han katekiserer og gaar til Alterens Sakramente.

Jeg kan ikke erindre eller sige, at jeg i Kirken har hørt noget af Nexøe, der efter min Forstand kunde være stridig mod Troen og den sande Lærdom. I hans Husforsamlinger har jeg aldrig indfundet mig og kan derfor ikke sige, hvad der er passeret.

Kateketen Nexøe er ofte og længe borte fra sin Station, da imidlertid nu en, nu en anden fremmed og ubekjendt Person forretter hans Embede."

Den theologiske Kandidat *Lars E. Robsahm* svarer (26de Novbr.):

„Kateket Nexøe holder ingen Katekisation, men alene en Tale. Jeg tror, at dersom han havde en øm Samvittighed for at overtræde min allern. Konges Christisindede Befaling om at katekisere til Ungdommens saliggjørende Oplysning, da kunde han ganske vel formaa de i Menigheden (som søger hans Forsamlinger, og som tillige opholder og lønner ham) til at lade sine Børn og Tyende indfinde sig Søndags Morgen til Katekisation.

Jeg har ikke nogen Tid været i hans Forsamling; jeg har ikke stedse opholdt mig paa dette Sted og har derfor ikke paa et Aars Tid hørt Kateketens Tale om Søndags eller Tirsdags Morgen i Kirken. . . . Jeg erindrer mig hans Ord og Talemaader for et Aars Tid siden. Meningen var denne, ligesom han vilde negte luctam carnis et spiritus apud regenitos [at der hos de Gjenfødte er nogen Kamp mellem Aanden og Kjødet]. Han stødte (som jeg syntes) med sin Talemaade paa den eller de af Lærerne og Prædikanterne, som holder for, at den aandelige Strid mod de aandelige Fiender maa absolute findes hos en Sjæl, om han skal være et igjenfød Guds Barn.

Marcus Nexøe ved jeg aldrig at have seet mere end *en* Gang i Høimesse; i Aftensangen har jeg heller aldrig seet ham mere end *en* Gang."

Skoleholderen *Jens Nilsen Turi* svarer (26de Novbr.):

„Aarsagen hvorfor Forældrene ikke vilde lade deres Børn møde om Søndagene og Tirsdagene til Katekisation for Mr. Nexøe, var dels fordi næsten alle hans Spørgsmaal gik ud til Gjensvar alene med 'Ja' og 'Nei', hvorved Forældrene syntes det ikke var nogen opbyggelig Lærdom for Børnene; og fandt det derfor for godt at lade dem møde om Søndagene for Hr. Møller efter Aftensangen og om Onsdagen for Hr. Hagerup; dels ogsaa fordi nu kom en nu en anden fremmed Person, som ingen kjendte, og som ei heller har anmeldt sig for Sognepræsten at skulle katekisere.

En Tirsdag i 1742, som jeg talede med Sognepræst Møller der havde sendt Bud efter mig, kom Mr. Nexøe af Kirken og derind, og lod Præsten forstaa, at Confirmationsbørnene skulde overhøres af ham. Derpaa tiltalte Sognepræsten ham for de Forsamlinger, han holdt uden Præstens Vidende, saa og for hans Tale, han har holdt i Kirken over disse Davids Ord: 'For dig lever ingen Retfærdig', nemlig at David ikke der havde talet ret. Mr. Nexøe svarede, at hvad Davids Psalmer angik, lod han dem vel blive ved sit Værd; sagde saa til Hr. Møller: 'I kan ikke den 2den Bøn!' Derpaa svarede Præsten, han mente at være ligesaa vel oplyst som Mr. Nexøe, men Nexøe sagde atter: 'I forstaar ikke den 2den Bøn!' Samme Gang sagde Hr. Møller til ham: 'Jeg heder *Claus* og skal herefter vise Eder andet,' hvilket Mr. Nexøe igjentog og sagde: 'Heder I *Claus*, ja *Snaus*.' Med det samme tog han i Døren og gik sin Vei."

Hr. *Mads Outzen*, Aftensangspræst paa Strømsø, svarer (26de Novbr.):

„Det er bleven Menigheden grundig tilkjendegivet at holde deres Børn og Tjenestefolk til Katekisation for Kateket Nexøe Onsdag Formiddag, hver Uge, fra Kl. 9 til 10 slet. Ifølge samme Tillysning har jeg ladet mine Disciple møde til denne Katekisation, indtil endel af Forældrene besværede sig for mig, at de har seet og hørt det af ham, som giver Stød og Forargelse til deres Børn, nemlig: hans usømmelige Gebærder i at gaa paa Kirkegulvet med et bittert Sinde, at sparke og spende ud med Fødderne, saa Granbarene fore hen ad Gulvet, det Børnene selv har anseet saa forargeligt, at det har opvakt Latter imellem dem, saa og hans passionerede Talemaader om Ordets Lærere, dem han satte som til Maal for sin stikkende, dadlende og smeldende Tunge. Desforuden sendte og Nexøe iblandt i sit Sted en Student, som siges af Navn *Blok*, der isteden for at katekisere med Børnene stod i Chordøren og talede en hel Hob den ganske Katekisationstime igjennem uden at tale et Ord til Børnene, sluttede saa sin Katekisation med nogle faa Spørgsmaal.[1]

Jeg har iblandt andet hørt i hans Katekisation den mod Skriften stridige Forklaring over det Sprog Rom. 3, 23, at han vil have det forstaaet alene om de uigjenfødte.

Det er (beklagelig for Gud) alt for vel bekjendt den store Forargelse, som Nexøes Forsamlingers Holdelse har foraarsaget her i Menigheden, nemlig at han dermed har styret efter eget Godtbefindende, saa han har antaget til sine Forsamlinger saavel fra Tangens og Bragernæs som her af Strømsø Menighed tilsammen paa en og den samme Tid. Og desuden maa man med største Græmmelse fornemme, hvorledes de fleste af dem, som søge hans Forsamlinger, kaste en kjendelig Foragt paa den offentlige (Forsamling), det de noksom bevidne ved deres forsætlige Udeblivelse fra den og ved deres foragtelige Tale om den. Saa Gud ved af hvad Aand han taler i sine Forsamlinger, eftersom det er ligesom Folk derved trækkes fra Kirken, thi jeg kjender de Sjæle, der førend de fik Smag paa hans Forsamling, fandt saadan Smag i den offentlige Gudstjeneste, at man

[1] Om denne Student Jens Blok heder det i Hichmans Biografi at han reiste til Herrnhut. Se forøvrig Norsk theol. Tidsskr. 1902, S. 240 f.

sjelden eller aldrig saa dem forsømme en Prædiken, men siden de bleve hans Forsamlings Lemmer, er det, ligesom de agte sig ikke mere for at være Lemmer af den offentlige Forsamling, den de nu har fattet Væmmelse, Afsmag og Afsky til.

De, som nu er gaaet ud fra Nexøe og hans Forsamling, har tilstaaet for mig, at det saa var beskaffent med ham . ."

Klokkeren paa Strømsø *Søren Paludan* erklærer:

At der Onsdag Formiddag altid har fremmødt Børn i Strømsø Kirke, men at det har været lidet med Katekisation, „besynderlig naar Kateketen er borte."

En Student *Bjerregaard*, der har besøgt „Forsamlingerne", har især meget at udsætte paa Pastor Nexøe:

„Af adskillige Borgere og Indvaanere her paa Strømsø har jeg hørt, at de ei vil lade deres Børn og Tjenestefolk gaa i Onsdags-Katekisation tildels af den Grund, at Nexøe (eller en og anden fremmed Student, som forretter for ham, hvad allerflest sker) først staar og holder en lang Tale, som varer 2, 3 og 4 Kvarter. I denne Tale staar Nexøe og roser sig selv, hvorledes han har holdt sig til Gud, fra han var et Barn, og hvorledes han taler i *Kraft*, som om *han* alene er den, der taler i Kraft og taler Sandhed og alle *andre* Lærere tale Løgn. Dette giver han tilkjende med adskillige Lignelser, deriblandt denne, som jeg selv har hørt, at nemlig Guds Ord havde været her paa Strømsø og Bragernæs, før han (Nexøe) kom, som en Penge der var traadt ned i Skidt og Dynd, saa man ei kunde se Stempelen eller hvordan den var, men nu siden han var kommen, var Guds Ord bleven som en Penge, der var afvisket og rengjort, saa Folk kunde se Stempelen, og derfor syntes Folk, at han (Nexøe) lærte en ny Lære. Saa gik han og mangengang med saadanne Gebærder, som kunde bedre anstaa et Menneske, der var bitter og vred og var i et Vertshus og havde en Hob liderlige Mennesker omkring sig, dem han maatte med haarde Trusels Ord og vredagtige Gebærder og Gestus true til at være skikkelige, end en Kateket.

Engang spændte og sparkede han saaledes i Kirkegulvet, at Barkvisterne, som var strødde paa Gulvet, fløi omkring Børnene. Tillige udbrød han og med disse ugudelige og for Børnene og Menigheden meget forargelige Ord: „Dersom nogen vil tale noget imod mig eller paa mig, enten det er Provster eller Præster, det estimerer jeg ikke ved det, der ligger paa Gulvet", og derpaa var det han spændte og sparkede iblandt Barkvisterne, hvilket adskillige af Menigheden baade hørte og saa.

I en Catechismi Examen, en Onsdag, hørte jeg Nexøe fremsætte det 135de Spørgsmaal i den almindelige Catechismi Forklaring, som lyder saaledes: 'Hvem forsømmer Guds Ord?' Et Barn svarede derpaa: 'Den som uden sand Fornødenhed bliver hjemme af Kirken paa bestemte Tider', og Barnet citerede Ebr. 10, 25 ['Lader os ikke forlade vor egen Forsamling, som nogle have for Skik']. Herpaa spurgte Nexøe, om med dette Sprog var ment vore Kirker. Dertil svarede Barnet Ja, hvorpaa Nexøe svarede Nei, uden videre at forklare sig. Herpaa bad jeg Nexøe

til mig paa mit Kammer for i Kjærlighed at overbevise ham om, at dette Sprog burde at bruges til at formane Folk at søge den offentlige Gudstjeneste og ikke blive borte derfra, som her saa kjendelig og skammelig sker til Forargelse for den ganske Menighed. Hertil svarede Nexøe mig, at det gik nok an i Apostelen Pauli Tid, efterdi Menigheden da var *god*, men nu (sagde Nexøe) er Mængden *ond*, og derfor henhører dette Sprog ikke nu til vore Kirker eller offentlige Forsamlinger. Om dette ikke directe er at lære og føre hen til Separationen, overlader jeg til den høie Øvrigheds egen gode Skjønsomhed.

I Bragernæs Kirke, en Skjærthorsdag, sagde han: 'Det er bedrøveligt, at her ere satte visse Tider, Steder og Personer til at uddele Sakramentet, da dog Kristus saa tydelig siger til sine Discipler om Kalken i Lc. 22, 17: 'Tager denne og deler den iblandt eder selv'. Thi', sagde Nexøe, 'de sande Troende kan bedst skjønne paa, hvem der er værdig, og derfor burde de og at uddele Sakramentet imellem sig selv.'

Hr. Hagerup kaldte en Dag Nexøe til sig og spurgte ham, om han holdt Forsamling om Onsdagen. Nexøe svarede: 'Nei, det var ikkun Bøn.' Da der dog var 20, 30, 40, 46 ja vel mange Gange flere Mennesker, som laa[1] og sad omkring i Krogene paa Gulvet i den nederste Stue til Kari Edvartes,[2] i hvilken intet Lys var, men alene i den øverste Stue, og derfra kunde man ikke se i den nederste Stue, hvem eller hvor mange der var eller hvad de egentlig tog sig fore der, efterdi der var baade Mandfolk og Kvindfolk tilsammen i samme mørke Stue, saa der var største Anledning til at Mandfolk og Kvindfolk kunde blive kjendt sammen, og et bekvemt Sted til at stifte Mariage [Ægteskab], thi jeg hørte, at mens Nexøe talede, da hviskede og tiskede de omkring i de mørke Kroger. Heraf kan sees, at der kan gives Leilighed til adskillige Ting.[3] Maaden, som Nexøe brugte, var ellers denne, at der blev først sunget et Vers eller flere af en Salme, og saa læste Nexøe op et Stykke af Bibelen og talede derover en halv, ja hel Time; undertiden talede han og vildt uden at tage noget Sprog af Bibelen eller andetsteds fra, og derpaa blev sunget igjen et Vers eller flere, og dermed var Forsamlingen endt. Naar de sjunger Salmer, da sjunge de ganske baglænds; begynder paa det sidste Vers og gaar opad, til de kommer til de første, eller og springer de hid og did i Versene og i Salmerne, saa de ei sjunger som andre Folk.[4]

Onsdag den 11. Dec. 1743 holdt Nexøe Forsamling igjen her paa Strømsøe. Nexøe talte ungefähr [omtrent] $^3/_4$ Time, saa begyndte Præsten Hr. *Green* ved Ager (som jeg undres over at kunne have saa lang Tid at være her iblandt Forsamlingsfolket, nemlig 3 à 4 Dage, ja vel længere, og det mange Gange) at tale ungefähr ligesaa længe. Saa begyndte Nexøe igjen at tale ungefähr en halv Time, og derpaa blev sjunget et Par Vers igjen til Slutning.

---

[1] Sammenlign, hvorledes Herrnhuterne pleiede at ligge paa sit Ansigt (næsegrus) under Bønnen. — [2] Sml. Norsk theol. Tidsskrift 1902, S. 322. Hos Kari Edvartes (Arbo?) havde Herrnhuterne i Drammen efter Hichman sit sedvanlige Forsamlingssted. — [3] Hichman, der i mange Aar ivrig deltog i de herrnhutiske Møder, omtaler de nedsættende Rygter der gik i Drammen om disse Forsamlinger, men tilføier: „Fy, for Pøbelsnak!" — [4] Dette var en almindelig herrnhutisk Maade at synge paa, for derved at faa mere Liv over Sangen.

Der var ungefähr 46 eller 48 Personer tilstede, ja vel flere, efterdi de ere i adskillige Kamre og Vrinkler, saa man ikke kan se dem alle; der var nogle af Bragernæs Menighed og nogle af Tangens og nogle af Strømsø.

Hr. Hagerup bad Nexøe og Green til sig for i Kjærlighed at overbevise dem om, at de gjorde Uret og overtraadte Kongens Lov og Forordning, men de bleve begge to vrede og bitre, stoppede deres Øren til og vilde ikke høre, men paastod meget dristig at have gjort Ret herudi; og gik saa straks vrede bort begge to.

Om Sommeren, naar her er offentlig Katekisation i Strømsø Kirke, saa skeede det mange Gange, at nogle Børn, som stode paa Kirkegulvet iblandt de andre, maatte løbe ud midt under Katekisationen for at komme hen paa Nexøes Forsamling, som allerede var begyndt, førend Tjenesten var ude i Kirken; dette har jeg selv seet tilligemed flere i Menigheden.

Nexøe har bragt adskillige Børn og Tjenestefolk til sin Forsamling imod Forældrenes og Husbondenes Vilje. Dette skeede paa den Maade, at Nexøe tog Børnene for sig i Enrum og vilde have, at de skulde bekjende deres Synder for ham. De som nu gjorde dette, dem trak han gjerne til sin Forsamling, endskjønt det var imod Forældrenes Vilje, thi de arme Børn og Mennesker, som nu havde bekjendt deres Synder for Nexøe (hvilket han undertiden kalder at bekjende Sjælens Tilstand) turde ei andet end gaa paa hans Forsamling, dels af den Aarsag at han lover dem, de straks skal blive til andre Mennesker, som og sker i en kort Tid, thi de, som tilforn ere Elskere af Kirken, deres Lærere og Forældre, de bliver gjerne straks sindede tvertimod og viser det med Ord, idet de kalder deres forrige Præster, Lærere og Forældre kjødelige og blinde; dels kan det og være, at de tør ikke andet end gaa i Nexøes Forsamling, efterdi de har bekjendt deres Synder for ham og kan frygte for, at han (om de gaar fra hans Forsamling igjen) kunde beskjæmme dem for et og andet, som de kunde have bekjendt for ham; om ikke for andre, da for hans egen Forsamlings Menighed eller idet mindste for de Ældste for Menigheden. Nexøe bruger ellers den Maade, hvilket han selv har sagt mig, at han tager en efter anden i Enrum for sig selv saavel unge Piger som Drenge og gamle Folk og skrifter dem (saa kalder Folk det i Byen, hvorover de meget forarger sig), saa at de maa bekjende deres Synder eller Sjæls Tilstand, som han undertiden kalder det. Disse, som nu saaledes vil finde sig i, at bekjende deres Synder og Sjæles Tilstand for Nexøe, de bliver gjerne de standhaftigste i at søge Forsamlingen og nidkjæreste til at foragte Kirken.

Jeg har hørt fortælle af nogle her i Menigheden, og det holdes for en vis Sandhed, som snart enhver ved at tale om, at Nexøe engang sad og holdt Forsamling baade med Sang foran og saa en Tale og Sang igjen til Slutning, ordentlig efter sin sedvanlige Maade, og det for en temmelig Mængde baade af Bragernæs, Strømsø og Tangens Menigheder, iført saadan en Klædedragt: paa Hovedet havde han en Nathue, han var iført en Slobrok, og paa Fødderne havde han et Par Kvindfolksko uden al Tvil blaa eller grønne, kantede med hvide Baand; om Halsen havde han (isteden for en slet Krave) en Fjærpalentin, som Fruentimmer pleier at have om deres Halse og som de her paa Stedet kalder med det Navn 'en Puus'.

Nogle der var tilstede og saa ham i denne Klædedragt, skal af den Grund have givet ham det Navn 'Katapusen'. Nexøe har selv klaget overfor Hr. Hagerup, at Folk raabte efter ham paa Gaden og kaldte ham 'Katapusen'; jeg har hørt i Byen brave og skikkelige Folk har nævnt ham med dette Navn og tillige givet Underretning om, hvoraf dette Navn har sin Oprindelse, nemlig at de, som saa dette, sammensatte ham et Navn af 'Kata', som skal være saameget som Kateket, og 'puus', som er paa andet Norsk en palentin.[1]

Jeg kan nok tro, at det kan være sandt, at Kateketen sad i saadan latterlig og uanstændig Dragt, thi jeg saa engang, tillige med Byfoged Wølner og hans Fuldmægtig, at Nexøe havde en Forsamling fra Bragernæs, Tangen og Strømsø, nogle af hver Menighed, og da sad Kateketen i en Nathue, Sloprok og Tøfler og holdt fuldkommen Forsamling efter sit eget Hoveds sedvanlige Maade.

Jeg har hørt Studenten, som conditionerer til [er Huslærer hos] Peter Arboes, Mr. *Hans Toneby*, at fortælle meget om Nexøes Uordentlighed: som med at lade Ustuderede tale paa Forsamlingen; at have større Mængde end han burde; at sætte Forsamlingen til et oppositum [Modsætning] imod Kirken eller den offentlige Kirkeforsamling; at lære, at Guds Ord just *der* (nemlig paa Forsamlingen) læres rettelig, og at der ikke læres saa rettelig i Kirken, med meget mere, som jeg nu ikke erindrer; thi Mr. Toneby har gaaet mere paa Forsamling end jeg og omgaaets Nexøe og hans Folk temmelig fortrolig.

Vi allesammen (undtagen Forsamlingsfolket) maa med Bedrøvelse se og fornemme, at ei alene de, men ogsaa Nexøe selv, sjelden kommer i Kirken, ja snart aldrig oftere end som han er nødt til at komme, som er, naar han katekiserer og gaar til Alters, og hans Folk, naar de gaar til Alters; thi de kommer ikke engang alle i Kirken, naar Nexøe katekiserer selv, men holder sig mere til Forsamlingshusene, thi det er mageligere og efter deres og Nexøes Hoved bedre at sidde i en varm Stue end i et koldt Sten- eller Træhus, som de og han næsten altid kalder Kirken.

Nexøe har nogle Gange anmeldt sin Reise for Hr. Hagerup under Paaskud at være syg og for at reise til Moss (om jeg erindrer ret) at søge Raad (hos en Apotheker der) for sin Sygdom. Engang da Nexøe sagde, at han maatte reise for at lade sig kurere, reiste han ikke til Moss, men reiste til Holmestrand og omkring i Grevskabet og prædikede allevegne, og da var han ikke syg. En anden Gang, da han ligeledes sagde sig at være syg, reiste han ind til Hr. Green og prædikede for ham. Da var han igjen frisk og kunde forrette Prædiken, men naar han er hjemme, er han altid syg og kan ikke forrette sit Embede selv. Ellers er det ofte, at Nexøe reiser og er borte 3, 4 à 6 Uger, ja maaske længere, da man ei ved, hvor han er eller hvad han gjør, men man har ham mistænkt

[1] Ved Drammens Skole fandtes, ihvertfald for endel Aar tilbage, den Uskik — som ogsaa er almindelig ved andre Skoler — at flere af Lærerne havde staaende *Øgenavne*. En Lærer, der havde været ved Skolen en 50 Aar, kaldtes saaledes dels „Katta", dels „Pus", dels „Ussen". Det sidste Navn var aldeles uforstaaeligt, og de to første Navne syntes heller ikke netop at passe paa ham. Mon det ikke var *Nexøes* Øgenavn „Katapusen", som her gik igjen?

for, at han er ude ligesom *Geert Hansen* at samle Bøhmiske og Mæhriske Brødre, eller og informerer Folk i at blive fine Separatister, som ei ganske separerer sig, men ei heller vil være Kongens Lov, Forordning og Orden lydige (hvilket Nexøe selv ei vil) i mere end de selv synes, men forkaster Orden og Skik i mange Ting, som kan klarligen sees og fornemmes.

Hans foresatte Lærere, som er Præsterne, har han ikke været lydig eller hørig, som hans Instrux udtrykkelig befaler i den 7de og 11te Artikel.

Med ærlige og skikkelige Studenter, som er her paa Strømsø og Bragernæs, har han aldrig villet omgaaes, men ophøiet sig over dem, som jeg selv nylig har hørt, da han sagde: 'Tie I stille og hold Jer Mund, thi I er kun Student, men jeg har Kongens Brev', og talte derpaa Studenten meget haanlig til.

Dette er nu, hvad jeg denne Gang til Oplysning om Kateket Nexøes Væsen kan fremføre, men jeg er vis paa, at dersom en Ret blev sat, og Sagen nøie examineret alene i den Post, hvad Nexøe har gjort imod Kongens Lov og Forordning, da kom meget for Lyset, som nu ikke sees eller troes.

Strømsø den 17de December 1743.

Jasparus Jani Bistrupii filius Bierregaard."

Skoleholderen i Fattigskolen *Rasmus Hansen* skriver:

„1741 den 23de Aug. spurgte Kateket Nexøe i Kirken, om alle Dage var lige hellige; dertil blev svaret Nei. Da siger Nexøe: 'Jeg siger Jo'. Fremdeles spurgte han: 'Er det ligesaa stor Synd at drikke sig fuld om *Hverdagene* som om Søndagen?' Dertil blir svaret Nei, men Kateketen siger Jo.

1742 den 25de April forklarede han Rom. 3 om de ugjenfødte; 1743 den 3de Juli forklarede han Rom. 7 paa samme Maade.

1743 den 17de Juli sagde han i Kirken, at man kan ikke kjende et Menneske at være et Guds Barn derpaa, at han strider imod Synden, og den, der lærte det, han førte en vrang Lærdom. 'Det siger jeg frit', sagde han, 'og vil tilstaa Enhver frit under Øine, som vil sige derimod'. Samme Tid spurgte han en af mine Drenge: 'Skal man stride imod Synden?' Dertil svarede Drengen: 'Ja'. Nexøe siger: 'Kan du bevise mig det med et Sprog, da skal jeg give tabt'. Da sagde Drengen: 'Strid Troens gode Strid, fat det evige Liv' (1. Tim. 6). Da sagde Nexøe, det var, at Timotheus led Forfølgelse af Verden og ikke skulde lade sig overvinde af den, men gjøre sit Embede, 'og saaledes kan jeg besvare alle de Sprog', sagde han, 'som bliver mig forekastet, at de taler om at stride imod Synden, af hvem det endog maatte være'. Den 22de Juli næstefter var Mr. Nexøe og jeg hos Hr. Hagerup angaaende samme Materie. Hr. Hagerup sagde da til Nexøe: 'Hvorledes forstaar I de aandelige Stridsmænd, som der tales om i Guds Ord?' Nexøe svarede, at han tilstod, at de Troende havde Synd, og at de maatte frygte for at falde i Synd. 'Jeg gaar med saa stor en Frygt om Dagen som nogen'

sagde han. Hr. Hagerup siger igjen: 'Naar I frygter for at falde i Synd, har I da ikke Strid imod Synden?' Nexøe siger: 'Jeg prædiker saa, som jeg vil forsvare for Gud'. Hr. Hagerup sagde: 'I skal og forsvare Eders Lærdom baade for mig og for den geistlige Øvrighed, og nu siger jeg Eder og forbyder Eder, at I ikke maa tale om den Lærdom, at man ikke skal stride imod Synden, indtil der bliver dømt imellem os af den geistlige Øvrighed'."

I sit Svar til Biskopen af 28de Novbr. skriver den residerende Kapellan Hr. *Hagerup*:

„Hvad Strømsø angaar, da har altid Børn mødt og møder endnu til Mr. Nexøes Katekisation. Men nogle Forældre vil ikke tillade deres Børn at komme, og det er baade fordi de har seet noget anstødeligt hos ham, besynderlig at han har stampet paa Kirkegulvet og sagt, han skjøtter hverken om Provst eller Præst, saa og fordi de have hørt noget, som giver dem Mistanke om hans Lærdom.

I Strømsø Kirke har saaledes Kateket Nexøe, da han vilde forklare det Sprog Rom. 3, 23, henført det alene til ugudelige Mennesker. Han har ogsaa sat det som en fast Thesis [Sætning], at det var intet Kjendetegn paa et Guds Barn, om han stred mod Synd, thi han holdt for, at Synden var ganske dødet hos et Guds Barn og som en Knub. Om denne Sag havde jeg en vidtløftig Samtale med ham hjemme hos mig selv, og endelig da jeg ikke kunde formaa at bringe ham fra hans Mening, bad jeg ham, han dog ikke vilde udstrø slige Tanker blandt andre, som de, der gjorde den aandelige Aarvaagenhed til intet og banede Vei til Sikkerhed. Siden har han ikke aabenbare udladt sig herom, men alene beklaget, at man paadigtede ham Vildfarelser.

De Mennesker, som i Strømsø Menighed søger Nexøes Forsamling, kommer af og til i den offentlige Forsamling i Kirken til Høimesse, men ganske faa af dem til Aftensangs Prædiken."

Vi se af disse Indberetninger, at Præster og Lærere i Drammen (thi flere end de, Biskop Dorph havde henvendt sig til, fandtes der vel ikke) alle havde taget Parti *mod* Pastor Nexøe og „Forsamlingsfolket". Indberetningerne nedsendes af Biskop Dorph til Kirkekollegiet.

Under 6te Dec. 1743 skriver Stiftamtmand Rappe til Byfoged Malling:

„Ved min seneste Nærværelse paa Bragernæs bragte jeg i Erfaring, at der sammesteds skal bruges de saakaldte Forsamlinger af Mands- og Kvindes-Personer tilsammen under Skin af Gudfrygtigheds Øvelse, som dog ikke skal forholde sig saaledes, at hverken Præst eller Kateket bliver tilkaldet at være nærværende udi slige Forsamlinger at føre Directionen, som Forordningen dog allernaadigst befaler at skal ske; thi vilde Hr. Byfoged incognito erkyndige sig, hvorledes disse Samlinger holdes og paa muligste Maade udforske Omgangen og dens Beskaffenhed, item hvad Personer dertil mest inclinerer, samt derom give mig Rapport."

Det fremgaar ikke klart, om det er de *separatistiske* Forsamlinger, der her omtales, eller om det er Møder, som „Forsamlingsfolket" holdt uden Pastor Nexøes Tilstedeværelse.

Under 4. Jan. 1744 indberetter Biskop Dorph til Kollegiet om sin Visitation i Stiftet.[1]

Biskop Dorph klager her over Kapellan Green i Aker, at han ikke blot holder Forsamlinger i Aker, hvor der kan være 60-80 Mennesker, baade Mænd og Kvinder tilstede, men ogsaa „har fordristet sig til at indkomme udi andre Menigheder, nemlig i Menigheden til Strømsø, og der holdt ligesaadan Forsamling." Og dette gjør han, endskjønt det er tvertimod den kgl. Forordning, og endskjønt han, „da han havde frasagt sig Embedet og derefter igjen allerunderdanigst ansøgte derom, er bleven med Kaldet benaadet med den Condition, at han ret holder sig fra Forsamlinger at holde".

Om Pastor Nexøe indberetter Biskop Dorph:

„Da Deres kgl. May. har befalet at udi Kjøbstæderne, isteden for de forrige Froprædikener samt Onsdagsprædikener, skal forrettes Katekisation, har saavel H. Exc. v. Rappe som jeg befundet sidst afvigte Dom. 23 p. Trin., da vi indfandt os udi Bragernæs Kirke, at Kateketen Marcus Nexøe holdt en Tale udi Froprædikens Tid udi Kordøren og i den ikke forklarede nogen Del af Catechismo eller af Søndags Evangelio. Ligeledes befandt jeg hans Tale følgende Tirsdag d. 19de Novbr., da han vel søgte at prædike Jesum for de Forsamlede, men ikke forestille de arme Sjæle enten Fornødenhed, efter Lovens Overbevisning af deres elendige og fordømmelige Tilstand, eller Ordenen, udi hvilken Saligheden ved Jesum skulde søges. Ligeledes indfandt Hr. Stiftamtmanden og jeg os udi den af Kateket Nexøe anstillede Forsamling Dom. 23 Trin. og befandt, ingen af Stedets Præster var dertil indkaldede, saa og at over 60 Kvindespersoner og nogle Mandspersoner dertil havde indfundet sig.

Allernaadigste Arvekonge og Herre! Jeg fordrister mig allerunderdanigst at bede, at Deres kgl. May. vilde allernaadigst afhjælpe Christi Kirke sin Forvirrelse ved saadanne Menneskers og Læreres egen tiltagen Myndighed inden Kirken og utilladelige Talemaader paa Prædikestolen[2] ved allernaadigst Befaling, at de anmeldte Personer maatte forkyndes Remotion fra det dem betroede Embede, saafremt de ikke forholder sig efter Deres kgl. May.s allernaadigste Befaling."

Under 18de Jan. 1744 skriver Stiftamtmand og Biskop til Kongen:

„Da vi vare samlede efter Eders kgl. May.s allernaadigste Befaling i Bragernæs for der at udføre Skatteligningen, og vi samme Tid maatte høre Indbyggernes Klage og Besværing over den dem beskikkede Kateket Nexøes anstødelige Talemaader og lovstridige Opførsel, saavel ved de af ham selv anstillede nombreuse [talrige] Forsamlinger som og udi den

[1] Kopibog for Stiftamtmanden i Akershus, Rigsark. No. 30, S. 183. — [2] Dette har Hensyn til en Klage fra Menigheden i *Skien* over Sognepræst *Peder Bloch*, som „for en og anden i Menigheden befunden ugudelig og forargelig Persons Skyld fordømmer den ganske Menighed", og som havde sagt, at han „ønskede Skriftestolens Udkastelse af Kirken".

ham anbefalede Katekisation i Steden for Fro- og Onsdags Prædiken, fandt vi os ikke betryggede ved Indbyggernes Sigelse, men søgte Anledning at komme i Bragernæs Kirke den 23de Søndag efter Trinitatis udi Froprædike Stunden, da vi maatte fornemme, at bem.te Kateket Nexøe, isteden for endel af Catechismo at forklare ved Spørsmaal og Gjensvar til de Forsamledes Opbyggelse, foretog sig et Stykke af en Salmebog, hvilket han vel oplæste, men samme hverken ordentlig explicerede [forklarede] eller grundig applicerede [anvendte]. Den samme Søndags Aftenstund indfandt vi os atter udi den af ham anstillede Forsamling og befandt der over 60 Kvindespersoner og henved 30 Mandspersoner tillige at være forsamlede, og førend vi indgik, hørte Kateketen at bruge samme Maade i sin Tale til Forsamlingen, som han tilforn havde brugt i Kirken. Endog jeg som Eders Kgl. May.s Stiftsbefalingsmand baade da foreholdt ham at saadan Forsamling af denne forefundne store Mængde uden nogen Præstes Nærværelse, af Mands- og Kvindespersoner tillige, var stridende imod Eders kgl. May.s allernaadigste Forordning om Forsamlinger, saa og Dagen derefter alvorligen befalede ham at efterleve Eders kgl. May.s Befaling, og jeg som hans foresatte Biskop tilholdt ham, at til Katekisationens Forretning bør ordentlig tages et Stykke af Catechismo Lutheri og samme ved Spørgsmaal og Gjensvar fremstilles til Opbyggelse, saa er dog os bleven indberettet at denne Kateket Nexøe uagtet vore Formaninger og Advarsler vedbliver sin sedvanlige Maade baade med Forsamlings Holdelse saa og Katekisations Forretning, som ikke er til ringeste Opbyggelse. Kateketens anstødelige Talemaader ere af mig som Biskop indberettede den kgl. General-Kirke-Inspection. Efterdi saadan Kateketens Handling er stridende imod Eders kgl. May.s allernaadigste Befaling, hvilket han ikke, efter allerunderdanigst Pligt, vil følge, og langt mindre vore ham forelagte Erindringer, da udbede vi os Eders kgl. May.s allernaadigste Resolution, hvorledes det med denne Kateket skal forholdes, til hans Selvraadigheds Hemmelse og Indbyggernes allerede ved ham tagne Scrupels videre Forebyggelse."

Ved Conseilsresolution af 30de Januar sendes denne Skrivelse fra Stiftamtmand og Biskop til Kirkekollegiet.

Dette indsender under 28de Febr. følgende Indstilling:

„Alt for lang Tid siden er til General-Kirke-Inspectionen indløben adskillige Klagemaal over Kateketen Marcus Nexøe i Bragernæs, dels af en Del af Borgerskabet sammesteds, dels og af Stiftamtmanden og Biskopen, da Kateketen angives for at handle i mange Maader imod hans Instruks, men fornemmelig imod Forordningen om Forsamlinger og ikke vil adlyde Formaning eller Advarsel enten af Biskopen eller andre til Forbedring.

Vel have vi i dets Anledning Tid efter anden baade selv, saa og ved Biskopen, advaret denne Kateket, at han skulde tage sig iagt og ikke gaa videre i sine Embedsforretninger end som bem.te kgl. Forordning og Instruks tillader og foreskriver. Men i Steden vi ved den med ham brugte Lemfældighed, som vi ved de adskillige sammesteds forefaldne Uroligheder have fundet os bevæget til, havde ventet, at han omsider

skulde komme til Eftertanke og frafalde sin Egenraadighed, saa maa vi dog nu af en til Eders kgl. May. fra Stiftamtmanden og Biskopen i Christiania under 18de Januar indkommen Memorial, saa og af en Del af Biskop Dorph os tilskikkede Documenter og Attester fornemme hvorledes denne Kateket vedbliver sin forrige lovstridige Opførsel saavel ved de af ham selv anstillede nombreuse [talrige] Forsamlinger som og udi den ham anbefalede Katekisation istedenfor Fro- og Onsdagsprædiken i Bragernæs By...

Samme Kateket har og havt stor Connexion [Forbindelse] med de paa Bragernæs befundne Anabaptister, forsvaret og i Breve til General-Kirke-Inspectionen undskyldt dem som gode og redelige Kristne; derhos har han selv meget styrket Separatisterne der paa Stedet, idet han sjelden kommer i Kirke, naar Præsterne prædiker, altid stikler, og med Bitterhed offentlig taler mod Lære-Embedet og kristelige Kirke-Skikke, hvilket og Biskopen har indberettet os med adskillige flere Kateketens anstødelige Talemaader, hvilke og de os af ham tilskikkede Attester ydermere forklarer og i Almindelighed saa meget tilkjendegiver, at det ei er raadeligt at lade Nexøe længere forblive paa dette Sted, saasom det allerede skal være kommet saa vidt med ham, at ikke alene de Fleste af Menighedens Lemmer have sat Mistanke i hans Lærdom og derfor ikke vil skikke deres Børn og Tyende længere i Katekisation hos ham, af Frygt at de kunde blive forførte til en falsk Grund at sættes paa i deres Kristendom, men og at desforuden Nexøe ved adskillige antagne forargelige Gebærder og Positurer i Kirken og hjemme i sine Forsamlinger skal have gjort sig saa ridicul [latterlig] i Byen, at Folk raabe efter ham paa Gaden, ikke at tale om at han efter en medfølgende løs Seddels Formeldelse (som dog beraaber sig paa Bevis ved Efterforskning) skal tage Penge, naar han skriver Folk ind i sin Forsamlings-Protokol, og at desforuden Tjenestepiger maa give 1/2 Rigsdaler om Halvaaret af deres Løn, om de vil gaa paa hans Forsamling.

Saaledes lyde de Efterretninger vi Tid efter anden og især tilsidst om Nexøe have erholdt. Vel tro vi, at en Del Ting, især de, som Almuen opholder sig med, ere blevne outrerede [overdrevne], som gemenligen ske pleier; men saameget ved vi dog af egen Erfarenhed, at det ikke er saa aldeles rigtig hverken med hans Lærdom i visse Stykker eller hans Opførsel i sit Kateket-Embede. Og den fornemste Aarsag, hvorfor vi hidindtil nogenledes have seet igjennem Fingerne med ham, er denne, at han med sin fortrolige Omgang med de mange Separatister i Bragernæs og Strømsø, som mest holde sig til ham, skulde efterhaanden faaet dem bragt paa bedre Tanker idetmindste i udvortes indifferente Ting; men som endog dette har slaget os feil hidindtil, tilmed ogsaa de Lærere i samme Egn, som i Begyndelsen have staaet i stor Fortrolighed med Nexøe, begynder nu at disapprobere [misbillige] hans Opførsel, han og desforuden har gjort sig forhadt og latterlig hos de fleste, saa det ei kan eragtes raadeligt, ham paa dette Sted, hvor de fleste separatistiske Uroligheder er, længere at lade forblive, saa maa vi allerunderdanigst bede, at det allernaadigst maatte behage Eders kgl. May. ved Rescript til Biskop Dorph at befale, at Biskopen skal forkynde Kateketen Marcus Nexøe, at han straks skal forføie sig herned til Kjøbenhavn, og lade ham derhos vide, at han der paa Stedet ikke længere maa blive eller komme; da vi

siden af ham selv bedre kunde erfare, hvad enten han til et andet geistligt Embede kan være duelig eller ikke."

Indstillingen er underskrevet af alle Kollegiets Medlemmer. Samme Dato paaskriver Kongen:

„Vi approbere denne Fremstilling og vil, at Kateketen Marcus Nexøe af Biskopen skal anbefales straksen at forføye sig herned for at forsvare sig paa de Klager, som imod hannem føres og General-Kirke-Inspectionen om hans Forhold i Bragernæs er bleven tilmeldt.

Christiansborg d. 28de Febr. 1744.

Christian R."

Om denne Beslutning underrettes Biskop Dorph i Missive af 6te Marts 1744.

Grunden til, at Regjeringen nu optraadte saameget strengere ligeoverfor Nexøe, var vistnok den Udvikling, som den zionitiske Bevægelse havde taget.

Saasnart Kateket Nexøe havde faaet Regjeringens Ordre, begav han sig straks overland ned til Kjøbenhavn.

22de Mai indleverer Pastor Nexøe fra Kjøbenhavn sit Svar paa 11 Spørsmaal, som Kirkekollegiet i Henhold til de indkomne Klager havde forelagt ham. Her heder det bl. a.:

„Det har altid været min Bøn og Begjæring at efterleve og fuldbyrde Hans May.s og min foresatte Øvrigheds Befalinger.

Jeg har i mit Svar af 31te Jan. 1743 anført de Aarsager, som tvang mig imod mit Sind at holde Samling, som skeet er. Jeg har siden den Tid ingen Erindring eller Befaling faaet fra de høie Herrer enten om at formindske Tallet eller holde Samling paa nogen anden Maade og tænkte derfor, at samme i Henseende til det, derudi var anført, var approberet. Dog formener jeg underdanigst mig herudi endogsaa at have handlet efter Forordningen, thi Kateketerne ere hverken foreskrevne noget vist Tal eller befalede at have hvert Kjøn for sig, men det angaar alene det 3die Slags Samling, som i den 8de Art. [i Konventikelforordningen] ommeldes, som ikke just af en Præst eller Kateket, men af en anden gudelig Person kan holdes. Naar *det* bliver forstaaet, er der ingen Aarsag mere at klage paa mig, da jeg endogsaa efter al Mulighed har havt hvert Kjøn i sin Stue.

At jeg har reist til andre omliggende Steder, har havt forskjellige Aarsager. Jeg er bleven kaldet til Christiania af Hans Høiærværdighed Biskopen; jeg er bleven begjæret af vildfarende Sjæle; jeg har været næsten dødssyg, og for da en Tid at blive i Stilhed og medicinere har jeg reist til et andet Sted med Præstens Vidende. Dette sidste har gjerne været min Aarsag, naar jeg er reist til Moss, saasom Stadens Apotheker er en forfaren Mand, som næst Guds Bistand har kureret mig adskillige Gange, naar jeg har været hel svag.

Ingen Confirmandi eller Skolebarn paa Bragernæs er i over to Aar, saavidt jeg mindes, komne til Katekisation uden en eller to Gange. Det var mig da ugjørligt at katekisere. Paa Strømsø, hvor den fattige Skole møder, har jeg altid katekiseret over Lutheri Catechismus; ligeledes havde jeg handlet paa Bragernæs, om Børnene var komne."

Paa Spørsmaalet, hvorfor han aldrig var kommet i Kirken til Høimesse eller Aftensang, svarer han: „Jeg har tidt siddet midt for Bragernæs Prædikestol til Høimesse, saa fast alle kunde se mig."

Kollegiet foreholder Pastor Nexøe Biskop Dorphs og Stiftamtmand Rappes Skrivelse af 18de Jan., hvorefter han „samme Søndagsaften brugte samme Talemaader, som han tilforn havde brugt i Kirken". Nexøe svarer hertil: „Dersom Nogen vil kalde det 'Talemaader', da vil jeg ønske dem Barmhjertighed ei at forsynde sig med Foragt eller Ringeagtelse over Jesu Lidelse, thi jeg bekjender rent ud, at jeg har fundet al min Salighed deri og har intet herligere at forkynde andre til Salighed end det samme. Jeg gjorde og samme Aften min underdanige Forespørgsel til de høie Herrer (Stiftamtmanden og Biskopen), om de vilde befale mig at ophæve Samlingerne, da jeg var villig at adlyde, men de svarede begge Nei, at de ikke torde."

Med Hensyn til sin Indberetning om Separatisterne skriver han: „At jeg har skrevet til den kgl. General-Kirke-Inspection, at jeg kunde ei andet befinde, end at Separatisterne havde høie og hellige Tanker om alle Herrens Indstiftelser og Sakramenterne, er skeet i den Mening, at naar jeg har handlet med dem efter Bibelen, eftersom de forkaste menneskelige Skrifter, da har jeg merket, at de troede Herrens Nadvere og Daaben og ikke som visse Sekter rent forkastede dem, men havde høie og hellige Tanker om alt det, som i Ordet staar, og alene raabte paa de Personers Ugudelighed, som administrerede Sakramenterne, saa og den store Misbrug og de Uomvendtes store Tal, hvoriblandt de ei vilde eller torde gaa; ligeledes har jeg merket om andre Ting, saa de ære Indstiftelserne og Sagen selv, men alene stødte sig paa visse Omstændigheder og Ceremonier, som de ei syntes at finde Grund til i Ordet. Men at jeg Intet skrev om Barne-Daaben, kom deraf, at jeg i den Del intet Vist har kunnet erfare, thi enten refererede de sig til Bølles Bekjendelse eller sige, de have saadanne Ting for dem selv, eller og (som deres Maade er at tale), at de ikke kan handle om saadanne Ting med dem, som intet Lys derudi have."

Om *sin egen* Opfatning af Sakramenterne udtaler Nexøe: „Hvad min egentlige og oprigtige Mening om Sakramenterne er, da tror jeg og er forvisset i mit Hjerte, at Jesu Legeme og Blod nydes i Alterens Sakramente ved Troen sandelig og virkelig, hvilket jeg selv er et levende Vidne om, thi jeg har erfaret dets Kraft paa min Sjæl. Hvad Barne-Daaben angaar, da har jeg derom ingen Skrupel."[1] „At jeg ellers ikke er af *en* Mening med Separatisterne, kan jeg og med Sandhed sige, har og i Gjerningen bevist det, idet alle de, som søge min Samling, lade deres Børn døbe, hvorpaa er mange Eksempler, endog siden jeg reiste

[1] I en Efterskrift tilføier han: „Jesus kalder de smaa Børn 'troende', saa tror jeg, at de maa døbes og annammes i de Troendes Samfund."

derfra." Pastor Nexøe fortæller saa om Begivenheden med Stadsmusikant Heusers Familie,[1] at baade Manden og Konen med flere andre er gaaet til Separatismen, siden han reiste, og tilføier: „Gud ikke flere skulde gjøre det samme!"

Til Slutning skriver Nexøe: „Iøvrigt vil jeg bede om Pardon, at denne Besvarelse ei til den foresatte Tid blev indleveret, siden de opsatte Kvæstioner først igaarmorges Kl. 8 bleve mig leverede".

I Efterskriften tilføier Nexøe:

„Endelig tror jeg om de Separerede i Bragernæs, at de, faa undtagen, ere saa alvorlig bekymrede om deres Salighed, at de i den Post beskjæmme mange andre, men at de dog, hvad de fleste angaar, ere ugrundede og ei søge deres Salighed alene i Jesu Død og Forsoning, men sætte deres Sag mere i Kundskab, Indsigter, Pligter og Øvelser i udvortes Ting og have alt for meget med Præster, Kirkens Ceremonier og Anordninger at laste, hvilket altsammen, saasom og alt Fanatisk og Formuftens Væsen, der i Guds aabenbarede Ord ingen Grund har og ei kan staa i Harmonie med vor rene og salige Lærdom om Jesu gyldige Forsoning og Fortjeneste, er imod mit Sind og Erkjendelse. Dog tror jeg, at saadanne Mennesker ei forbedres, men bliver fordærvede ved Haardhed og Strenghed, Bespottelse og Forfølgelse, helst af Lærere: som jeg og klart har merket, at de paa en kort Tid ere forfaldne til adskillige Ting, som jeg for ei fandt iblandt dem, ligesom jeg og holder det for en blind Nidkjærhed at være ivrig imod saadanne og lade den grove og ryggesløse Hob gjøre, hvad den vil; derfor har jeg efter min ringe Maade med Kjærlighed og Sagtmodighed søgt at vinde dem og straffet paa dem, som anderledes med dem omgikkes, hvilket har vel givet Anledning til Mistanke over mig hos en og anden, men min Samvittigheds Vidnesbyrd i denne Sag er mig nok, thi Herren kjender mig og mine Gjerninger bedst, og Tiden skal overbevise dem, som anderledes mener . . .

Af en senere Skrivelse ser man, at han ikke havde stort at leve af nede i Kjøbenhavn. Han skriver under 9de September til Kirkekollegiet:

„Saasom det er Deres Exc. og samtlige høie Herrer vel bekjendt, at jeg efter den til Majestæten gjorte Forestilling og derpaa følgte kgl. Ordre ei alene straks og villig begav mig paa Reisen over Land endog i den besværligste Aarsens Tid ei uden stor Bekostning og min Helbreds Svækkelse, som ei endnu ganske er restitueret, ved min Nedkomst straks anmeldte mig og allerede for rum Tid har gjort Regnskab for det Haab, som er udi mig, men endog nu mod 1/2 Aar har ligget her paa dette kostbare Sted og imidlertid maattet sætte mig udi Gjæld, eftersom jeg i al den Tid, jeg var udi Norge, ei oplagde mere end 30 Rdlr., som vare destinerede [bestemte] til en Klædning, den jeg vel behøver, hvilke Penge næsten gik bort til min Nedreise; jeg ogsaa intet kan forvente af dem i Drammen, der i saa lang Tid ingen Nytte kan have havt af mig; jeg ogsaa ei ved, hvorlænge jeg endnu skal forblive, og det allerede regner

[1] Se om den: S. A. Sørensen, Zionitterne, S. 158.

sig til, at jeg vil faa ligesaa besværlig og kostbar en Opreise, som jeg havde ned, da Vinter, Regn og Slud er forhaanden, og jeg for min Helbred neppe skal kunne gaa med noget Skib: Saa kan Deres Exc. og de høie Herrer let overveie, hvad Omstændigheder jeg saa ganske uskyldig er kommen udi, da jeg ei alene lider falske Anklagelser, Spot og adskillig anden Fortræd, men endog, som jeg altid har frygtet for og hidtil er bleven bevaret fra, er kommen i saadan Omstændighed, at jeg kan blive min Gud til Vanære, idet jeg ikke kan give Enhver Sit. Saa beder jeg da, det ei unaadig maatte optages, at jeg herved forestiller det høie Kollegium min Tarv, om det ikke maatte findes billigt, da jeg ikke som andre har nogen vis aarlig Løn eller Indkomst, uden hvad nogle Personer i Drammen, som dog ikke egentlig dertil er pligtige, kan af frivillig Hjerte hidindtil have bevist mig, at jeg mine hidindtil havte extraordinære Bekostninger med Nedreise og Ophold paa Stedet maatte være godtgjorte, men endog noget vist tillægges til mit Ophold, indtil jeg kan erholde Deres kgl. May.s allernaadigste Resolution og Decision i Sagen, hvilken min underdanigste Ansøgning jeg saameget mere formoder i Naade vorder agreeret [bifaldt], som jeg hverken er suspenderet eller demitteret, mig ei heller nogen Last er bekjendt eller overbevist, hvorfor sligt kunde ske, og derfor ei heller bør eller kan betages den Subsistence [Underhold], som ved det mig anbetroede Embede er mig tillagt."

Under 16de Oktober 1744 udsteder Kongen følgende Reskript til Kirkekollegiet:

„Af Eders allerunderdanigste Forestilling af 24. September have Vi fornummen, at Kateket Marcus Nexøe har indfunden sig udi General-Kirke-Inspectionen, hvor I udi 11 Poster har forelagt ham alle indløbne Beskyldninger for derpaa at erklære sig skriftlig. Udi hans Erklæring have I intet Synderligt at udsætte, undtagen at han et Par Gange i sin offentlige Katekisation har brugt et Par anstødelige Talemaader, men de øvrige Beskyldninger ere af ingen Betydning, ja falder mere Præsterne og især den der før værende Præst Claus Møller mere til Last end Kateketen, som skal have vist mere Forsigtighed end Præsterne. Alligevel holde I det ei raadeligt, at han bliver befalet at gaa op igjen til Drammen i sin forrige Station, siden han der er bleven ilde udraabt, hvortil forbem.te Claus Møller skal have contribueret [bidraget] det meste, og i det Sted have I til os allerunderdanigst indstillet, om Vi vilde have Naade for ham til et Præstekald, og som han skal være meget fattig, tilmed har gjort en bekostelig Reise herned og opholdt sig her en Tidlang, han og maa ligge her efter Befordring uden Brød, om Vi da allernaadigst vilde tillade, at han til en liden Refusion og Douceur maa af Collegii Fonds godtgjøres 40 Rdlr.: Thi give Vi Eder hermed tilkjende, at vi forberørte Eders Sentiment [Forslag] i begge Poster allernaadigst har approberet."

22. April 1745 blev Pastor Nexøe, som i 1744 var bleven theologisk Kandidat, udnævnt til Sognepræst for *Vorbasse-Grene* Menigheder i Ribe Stift. Han giftede sig med sin Tjenestepige *Annike Hansdatter* og fik med hende 3 Børn. Han døde i Skodborg 1755.

Hesselberg skriver om ham i sin „Strømsø Beskrivelse" (S. 110 Note): „Kateket Nexøe holdt hver Søndags Morgen isteden for den afskaffede Froprædiken en offentlig Katekisation i Bragernæs Kirke og hver Onsdag ligeledes i Strømsø Kirke *til almindelig Opbyggelse.*" Det maa dog merkes, at Hesselberg var gunstig stemt ligeoverfor den herrnhutiske Forkyndelsesmaade.

I Wibergs Præstehistorie (B. III, S. 620) heder det om Nexøe: „Ret en Herrens Præst, som med Berømmelse forestod baade Guds Hus og sit eget."

Vi har henregnet Paster Nexøe til dem, der var herrnhutisk paavirkede, baade fordi han sluttede sig til Herrnhuterne og hans Prædikemaade kan synes paavirket av Herrnhutismen. Enkelte af hans Meninger maa dog forøvrig vistnok skrives paa hans egen Regning og behøver ikke at hænge sammen med Herrnhutismen.

ELIAS ØSTERGREEN.[1]

Elias Østergreen, oprindelig fra Sverige, foretog i 1741 sammen med en anden Udsending fra Herrnhut, Ulrich Bähr, en Missionsreise til svensk Lapland og til norsk Finmarken. I Finmarken opholdt de sig et Par Aar „uden at udrette noget". Over Trondhjem reiste saa Østergreen til Christiania, hvor han traf sammen med Pastor Green i Aker. Hos ham traf han ogsaa flere herrnhutisksindede fra Drammen. Dette gjorde, at han reiste til denne By og i længere Tid opholdt sig der.

Under 18de Oktober 1745 skriver han til Modermenigheden i Herrnhut:

„Dyrebare og elskede Herrens Menighed!

. . . For to Aar siden skrev jeg et Brev til Menigheden, jeg ved ikke, om Menigheden har faaet det eller ikke; men siden har jeg ikke skrevet. Aarsagen er, at jeg ikke har havt nogen Anledning; jeg har ogsaa manglet Penge til Porto; en Aarsag er ogsaa, at Kjærligheden mellem mig og min Broder Ulrich Bähr ikke er retskaffen, idetmindste ikke som den skulde være . . . Hvad Besøget hos Brødrene angaar, saa kan jeg vel sige, at jeg har sporet stor Velsignelse baade paa min egen og paa andres Sjæle; her er mange opvakte Sjæle og nogle, som mene det ret godt; de synge og ved ogsaa at tale noget om Lammets Blod. Men at blive en fattig Synder og at lære at tro paa Lammet, det har endnu været dem ganske ubekjendt. Her er vel en Broder ved Navn Olaus Trane; han sagde mig, at han var udsendt fra Menigheden, men hvad han har gjort her, det ved jeg ikke. Idag var jeg paa Besøg og forestillede

[1] Se Norsk theol. Tidsskrift 1904, S. 244 f., og 1902, S. 323 f.

Sjælene, hvorledes en arm Synder er tilmode, og hvorledes og ogsaa paa hvilken Slags Maade man gjør det sikre Trin fra Døden ind i Livet; da sagde en Kone: det har jeg endnu ikke hørt i hele mit Liv; er det saa at forstaa, da ser jeg, at ogsaa jeg kan komme igjennem. . . . . De kjære Brødre, som nu reise herfra til Menigheden, har paalagt mig, at jeg skal opholde mig her og i Christiania nogle Uger, fordi her ikke er nogle Arbeidere blandt Sjælene. Nu dertil behøver jeg intet andet end Lammets blodige Naade og min kjære Moders, Menighedens, Forbøn. . "

Under 27de Nov. s. A. skriver Østergreen fra Drammen et nyt Brev til Menigheden. Her heder det bl. a.:

„ . . . . De to Brødre, som vilde reise til Menigheden, er Kjøbmænd her i Drammen. De var paa Veien, men kom tilbage paa Grund af Modvind. Da bad de mig, at jeg skulde opholde mig her en Stund; mit Hjerte følte sig ganske vel derved, jeg saa paa Arbeidet, og Lammet gav mig ogsaa Lyst dertil. Da jeg nu hørte, at Olaf Trane var af Menigheden, spurgte jeg ham, om han var udsendt fra Menigheden. Da blev han ganske bestyrtet og spurgte mig, hvad jeg mente med det. Jeg sagde: 'Jeg spør kun, om det er saa eller ikke?' Da svarte han: 'Ja'. 'Saa maa du da,' sagde jeg, 'give mig Underretning, hvorledes det er her, og hvorledes det har sig med Sjælene.' Han gav mig til Svar, at han ikke havde nogen Indsigt i, hvorledes enhver Sjæl havde det, men jeg vilde selv faa at se det, naar jeg blev noget kjendt. Da jeg nu undersøgte Sagen, saa indsaa jeg vel, at Hestene var spændt bag Vognen, og at det derfor ikke vilde gaa fremover; jeg hørte dem vel tale meget om Sagen, men Hjerterne vilde ikke være tilfreds med det; de følte vel, at der manglede dem noget, men de vidste ikke, hvad det var. Jeg sagde, de skulde holde Hjertet stille for Frelseren, da vilde den Hellig-Aand gjøre det klart, hvad det er, og da blev det klart for dem, at det var Grunden, som manglede dem, nemlig Troen paa de blodige Vunder, som har fundet en evig Forløsning for al Verden. Da jeg nu saa, at Frelseren havde noget særdeles fore med dem, besøgte jeg dem flittig hver Dag. Her var ogsaa indrettet Selskaber, men naar det ikke er nogen Sjæle der, som har Naaden, saa kan man let tænke sig, hvad der blir af det. De bad mig ogsaa at holde Selskab med dem; hvad Kvinderne angik, saa vilde jeg ikke have noget dermed at gjøre; da jeg nu indsaa Nødvendigheden, undersøgte jeg mit Hjerte for Frelseren, og jeg fik ogsaa Tilladelse til det. Nu, dyrebare og elskede Menighed, dette er nu det, som Frelseren har givet mig at gjøre her i Drammen. Tre Uger efterat jeg kom hid, kom ogsaa Olaf Trane hid; da han nu hørte, at der var foregaaet en Forandring med Sjælene, da besøgte han dem ganske i Stilhed. Om Aftenen kom vi sammen, og da behandlede han mig i to Brødres Nærværelse ganske foragtelig, og der ytrede sig et stort Fiendskab imod mig i hans Hjerte. Da jeg nu forstod, at jeg ogsaa var de to andre fordægtig, vilde jeg ikke indlade mig i nogen Disput, men sagde: 'Dem, som ikke tror det, han skal faa det at se, at det ikke er min, men Frelserens Sag'. Jeg agter vel ikke Modstand for noget, men naar det sker af dem, som ansees som Brødre, og jeg derhos overveier

den Skade, som derved kan tilføies Sjælene, saa smerter dette mit Hjerte. Saa meget mærker jeg allerede, at hans Tilstedeværelse her har gjort mere Skade end Gavn. Forøvrig beviser Frelseren sig daglig blandt os med sin Aand og Ild, og Forsoningens Blod viser sin Kraft i Hjerterne. Det blodige Lam, for hvem jeg her staar med et Hjerte, fuldt af Armod, Skam og Bøielse, har i disse Dage givet os 10 Sjæle, som har faaet Naade; disse overgiver jeg nu til vor kjære Moders[1] og Menighedens Pleie.

Antallet af de Sjæle, som Frelseren her arbeider paa, er 86, som er mig bekjendt; det er ca. 5 eller 6 som endnu staar og overveier, om de skal begynde fra nyt af eller ikke, men de øvrige længes efter den frie Naade i Lammets Blod. Her blæser en saadan Naadevind, at ogsaa Sjæle, som vare komne ganske bort, spørger efter Hjælp.

Nu vil jeg bede den kjære Menighed, og nogle Sjæle bede ogsaa med mig, at den maatte undersøge for Frelserens Ansigt, om vi ikke kunde faa nogle grundfæstede Brødre og Søstre hid. Arbeide skal de finde nok af, thi Frelseren har her i Drammen af Glædeshuse gjort lutter Sygestuer, og saa vil det ogsaa snart gaa i Christiania.

Hvad nu de andre Steder angaar: Holmestrand, Larvik og Skien, saa tænker jeg ogsaa at besøge dem, naar jeg faar saa megen Tid tilovers."

Vi ser, at Elias Østergreen i dette Brev omtaler *Olaf Trane*, og vi kan forstaa, der har været Misstemning mellem de to.

Ogsaa Hichman i sin Biografi omtaler Østergreens Virksomhed og hans Sammenstød med Trane. Hichman sluttede sig i en Aarrække til de Herrnhutisksindede i Drammen, saa han maatte nøie kjende til Forholdene; han skrev dog sin Biografi i senere Alder, da han havde trukket sig tilbage fra dem; om dette kan have indvirket paa hans Skildring af Østergreen, faar staa derhen. Hichman skriver:[2]

„ . . Nexøe var nu (c. 1745) ikke i Drammen, men en Student Sontum, som forrettede istedetfor ham med Tale i Kirken om Onsdagene og Søndagsmorgen, saa og med Forsamlingerne og Selskaberne.

'Selskaberne' blev indrettede af nogle Faa, som kom sammen 1 eller 2 Gange om Ugen, udi hvilke hver sagde sin Tilstand, hvordan han befandt sig i Henseende til sit Hjerte, og hvordan det stod til med Frelseren og ham, men i 'Forsamlingerne' kom flere sammen, dog vare hvert Kjøn separerede . . .

Formedelst Nexøe var borte, og han kom ikke tilbage, som dog var tænkt og ventet, blev der raadslaget og fundet for godt skriftlig at ansøge om et Par Søskende (Manden kaldte sin Kone 'Syster') fra Menigheden, Herrnhut; samtlige, hvoriblandt ogsaa jeg, skrev vore Navne under. De kom og, nemlig en Parykmager Eric Brau, som havde før i Christiania øvet Professionen, men var reist til Herrnhut, og hans Hustru Marie Elisabeth, et tysk Fruentimmer.

Herrnhut var mig som et jordisk Paradis: did stod min Hu og Agt;

[1] : = den Hellig-Aands. — [2] Se Norsk theol. Tidsskrift 1902, S. 315 f.

did tænkte jeg og at komme, da jeg hørte andre var reist derhen, og jeg daglig saa nu den og nu en anden at reise.

I den Tid efter Nexøe var reist, og før Brau kom, havde vi dog vore Samlinger. *Krum* og *Klein* vekslede med at holde korte Taler; saa blev vi og besøgte af *Ole Trane* fra Laurvig og af *Peder Treschow*. Disse to kom som oftest til os og holdt Taler, indtil *Elias Østergreen* gjorde en ny Periode iblandt os . . . Hans Methode var at spørge, om Frelseren var i Hjertet? Om Hjerterne svarede 'Ja' dertil? Intet duede, naar ikke Frelseren var i Hjertet; det biede ikke længe, før Frelseren kom, naar kun Hjertet var armt og fattigt. Man maatte føle sig forloren, arm og fattig, om Frelseren skulde komme; man maatte gi Slip paa Alting, undersøge sit Hjerte, blive stille for Frelseren, saa fik man snart Slut paa Sagen. Og naar Frelseren kom i Hjertet, saa svarte Hjertet 'Ja,' naar man spurgte, om Frelseren var der. . . Dette praktiserede han paa mange i Drammen, som ved denne Erfaring bleve udmerkede fra de andre, og for sig selv inddelte i Selskaber med hinanden og blev kaldte 'de Troende,' som havde Frelseren i Hjertet, som kunde tro, som havde faaet Naade, da de andre fik Navn af 'de Gamle' og maatte tie, naar 'de Nye' talte.

Jeg berettede det til Skien, hvilket nyt Jerusalem Drammen nu var blevet til; at her faldt mange og store Bygninger overende, formedelst Grunden duede ikke. Sammenlign Math. 7, 24-27 'om den, der byggede sit Hus paa Sand'. *Klein, Crum, Treschow, Ole Trane,* ja *Nexøe,* Hr. *Gren,* desmere, bliver ansete som de, der ikke selv havde det ret fat, og som de, der havde bygget paa falsk Grund og bedraget andre med sig; ligesom naar en Blind leder en anden Blind, og de falder begge i Graven. Disse ældste, vigtige store Lærere og Forstandere blev nu ikke gjort noget af; de maatte begynde paa nyt, om de vilde være med; torde ikke kny, end mindre præke og agere Lærere; nei, Elias Østergreen blev anseet som den anden Elias; ham vare vi færdige at bære paa Hænderne; ja de, som vi før saa over Skuldrene blandt os, og som vi havde antaget i vort Selskab, blev nu anseet med andre Øine, da de lode deres nye Tunger høre, saasom *Kari Pottemagers*; hun skulde forestaa Selskabet for de gifte Koner; en Bogbindersvend *Georg Wæber,* som nylig var kommen iblandt os, ham stod jeg en Aften og gabte paa af Forundring, da han fortalte, hvordan det var gaaet ham. . . . . Ja endog dem, som vi ikke vidste af eller kjendte, og som ei heller vare iblandt os, dem søgte Østergreen op, trak dem her fram og satte dem op i Høgsættet, naar en anden, tilforn vigtigere, maatte staa ved Døren.

Trane selv, som havde været i Menigheden[1] og i nogle Aar været som General-Superintendent over Drammen, Christiania, Moss (Laurvig var Residentsen den Tid, hvor han var paa Angels Tobaksspinderi), Holmestrand, Skien etc., samme Trane var Østergreen saa i Færd med, saa han plukkede Fjærene paa Trane; det hændte, han gik fra Mødet som en slukøret Hund. Ja Trane blev fra den Tid rent usynlig, skjønt jeg skrev ham noksaa bevægeligt et Brev til, at han dog skulde komme tilbage igjen; men han kom dog aldrig igjen; ikke heller fik jeg Svar paa mit Brev.

[1] Herrnhut.

Touren i denne Drammenske Reformation kom til Hichman; det hjalp ikke, at han var studeret, thi just derfor maatte han som Student herunter . . (Vi vare 6 à 8 Studenter, og 3 Officerer, nemlig 1 Major og 2 Capitainer) . . Det var mig vist ikke Barneleg eller Spøg dengang; det kostede mig vist noget mer end almindeligt, før jeg fik det, som jeg attraaede, og jeg kan endnu ikke uden Respekt anse det eller tænke derpaa.

Det var mig da saaledes: Jeg var og En af dem, som gav Slip paa Alting for at faa Vished om, at Frelseren var i Hjertet. Jeg blev over al Maade begjærlig efter at opnaa denne Lyksalighed. Jeg blev da stille, gav Agt paa Hjertet, hvilket blev saadan Skik iblandt os. Den høire Haand kom da snart aldrig fra Brystet. En, som hørte til os, kom engang i streng Kulde fra Christiania, og da vi spurgte ham, om han ikke frøs, sagde han: 'Nei, han følte paa Hjertet, og det var varmt.' Han vidste trut at gaa med høire Haand paa Brystet. Jeg glemte ikke heller bestandig at holde Haanden paa Brystet, og gav altid nøie Agt paa, om det var uroligt, om det bankede, om det var stille, armt og fattigt. O, hvor bad jeg ikke, hvor ønskede jeg ikke, hvor afholdt jeg mig ikke fra Alt, som kunde hindre mig i at give Agt paa mit Hjerte, at der ikke uden mit Vidende skulde ytre sig mindste Bevægelse eller Forandring, saa jeg derover skulde forspilde dette lykkelige Moment, eller det skulde hede: 'Nu var Frelseren her, og for din Uagtsomheds Skyld er han gaaen igjen!' . . Østergreen spurgte mig engang: 'Nu, er Frelseren i Hjertet?' Jeg svarede, at jeg kunde ikke kjende det. Han sagde, mit Hoved hindrede mig. 'Kom, gaa med mig, saa skal jeg iaften hugge Hovedet af dig.' Jeg blev glad, thi jeg forstod, hvad han mente; han skulde skille mig fra det, som hindrede mig, og jeg gik med ham. Jeg spurgte ham, om han nu vilde gjøre det. Han kom med: 'Naar *du* vil, saa vil ikke *Frelseren*.' Jeg maatte lade mig nøie, og endda samme Aften høre og se paa Kari Pottemagers, hvor forvisset hun viste sig, og med hvilken Vished og Frimodighed hun vidnede om Frelseren, at han var i Hjertet, *naar* han kom der, og *hvorledes*. Herre Gud! hvor gik det mig nær; jeg maatte staa og se paa, at Andre havde faaet Naade og jeg ikke . . . Jeg ventede den ene Dag efter den anden fra Morgen til Aften, om Natten sukkede jeg mange Gange, bad, ja græd, at Frelseren vilde komme i Hjertet. Jeg havde ikke ladet mig afskrække, om Bøddelen havde staaet for mig. Saaledes var og Boyesens sidste Ord i Vandet: 'Skal jeg dø, min Frelsere, førend jeg bliver forløst?'[1] Saaledes gik jeg mange Dage og ventede, men kunde ikke faa Svar, og saalænge Hjertet ikke svarede 'Ja,' at Frelseren var der, torde jeg ikke tænke eller indbilde mig, endmindre sige, at jeg kunde tro. En Aften kommer jeg op paa mit Kammer, en *Fredag* Aften, som jeg holdt dobbelt betydelig, da jeg er fød paa en Fredag. Ret som jeg sad paa Sengen og vilde til at lægge mig, føler jeg en Bevægelse. Jeg lægger Haanden paa Brystet, spør, om Frelseren kom eller var i Hjertet. Jeg forestilte mig just ikke at vide samme

[1] Student Boyesen var en Ven af Hichman og var Huslærer hos Familierne *Klein* og *Krum*. Som disse Familier en Vinterdag havde været over paa Bragernæs og skulde kjøre hjem til Tangen, faldt de i Isen, og 5 Personer, deriblandt Boyesen, omkom.

Øieblik, naar han først nærmede sig eller kom, endskjønt Østergreen havde sagt, at naar han kom, saa følte man, hvor han trængte sig ind i Hjertet, at han kom alt længere og længere ind, og da fik man fuldt Svar. Saaledes spør jeg og nu, da jeg kjendte Hjertet gav en særdeles usedvanlig, ny, sagte og fornøielig Bevægelse hos mig, jeg spør: 'Er du der?' eller 'Er Frelseren i Hjertet?' Jeg var i Betænkning, om jeg vilde lægge mig for ikke at hindre dette, som var 1000 Gange kjærere end at lægge mig og sove. Jeg blir da siddende paa Senge-Fjælen og venter. (Et rart Syn, om Nogen havde seet mig! Hvad Vor Herre tænker, som ser og ved alle Ting, skal jeg ikke sige; han tænker nok, de er galne, som de og ere.) Jeg saa Lars Poulsen en Aften i Skien gaa i bare Skjorten, barbenet, paa Gaden fra Bakken og opad 'Ole Nilssøns', siden 'Cappelens Bakke'; han gik nok op til Hr. Blok. Saaledes var jeg ogsaa i bare Skjorten, om ikke paa Gaden, saa dog paa mit Kammer paa Sengefjælen . . Men, jeg fik intet Svar dengang, at Frelseren var i Hjertet. Hvor mismodig! Ikke desmindre blev jeg dog saa overvældet af Glæde, at jeg ikke kan beskrive det. Jeg lægger mig og venter paa, at det dog skulde komme dertil; men to Ting gjorde, at jeg ikke torde sige, at Frelseren var i Hjertet: 1) Hjertet skulde være armt og fattigt, men her var lutter Hoppen og Springen af Glæde. 2) Jeg fik ikke Svaret, som jeg spurgte om og ventede paa, thi før kunde jeg ikke give mig tilfreds. Jeg laa da hen, dog ikke fornøiet, i samme glædelige Tilstand og sov ind i den. Om Morgenen, saasnart Øienlaagene kom op, gav jeg Agt paa Hjertet, spør, om Frelseren var der. Jeg fik ikke Svar, blev ilde tilmode, men torde ikke kny . . . Jeg gaar i denne Speculation, hvordan det kunde være at føle slig Glæde, og Frelseren dog ikke skulde være i Hjertet, da jeg dog gjerne vilde have det saa, at han skulde være der. I denne store Forlegenhed (jeg tør nok kalde det Bekymring, thi jeg kan forsikre, at ingen Ting den Tid laa mig paa Hjertet uden dette at jeg maatte faa vide, om Frelseren var i Hjertet) gik jeg hen nogen Tid; var iblandt særdeles munter og fornøiet, men ikke tilfreds, thi det Fornemste fattedes mig . . . Langt om længe kom de Ord mig for, Lc. 24, 41: 'De troede ikke for Glæde.' Disse Ord var mig nok; heraf saa jeg, at man ikke skulde grunde sig paa Følelser, paa stor Glæde og paa Syner og Aabenbaringer eller noget saadant.

Nu da! Jeg sidder en Eftermiddag Kl. 4 omtrent, havde en Del Børn omkring mig, hvis Lectier jeg skulde høre,[1] sidder og hører En; med Higen, med Forventning med Haanden paa Hjertet, dog overladen '*ligesom* du vil og *naar* du vil'. Idet jeg hører dette Barn, var det, som jeg følte under Haanden, at En greb mig om Hjertet; jeg tabte alt, hvad jeg havde at høre og tale med Barnet, befattede mig ikke med det, spurgte saa sagte: 'Er du der, min Frelsere?' Det hedte, det hedte ganske taus og mat: 'Ja.' Hvordan blev jeg tilmode? Nu vaagner min Lykke, tænkte jeg. Jeg torde ikke endnu give Børnene Lov, thi baade var Klokken endnu ikke 5, og jeg pleiede gjerne at holde dem til Kl. 6 og derover; desuden frygtede jeg, om det denne Gang ikke heller skulde være det

[1] Hichman, som var theologisk Kandidat, var i mange Aar Privatlærer i Drammen.

Rette; men som jeg havde faaet 'Ja', og det blev ved immer og immer at hede 'Ja, Frelseren var i mit Hjerte', saa havde jeg ikke Tid nu at holde længere paa Børnene. Jeg havde faaet en Anden at tale med, som besøgte mig; kort, jeg bad Børnene gaa hjem. De gik; jeg blev siddende; gjorde mig nu først tilgode. Hvor kan jeg her beskrive, hvad Ord, Lov og Tak der var i mig; her kunde jeg med Sandhed sige: 'O, vær velkommen, du ædle Gjæst!' Her var jeg ikke saa meget glad, frydefuld, som meget mere beroliget, tilfreds, fornøiet. Nu havde jeg fundet, hvad jeg søgte; nu havde jeg alt, hvad jeg ønskede i Tiden og i Evigheden. Om Aftenen klædde jeg mig paa og foer over til Strømsø, hvor Østergreen var. Jeg fortalte ham da, at Frelseren var i mit Hjerte. Han spør, om det er sandt. Jeg svarede: 'Ja'. Han siger: 'Vær nu stille og lad Naaden synke tilbunds.' Samme Aften lod han mig forestaa Selskabet. Jeg sagde da op det Vers:

'O Lam, dit Blod og Vunder
Er allen Dag og Stunder
En aaben Naades Flod.
Hvo sig steds derhen vover,
Den gydes Naaden over,
Til den blir ganske ren aftoed.'

Herpaa med særdeles Følelse og Ord gav jeg min vederfarede Naade tilkjende . . . Efterat det var til Ende, gik alle Brødrene hen til mig, kyste og gratulerte mig."

Hichman, som skriver sin Biografi i sit 67de Aar, og som da for flere Aar tilbage havde trukket sig tilbage fra Herrnhuterne, ved ikke rigtig hvad han skal dømme om det, som her havde hændt ham. Han er dog ikke saa utilbøielig til at tro, at Vor Herre kan have havt sin Finger dermed, skjønt han jo, som vi har seet, regner dem som lader sig ene og alene lede af slige Følelser, for noget saa nær sindssyge. „Overalt," skriver han, „Vor Herre føier sig mangen Gang efter sine vantro, skrøbelige Mennesker. Se Gideon, som fik til Tegn, at Skindet var vaadt, nu tørt, se Thomas, som fremfor alle Disciplene fik Tegn at stikke Fingeren i Naglegabene og Haanden i hans Side. Jeg har læst om en Pige i den evangeliske Naades Orden, at hun fik Tegn uskad at gaa paa gloende Jern, da det heder: 'Salige ere de, som ikke se og dog tro'. . ."

Om Elias Østergreen fortæller Hichman senere, at han fik Ordre fra Herrnhut at komme tilbage, efterat han, det første han kom til Drammen, skrev til Herrnhut og sendte Efterretning om sin Reise. Det er sandsynligvis det Brev, vi ovenfor har givet Uddrag fra. Hichman saa ham senere i en Butik i Kjøbenhavn, fortæller han.

I 1746 reiste Østergreen til den herrnhutiske Menighed i Herrnhag, hvorfra han i 1748 reiste til Sverige, hvor han forblev til 1768. Han giftede sig i 1753 med en Kvinde som ogsaa tilhørte den herrnhutiske Menighed. Han døde i Gnadau i Tyskland 1797.

FAMILIEN WULFSBERG.

Familien Wulfsberg antages at være kommen til Norge fra Tyskland. I Midten af det 18de Aarh. var flere af dette Navn bosatte i Drammen og Omegn.

Det synes som flere inden Slægten har været paavirket af Tidens religiøse Bevægelser og muligens særlig af Herrnhutismen.

Andreas Thuesen Wulfsberg var Præst paa Eker (pers. Kapellan). Han var gift med en Datter af en tidligere Sognepræst paa Eker *Nils Christophersen Hoen.* Han eiede en Gaard paa Eker, hvor han selv boede, og som hed „Brødreaas". Dette Navn leder jo Tanken hen paa herrnhutiske Sympatier.

Ca. 1740 hændte det en Begivenhed, som maa have virket oprivende i hans Familiekreds. En Broder af hans Kone, *Christopher Hoen,* havde for en 30 Aar siden taget tilsjøs, og man havde ikke siden hørt noget fra ham. Man antog ham derfor for død, og paa Skiftet efter hans Fader havde man gaaet ud herfra. Nu var Moderen død, og paa Skiftet efter hende, der efterlod sig en betydelig Formue, vilde man gaa frem paa samme Maade. Men saa optræder der pludselig en Dag en fordrukken Fant, som siger, at han er den Christopher Hoen, som for en 30 Aar tilbage reiste tilsjøs. En Sagfører i Drammen paatager sig hans Sag, og der bliver en lang Procedure og en Retstvist, der varer i Aarrækker, og som passerer alle Retter helt til Høiesteret i Kjøbenhavn. En anden Søn af Sognepræst Nils Hoen, en Militær, Kaptein *Peder Hoen,* erklærer den opdukkende Person for en Bedrager, hvis rette Navn er Johannes Abildgaard fra Jylland. Kapellan Wulfsberg derimod anerkjender ham for sin Svoger, tager ham ind paa Præstegaarden og behandler ham som „den forlorne Søn, der er vendt tilbage til Fædrehuset".

Den fremmede Person afgiver tilsidst skriftlig Erklæring for, at han er Johannes Abildgaard, og at han er bleven forledet til at spille den rige Arvings Rolle. Man kan vel neppe tro, at han er bleven bestukken til at afgive denne Erklæring, og isaafald kan det følelsesfulde, men for lidet kritiske Hjertelag, som Kapellan Wulfsberg lægger for Dagen, igjen være noget, som kan pege mod Herrnhutisme.

Kapellan Wulfsberg havde mange Børn; af Døtrene hed de to yngste *Guri* og *Anniken.* Disse har sandsynligvis i Drammen lært at kjende *Søren Bølle,* som var theologisk Student og Huslærer i den By, og som der havde sluttet sig til Herrnhuterne. Søren Bølle skilte sig siden fra Statskirken og dannede sammen med ligesindede

et eget Samfund, de saakaldte „Zioniter".[1] Anniken og Guri fulgte med i Udtrædelsen. Kapellan Wulfsberg tog sig meget nær heraf og forbød Døtrene at være hjemme. Ikke længe efter døde han, April 1742.

Da Anniken og Guri Wulfsberg ikke fik være hjemme, tog de ind hos en Slægtning i Drammen, *Maria Dorothea* sal. *Wulfsberg*, som vistnok fra først af tilhørte det pietistiske eller herrnhutiske Parti, da hun var med om at undertegne Ansøgningen om at faa Marcus Nexøe til Kateket, men som nu ogsaa havde sluttet sig til Søren Bølles Parti. Ikke mange Maaneder efter Faderens Død ægtede Anniken Wulfsberg Søren Bølle.

En tredie af Kapellan Wulfsbergs Børn, Andreas, var theologisk Kandidat. Da Bragernæs Menighed i 1738 skulde have en ny Aftensangspræst, benyttede den sig af sin gamle Rettighed til selv at vælge Aftensangspræst og valgte enstemmig Andreas Wulfsberg.[2] Men Biskop Dorph tog ikke noget Hensyn til dette Menighedens Valg og indsatte isteden en anden, Hr. *Tulle*. Andreas Wulfsberg blev nogle Aar senere ansat som Rektor i Tønsberg. Her viste han herrnhutiske Sympatier,[3] og det er da ikke saa usandsynligt, at han ogsaa tidligere her havde saadanne, og at dette var Grunden til, at han ikke blev Aftensangspræst.

Kapellan Wulfsbergs Broder var Kjøbmand *Søren Thuesen Wulfsberg* i Drammen. Han er med i at undertegne Ansøgningen om Nexøe, og Nexøe sees ogsaa at have været Fadder til et af hans Børn, der døbtes 28de Aug. 1742. Som vi har seet, staar ogsaa hans Navn under det Brev, som de herrnhutisksindede i Drammen i 1769 sender til Modermenigheden i Herrnhut.

Kjøbmand Wulfsberg havde i 1740 et Sammenstød med Sognepræsten paa Bragernæs Hr. *Møller*, hvorom vi her skal fortælle efter Samtidens Retsprotokoller.

En Dag i Juni 1740 saa nogle Børn, som færdedes paa Stranden ved Lille Landfald, at der drev noget „rart" ude i Elven. Det fik de tillands, og det vidste sig at være et lidet Barnelig, som var svøbt ind i noget Strie. En Pige, som kom til, gik hjem og sagde til sin Madmoder: „Der er fundet et dødt Barn i Elven."

„Det er vel ikke nogen af mine Barn?" spurgte Konen.

„Nei, det er et lidet Barn, som er myrdet," svarede Pigen.

Konen gik da hen paa Landfaldstranden, saa det lille Barnelig og

[1] Se om disse *S. A. Sørensen*, Zioniterne, Kristiania 1904. — [2] Se herom Hesselberg, Strømsø Beskrivelse, S. 132. — [3] Se Erik Brau's Brev i Norsk theol. Tidsskrift 1904, S. 256.

bad Barna, som havde fundet det, at de skulde springe hjem efter et Traug, hun kunde hvælve over det, til Øvrigheden havde synet det. Det viste sig, at det var kvalt lige efter Fødselen. Barnet blev siden lagt i en Kiste og sat paa en Laave paa Landfald.

Hos samme Kone og hendes Mand Anders Nilsen havde der tjent en Pige, *Maria Rasmusdatter*, som nylig uden videre havde gaaet fra Tjenesten. Hun var født paa Modum og var 36 Aar gammel. Kisten sin havde hun ladet staa igjen i Huset. Husbondsfolkene havde fattet Mistanke om, at Pigen kunde have stjaalet noget fra dem, og fik Øvrigheden til at aabne Kisten. De fandt ikke noget, som Pigen havde taget fra dem, men derimod fandt de enkelte Ting, som ledede Tanken hen paa, at hun var Moder til det Barn, som de havde fundet i Elven.

Hun negtede dog bestemt.

Saa sagde Underfogden, som ledede Undersøgelsen, en Dag til hende, at hun skulde følge med op paa Landfald og se paa det Barnet, som der laa i Kiste.

Da de saa gik opover Laavebroen, sagde en Kone, som fulgte med, til Pigen. „Nu skal de tage Laaget af Kisten, og du skal lægge din Haand paa det lille Liget."

„Det er ikke nødigt at ta' Laaget af; jeg vil ikke se Liget, men jeg vil bekjende hele Sandheden!" skreg Pigen.

Og saa fortalte hun under Graad og Hulken, at det var hendes Barn, og at hun selv havde dræbt det.

Pigen havde før havt to uægte Barn og staaet offentlig Skrifte herfor. Nu havde Madmoderen hendes fortalt, at de, som fik det 3die uægte Barn, blev *kagstrøgne*.[1] Saa var hun da faldt paa de onde Tanker, fortalte hun i Arresten, at hun heller vilde dræbe Barnet end blive kagstrøgen. Selv om det skulde opdages, hvad hun havde gjort, og hun dø derfor, vilde hun heller det end have den Skammen.

Sagen var klar, og Lovens Ord tydelige. Hendes Forsvarer havde ikke andet at sige, end han bad Retten læse op for hende det Vigtigste af, hvad hun havde bekjendt, at „hun nu, da baade Tiden og Dommen er forhaanden som engang for alle, formedelst en ren og god Bekjendelse kunde med en god Samvittighed afskedige sit Liv fra det jordiske og overlevere sin Sjæl i Guds Haand i det Himmelske".

Aktor indstillede Sagen til Dom „paa det Hans Maj.'s Kassa eller de vagtholdende Strandsiddere ei skal lide nogen Skade eller Tab."

Dommen var enstemmig. Hun blev dømt „til at miste sin Hals og hendes Hoved at sættes paa en Stage."

Da Dommen blev oplæst for hende, erklærede hun „at hun var dermed i alle Maader fornøiet og underkastede sig Guds og Kongens Lov." Appel til høiere Ret afslog hun.

Henrettelsesdagen blev fastsat til Tirsdag den 25de Oktober.

Fredagen iforveien kom Kjøbmand *Søren Thuesen Wulfsberg* ned i Arresten til hende sammen med Aftensangspræsten Hr. Tulle. Tulle sagde

[1] „Kagstrygning" bestod i, at den dømte blev bundet til en Pæl paa Torvet og saa pisket, til Huden gik af.

da til Fangen, at Wulfsberg vilde i hans Sted komme til hende og holde Bøn for hende, da han selv ikke hadde Tid. Hertil svarede hun: „Gud velsigne Eder, Far, jeg er vel fornøiet med den Mand!“ Hr. Tulle overgav ogsaa Vagtmesteren en Erklæring om, at Hr. Wulfsberg som hans Medhjælper maatte faa Adgang til Fangen.

Dagen før Henrettelsen besøgte baade Sognepræst *Møller* og res. Kapellan *Hagerup* den dødsdømte. Sognepræsten forlod hende omtrent Klokken 7 om Aftenen og sagde da til hende, at han skulde komme igjen om Morgenen Kl. 3-4. *Wulfsberg* havde ogsaa besøgt Fangen etpar Gange, først ved Middagstid og siden ud paa Eftermiddagen. Han læste da for hende af en Bog, han havde med sig.

I Arresten var Fangen bundet, idet hun om Livet bar en Jerngjord, som med en Lænke var fæstet til Væggen. Slutteren havde Nøgle til Laasen for Lænken. Naar Præsterne kom og besøgte hende, havde han Ordre til at løse hende og lade hende faa Lov at sidde i hans Stue, som stødte lige til Arresten.

Det synes, som Fangen hele denne sidste Dag sad løs og ledig i Slutterens Stue.

Om Aftenen, efterat Sognepræsten havde forladt Fangen, kom der nogle til Arresthuset og bad, om de maatte komme ind; de havde hørt, der skulde holdes Bøn der om Aftenen, sagde de. Slutteren lod dem komme ind i Stuen. Blandt dem, der først mødte frem, var en Student *Hans Toneby*, der var Huslærer hos Mr. *Arbo*. Lidt efter kom *Wulfsberg* og sammen med ham hans Brodersøn Studiosus *Nils Wulfsberg*, Søn af Kapellanen paa Eker, og nogle Kvinder, som var i Familie med Wulfsberg. Fangen sad da ved Bordet i Stuen. Wulfsberg satte sig ved Siden af hende og tog op af Lommen en Bog, hvoraf han læste en Bøn. Siden kom *Søren Bølle* ind; Studenterne og en Del andre sad med Wulfsberg ved Bordet, hvor de talte med Fangen, sang Salmer, bad og læste for hende. Alt i Et bankede det paa Døren; Slutteren spurgte dem, der bankede, hvad de vilde. „De skulde tale med Wulfsberg.“ Wulfsberg gik da bort og lukkede dem ind, efter hvad Slutteren fortæller. Stuen blev tilsidst omtrent fuld af Folk. Blandt disse nævnes: Johannes Olsen, Christen Gad, Jacob Jacobsen, Peder Paalsens Hustru, Anders Næhans Hustru, „Mademoiselle Marichen Gundersdatter“, en Datter af Kjøbmand Gunder Gundersen og hendes Søster. Det var vistnok hele den Flok, som pleiede at træffes i de religiøse Forsamlinger, der her var mødt frem. Det var mørkt i Værelset, og der brændte et Lys paa Bordet. Da der paa den Maade var bleven talt, sunget og læst en god Stund, faldt alle paa Knæ, og Søren Wulfsberg holdt en Bøn og læste. Saa stod de op og sang en Salme. Studenterne gjorde derefter forskjellige Spørgsmaal til Fangen om hendes Sjæls Tilstand. De kunde have været samlet paa denne Maade et Par Timers Tid, da Søren Bølle sagde: „Nu maa vi gaa ud at movere Lemmerne!“

Saavel Bølle som Wulfsberg og de to andre Studenter reiste sig da for at gaa til Døren.

„Vil ikke du ogsaa være med?“ spurgte Bølle Fangen.

„Nei,“ svarede denne, men — hvad det nu kom af — hun fulgte dog efter.

Foruden Slutteren var det 3 Borgere, som skulde holde Vagt over Fangen. Den ene af disse stod ved Døren med en „Morgenstjerne“.[1] „Nu maa du lukke op, for nu kommer Søren Thuesen og vil gaa ud,“ raabte en til ham. Han lukkede da Døren op. En anden af de vagthavende Borgere, som saa Fangen, fulgte efter, raabte: „Nu reiser de sin Vei med Fangen!“

Slutteren tog da Fangen i Haanden og sagde: „I maa ikke gaa ud med de andre!“ hvortil hun svarede: „Lad mig gaa! Maa jeg ikke gaa, der jeg skal hen?“ Søren Wulfsberg tog hende samtidig i den anden Haand og sagde til Slutteren: „Lad hende kun gaa; jeg skal kavere for hende!“ og da saa Mængden trykkede paa, var Fangen paa Gaden, før de, som holdt Vagt, vidste Ord af det. Omtrent alle, som var i Stuen, fulgte med ud, hvor det da var ganske mørkt.

Den vagthavende Borger, som stod ved Døren, tog sin „Morgenstjerne“ med sig og gik ud paa Gaden, hvor han spurgte efter Søren Wulfsberg, og da en svarte ham, at han og de andre gik opefter Gaden, gik han efter. Han forklarer forøvrig senere, at han lidet husker af, hvad der passerede, da han var „saa beængstet i sit Sind formedelst Fangens Undvigelse“.

Vagtmesteren var imellem Kl. 8 og 9 kommen til Arresthuset, hvor det var saa fuldt af Folk, at han ikke kunde komme frem til Bordet, hvor Fangen sad. Han havde tidligere faaet den Ordre af Byfogden, at kun Præsten eller nogen, der var beskikket i hans Sted, skulde have Adgang til Fangen. Han gik da til Sognepræst Møller for at høre, om det var ham, der havde faaet denne Samling istand. Sognepræsten svarede Nei, og at han skulde vise dem alle paa Dør.

„Jeg kom nylig fra hende,“ sagde han, „og har tilsagt hende, at jeg skal komme igjen Kl. 3-4 om Morgenen, saa nu maa hun have en liden Rolighed.“

Da Vagtmesteren kom tilbage til Arresten, strømmede netop Mængden ud af Døren, saa det var med stort Besvær, han fik trængt sig gjennem den og ind i Stuen. „Da han endelig indkom, stod der et Lys paa Bordet, men ingen Mennesker uden Slutteren og de tre vagthavende Borgere,“ forklarer han senere. Da han hørte, hvorledes det var gaaet til, at Fangen var sluppet ud, „tiltalede han saavel Slutteren som Vagten med haarde Ord og Ed“. Saa gik han ud paa Gaden for at søge efter Fangen og raabte flere Gange paa „Søren Thuesen“, da han tænkte, at hvis han fandt ham, vilde han nok ogsaa træffe Fangen. Nogle Smaagutter, som kom springende, sagde, at Wulfsberg og Fangen var gaaet til Hr. Tulle, og han forføiede sig da did, men der havde ingen været. Han gik saa opefter Gaden igjen, forbi Arresthuset, og da han var kommen noget forbi Arresthuset, saa han, at „Søren Wulfsberg kom ovenfra Gaden og havde Fangen ved sin høire Haand; næst efter ham gik Søren Bølle og Wulfsbergs Brodersøn tilligemed mange Mennesker“. Vagtmesteren greb da Fangen i Haanden og sagde: „Hvor kommer I til at gaa ud paa Gaden? Kom og gaa med mig ind i Arresten igjen!“

[1] „Morgenstjerne“ var et Vaaben, som bestod af en Stang med Spids og med en Kugle, besat med Pigge. Den brugtes af Vægterne.

Wulfsberg sagde da: „Lad hende gaa at divertere sig lidt paa Gaden; jeg skal kavere for hende, — saasom jeg læser og taler for hende!"

Dertil svarte Vagtmesteren: „Hun skal gaa ind i Arresten med mig: I har ikke noget med hende at bestille."

Han førte saa Fangen ind i Arresten og slog Døren i Laas efter sig. Da Fangen kom ind, sagde hun først til dem, som var der: „Nu har jeg og været ude og vandret!" og saa siden til Vagtmesteren, som spurgte hende, hvorledes hun dristede sig til at gaa ud af Arresten: „Jeg raader mig ikke selv, de truede og tog mig med sig." „Men Gud velsigne Eder," føiede hun til, „som skaffede mig af med disse Folk, at jeg kan komme til Rolighed igjen. De kommer med saa mange dybe Spørgsmaal, som er langt fra mine Veie; især den Koparrede frister mig haardt. De spørger mig, hvorfor jeg kan være saa fripostig at forlade denne Verden. Jeg ved ikke hvad jeg skal svare dem. Jeg har ikke med Verden at bestille, jeg har forladt den. Jeg har bekjendt Sandheden og givet mig Gud i Vold."

Det var ikke gaaet saa mange Minutterne, før det bankede paa Døren igjen. Vagten lukkede op, og Søren Wulfsberg og de tre Studenter kom ind i Stuen. Da Vagtmesteren saa det, tog han Fangen med ind i Arrestkammeret og lukkede siden Døren igjen for hende. Wulfsberg spurgte da Vagtmesteren, om hun ikke kunde komme ud til dem i Stuen, at de kunde læse for hende og trøste hende. Vagtmesteren svarede da: „Nei, I faar ikke tale mere med hende iaften. Tag det ikke fortrydelig op; hun maa have nogen Ro. Pak Eder paa Døren og gaa Eders Vei. Det er ikke mine Ord, men Øvrighedens."

Wulfsberg gik da hen til Arrestdøren, hvori der var et lidet Hul. Han rakte sin Haand gjennem dette og sagde: „Farvel, Maren! Gud styrke Eder, og den Hellige Aand være hos Eder!" Paa samme Maade tog de tre Studenter Afsked med hende.

Klokken 11 om Natten kom Sognepræst Møller ned til Fangen for at tale med hende og trøste hende. Da han gik, bad han Slutteren fare vel med hende. Slutteren lod hende da være i sin Stue, at hun den sidste Nat kunde ligge i den Seng, som stod der, og ikke paa Halmen i Arresten. Da Presten var gaaet, satte hun sig ved Bordet og holdt Bøn for sig selv; saa gik hun hen og lagde sig. Efter en 3 Timers Tid stod hun op, tog paa sig de Klæder, hun vilde have paa Retterstedet, og holdt atter Bøn for sig selv.

Student *Johan White*, som var Huslærer hos res. Kap. Hagerup, og som havde Sognepræstens Tilladelse til at besøge hende, kom om Morgenen først til Arresten. Siden kom Søren Wulfsberg og de tre Studenter. De holdt alle Bøn og læste for hende, til Sognepræsten kom. Snart efter kom Hr. Hagerup og Aftensangspræsten Hr. Tulle.

Det Rygte var kommen ud, at „Søren Wulfsberg og hans Følge" havde villet fri Fangen ud af Arresten. Sognepræsten, som maa have hørt dette Rygte, spurgte hende om Morgenen, „hvorfor hun om Aftenen vilde undvige af sin Arrest, da hun vidste hun havde saa kort Tid igjen til sin glædelige Forløsning". Hun svarede da, det var ei hendes Skyld og Begjæring. Efter Sognepræstens Beretning fik hun ikke mere sagt,

fordi Søren Wulfsberg faldt hende i Munden og sagde: „Vi gik først ud, og saa kom hun bagefter."

Efter Byfogdens Ordre skulde Fangen været ført til Retterstedet med Lænke om Haanden; men Sognepræsten sagde til Vagtmesteren, at det var unødigt, og erklærede: „Jeg skal være Eders Mand for alt Ansvar i saa Maade." Og saa lod han hende sidde oppe i Vognen hos sig.

Søren Wulfsberg fulgte Vognen hele Tiden, og paa Retterstedet stillede han sig saa nær den Dødsdømte, at han endog kom til at staa iveien for Skarpretteren.

Den religiøse Nidkjærhed, som Søren Wulfsberg her havde vist, bragte ham i Strid saavel med den geistlige som verdslige Øvrighed.

Sognepræst Møller klager til Biskop Dorph over, at Wulfsberg, den Morgen Fangen skulde føres fra Fængslet, indtog den Plads paa venstre Side af Fangen, som var forbeholdt Hr. Hagerup, og ikke vilde vige, førend Sognepræsten bad ham derom. „Samme Tid faldt han og mange Gange i mine Ord, hendes Sind til Urolighed og hendes Andagt til Hinder."

„Da vi kjørte fra Arresthuset, maatte Hr. Hagerup vige sit Sted paa den høire Side og gaa forud, da Mr. Wulfsberg beholdt Stedet en Tid lang; Skolen derimod, med de, der til Sangen at forestaa var beskikkede, kunde besværlig holde sig saa nær til Vognen, som de burde, men siden gik Wulfsberg forud jevnsides med Hr. Hagerup.

Da vi kom paa Retterpladsen indenfor Kredsen, faldt Søren Wulfsberg ikke en, men nogle Gange mig ind i min Forretning og Tale til Delinqventen, og da jeg havde overleveret hende i Mestermandens Hænder, vilde han endda ikke afholde sig fra den ham saa uvedkommende Forretning, førend Mestermanden, som blev hindret i sin Forretning, maatte støde ham tilside".

Sognepræsten fremlægger bl. a. Erklæring fra Student White, at „Mr. Wulfsberg vilde tale med Delinqventinden, da Hr. Müller talte for hende og blev derfor af Mestermanden viset tilside, efterat Hr. Müller tilforn saavel i Arresthuset som og paa Retterpladsen havde vinket til ham, at han ei skulde indfalde ham i sin Tale med hende."

Skarpretteren erklærer: „Efter velædle Hr. Claus Møllers Begjær kan jeg sandfærdig attestere, at da Delinqventen Maria Rasmusdatter paa Bragernæs nu sidstleden blev henrettet, hørte jeg, at Hr. Møller bad Søren Thuesen Wulfsberg vige tilside, eftersom han ofte faldt ham ind i hans Tale og derved hindrede Delinqventens Andagt. Bemeldte Wulfsberg fremtrængede sig endog til Delinqventen og vilde tale med hende, ja efterat Præsterne havde overleveret hende til Henrettelse, kom dog Wulfsberg og vilde tale til hende, saa jeg nødedes til at støde ham tilside, eftersom han var mig til Hinder udi min Forretning."

Biskop Dorph indsender under 18de November Sognepræst Møllers Skrivelse til Stiftsbefalingsmand v. Rappe. „Foruden den Notise, som Deres Excellence har indhentet om Søren Wulfsbergs formastelige Handling med Maria Rasmusdatters Udførsel af Arresthuset under de Vagthavendes Bortstødelse, er jeg bleven foraarsaget at anmelde Deres Excellence samme Borgers Omgang, da hun blev udført til Retterstedet, at han ikke alene underveis har tiltaget sig uden Kald og Myndighed at falde ind i Præsternes

Embede, men endog paa Retterstedet saavel har hindret Præsten i hans Embede som forstyrret Delinqventen i hendes Andagt. Da saadan formastelig Handling maa ansees andre til Frygt, at de ei skal indtrænge sig og betjene sig af de Embeder, hvortil de ikke er kaldede, og for at den af Hans kgl. Maj. allernaadigst kaldede Præst kan have Tryghed for hans Embedsforretninger, overleverer jeg i Deres Excellences Hænder denne betydelige Sag."

Allerede tidligere var der holdt Vidne-Forhør, „betreffende den Omgang, som Mr. Søren Wulfsberg havde brugt med at udtage af Arresthuset Delinqventen Maria Rasmusdatter og med hende omgaaet paa Gaden". De tre Studenter, der var tilstede, kaldes af Aktor oftere Wulfsbergs „Adherenter eller Medfølge".

Wulfsberg erklærede i Forhøret, at han ikke havde havt „allerringeste Tanke eller Forsæt at hindre den Straf, som Justitien retfærdigen havde paalagt Maria Rasmusdatters Legeme. Han havde som Prestens Medhjælpere paa Stedet[1] af en sand oprigtig Nidkjærhed for Guds Ære og hendes Sjæls Frelse saavel ofte før som især Aftenen før hendes Henrettelse i mange Godtfolks Nærværelse ladet sig være angelegen at tale samt læse for hende og under saadan gudelig og vel intentioneret Omgjængelse søgt at frelse hendes dyrebare Sjæl, men ingenlunde hendes dødelige Legeme."

At hun fulgte med paa Gaden, var kun for at hun skulde trække lidt frisk Luft.

I den Kontrastevning, som Wulfsberg anlagde, stevnede han ikke Sognepræst Møller, da han, efter hvad hans Sagfører udtalte, „ikke har haft eller ved sig at have nogen Sag eller Dispute med Sognepræsten enten udi denne eller andre Affærer, som i ringeste Maade kunde koncernere hans Embede".

Det er dog vel Grund til at tro, at Wulfsberg, som tilhørte det „vakte" Parti, holdt Sognepresten for en „død" Mand, og at det var Grunden til at han saa ivrig søgte at tage sig af den Dømtes aandelige Vel. Under Vidneførselen vilde han ogsaa have det Vidne, som var tilstede, da Sognepresten Kl. 11 om Natten besøgte Fangen, til at sige hvad Sognepresten da havde talt til hende, men Retten tillod ikke, at der svaredes herpaa, da det ikke vedkom Sagen.

Under Erik Brau's og Hustrus Ledelse holdtes de herrnhutiske Sympatier vedlige i Drammen, saaledes som vi har seet i det anførte Brev fra Drammen fra 1769 (se S. 4). Erik Brau og Hustru reiste først fra Drammen i 1763. De der sluttede sig til dem, dannede dog neppe nogen egen Menighed, hvad der var forbudt ved Forordningen af 5te Marts 1745, men holdt sine Møder og Selskaber hvor der blev oplæst Efterretninger fra de forskjellige herrnhutiske Misioner.

[1] Aktor gjør gjældende, at hans „Medhjælper-Embedes saakaldede Forretninger i sig selv er uden Ordre, Fundament eller Hjemmel."

SALMEDIKTNING OG SALMESAMLING I NORGE I TIDEN FRA 1814 TIL 1869

(BORTSETT FRA LANDSTADS OG A. HAUGES SALMEBOKSARBEIDE).

EN KIRKEHISTORISK OG HYMNOLOGISK UNDERSØKELSE OG VURDERING

AV

HALKILD NILSEN.

Motto: „Gloria in excelsis Deo!"

I.

I den religiøse diktning har man pleiet aa skjelne mellem *salme* og *aandelig dikt* (eller vise) — grensen mellem disse to diktarter kan imidlertid i enkelte tilfelle være vanskelig aa trekke, ja det kan bero paa et rent subjektivt skjønn om et dikt (eller et enkelt vers) skal henregnes til den ene eller den annen av de to kategorier.

Reformasjonstiden er *salmediktningens* klassiske periode; da blev der diktet kraftige, malmfulle vers fulle av frimodig tro og glad forvissning. Disse dikt er av utpreget *objektiv* støpning. Det er „*vi*-sanger" som gir uttrykk for hvad hele forsamlingen føler, tenker og haaper. Især fant *Luther* uforgjengelige uttrykk for menighetens tro, lovprisning og takk for Guds aasyn. Det er *lovsangstonen* som er mest fremtredende i disse dikt, de er ofte i tanke og form dype og tunge, og gir uttrykk for et varig og almengyldig innhold, men det er ogsaa de centrale spørsmaal i kristendommen som her er gjort til gjenstand for dikterisk behandling. Det er den samlede menighet som har ordet under salmesangen, den er tolk for sjelens evighetsbehov, og i salmen vender forsamlingen sig til Gud med sin tilbedelse, takk og ikke minst *bønn*. I salmen, som blir likesom et usynlig baand mellem himmel og jord, kan altsaa Guds menighet gi et fulltonende uttrykk for hvad der rører sig hos dens enkelte lemmer,

Avhandlingen er i 1928 belønnet av Universitetet med H. M. Kongens gullmedalje.

som under menighetssangen likesom blir ett. Det er *menighetssalmer* som tolker forsamlingens tro, tillit og glede, dens kjærlighet til Herren, dens savn og lengsler og bønn om bistand og hjelp.

En *aandelig sang* derimot er i hele sitt anlegg og preg mere *subjektiv*, det er jeg'ets egne følelser og stemninger ved en bestemt anledning som har funnet uttrykk her og speiler sig i diktet, dikterens egen person og individualitet kommer mere til syne enn i den ekte menighetssalme. Den religiøse (aandelige) sang faar da rik anledning til aa nytte poetiske virkemidler som ikke kan tillates i salmene, — billeder og lignelser fra natur og folkeliv f. eks. vil neppe være paa sin plass i en menighetssalme til gudstjenestlig bruk. Den pietistiske retnings salmer er i utpreget grad subjektive, følsomme dikt, hos *Brorson* f. eks. er den enkelte sjels forhold til frelseren et emne som hyppig taes op til dikterisk behandling. Naar det *subjektive*, den enkeltes kristelige anskuelser, følelser, kampe og lidelser er særlig fremtredende i diktet, passer det ikke som menighetssalme, (og kan aldri bli det paa grunn av salmens *almen*-kristelige natur), men vil derimot i en andaktsbok for den enkelte og i hjemmet være til trøst og bringe glede i hjertet i en tung stund, dersom leseren i sannhet kan gjøre dikterens ord til sine egne. Dog kan ogsaa slike subjektive „jeg-stemte" religiøse dikt uttale tanker og gi uttrykk for takk og bønn som er almen-kristelige, og i disse tilfelle maa det gaa an for den kristne menighet aa synge dem som et uttrykk for felles følelser og tanker.

Som allerede nevnt ovenfor er grensen mellem salme og aandelig sang blitt utvisket i tidens løp, og dikterne selv tar det i mange tilfelle ikke saa nøie med benevnelsen. I moderne salmebøker, f. eks. vaare nye norske, er det langt fra at man har forsøkt aa opretholde denne distinksjon; om det er heldig, tør være meget tvilsomt. — I nærværende arbeide kommer jeg fortrinsvis til aa ta op til behandling salmediktningen (salme i oprindelig mening som et dikt der gir uttrykk for den kristne menighets felles lov, takk og bønn), men kommer leilighetsvis til ogsaa aa omtale den aandelige sang, som er opstaatt i tidsrummet 1814-1869.

II.

I siste halvpart av 18. aarh. var som bekjent aandslivet i Norden preget av *oplysningstiden*, som i religiøs henseende blev en gold og sløv periode; dette viser sig særlig m. h. t. salmediktningen og

L. R. = M. B. Landstads Kirkesalmebok, revidert og forøket, 1926.

salmeboksarbeidet, — man har rik anledning til aa studere denne tids religiøse liv og forkynnelse naar man betrakter nøiere salmediktningen i Norden i dette tidsrum. Norge bidrog ikke saa lite til salmelitteraturen i denne tid, og kunde nok peke paa en respektabel rekke diktere som efter tidens smak skrev sine poesier til det salmeboksverk som bedre enn noget annet avspeiler tidsaanden og dens religiøse anskuelser, *„Den evangelisk-christelige Psalmebog"* (autorisert 1798). Her finner vi navn som *Claus Frimann, Jens Zetlitz, Edvard Storm, Claus Pavels*; av disse diktere blev ikke faa salmer optatt. Den eneste av de norske salmediktere fra dette tidsrum, hvis salmer ennu lever og vil vedbli aa ha verdi saalenge vi har en syngende kristen menighet i Norge, er *Johan Nordal Brun,* men han inntok en avvisende holdning overfor den aand som var den herskende blandt hans kallsbrødre, og stod paa fast evangelisk grunn; herom vidner mere enn noget annet hans troskraftige og seiersglade paaskesalme: „Jesus lever, graven brast". De andre samtidige dikteres salmer er forstandsmessige og kolde, de er visstnok klare og formfullendte, men uten kristelig og opbyggende verd. Tiden egnet sig ikke for salmesang, det var moralistenes gyldne tid, og i den religiøse terminologi yndet man ord som „forsynet", „dyden", „gjensynet i en bedre verden", — ord som „synd og naade" leter man forgjeves efter i den tids salmediktning, forsoningslæren blev fornektet idet den blev fortiet, — Jesus var bare „Dydens milde Lærer" (Ev.-chr. Psalmebog nr. 132). Men de rationalistiske presters innflydelse naadde ikke langt paa det religiøse omraade, den gamle tro — den som pietismens menn hadde forkynt — levet videre sitt skjulte liv i de lavere befolkningslag, som stod fremmede for oplysningstidens kristendom. Folket hentet sin aandelige næring av den gamle kjente og kjære opbyggelseslitteratur; de foregaaende tiders postiller, salmeskatt og bønnebøker var de uuttømmelige og velsignelsesrike kilder hvorfra de religiøst interesserte hentet kraft og trøst i livets forskjellige vanskeligheter. Den bedrestillede mellemklasse i byene derimot blev lettere paavirket av tidsaanden, men hvor overfladisk denne paavirkning i grunnen var, viste sig da reaksjonen kom. Av opbyggelseslitteraturen som i denne tid spillet en saa stor rolle for menigmann, kan nevnes følgende verker: *Johan Arndts* „Sande Christendom", *Scrivers* „Sjæleskat", *Brorsons* „Troens rare Klenodie", *Kingos* „Aandelige Sjungechor" samt *Petter Dass*'s og *Dorothe Engelbrektsdatters* salmesamlinger. Alle disse fantes spredt utover landet, og var almuens kjæreste lesning, og da oplysningstidens menn særlig la

an paa aa utbrede leseferdigheten blandt menigmann, kom denne omstendighet folket til hjelp. — Vi maa altsaa være opmerksom paa at oplysningstidens kristendomssyn ikke trengte videre dypt ned, og at forbindelsen med de foregaaende retninger ortodoksien og pietismen aldri blev brutt her i Norge; det er viktig naar vi nu skal gaa over til aa betrakte salmediktningen i vaart land efter 1814, — da der paa ny inntraadte en strømvending, og en ny aand satte sitt stempel paa det religiøse liv og dermed ogsaa paa salmediktningen.

Ofte viser det sig i kirkens historie at det religiøse liv og salmediktning har gaatt haand i haand og har staatt i nøie forbindelse med hinannen, salmediktningen blir en avspeiling av tanker og rørelser innenfor det kristelige liv. Vi vil nu undersøke om denne vekselvirkning ogsaa gjør sig gjeldende innenfor det tidsrum som vi skal betrakte her.

Av praktiske hensyn for oversiktens skyld kommer først en fremstilling av den religiøse diktning som fortrinsvis er opstaatt blandt *legmenn*, og dernæst følger den diktning som har sin rot i *geistlige* (eller akademiske) *kretser*.

III.

Ennu mens den religiøse bevegelse, som saa *fornuften* som sin beste veileder i livets vanskelige spørsmaal, var paa sitt høidepunkt, vaaknet i stillhet og ganske ubemerket en ny aand innen det norske folk, — det var *haugianismen*. *Hans Nielsen Hauge* tok saa smaatt til med sin forkynnelse for aa vekke folket til liv i Gud omkring 1796, og i løpet av 8-10 aar var bevegelsen vokset til en mektig strøm, som hadde bredt sig utover hele landet, endog saa langt nord som til Troms. Hauge blev ikke staaende alene, hans tendende forkynnelse opvakte en rekke legpredikanter, som i tale og skrift fulgte i hans spor opglødet ved hans ord. De rasjonalistiske prester og øvrigheten som fordømte dette som „svermeri og fordervelig mystikk", fikk gjort Hauge uskadelig ved aa holde ham i fengsel 1804-1814.[1] Derved blev der tilføiet den bevegelse han hadde vakt, stor skade, ja det saa ut en tid som den helt skulde dø, mens rasjonalismen takket være sine begeistrede tilhengere, som paa denne tid innehadde de ledende stillinger i kirken, tilsynelatende mere og mere vant fremgang. Men da oprant skjebneaaret 1814 for det

[1] Motstanden mot Hauge fra geistlighetens side skyldes nok likemeget dens syn paa legmannsforkynnelsen som den kristendomsretning den representerte.

norske folk og for den norske kirke. Hauge blev fri, den bevegelse han hadde vakt, eiet dype røtter og vaaknet paa ny av dvalen. Ogsaa fra en ny kant saa oplysningstidens apostle sig truet: det norske Universitet uteksaminerte nu sine første teologiske kandidater, og disse gikk ut som prester opglødet av en sann evangelisk kristendom, — den første frukt av professorene *Herslebs* og *Stenersens* virke. Med forferdelse og vel ikke uten stor sorg saa de nu aldrende rasjonalistiske prester at en ny tid var i frembrudd, det spøkelse som de trodde var vel manet i jorden, reiste sig igjen, livskraftig og aandsfylt, og grep dypt i folket som aldri før. — Begge disse strømninger — den som utgikk fra Hauge og hans krets, hovedsakelig representert ved legmenn, og den annen strøm som utgikk fra de nye prester, — speiler sig i tidens religiøse litteratur, og da ikke minst i salmediktningen.

De norske salmediktere som er nevnt ovenfor (s. 45), og som har gitt bidrag til den ev.-chr. salmebok, var omkring 1814 enten døde eller saa gamle at deres produksjonstid var forbi, de teller derfor ikke med i dette tidsrum; — med undtagelse av *Brun* fikk disse diktere næsten ingen efterlignere, og har heller ikke ellers satt spor efter sig i salmelitteraturen.

Naar vi nu gaar over til aa betrakte Hauge og hans krets, maa vi være opmerksom paa at han var virksom ikke bare ved muntlig forkynnelse, men ogsaa ved aa utgi religiøse skrifter og salmesamlinger. Salmesangen spillet for den tids kristne og helt ned til vaare dage en betydningsfull rolle; der blev regelmessig holdt husandakt, og denne var ledsaget av sang, ofte lange salmer blev sunget. Men ikke bare ved disse anledninger nyttet man sangen, den var en stadig ledsager ved det daglige arbeide i huset, i hverdagsliv og selskapsliv klang den religiøse sang frisk og freidig; — man kan tenke paa Hauges aandsdaap hin minneverdige 5. april 1796, da han gikk og sang under sitt arbeide paa marken. — Salmesamlinger, trykte eller i avskrifter, har i tidligere tider vært meget utbredt blandt menigmann, og at de har vært flittig nyttet, viser de eksemplarer som man nu tilfeldigvis kan komme over.

Fra Hauges haand har vi følgende bøker som kan være av interesse for vaar undersøkelse: „Christendommens Lærdomsgrunde", I (1800), II (1800), III (1804), „De sande Christnes udvalgte Psalmebog" (1799 — ialt 10 oplag), „Religieuse Sange" (1815 og 1821). Alle disse har oplevet flere oplag og inneholder salmer (og religiøse dikt), dels av Hauge selv, dels av andre.

I den første av disse samlinger (Lærdomsgr. I) finnes Hauges første kjente salme, som igrunnen faller før dette tidsrum, men dog har interesse da den var meget yndet i haugianerkretser, og senere blev optrykt i flere samlinger, — den finnes ogsaa i L. R. nr. 138, men i sterkt bearbeidet og forkortet form. Intonasjonen „Jeg er hos Gud i Naade" er hentet fra en kjent salme hos *Guldberg*. Den er nok individuelt preget, men inneholder almenkristelige tanker, saa den kan forsvare sin plass i en kirkesalmebok. Til trøst og selvopfordring til utholdenhet i livskampen, nevner han i v. 5 Guds store løfter

Men Gud han haver lovet Sine Børn at udfrie,
Som her haver vovet At træde Sandheds Stie,
Og ikke ladet sig drage, Af noget Falskheds Skin,
Eller at see tilbage Paa Verdens syndige Trin.

Siste vers (7) er formet som en bønn til Gud, samtidig som det peker paa maalet for den kristnes streben:

Guds Naade dertil styrke, Og staae os mægtig bie.
Saa vi ham ret kan dyrke, Og følge Sandheds Stie,
At vi nu alle Dage Kan med forenet Sind
Os ganske selv forsage, I Himlen trænge ind![1]

Denne salme viser oss godt Hauges frimodighet og faste tro paa Gud, da han satt fengslet julehelgen 1799 i Trondhjem, tross fengsel og motgang er hans sjel trygg og rolig, han har den fred som verden ikke kjenner. Alt her i denne salme lærer vi aa kjenne den tanke som saa ofte kommer frem hos Hauge: *det koster kamp aa trenge inn i Guds rike*, men efter denne kamp venter der oss en herlig lønn.

„Lærdomsgrunde" II (1800) og III (1804) inneholder bl. a. en hel rekke religiøse dikt, endel er forfatterens navn anført ved, — det er i alle tilfelle bønder fra de kretser hvor Hauge virket. Sproget kan, som ventelig er, naar man tenker paa deres forfattere, være tungt og klosset, uten noget bestemt, individuelt preg. Man finner uttrykk og vendinger som er velkjent fra tidens opbyggelseslitteratur og pietismens salmer. Det grunndrag som gaar igjennem de fleste, er jammeren over syndens makt, gleden over det nye liv, — eller bønn om redning og hjelp til aa staa fast og holde ut, til seiren er vunnet. Disse dikt, som lite eller intet har med menighetssalmer aa gjøre, — dertil er de altfor subjektivt farvet, — er ikke sjelden forfattet av kvinner, — et navn som man flere ganger treffer paa, er *Larsine Olsdatter Øxne*, som tross sin ubehjelpelige form undertiden kan finne et enkelt og gripende uttrykk for sine tanker.[2]

---

[1] Citert efter „Kjærnen" av Myhrebøe (se side 78). — Sml. L. R. nr. 138. — Se tillegg! — Fengslingen omtalt hos Bang, „H. N. Hauge"[3] s. 211. — [2] Se Bang, „H. N. Hauge"[3] s. 83.

I disse samlinger finner vi ogsaa Hauges forfatternavn; det er oftest *troen* paa Gud som fremheves, i den finner han kraft og utholdenhet, i den er hans sjel stille og trygg (Lærdomsgr. III nr. 16):

V. 1. Du Kjerlighedens Gud og Fader, Al Magt og Kraft er i din Haand,
Fra dig vil jeg nu ei aflade, Men knydt mig fast i Troens Baand,
Thi hver som udaf din Aand drives, Og bliver din trofaste Ven,
Han da din Kjerlighed og gives, Som kun staaer fast naar Alt far hen.

Han er heller ikke redd aa vende sig til Gud idet han minner ham om de givne forjettelser:

V. 2. Du siger selv, see ei til Andre, Men fast paa dig forlade mig,
Og i Din Søns Exempel vandre, Kaste al min Omsorg paa dig,
Saa skal ej Fienden mig skade, Da du vil mig med al' udfri,
Som fra Dit Fodspor ej aflade, Thi med din Magt du staaer os bi.

Denne faste tro paa Gud skal vise sig i gjerninger, — i Hauges forkynnelse hører man mindre om Guds naade — uttrykk som aa vandre „i Din Søns Exempel" er jo vel kjent fra den rasjonalisme som Hauge bekjempet. Det er det *aktive* i kristendommen han stadig forkynner, — forbønn og hjelp ikke bare for sine egne, men ogsaa for Verdens barn minner han om i sine dikt. Det laa ikke for denne virksomme mann aa hengi sig til drømme om livet hinsides i „det deilige Land", slik som enkelte senere var tilbøielig til. „Vis mig din tro av dine gjerninger" er Hauges ord til sine venner saa mangen gang.

Likeoverfor dem som kaller sig kristne, stiller han ogsaa krav, det er ikke bare en bekjennelse med lebene, det skal synes i det daglige at de er kommet til et nytt liv. Disse dikt er overveiende formanende, prekentonen er altfor sterk til at det kan kalles salme. Det er eiendommelige, naive vendinger i disse dikt; men Hauges egen varme personlighet føles bak den ubehjelpelige form; — da det sikkert gir en gjenklang av hans egen muntlige forkynnelse og derfor kan være av interesse, gjengir jeg et par vers (Lærdomsgr. III s. 8):

V. 9. I Sødskende som kaldte er, Staaer I dog med mig sammen nær,
Saa at alle os kjende kan, Paa den indbyrdes Kierlig Aand.

V. 10. At vi udi Troen tiener, Og ei allene det mener,
Guds Gjerninger at gjøre saa, Men og giver Beviis derpaa.

„Religieuse Sange", samlede og forlagte ved Hans N. Hauge, Chr.a 1815, nytt oplag 1821 med tillegg av nye 16 sange. Denne bok inneholder dikt av forskjellige, en del er av Hauge selv og er blitt til under hans lange fengselsophold (biskop Bang har opstillet nogen formodninger om deres tilblivelsesaar; „H. N. Hauge" [3] s. 407 og 419). Denne bok er beregnet paa aa brukes ved husandakt og

opbyggelser; diktene er skrevet av almuesfolk og er anonyme, — forfatternes navn har heller ingen særlig interesse (med undtagelse av Hauges), — de staar ikke videre høit i poetisk henseende; de fleste er sjablonmessige, det er fromme, religiøse betraktninger i rimet prosa. Ved aa lete finner man dog undertiden i denne lille bok rene perler, der er vers inderlige og varme i tonen, som ikke vil undlate aa gjøre inntrykk paa et mottagelig sinn naar en bare tar hensyn til innhold og aand og ikke bedømmer disse vers efter et ensidig estetisk syn. — En av disse sange er formet som en inderlig bønn (hvis ord visstnok mange kan gjøre til sine) og kaster et straalende lys over en sjel som lider og strider mot synden i ensomhet, forlatt av alle med undtagelse av Gud („Rel. Sange" nr. 18 — ifølge Bang, H. N. H. [3] 419, forfattet av Hauge 1812-14). (Mel. „Jeg gaar i fare").

V. 1. O lær mig du o Jesu kjær,
Din Vei ret her at vandre,
At jeg da som dit Barn er,
I Troen dig at favne.
O drag mig ved din Aand!
O søde Frelsermand,
Saa jeg fra Synden reen kan bli,
Og at dit Sind kan bo i mig.

En personlig bekjennelse finnes i

V. 2. Jeg strider ofte med mig selv,
Af Syndens Baand og Snarer,
Som ofte strider mod min Sjel,
Og vil hende fangen tage.
Jeg da med Troens Aand,
Den overvinde kan,
Naar jeg mig ret i Ydmyghed,
Kan i Kjerlighed blive ved.

I tillit til Guds ord finner han ikke bare hvile, men ogsaa kraft til aa ta op kampen.

V. 5. Men har vi da Guds Naades Trøst,
I Hjertet den antaget,
At vi fra Synden er forløst,
Guds Kjærlighed har smaget,
Saa lad os mandig staae,
Og ei af Veien gaae,
Thi den er her ret viis og klog,
Som Synden her vil stride mod.

Mellem en hel rekke ellers ubetydelige vers finner vi følgende vakre strofe, hvor dikteren er blitt inspirert av *Augustins* kjente ord (Rel. Sange nr. 33 v. 10):

Hjælp mig nu herefter at blive dig troe,
Thi kun i din Vei finder Sjelen sin Roe,
Fra dig er hun kommen, til dig maae hun gaae,
Om hun skal den sande Lyksalighed faae.

Flere av diktene av Hauge i denne samling viser fremskritt i rytmisk henseende, men om dette skyldes hans egen utvikling, er usikkert, for en *Ole Smaaland* fra Moss skal ifølge Heggtveit (Den Norske Kirke i 19. Aarh. II s. 658) ha hjulpet til med utgivelsen, og har uten tvil efter evne finpusset Hauges dikt før arbeidet gikk i trykken. I 1823 utkom 5te oplag av *„De sande Christnes udvalgte Psalmebog"*, og Hauge ledsaget denne med en interessant fortale, hvorav fremgaar at boken første gang utkom i 1799, — 3dje oplag i 1801, og blev da trykt i 10000 eksemplarer. I denne 5te utg. har han rettet adskillig „som forekom mig, deels ubibelsk, dels uforstaaelig", og en venn (som ifølge Heggtveit II s. 791 var Thomas Olsen Amble) hjalp ham med den nye redaksjon, „da min Kundskab om rigtig Poesie er liden". Foruten disse forandringer som tildels er temmelig vesentlige, bl. a. er flere salmer tatt ut, — er der kommet til i 5te utg. parafraser over Davidssalmer, de fleste er av ovennevnte Amble; disse haaper Hauge vil tjene til „Opbyggelse for christelige og eenfoldige Bibellæsere". Som helt nye er optatt nr. 100-109, som er forfattet av Hauges omgangsfeller.

Forordet slutter med følgende gode ønsker som er saa karakteristisk for Hauge, og gjemmer en dyp realitet, det er ikke de almindelige konvensjonelle ord som ofte finnes i lignende samlinger fra forfatteren: „Min største Glæde skulde det være, ifald disse Sange kunde tjene de Mennesker, de falde i Hænde, til Synds Erkjendelse, Troens Bestyrkelse og Veiledelse paa Saligheds Vei. — Bruges de saaledes flittelig og rettelig, saa vil I vist ogsaa erfare, at de ofte ville lette Eder Verdens mangehaande Besværligheder, og stemme Eders Sind til himmelske Betragtninger. — — Trykkes vort Sind af jordiske Sysler, eller forfølge Mennesker os med onde Ord og Gjerninger", da gir Hauge det raad at man skal gripe til sang.

Samlingen innledes med et knudret dikt, uten tvil av Hauge selv, med utgangspunkt i Efes. 5, 19 — det er følelsen av Guds godhet og den salighet han har bestemt for oss, som skal anspore menneskene til flittig arbeide her; men denne vakre tanke er meget klosset og uklart fremstillet i et temmelig mangelfullt sprog.

Samlingen inneholder oprindelig 99 salmenummer, optatt fra tidligere kirkesalmebøker, i de fleste tilfelle er det *Pontoppidans*

som er nyttet, det fremgaar tydelig av salmenes redaksjon, sjeldnere er det *Guldbergs* form, i et par tilfelle synes salmene aa være originaldikt av menn som stod Hauge nær.

I Hauges „Udvalgte Psalmebog" er der et meget verdifullt utvalg av den gamle salmeskatt fra *Kingos* og *Brorsons* dager, og her finner vi de salmer som haugianerne satte saa høit, men som ikke var verdige aa faa plass i „Evang.-christl. Psalmebog". „I Dag er Naadens Tid", „Ak vidste du som gaar i Syndens Lænke", „Jesu, din søde Forening" er et par eksempler.

Naar man leser igjennem denne samling, slaar det en hvor mange salmer av *H. A. Brorson* som er optatt her. Brorson var jo ekte folkelig dikter i beste mening; ingen av dansketidens salmediktere har vunnet en slik plass i den norske almues hjerter som Brorson, hans salmer som vidner om rik livserfaring og utpreget virkelighetssans, blev ofte sunget til de gripende, eiendommelige norske folketoner, og til disse melodier var de Brorsonske salmer uløselig knyttet, salme og melodi blev likesom ett. De salmer av ham som finnes i Hauges bok, er ikke de sentimentale, følsomme; — det er dem som skildrer kampen mot den gamle Adam, opfordrer til fryktløshet for verden eller forkynner naaden i Kristus, det er striden, men ogsaa hvilen i troen. Brorsons julesalmer som nu settes saa høit, finner man merkelig nok ikke i denne samling.

„De sande Christnes udvalgte Psalmebog" har været meget utbredt i vaart land, den har været en kjær lesning for mange og er blitt flittig brukt ved husandakt og i hverdagslivet, — dette forteller klarest de mange oplag og det store antall eksemplarer den er blitt trykt i.

Tillegget (i 5. oplag) er dikt av religiøst grepne almuesfolk, og det samme kan sies om disse dikt som er sagt om de tidligere omtalte samlinger av lignende ophav. Av de ofte naive og ukunstlede ord kan der klinge oss imøte en tone av opriktig fromhet, slik som i dette hjertesukk efter fullkommenhet (nr. 103):

O Gud, hvor salig ere de, Som er af Hjertet rene,
De skal dig i din Glæde see, Og dig blandt Engle tjene,
I evig Fryd og Glædes Glands, Som endog her vort Sind og Sands
Med Fred og Glæde fylder.

Som avslutning kommer saa parafrasene over Davidssalmer til kjente salmemelodier, utført av ovennevnte *Amble;* det maa sies at disse bearbeidelser — som rimelig kan være, — er langt fra vellykket, det er vel ogsaa nogen av de vanskeligste opgaver en salme-

dikter kan gi sig i kast med. — De fyndige, korte, men saa varme og innholdsrike sentenser i originalen er uttværet og avsvekket, heller ikke er det alltid lykkes bearbeideren aa faa den rette mening frem, — det er blitt en matt og tarvelig avglans av originalsalmens skjønne og trøsterike ord. Som en prøve gjengives et par vers av Ps. 116, som synes mig aa være blandt de bedre av Ambles bearbeidelser:

V. 1. **Jeg elsker vor Herre, fordi han min Bøn,**
og ydmyge Sukke som sendes i Løn,
Vil naadig bønhøre, og derfor jeg vil,
Paakalde hans Navn, den Stund jeg er til.
V. 3. **Den naadige Herre retfærdig vist er,**
Størst viser sig dog hans Barmhjertighed her,
Eenfoldige Sjele antager han sig,
Saa ringe jeg var, og dog frelste han mig!

Hauges og hans venners dikt i disse samlinger er, som man har sett av de gjengitte prøver, ofte mangelfulle og tunge baade m. h. t. sprog og rytme, og individuelt dikterisk særpreg er det vanskelig aa finne, dertil er de altfor sterkt avhengig av stilen i tidens opbyggelsesbøker. Men allikevel kan de gripe leseren, fordi de er fylt av overbevisning og varme; — til tross for den uklarhet som av forskjellige grunne finnes, er de i god forstand folkelige og avpasset for menigmann efter tidens forhold. Derfor har disse Hauges samlinger (s. 47) gjort dypt inntrykk paa de klasser av befolkningen de var beregnet paa, for de imøtekom deres religiøse behov og stillet deres hunger efter opbyggelseslitteratur.

Hauges dikt er preget av mannen, der finnes intet av sentimentale toner eller religiøst føleri, det er som regel *teocentrisk* farvete dikt beregnet paa aa tale til *forstanden,* de kan derfor i lengden bli noksaa ensformige og kanskje trettende, prekentonen og belæringen gjør sig altfor bred. Som i Hauges muntlige forkynnelse har heller ikke i hans dikt sakramentene faatt plass, — det er *helliggjørelsen* og arbeidet paa aa trenge frem til større kristelig erkjennelse som er det centrum han kretser om.

Det var sund, kraftig næring Hauge vilde gi leserne, istedenfor rasjonalismens uklare, veke talemaater om menneskelig svakhet, holder han frem i sin diktning (og sin forkynnelse ellers) menneskets synd og dype fordervelse, og roper ut kravet om omvendelse og nytt liv med hele sin overbevisnings styrke. Som et motstykke til pietistisk, virkelighetsfjernt svermeri stiller han det strenge etiske krav: troen skal vise sin kraft og verdi i livet i form av gode gjerninger.

I sin oprindelige form virker mange av diktene ikke absolutt tiltalende sett fra et ensidig estetisk synspunkt, men i en forsiktig og pietetsfull bearbeidelse (slik som nr. 138 i L. R.) vil enkelte nok ogsaa for vaar tid ha sin verdi.

Det som imidlertid for mig gjør dem verdifulle tross den mangelfulle drakt de fremtrær i, er at de gjengir tanker som lidende og kjempende mennesker har uttalt paa grunnlag av egen sjelsoplevelse og livserfaring, det er ikke leilighetspoesi som er flytt fra pennen i en ledig stund efter et øieblikks innskytelse eller paa bestilling; — av samme grunn har de, og vil de ogsaa bevare sin store kirkehistoriske interesse, og gi bidrag til forstaaelsen av dette viktige avsnitt i vaar kirkes historie.

IV.

Utgaatt fra haugianske kretser er den betydeligste kvinnelige salmedikter i dette tidsrum, *Berthe Kanutte Aarflot* (1795-1859); hun tilhører den kjente og begavede Sunnmørslekt (fra Ørsta) med dette navn, og var vokset op i et meget religiøst hjem, især har moren øvet stor innflydelse paa henne. Hun fikk en god utdannelse efter datidens forhold, og allerede meget tidlig (12 aars alderen) kom hun i sterke aandelige anfektelser, hennes synd stod for henne i all sin gru, hun følte sig forlatt av Gud, og hans naade syntes aa være tapt for henne. Hun vant dog frem til sjelefred, og alt i konfirmasjonstiden begynte hun aa dikte. Lesning av de gamle salmediktere *P. Dass, Dorothe* og *Kingo* var hennes kjæreste beskjeftigelse i ledige stunder, men fremfor alt satte hun pris paa *Brinchs* „En Christens Tanketøyle" og *Brorsons* „Troens rare Klenodie". Disse verker kunde hun paa det nærmeste utenat, og man forteller at disse bøker optok hennes interesse i den grad at hun ofte satt med dem paa fanget mens hun spant. 22 aar gammel (1817) blev hun gift med en ansett og velstaaende mann; husstellet og gaardsbruket la nu saa beslag paa hennes interesser at det religiøse liv døde bort, det var de timelige ting hennes tanker nu mest kretset om. Men i 1822 (27 aar gammel) blev hun atter vakt til eftertanke om sin aandelige tilstand ved den kjente legmann, haugianeren *Amund Knudsen Brekke*. Hun hadde i disse aar levet i likegyldighet for sin sjels vel og stolt paa sitt i egne øine rettskafne liv, — men nu fikk hun øinene op for at dette var selvbedrag og fikk en haard kamp aa bestaa for aa utrydde sin falske egenrettferdighet. I disse haarde dage bidrog de

gamle kjernesalmer til aa skaffe henne trøst og klarhet. Efter en alvorlig sjelekamp, — som hun flere steder har skildret i sine bøker, — vant hun igjen sin ungdoms fred og glede ved tro paa Guds naade i Kristus, og i denne tro levet og døde hun. Stille og uten særlige aandelige anfektelser svant hennes liv efter denne krise hen.

Slekten Aarflot har allerede før Berthe Kanuttes tid hatt sans for lesning og litterære sysler — interessen for dette var nok henne medfødt. Som vi alt har hørt, kjente hun meget godt de gamle salmer, — hun var ogsaa vel hjemme i Bibelen og skal ha hatt en sjelden innsikt i Guds ord. De gamle andaktsbøker var hun ogsaa fortrolig med, og godt begavet som hun var, føiet hennes tanker og religiøse erfaringer sig sammen og gav sig uttrykk i dikt, som hun saa skrev ned om natten naar dagens arbeid var slutt, og husets folk var gaatt til ro. De er bygget over de almindelig kjente salmemelodier, og er sannsynligvis ofte opstaatt ved at hun til sitt arbeide nynnet melodien, og ordene har saa uvilkaarlig sluttet sig til sangen.

Oprindelig var Berthe Kanuttes poetiske frembringelser ikke bestemt for offentligheten, hun var selv for beskjeden til aa se noget verdifullt for andre i dem, men de blev snart spredt utover og kjent i avskrifter, og paa innstendige anmodninger fra mange kanter overlot hun diktene til sin bror som eiet det kjente bygdetrykkeri paa *Ekset,* og han lot disse fordringsløse skrifter trykke og utgi. De er senere trykt i mangfoldige eksemplarer og oplag, og er blitt spredt utover hele landet, men særlig synes de aa være yndet paa Vestlandet.

Følgende enkelte samlinger, som har interesse for oss, er utgitt under Berthe Kanutte Aarflots forfatternavn: 1) „En gudelskende Sjæls opbyggelige Sange". 2) „Troens Frugt, en samling aandelige Sange" (3. oplag Ekset 1836, 9. oplag Bergen 1874). 3) „Sjælens Morgen- og Aftenoffer. Bønner, Suk og Sange for hver Dag i Ugen og de fire Aarstider". (Bergen 1852; 5. oplag 1867). 4) „Sjælens aandelige Høitidsglæde" (sange og bønner for høitidsdagene). 5) „Religiøse Breve" (heri enkelte religiøse dikt). Senere blev disse 5 bøker samt hennes selvbiografi samlet i ett bind, og som et bevis paa hvor ringe hun tenkte om disse litterære frembringelser kan nevnes at denne samling fikk titelen: *„Smuler til Næring for Livet i Gud"* (Bergen 1856-62), og denne bok er gang paa gang blitt optrykt.

Den *første* av disse samlinger inneholder dikt som Berthe Kanutte har forfattet før hun blev gift, og mens hun ennu bodde i sin fars hus; han lot dem samle og gav den lille boken titelen *„En gudelskende Sjæls opbyggelige Sange"*. Den foreligger ialt i 8 oplag.

Man forbauses over den modenhet og livserfarenhet som enkelte av disse dikt synes aa vidne om, man har derfor tvilt paa om de alle virkelig kan være av henne. De fleste gir uttrykk for sorg over synden, og skildrer kampen mot det onde og fristelsene, eller aander en brennende lengsel efter aa slippe herfra. Men der finnes ogsaa virkelige salmer av sann opbyggende karakter, hvor *bønn* er sterkt fremtredende — f. eks. nr. 9:

V. 1. O Frelser, lad dit Sandhedsord antages,
At mange Sjæle maa af Mørket drages
Og kjende dig, sig selv og Livets Vei.
Ja lære ret, hvad syndigt er, at hade
Og sig af Hjertens Grund paa dig forlade,
Du sviger ei.

I vers 2 blir tonen advarende og formanende, idet hun vender sig til dem som ennu ikke har skiftet sinn:

Hvor farligt dog sin Naadetid at spilde,
Og søg dog Herren, før det bli'er forsilde,
Tænk Livets Sol kan snarligen gaa ned;
O staa dog op af Syndens sikre Leie
Og gak med Glæde Herrens Budords Veie,
Ja, vaag og bed!

Der er enkelte som har antatt *Anders Nilsen Haave* (se s. 64) som forfatter, der er ogsaa ting i diktet som skulde tyde paa det (fra tankegangens og innholdets side), men dette kan neppe bringes helt paa det rene nu, dette dikt er iallfall som de andre i samlingen av faren utgitt i Berthe Kanuttes navn.

I „*Troens Frugt*" (9. oplag i 1874) gir hun uttrykk for den trygghet og ro som hun fant da hun igjen var viss om Guds naade, den samme sjelefred vilde hun saa gjerne andre urolige og søkende ogsaa skulde finne. Denne samling er hennes hovedverk og er forsynet med et langt forord, her sier hun bl. a. (s. III): „Antager det da, kjære Læsere! ikke som af mig, men som af Herren. Tillægger mig ingen Ros eller Ære derfor, men giver Gud alene Æren. — — — Jeg annammede det af Herren og overleverede det til Eder, gid det maatte befordre hans Ære og tjene Sjæle til Saligheds Befordring! Det er mit Hjertens Ønske og Attraae! (s. IX). Antag dog af Naade denne liden *Troens Frugt*, som her bringes for Lyset, og som du selv ved din Aand haver virket". Det er forfatterinnens ønske at „dine livsalige Lærdomme ikke som et dødt Bogstav skulde være blot i vor Hukommelse, men at de ogsaa maa vise deres levendegjørende Kraft paa mange Sjæle til Opvækkelse af den aandelige Død."

Disse religiøse dikt er for størsteparten meget lange, optil 16 vers, og er som regel diktet til kjente salmemelodier som svarer til diktets grunnstemning (f. eks. „Hvo ikkun lader Herren raade", „Idag er Naadens Tid", „Jesu, din søde Forening"), — dette henger, som alt nevnt, sammen med deres tilblivelse, det er melodien som har gitt dem den rytmiske form. De har dog ofte et monotont preg, de har en enkel, ofte temmelig naiv uttrykksmaate som gir dem for oss nutidslesere et eiendommelig preg. Der er ikke mange toner i Berthe Kanuttes diktning, det er for det allermeste kall til omvendelse og bønn for dem som ennu staar likegyldige, — ti død og dom forestaar, og da venter enten syndens straff og pine, eller himlens salighet. Som man skjønner har disse dikt oftest ringe preg av salme, — de er for meget vekkelsesprekener paa vers, slik som de passet i de haugianske kretser og ved legfolkets opbyggelser omkring i bygdene. — Første avsnitt i „Troens Frugt" har saaledes som undertitel „Kjærlig Opmuntring til alle uomvendte Mennesker at haste med at redde deres Sjæle og ikke forsømme Naadens dyrebare Tid". Her finnes bl. a. en ren personlig, men dog almenkristelig bønn og bekjendelse, som godt kan være en samlet menighets ord til Gud („Troens Frugt" nr. 1 vers 13):

Lad da Verden ikkun mig Hade, spotte og forfølge,
Jeg vil Sandheds Vei ei dølge, Frelser! jeg vil følge dig,
Styrk mig ved din Kraft at stride, Staae mig med din Naade bi!
Gid jeg fast i dig maa blive, Til jeg vorder frelst og fri!

Berthe Kanutte var dyktig i sitt jordiske kall og var meget godgjørende, hun hadde blikket aapent for at troen skal være virksom i gjerninger overfor medmennesker. Hun sier selv et sted herom („Troens Frugt" nr. 24 v. 9) i en bønn til Gud:

Giv mig den sande Kjærlighed, Til Gud og til min Næste,
saa jeg trolig bliver ved, At søge Andres Bedste.

Men fremfor alt er det verd aa merke sig at *Guds uforskyldte naade og forsoningen* inntar en bredere plass hos Berthe Kanutte enn hos Hauge, — hun er mere *evangelisk* i sitt kristensyn. I nr. 13 v. 1 sier hun:

O du Guds Lam, o Jesu Krist, Som bar al Verdens Synder,
Det rette Tilflugtssted du er For hver beengstet Synder.

I nr. 49 — som er en manende opfordring til omvendelse, men indirekte en lovprisning av Kristus, heter det (v. 5):

Lad ham dig kun faae tage, Saaledes som du er,
Din hele Sjele-Skade For hannem frit frembær.
Ei noget med dig bringe, Hvorfor at kræve Løn.
Nei, Naaden kan du finde Ved Troen paa Guds Søn.

Annet avsnitt er i det hele personlig farvede dikt, som skildrer Guds førelser med forfatterinnen, hans uuttrettelige kall og hennes egen indre strid og tvil. Hun bekjemper vanekristendommen med sterke ord, refser dem for hvem naaden er blitt en aandelig sovepute og falsk trøst, — hun visste selv av egen dyrekjøpt erfaring at „der udkrævedes en Sinds og Hjærtets Omskiftelse" (innledn. til „Troens Frugt") om omvendelsen skulde være sann og ekte.

(Nr. 38). Ak mange sig beraabe Paa Christi Blod og Død,
Og sikkert Himlen haabe, Skjønt Synden er dem sød,
Men jeg vil kjærlig raade Dig kjære christne Sjæl,
Om du med Grund vil haabe, Da prøv din Tilstand vel.

Det virkelige kristenliv er for Berthe Kanutte en stadig og usvekket kamp mot synd og fristelser; dersom den ikke føles, er der fare paa ferde; derfor sier hun et sted („Troens Frugt" nr. 51 v. 10):

Ei nok at lære kjende Og vide Sandheds Sti,
Men indtil Livets Ende At føre lovlig Strid.

Men saa vet hun ogsaa hvor hjelpen er aa finne, og i en vakker bønnesalme gir hun uttrykk for dette (nr. 41) hvor det bl. a. heter:

Hos dig, o Gud, er Kraft at finde, Naar Synden sætter an paa mig,
Og søger mig at overvinde, Da flyer jeg ind med Bøn til dig,
Udi min store Trang jeg haver Ei noget bedre Tilflugtssted,
Thi du med Naadens rige Gaver At hjælpe gjerne er bered.

Denne faste troens forvissning kan da forme sig til en vakker, inntrengende bønn, som mange av sitt hjertens dyp kan si (nr. 50 v. 5):

Jesu! lad dit dyre Blod,
Du for mig har ladet rinde,
Alle Sjelens Saar forbinde,
Toe mig reen i Naadens Flod,
Vie mit Hjerte til dit Tempel,
Smyk mig til din kjære Brud,
Dan mig efter dit Exempel,
Du min Herre og min Gud.

I „*Sjelens Morgen- og Aftenoffer*" lærer vi først og fremst Berthe Kanuttes ydmyghet aa kjenne; alt er for henne en Guds gave, ogsaa gudfryktigheten og dens sanne frukter. Det er hennes daglige bønn hele uken igjennem, at Gud maa bevare henne aa staa fast i troen, saa hverken medgangs- eller motgangsvind skal rive henne bort. Morgen- og aftensangene er temmelig enstonige, og skiller sig lite ut fra det almindelige i andaktsbøker fra den tid.

„*Sjelens aandelige Høitidsglæde*" er som foregaaende et lite hefte, det er versifiserte betraktninger over de tre høitids-evangelietekster,

og ingen av dem hever sig over det almindelige, — vakre tanker, men ikke videre heldig poetisk utformet.

Gjennem hele hennes diktning gaar som en stille understrøm lengselen efter aa fare herfra og forenes med Kristus, — hun føler sig alltid som en pilegrim paa vandring. Allerede i et dikt fra ungpikedagene sier hun („Rel. Breve" nr. 4 v. 2):

O salig den som i sin Ungdoms Dage
Kan slippe bort fra Sorrig, Synd og Plage,
Hans Sjæl den farer hen i salig Fred,
Han vandrer glad fra denne Verdens Møie,
Og lukker rolig til sit matte Øie
i Ro og Fred.

Da hun saa engang i sin alderdom blev alvorlig syk, var det med glede og fortrøstning hun tok avskjed fra denne verden i følgende strofer (i L. R. 731 omsatt av *Bernt Støylen* til landsmaal; i Heggtveit og Støylen, „B. C. Aarflot" s. 48, i originalform):[1]

V. 1. Til Reisen jeg nu mig I Jesu Navn bereder.
Snart aabnes nu for mig De lyse Evigheder.
Hav Tak, min kjære Gud, For hver en Naadens Stund.
Tak for, du gav mig Kraft At aagre med dit Pund.
V. 3. Med Glæde kan jeg da Farvel til Verden sige,
Og skynde mig herfra Til søde Himmerige.
En Vinding blir min Død, Jeg gaar fra Synd og Sorg
Til Hvilen god og sød I Himlens Frydeborg.
V. 9. Saa kom da, Frelser kjær! Løs Sjælen af sit Fængsel!
At komme did, du er, Det er min daglig Længsel,
Dog tror jeg at du bedst Ved den beleilig Tid,
Gjør Afskedstimen kun Af Naade sød og blid!

Dette er ingen menighetssalme, men med sin dype inderlighet og fulle hengivenhet i Gud og hans naade, er den jo en ekte dødsberedelsessalme for en kristen som med glede og frimodighet tar avskjed med livet her og bare venter at teppet skal gli op for det hinsidige. Med rette har den ogsaa faatt en plass i L. R.

I denne salme som uten tvil er hennes verdifulleste (bortsett fra den tvilsomme omtalt side 56), lærer vi Berthe Kanuttes livsanskuelse og kristendomssyn fullt og helt aa kjenne, hun bygger trygt og fast sitt livshaap paa Kristi død og forsoning, og i troen paa Guds naade lever og gaar hun herfra. Salmen er ekte evangelisk i aand og klang, og der er nok mange som i sin siste stund har kunnet gjøre dens ord til sine.

Som vi alt har hørt, kjente Berthe Kanutte godt de gamle salme-

[1] Se tillegg.

diktere, og det er ikke vanskelig her og der aa treffe paa strofer og uttrykk som man har hørt før, men alt er behandlet og gjengitt som regel paa en selvstendig og personlig maate, som røber at hennes diktning er uttrykk for dyrt kjøpt livserfaring efter tunge, aandelige kampe. Forfatteren lærer man aa kjenne som en dypttenkende, from kvinne, hun har ikke et mørkt, forkuet livssyn, men et glad og tillitsfullt sinn, og dette har hun vunnet ved aa bygge paa den uforskyldte naade, — hun visste selv hvad den hadde aa si for en angstfull sjel.

Hennes dikteriske produksjon er av høist forskjellig verd baade m. h. t. innhold og form. *Brorson* og pietismens diktere — som hun satte saa høit, — har hun holdt sig merkelig fri for aa efterligne, — der er meget sjelden tegn til søtladen sentimentalitet, heller ikke er der strofer som minner om at hun har hatt videre syn for naturens skjønnhet eller det som er vakkert og skaper glede her i livet. — Det er i det hele en nøktern norsk bondekones syn som vi finner her. Som et enestaaende tilfelle kan finnes strofer som bringer tanken hen paa herrnhutisk „Jesu-Liebe", slik som i en ellers ubetydelig julesalme („Troens Frugt" nr. 37 v. 2):

Velkommen, Broder kjære, Mit Hjertes Skat og Deel,
Min Glæde, Lyst og Ære, Min ypperste Juveel!
Om jeg dig skulde savne, Vansmegtede min Aand,
Men naar jeg dig kan favne, Da løses Sorgens Baand.

Den dikter som det er mest nærliggende aa sammenligne Berthe Kanutte med, er vel *Dorothe Engelbrektsdatter,* — de har mange fellestrekk som straks faller i øinene, begge betrakter jordlivet som en utlendighet, full av omvekslinger, strid og ubestandighet, de har en brennende attraa efter himlen, sjelenes rette hjem, og som vi har sett, har Berthe Kanutte formaadd paa en enkel, men gripende maate aa gi uttrykk for sitt hjertes lengsel. I valg av billeder og uttrykk finner man ogsaa endel likhet, men dette kan vel bero paa felles almindelig brukte uttrykk hentet fra Bibelens stil. Men forskjellen m. h. t. dikterisk innstilling er meget stor. Hos Dorothe kan man ofte ikke frigjøre sig fra den tanke at det hun dikter, ikke alltid er saa dypt følt, diktningen er for henne „liebhaberi", hennes verdensforakt og jammer over synden utarter til manér, som iallfall lar en nutidsleser kold og uinteressert. Hos Berthe Kanutte spiller *troen* en meget større rolle, hun hengir sig ikke til ørkesløs klage og klynking, haapets og naadens stjerner lyser over hennes livsvei, — dette gir henne glad frimodighet og fortrøstningsfull tillit, som

virker saa tiltalende og ogsaa kan bli til hjelp for andre; for hennes dype kristelige erfaring taler ut av hennes vers og finner vei til hjertet hos andre. Hennes mening er ogsaa fremført paa ekte naturlig og folkelig vis, uten kunstferdige omskrivninger og brammende billeder.

Støylen skriver bl. a. om hennes dikt (Støylen og Heggtveit, „B. C. Aarflot", s. 27): „Berthes bøker hev vore til større gagn og glede fyr landsfolkje enn mange djuptenkte og vidgjetne bøker. Det er ikkje fyr det at songane hennar er so svært fagre og gripande. Nei, naar du les dei fyrste gongen, kunde du synast, at flestalle kunde ha skrive deim like so godt, men ser du ein liten grand meir paa deim, so fær du meir og meir hugnad i dei." Grunnen til at hun „har bragt hugnad og signing med seg inn i so mang ei einsleg stove og til so mang ei sorgfull sjæl, — er den faste kristentru og den varme kristenkjærleik, som strøymer gjenom songane og bønerne hennar."

Ennu er hennes dikt en kjær lesning for almuen paa flere steder paa Vestlandet, de er sunget og diktet for dens tarv og aandelige livsbehov, — bare skade at *Ivar Aasen* ikke hadde skapt landsmaalet den gang Berthe Kanutte diktet, da hadde hun uten tvil i sitt eget maal formaadd aa gi ennu vakrere uttrykk for sin sjels inderste, og hennes dikteriske talent faatt en rikere utfoldelse.

At *Aarflot*-slekten hadde aandelige interesser ut over det almindelige paa landsbygden, viser det trykkeri som blev drevet paa *Ekset*; herfra er en hel rekke smaaskrifter beregnet paa almuesfolk utgaatt, og særlig er det religiøse skrifter, — religiøse betraktninger, bønner og aandelige sange fra eldre og nyere tid. Endel av disse skrifter (eller smaatrykk) er det nu vanskelig aa komme over, de er ved flittig bruk i bokstavelig forstand utslitt. En av de mest verdifulle av disse diktsamlinger er *„Sjelens sjungende Harpe"* av *Haldor Monsen Hammersvig* (efter forfatterens død bekostet utgitt av hans efterlatte venner), Egseth 1835. — Forfatteren gjør i sitt forord opmerksom paa at det ikke er særlig fremragende det han har aa by. „Disse ringe Sange fremføres ikke for Mangel paa Guds Ord, thi Gud være lovet, vi have christelige Sange og Guds Ord i Overflødighed," — men han vil ikke regnes blandt de unyttige som grov sitt pund ned i jorden, — og fuglene synger sin skapers pris, „hvi skulde da ikke meget mere vi, som ere begavede med langt større og ypperligere Gaver." Ikke uten en viss selvfølelse sier han til slutt: „Synes du at de (diktene) ere slette og ringe, som de jo

ogsaa ere, saa udfør du dem herligere og bedre til Guds Ære, om Evnen er, men hvis ikke, da tie." — Vi finner her i det hele de samme toner som vi kjenner fra Berthe Kanutte: frimodig tillit til Guds naade, og takknemlighet mot Gud som gir evnen til aa synge takkesalmer, — men der minnes ogsaa om at naadens tid ikke maa forspilles. Forfatteren har nok hatt *P. Dass*'s diktning i tankene, da han sang, det viser sig i rytme og uttrykk. Mange av diktene er bare rimet prosa, klosset og tunge, men til sentimentalitet forfaller han aldri, det er mot hans natur. — Riktig frimodig fremlegger han sin synd for Gud, der er en indre sannhet og naturlighet i disse vers som uvilkaarlig griper. — En virkelig syndsbekjennelsessalme som langt fra er tomme ord finner vi s. 18:

V. 1. Jeg syndet, o Fader, har mod dine Bud,
Med Synden opvakt dig til Vrede.
Jeg dermed fortjent har, alvidende Gud,
At du var med Straffen tilrede,
Men naadige Fader! o skaan da dit Barn,
Og stød mig ei bort udi Vrede.

I v. 3 minner han Gud om de løfter som han har gitt, og som man ikke kan tvile paa:

Du har det selv lovet, o naadige Gud!
At naar sig en Synder omvender,
Da vil du ei støde ham fra dig herud,
Naar han sine Synder bekjender.
Da vil du ham tage til Naade igjen,
Din Aand du i Hjertet ham sender.

En kvinne som levet omtrent samtidig med Berthe Kanutte Aarflot, og som har flere trekk felles med henne, er *Pernille Hansdatter Bru*, 1796-1883 (Heggtveit II s. 323). Hun maa ha vært en mer enn almindelig begavet kvinne, og omkring 1815 begynte hun aa forkynne Guds ord i hjembygden. Man forteller at hun hadde en vakker og gripende sangstemme, og naar hun la hele sin personlighets kraft i sangen og forkynnelsen, skal det aldri ha undlatt aa gjøre inntrykk paa tilhørerne. Pernille Bru var en sann bodspredikant, — i ekte evangelisk aand talte hun om synd og frelse. Heggtveit har citert en del av henne, hun hadde et rikt forraad av gamle salmer og av sange hun hadde forfattet selv. En liten del av disse sistnevnte har nogen venner samlet og utgitt under titelen „*Nogle aandelige Sange til Guds Børns Opbyggelse*" (Laurvig 1871); dette hefte blev i lang tid brukt ved opbyggelser i det sønnenfjellske Norge og paa Østlandet.

At hun virkelig har eiet en poetisk aare, viser enkelte dikt som er bevart[1] (Heggtveit II s. 324), for eksempel i det følgende hvor syndserkjennelsen er saa sterkt betonet:

V. 1. Du støder ingen Synder ud,
som sorgfuld sig omvender,
Jeg kommer til dig, kjære Gud,
Min Synd for dig bekjender,
Hvor skal jeg ellers vel hengaa,
O Jesu, lad mig Naade faa,
Ei anden Hjælp jeg kjender.

I de følgende vers former ordene sig til en vakker bønn om hjelp:

V. 3. O Herre, skjænk den sande Tro,
O Herre, lær at haabe,
O Herre, giv mig Sjælero,
O hjælp mig til dig raabe,
Og send din gode Helligaand
Udi mit Hjerte, Sind og Aand,
Som Bønnens Raab fremfører.

Hennes iver for aa bekjenne Gud kan ogsaa anta uttrykk og vendinger som paa oss kan virke parodisk, men som uten tvil gjorde et sterkt inntrykk paa forsamlingen naar hun sang. Pernille Bru er en av de faa almuesdiktere fra denne tid som av og til kan bli noget sentimental, især er hennes passionsdikt sterkt preget av pietismens smak og følsomhet.

En annen kvinne som ogsaa optraadte som forkynner og ved sine religiøse dikt opmuntret til gudsfrykt og selvprøvelse før naadetiden løp ut, er *Christi Olsdatter Nyre* fra *Voss*, men da der bare er bevart enkelte dikt i smaatrykk (fra 1833, i Berg. off. Bibl.), kan vi ikke danne oss nogen mening om hennes diktning.

V.

Som vi allerede har fremhevet, var der hos Hauge og hans første disciples noget lovmessig, det var *viljelivet* der blev appellert til. Det sanne evangeliske, den uforskyldte naade ved Kristi lidelse og død var de likefrem engstelig for aa nevne. Det kunde føre, mente de, til aandelig slapphet, frelsen og naaden kom ikke til aa virke ansporende, men tvertimot det kunde bli en aandelig sovepute isteden for aa mane til kamp mot det onde. Men som vi ovenfor har sett, hadde allerede Berthe Kanutte i sin diktning naadd lenger

[1] En sterkt personligfarvet julesang finnes i *Birger Halls* samling „Kirkeklokken" (1890) nr. 332.

frem mot det centrale, *naaden*; — den blandt Hauges efterfølgere som i sin forkynnelse klarest eiet dette evangeliske syn, og derfor blev den som førte legmannsbevegelsen inn paa en ny bane, var *Anders Nilsen Haave* fra *Naustdal*, 1809-1867 (Heggtveit II s. 460). Han hadde allerede 1836 optraatt som legpredikant i Hauges aand og fremholdt da sterkt at boden maatte vise sig i en alvorlig sinnets forandring, og at troens frukter maatte være synlige i det daglige liv. Men Haave visste best selv at nettop her var det djevelen rettet sitt haardeste angrep, det var kravet om større hellighet og gode gjerninger som skapte fortvilelse i mangen sjel, for ingen kan jo bli rettferdig for Gud ved egen kraft.

I 1838 naadde han frem til full klarhet i sitt evangeliske syn, og fra nu av og til 1853 reiste han omkring i hele Norge paa ekte apostolisk vis, uten aa motta understøttelse eller lønn av nogen; han fortjente selv til livets ophold ogsaa i denne tid. Haave var en meget beskjeden mann, han taler et sted om „Aandens salige Fattigdom", som var hans ideal. Haave har forfattet en rekke sant kristelige dikt, som er runnet av et dypt religiøst gemytt, — det er erfaringer som en sjel har gjort der har oplevet baade syndenødens angst og den inderlige glede ved den syndsforlatende naade.

Haaves dikt finnes dessverre ikke samlet, de er spredt omkring i blad og diktsamlinger fra den tid, forfatterangivelsene her er heller ikke alltid aa stole paa; da kjennskapet til hans dikt ofte skjedde gjennem avskrifter, er der ogsaa mulighet for at avskriverne har forsøkt aa „forbedre" hans arbeide. I *Tørseths „Hjærtets Følelser og Erfaringer"*, Levanger 1856 (s. 77), og *„Det gyldne Klenodie"*, Bergen 1858, finnes flere nummer forfattet av Haave. — I den siste samling finnes en personlig bekjennelse, som dog ikke utelukker at det kan ha en almenkristelig karakter:

V. 1. Som efter Regn den tørre Ager længes,
Saa og min Sjæl af Tørst og Hunger trænges
Og sukker efter Naadens milde Regn.
O gode Gud, du rige Gaver giver,
For dine Fødder bedende jeg ligger.
Ak, hør min Bøn.

V. 7. Hos mig, min Gud, er intet godt at finde,
Jeg heller intet Offer dig kan bringe,
Kun Sjæl og Hjerte fyldt med Synd og Sorg.
Dog dette Offer kan ei Sjælen qvæge,
Thi Synd og Sorg mig tvinger til at græde,
Det er dens Frygt.

Trøsten finner dikteren i Jesu død alene.

Et annet sted fremholder han frimodighet og utholdenhet i striden som det avgjørende, det ber han om selv og gjør sig derved til tolk for saa mange. Han begynner med en tillitsfull paakallelse av Gud (Tørseths saml. nr. 61):

V. 1. O Gud, du som mit Hjærte kjender,
Til dig jeg mig i Nøden vender,
Du ene mig husvale kan,
Naar jeg er stedt i Angst og Smerte,
Da gaar det ei forbi *dit* Hjerte,
Derfor du Fader kaldes kan.

I de følgende vers legger han saa frem for Gud de ønsker han har, de formes til en barnlig-from bønn:

V. 3. Lær mig mit onde Kjød at dæmpe,
Og styrk mig naar jeg monne kjæmpe,
Saa jeg til Enden holder ud!
Send Lys og Fred udi mit Hjærte,
Som lindre kan al Sorg og Smerte,
Bønhør min Bøn, o milde Gud.

Han hviler trygt i Guds arme, da er han ikke redd for hvad der skal møte ham i livet; for Gud vet hvad der tjener til hans sanne vel. Dette kommer vakkert frem i følgende vers, hvor han vender sig med et godt raad til en angstfull sjel (altsaa et dikt som neppe kan gaa inn under betegnelsen salme). Det er uten tvil blandt hans mest vellykkede (Tørseths saml. nr. 65):

O Sjæl, gi dig i Gud til Ro,
Lad Sorg og Klage fare.
Du kan i Sorg som Glæde tro,
at Gud dig vil bevare,
Og lede dig paa Sandheds Sti,
At i hans Lys du tryg og fri,
Kan vandre Livets Bane.

Det mest troverdige uttrykk for Haaves gudsforhold og grunntonen i hans sjel gir vel det vakre dikt han forfattet under et sykeleie paa Toten (de to siste vers blev optatt i A. Hauges salmebok; sterkt omarbeidet av Gustav Jensen finnes det i L. R. nr. 607 — diktet finnes fullstendig i „For Fattig og Rig" 1885 s. 336; se tillegg):

(Mel.: „Frisk op, min Sjæl").

V. 1. Jesu! lad mit Hjærte længes
Efter Ordets søde Saft,
Og bestandig ved dig henge,
Og derudi søge Kraft
Til at lide, til at stride,
Til at følge Ordets Vei,

Aldrig trættes, aldrig kjedes,
Ei til Gudsfrygt sige nei!

Guds ord og forjettelser i Bibelen skal være hans rettesnor:

V. 3. Det mig sviger ingenlunde,
Det mig giver Liv og Fred,
Det forsikrer allenstunde,
At min Jesu er mig blid,
Det gir Trøst i Dødens Mørke,
Det gir Haab paa Dommedag,
Søde Jesu! du mig styrke,
Thi du veed at jeg er svag!

Han har selv intet aa rose sig av, hans egen kraft er intet verd:

V. 4. Jeg er svag og ofte glider,
Naar min Sjæl skal Prøve staa,
Jeg ei nok taalmodig lider,
Alt hvad som mig kommer paa,
Ja, jeg vilde gjerne bære
Alt som for mig skjænkes i,
Men hvor faar jeg Kraft at være
Stærk uden du styrker mig?

I de to siste vers (som er optatt i L. R.) faar vi et glimt av hans personlighets indre liv:

V. 5. Jesu! lær du mig at bede,
Jesu, hjælp Du mig at tro,
Jesu, hjælp Du mig at stride,
Jesu! giv en liden Ro,
Naar jeg udi Striden svækkes,
Og vil falde nær omkuld,
Lad da Byrden lidet lettes,
Mens jeg er saa sorrigfuld.

V. 6. Lad mig stedse stille være,
Du taalmodige Guds Lam!
Stille udi Verdens Ære,
Stille udi Spot og Skam.
Saa jeg er i al min Vandring,
Mere rig paa Kraft end Ord,
Og udviser i min Vandel,
Hvad som i mit Hjerte bor!

Dette er salmetoner som menigheten vil sette pris paa, og de representerer en bestemt fromhetstype innen den norske kirke — en type som vel er mest utbredt paa Vestlandet. De er norske i aand og tone, de har her sitt nasjonale særpreg, i sprog og stil derimot er det det sedvanlige, ofte stive boksprog.

Om Anders Haaves diktning ikke rager saa høit op m. h. t. vakkert sprog og tankerigdom, saa er det dog ekte gull — det er

sunget like ut av hjertet, og hans ord gaar ogsaa til hjertet der hvor der finnes klangbunn for hans sang.

Vi har nu omtalt de tre som maa ansees for aa være de betydeligste diktere blandt legmenn i dette tidsrum, nemlig *Hauge, B. K. Aarflot* og *Haave.* At deres diktning ikke er saa rent ubetydelig, sees derav at de alle tre har faatt plass i L. R. — Foruten disse er der en hel rekke andre legmenn som har prøvet aa synge om sine religiøse erfaringer, om kampen mot synd og nød, og om det evige livshaap bak graven. Enkelte har utgitt hele samlinger, — de fleste dikt av denne art finnes dog i forskjellige utvalg av religiøse dikt. De fleste er av liten verdi dikterisk sett, og maa regnes til kategorien „aandelige sange", da de i stor utstrekning er uttrykk for rent subjektive sjels- og sinnsstemninger som ikke er almenkristelige. Det kan dog ha sin interesse kirkehistorisk sett aa kaste et blikk paa enkelte av forfatterne, for deres diktning har i sin tid og innen visse kretser hatt sin misjon og øvet en ikke ubetydelig innflydelse, og naar man vil faa et rett billede av tidens salmediktning, bør man nok ikke overse den religiøse diktning (som ikke egentlig er beregnet paa menighetssang) der levet i disse „lav-kirkelige" kretser.

Den første av disse — som der mig bekjent dessverre nu intet finnes bevart av — er *Lars Knudsen Tjødlingen* (1770-1826); hans datter har berettet (ifølge Heggtveit II s. 797) at „han digtede aandelige Sange, samt at flere af dem blev trykt og meget sunget i Haugianernes Forsamlinger i den ældste Tid".

John Johnsen Ofstad (1805-1844) utgav i Trondhjem 1841 en liten samling med titel „Livets og Dødens Vei forestillet i nogle Sange". Om disse sier Heggtveit (II s. 269) treffende: „De er inderlige og stemningsfulde, men vidner stærkere om hans Gudsfrygt og elskelige Karakter end om digterisk Begavelse," — og denne karakteristikk passer udmerket paa de fleste av de efterfølgende ogsaa.

Erik Einarson Venjum (1817-1887) (Heggtveit II s. 486) har skrevet forskjellig; en del som var særlig yndet, er trykt i „Den lille Salmeskat" (1867). Hos Heggtveit er gjengitt en takkesang til Gud i anledning av at *Konventikkelplakaten var ophevet* (1842) — den er eiendommelig som et uttrykk for folkestemningen, men ikke videre poetisk vellykket.

Den i sin tid velkjente lærer og autodidakt *Hans Hansen Pillarviken* († 1863) (Heggtveit I s. 801) utgav 1843 paa Lillehammer „En eenfoldig Sjels Sjungende Andagt i nogle gudelige Sange, til Sjelens Glæder og Forlystelse i Gud". Av forordet fremgaar det at diktene

er blitt til da han var omkring 20 aar „da han havde ingen Lærdom og liden Erfaring." Det er et gammeldags, tildels ubehjelpelig sprog, som uten tvil har voldt ham store vanskeligheter, især da ingen ringere enn *Kingo* synes aa ha været hans store forbillede i diktekunsten.

Til samme genre hører ogsaa *Lars Knudsen Melle*'s „Brødsmuler nedfaldne af det himmelske Taffel og Tid efter anden opsamlede af en Fattig i Aanden, som gjerne vil dele deraf til alle ligesindede Zions Brødre og Søstre" (1. opl. Bergen 1843, 2. opl. sst. 1853). Der er flere ting som tyder paa at forfatteren er utgaatt fra Aarflots krets eller er sterkt paavirket av den, — ord og vendinger i disse dikt kan gjenkalle i erindringen Berthe Kanuttes arbeider.

Innledningen er høist eiendommelig og av kulturhistorisk interesse, da den kaster et streiflys over forfatterens (og hans fellers) syn paa samtidens skjønnlitterære frembringelser: „For dem der besidde større Kundskaber, kan jeg ikke skrive noget til Lærdom, kun beder jeg dem, at, om de lidet agte saavel min ringe Person, som mit ringe Arbeide, de dog vogte sig, at de ikke foragte ham, som har givet mig det, thi han lader sig ikke spotte, ei heller vil han lade den gaae ustraffet, som med Haardhed kaster Smulerne af hans Brød under Bordet og træder det under Fødderne. For de Sikkre og Ryggesløse venter jeg mig heller ikke at vorde behagelig, thi de sjunge langt snarere og med langt større Lyst og Begjærlighed deres fabelagtige — eller om jeg maae give dem deres rette Navn, djævelske, naragtige Romaner, end de sjunge noget Gudeligt eller Alvorligt; — ja, saadanne Narrerier som den ryggesløse eller onde Verden kalder morende eller underholdende, har man nok og altfor meget af, saa man maatte ønske, at en anden Luther vilde opstaae, der havde Mod nok til at kaste dem alle i en Hob paa Ilden." Der er to centra diktene dreier sig om: det er inntrengende advarsler til den ubotferdige synder og takk og pris til Gud for den naadestand forfatteren selv er i. Som hos de første haugianere trær kjærligheten til „de stridende Brødre og Søstre" sterkt frem i denne samling. Flere dikt røber at denne mann har hatt øie for naturens skjønnhet, og enkelte dikt, som de siste i samlingen, viser at han ikke har været helt uten poetisk sans (nr. 21 v. 4 og 5):

Jeg seer da fremad gjennem Tidens Taage,
Og seer Guds blide Forsyns Øie vaage,
Naar selv mit Eget ingen Udvei seer.

Jeg gaar saa glad, om Veien end er farlig,
Og beder Gud: gjør mig desmere varlig,
Indtil min Død.

Vers 5 bringer uvilkaarlig tankene hen paa *Wexels*'s stemningsmettede „Den blide Tanke":

O blide Dag! naar jeg ei meer skal græde,
Og ingen Taare meer mit Øie væde,
Og intet Suk saa tungt fra Hjertet gaae,
Gud, lad det Haab mig lindre Livets Møie,
At jeg skal engang med forklaret Øie
Dit Ansigt see!

At legmannsbevegelsen satte frukt i religiøs diktning ogsaa i Nord-Norge, ser vi av *Hans Andreas Moursund*'s (Heggtveit II s. 773) „Smaa-Salmer" (1869), det er almindelige religiøse betraktninger paa vers uten særlig glød eller begeistring, og blottet for individuelt preg.

En mann som man faar et sympatisk inntrykk av gjennem en liten samling (ialt 26 nr.) han har utgitt, er *Baard P. Stang* (eller *Stana* som han kalles hos Heggtveit II s. 796) fra Kopervik (1796-1870). Han utgav i Stavanger 1857: „Nogle christelige Sange — Befordret trykt efter Fleres Begjæring". Sproget skiller sig ikke ut fra det almindelige i denne slags dikt, — men hans tanker virker saa tilforlatelige og sanne, — det er Kristus som „Naadens Kilde" han vender sig til, — men vi hører ogsaa at „en nøgen Tro foruden Frugter" ikke er efter hans smak. Selv om aanden ikke flyver særlig høit, saa er der dog i enkelte vers en hjertevarme som viser at de er kommet fra et rikt indre liv. De kan nok ha et *asketisk* verdensforsagende drag som saa mange andre dikt av den religiøse poesi fra denne tid:

Nr. 17 v. 5. O Gud! jeg atter beder,
Fra Verden drag mit Sind,
Naar mig din Aand veileder
Saa vandrer jeg ei blind.
Forjættelserne klare
Lad altid staa for mig,
Mig i din Frygt bevare,
Jeg døer i Tro til dig.

Til samme krets som de foran nevnte hører ogsaa „Aandelige Brødsmuler til Opsankelse for Sjælen paa Reisen til Evigheden" av *Christopher Hansen* (1834-1898), Skien 1858. Denne samling skiller sig ut fra de fleste lignende ved sitt ualmindelig strenge og alvorlige preg, — forfatteren viker ikke tilbake for i sterke uttrykk aa paavirke leserne ved aa skremme med Helvedes redsler og de for-

dømtes pine. Kristi efterfølgelse og lengselen efter helliggjørelse har inspirert mange av disse dikt. Der er ialt 111 nummer, og i enkelte lyder umiskjendelig toner fra gamle kjente salmer, det er nok disse som har foresvevet dikteren, men kildene er sjelden nyttet med større hell.

Blandt den lange rekke religiøse sange som engang var moderne og yndet, men som nu sjelden eller aldri høres, — de er fortrengt av den angelsaksiske vekkelsessang, — bør vel enkelte nevnes her. Forfatterne av disse har ikke utgitt egne diktsamlinger, men deres arbeider finnes i sangbøker eller spredt omkring i tidens religiøse blad, f. eks. „For Fattig og Riig" (fra 1848 med *H. Halling* som redaktør) og „Norsk Kirketidende" — de fleste av de dikt som nevnes nedenfor, er blitt til omkring midten av aarhundredet.

Anders Kristiansen (Heggtveit II s. 665) diktet „Dyreste Sjæle! o søger dog Gud" og „Hvad fattes dig, mit Hjerte". — *Andreas Olsen Berger* (Heggtveit II s. 671): „O du farefulde Vande" (efter Heggtveit meget utbredt og nyttet) og „Søde Jesu, lad mig finde".

Et av de virkelig inderlige og fromme dikt fra denne tid, som ogsaa eier noget av salmetonens egenskaper, er *Ingebrigt Vigen*'s, hvor det bl. a. heter (Heggtveit II s. 748):

(Mel.: „Et er nødig, dette ene").

Gud, du ser mit Hjertes Længsel
Ei mit Suk er skjult for dig!
Og du kjender al den Trængsel
Som i Livet møder mig.
Det Ene da bliver min Glæde i Livet
At hvile i Løfterne, du har mig givet,
At de som med Graad og med Taarer her saae,
De hisset den evige Glæde skal faae.

Tillitsfullt vender han sig der hvor han kan være sikker paa hjelpen:

O, du store Sjælens Læge!
Kom og læg mig med dit Blod,
Kom min Sjæl at vederkvæge,
Gjør den reen i Naadens Flod.
O, evige Kjærlighed! du dig forbarme
Ja, hjælpe og redde mig Usle og Arme.
Mig Arme, som er saa langt borte fra dig,
O, evige Forbarmer! antag du dig mig.

Nils Paulsen (1815-1894) (Heggtveit II s. 556) diktet omkring 1850 bl. a. to sanger som blev meget sunget ved opbyggelser: „Timen er kommen, at jeg skal fremtræde" og den eiendommelige bods- og omvendelses-salme med det manende, inntrengende tilrop ved begynnelsen av hvert vers:

Anskriget lyder: Se Brudgommen kommer,
Prøv dig, o Synder, det gjælder din Sjæl!
Er han din Ven eller er han din Dommer,
Prøv dig, det gjælder dit evige Vel!
Troløse Sjæle han kommer at dømme,
Egenretfærdige viser han bort,
Lunkene Christne, som Naaden forsømmer!
Her er paa Tide at Bedring blir gjort.

Omkring midten av aarhundredet er det merkbart at en ny tone kommer inn i den diktning som har sin rot i legmannskretser. Hauges dikt og de fleste andre fra første halvpart av aarhundredet legger an paa aa tale til tanke- og viljeslivet hos menneskene, — det er først og fremst *bods- og bønne-salmer*, ofte fylt av takknemmelighet mot Gud, — de tar sikte paa *helliggjørelsen*, salmen skal befordre og fremme det aandelige livs organiske vekst og utvikling. — Omkring 1850 kommer som vi alt har merket i enkelte av eksemplene ovenfor (især det siste) en mere *lyrisk* tone inn, — det dennesidige ved kristenlivet faar mindre aa si, — det er skildringen av dommen, det himmelske Jerusalem og lengselen efter „Det skjønne Land" (som det heter i en av disse sange) der preger mange av de religiøse dikt nu. Her blir der da rik anledning aa stemme tonen slik at stemnings-liv og følelser kommer i sving. Disse første tegn til den angelsaksiske vekkelseskristendoms sange — som senere fikk saa meget aa si her i Norge og antok ofte saa svermerske og usunde former — merkes hos oss særlig fra den kjente svenske vekkelsespredikant *Oscar Ahnfelt*'s (1813-1882) virksomhet. Han stod under innflydelse av *Rosenius* som især la an paa omvendelse og massepaavirkning, — og anvendte i stor utstrekning musikk og sang ved sine opbyggelser. — Ahnfelt bereiste i begynnelsen av 50-aarene store dele av det sønnenfjellske Norge, og det har uten tvil satt spor efter sig.[1] De sange som han utgav, men som for det meste er oversettelse og bearbeidelse — blev snart kjent og utbredt ogsaa i Norge — og bidrog ved siden av Rosenius's blad „Pietisten"[2] sitt til aa bane veien for den stemningsmettede og ofte overspente omvendelseskristendom. Det særmerkte ved disse sange, foruten

[1] Ahnfelt som karakteristisk nok fikk tilnavnet „den evangeliske trubaduren", blev opfordret av kristelige venner aa komme til Norge — og dette besøk har ogsaa faatt stor betydning for hans egen utvikling; han kom i nær forbindelse med *Lammers* og blev meget interessert for hans frikirkelige ideer; forsamlingen i Skien svarte, mente han, til begrepet „apostolisk forsamling". Ahnfelt sluttet ogsaa et varmt vennskap med *prost Chr. Dick* (s. 102) og talte senere med varme om de deilige dage hos ham paa Aukra prestegaard. I 1877 besøkte Ahnfelt siste gang vaart land. — [2] „Kirkelig Tidende" (1848-58) og „Budbæreren" (fra 1858) hentet meget av sitt stoff fra dette blad.

deres eiendommelige stemning og ofte brammende ordprakt, er de inderdig gjentatte omkved, som skal bearbeide tilhørerne og berede veien for en hel og full omvendelse. Sangen er derved i egentligste betydning blitt et redskap for aandelig paavirkning, — det er dens *misjonerende* egenskap som nu helt og fullt blir tatt i bruk ved opbyggelsene.

Blandt de mange som bidrog med religiøs poesi til „For Fattig og Riig", maa i første rekke nevnes den sympatiske og begavede lærer *Olai Hansen Skullerud* (1829-1858) (Heggtveit II s. 629 f.); han var efter de samtidiges dom en fin kristelig karakter, riktig en ildsjel og apostel i det godes tjeneste, — men saa brente han ogsaa ut saa altfor tidlig — bare 29 aar gammel. — Fra 1853 finner vi dikt av ham i „F. F. og R." under merket O. S., og fra 1856 — da han selv blev redaktør, — er de fleste anonyme dikt i bladet av ham. Han har skrevet religiøse betraktninger paa vers over evangelietekstene, — altsaa nærmest som de saakalte „historiske salmer"; disse er som regel trivielle og trettende som rimelig kan være, men de mest verdifulle er inderlige bønnesalmer, som innledes med en varm og opriktig takk for Guds naade og velsignelse mot ham. — I et av disse er der en særlig øm og varm tone, hvor han skildrer hvorledes Gud følger efter Synderen og uten aa trettes tilbyr sin naade, ennskjønt det synes forgjeves („F. F. og R." 1855 nr. 48); inntrengende ber han:

Trættes dog ei, og saa vil jeg dig bede:
Følg mig, som Mange der fulgte før mig
Farer jeg vild, saa maa Du mig oplede,
Taber jeg Sporet, saa vink mig til Dig!
Du er min Frelser, Forbarmer og Fører,
Hold mig dog i dine hellige Spor,
Du er den Vei, som til Himmelen fører
Porten til Staden, som Frelste bebor!

De mest populære dikt av Skullerud er de som har den nettop nevnte lyriske tone, og som i første rekke tar sikte paa aa virke omvendelse. Det er f. eks. „Se Aarene rulle som Tordner i Sky", — dette er egentlig skrevet som en nyttaarsbetraktning i „F. F. og R." (1860 nr. 1), den er full av patos og virker kraftig manende; ved aarsskiftet maa sjelen betenke at det er bare to muligheter naar den blir stillet overfor evighetens alvor. Et annet dikt er skrevet i hans siste leveaar da lengselen efter aa fare herfra blev mere og mere merkbar i hans diktning: „Pillegrimsnynnen", det er vemodig og stemningsfullt og er en gjenklang av dikt fra Ahnfelts samling.[1]

[1] Det finnes i flere religiøse diktsamlinger, bl. a. i „Kirkeklokken" nr. 40.

Det heter her bl. a.:

Ak, mon min Vei til Kanaan
Endnu er meget lang?
Kan jeg da naa det søde Land,
Som snubler Gang paa Gang?
Naar ene jeg paa Veien gaar,
Da rinder tidt min Graad.
Jeg tænker: mon jeg Landet naar?
Og ved mig ingen Raad.
Mit bange Sind er ræd i Strid,
Jeg er saa let forsagt,
Og tænker: nytter vel min Flid?
Vil bort fra Bønnens Vagt.
O Kanaan, du fagre Land,
O kunde jeg dig naa!
Mit Hjerte staar i Længsels Brand,
O kunde jeg dig faa!

Av andre bidragsydere til de religiøse blad kan nevnes *Thomas Thomasen* († 1854) (Heggtveit II s. 542 f.) og *Helge Erichsen Hagene* (1817-1879) (Heggtveit II s. 379 f.); deres dikt er nærmest religiøse, docerende betraktninger — f. eks. Thomasens „Den evige Hvile" („F. F. og R." 1857 s. 369) som gir uttrykk for en levende hjemlengsel, men samtidig viser at forfatteren er et menneske som har tenkt og grublet over kristendommens og tilværelsens gaater. — Som prøve paa Hagenes diktning kan nevnes en salme optatt i G. Jensens utkast til ny salmebok nr. 480 (ikke optatt i L. R.). Det er egentlig en tiltalende og vellykket parafrase over den korte 133. Psalme. Salmetonen er godt truffet, og rytmene faller lett og ledige:

V. 4. At være i Kjærlighed sammen hernede,
Vor Fader at elske, i Aand ham tilbede,
I Hjertens Fortrolighed fremad at vandre —
Hvad er det for Naade at elske hverandre.

Siste vers er direkte henvendelse til Gud i tilknytning til salmen i „Salmernes Bok":

V. 5. Gud, hjælp du os saa i din Sandhed at vandre,
At vi og i Sandhed kan hjælpe hverandre,
Al Verden forsage og altid kun jage
Mod Maalet — Giv dertil din Kraft alle Dage.

Skolelærer *P. Andresen* († 1853) hadde sikkert meget lett for aa skrive vers, men det meste er dessverre temmelig aandløst rimeri og er begravet i „For huuslig Andagt" og „For Fattig og Riig", hvor han var en flittig bidragsyder like til sin død. Det eneste som kan være av interesse aa nevne i denne forbindelse, er at han er

en av de første legmenn som synes aa være begeistret for *Grundtvigs* diktning, og som ogsaa søker aa efterligne ham. Ikke ganske uten hell har han gjort det i sin „Pintse-Psalme" („F. F. og R." 1848 nr. 3) hvor den danske innflydelse er temmelig sterk:

Paa Pintsedag i den milde Tid,
Mens brudesmykket staar Lunden,
Ved Solens Opgang saa reen og blid
I Sommer-Morgenstunden
Apostlerne sad i Jerusalem
Og vented paa Aandens Komme,
Som Mesteren fra sit Himmel-Hjem
Dem loved til Trøst og Fromme.
Da Stormen bruser med Høisangs Magt
Saa Huset ryster og bæver,
Og Luetunger med himmelsk Pragt
Paa deres Isse nedsvæver:
Den stærke Talsmand, Guds Helligaand,
I deres Hjerter ta'er Sæde
Og løser brat deres Tungebaand
Og skjænker for Sorg dem Glæde.

Noget særlig norsk nasjonalt særpreg kan man ikke finne i Andresens diktning ellers.[1]

Ogsaa av *Anders Reitan* (1826-1872), den glødende tilhenger av Grundtvig, finner vi religiøse dikt i „F. F. og R.", — hans mest tiltalende poetiske frembringelser av denne art er dog i den lille samling „Fjeldljom" (1866). Her finnes et par dikt som fullt ut kunde forsvare sin plass i en kirkesalmebok som et samlende uttrykk for menighetens tanker. Det ene har titel „Bøn" (nr. 1) og det annet „Tak og Bøn" (nr. 2). Det sistnevnte med melodien „Tag det sorte Kors fra Graven", er et karakteristisk uttrykk for „det glade kristendomssyn" og viser dikterens syn for *sakramentenes* betydning.

V. 1. Tak, o Fader, at du vilde
Lede mig ved kjærlig Haand
Tidlig op til Livets Kilde,
Badet ved den Helligaand!
Tak at jeg ved *Herrens Bord*
Vederkvæges ved dit Ord!
Tak for Aandens Himmelvæde
Ordets Lys og Trøst og Glæde.
V. 2. Lær mig altid ret at skatte
Dine Gaver, saa jeg ej

[1] Andresen var oprindelig sønderjyde; først lærer i Skaarup og kom senere til Tvedestrand. „Han er heilstøypt Grundtvigianer og brennhuga talsmann for den nye Grundtvigsskulen" (T. Dokk i „N. Ped. Tidsskr." 1925, s. 58).

Farer ud paa Stier glatte,
Ledes vild fra Sandheds Vei,
Giv mig Barnetroens Syn,
Saa, trods Verdens Storm og Lyn,
Jeg kan over Livets Bølge
Dine gamle Stier følge.

Hos ingen av legmannsbevegelsen fra denne tid kan man i diktene merke nogen separatistisk tendens, — tvertimot, kirken og menighetens forsamling æres og settes høit; for der forvaltes sakramentene, og ordet forkynnes rett og rent, — her føler de troende sig derfor hjemme.

VI.

Ved opbyggelsene rundt omkring i bygd og by følte man sig ikke tilfredsstillet ved de gamle salmebøker, — men allikevel varte det temmelig lenge (bortsett fra H. N. Hauges samlinger) før der kom bøker med et utvalg som kunde vinne bifall, og som var efter folks smak og tilfredsstillet det religiøse behov. De første salmesamlinger — nærmest til kirkebruk — var foranstaltet av prester og tok sikte paa aa skaffe kirkealmuen billige salmebøker.

Den første betydelige samling som er verdt aa nevne, er *„Christelig Psalmebog,* en Samling af gamle opbyggelige Sange til Brug ved Husandagt", *J. Johnsens* Forlag, Drammen 1847. — Forleggeren som selv var legpredikant, hadde allerede 1840 utgitt sin forholdsvis ubetydelige „Aandelig Sangbog", men er mest kjent for sin salmebok, hvis utvalg og redaksjon er hans eget verk. Boken inneholder 633 nr. og har faatt et meget vakkert utstyr, saa det er virkelig en nydelse aa se den i sammenligning med andre fra denne tid. De salmer som finnes her, er „de Gamle fra vore troende Forfædre", og de er anført slik som de stod i de gamle salmebøker, — kun hist og her har utgiveren tillatt sig enkelte, uvesentlige sprogendringer. Ordningen er følgende: Lov- og takkesalmer, salmer ordnet efter kirkeaaret, og tilslutt salmer ved de gudstjenestlige handlinger samt morgen- og aftensalmer. Utvalget er foretatt med en sikker smak, — det er i det hele en sjelden god samling av kirkens kjernesalmer og i egentligste forstand en *evangelisk* salmebok. Kildene er først og fremst de tidligere dansk-norske kirkesalmebøker, dessuten de to norske som da var utkommet, „Harpen" og *Lammers*'s „Salmeskat", dessuten er der kommet med fire salmer av J. N. Brun, — hans kraftigste og vakreste —; men det overveiende antall salmer er av Kingo og Brorson. Det er den evangelisk-lutherske tone som fra først til sist klinger gjennem denne samling,

alvorlig og manende til omvendelse. Ingen friske pust fra samtidens danske diktere merkes her, — samlingen synes aa være sterkt haugiansk preget, „synd og naade" kunde med rette settes som motto over den. Johnsens salmebok har nok været meget brukt, og den oplevet i det hele 6 oplag (siste 1874), de senere oplag blev forsynet med kollekter, evangelietekster og epistler. Heggtveit (Den norske Kirke i 19. Aarh. II s. 32) forteller at den var mange haugianeres stadige haandbok, ja der nevnes eksempler paa at folk kunde den næsten utenat. „Den brugtes meget i kristelige forsamlinger, indtil Landstads og Hauges salmebøker kom i brug." Johnsen hadde dog ikke til hensikt ved denne bok aa avhjelpe mangelen paa høvelig *kirke*-salmebok.

Skolelærer *P. Andresen,* som allerede tidligere er omtalt (s. 73), har utgitt flere samlinger: „Bibelske Krønike-Riim" (Chr.a 1846) og „Christelige Bønner og Psalmer" (Egseth 1847), men hans mest kjente samling er „*Psalmebog* — for christelige Søfarende" (Chr.a 1847). Den inneholder 293 nummer, og har salmer, foruten for alle høitidsdager, ogsaa for alle optenkelige anledninger i en sjømanns liv. Størsteparten er utgiverens egne frembringelser, — de er som regel trivielle og farveløse, — de mest tiltalende salmer er oversettelser fra svensk samt salmer av de danske diktere *H. A. Timm* og *V. C. Hjort.* Den sistnevnte som var en kjent sjelesørger for den danske sjømann (prest bl. a. ved Holmens kirke), har nok været Andresens forbillede da han skrev sine salmer for sjømannsstanden, avhengigheten er flere steder ganske klar. I alle salmene er der — ofte i utrengsmaal — anbragt hentydninger til sjøfart og seilas, og dette virker i lengden meget trettende; — derimot er ingen av kirkens gamle, kjære og kjente salmer funnet skikket for formaalet. Andresen var som nevnt grundtvigianer, og det er i det hele en lys, forhaapningsfull tone som preger denne samling, livets alvor trær dog ogsaa frem, f. eks. i salmene ved nyttaarsskiftet.

Denne bok er et kulturhistorisk minne fra seilskutenes gylne tid, da gudstjeneste og andakt spillet en stor rolle ombord, og da skipperen følte sig som far og hyrde for sin betrodde menighet under de langvarige seilaser paa de store hav.

En annen samling er „*Aandelige Sange til Opbyggelse* af norske, danske og svenske Forfattere udgivne og forlagt af *J. Monsen*", Chr.a 1851. Denne bok er et typisk utvalg av vekkelsessalmer (ell. rettere -sange), og er bestemt av den aand som utgikk fra den svenske predikant *Ahnfelt.* Det er i første rekke „aandelige sange", og faa

av disse (der er ialt 41 nr.) har verdi eller paakaller vaar interesse. Mesteparten er tomt kling-klang med omkved og likelydende verslinjer som gjentas i hver strofe, — dette er nettop bl. a. de virkemidler hvorved forsamlingen hensettes i den forønskede stemning, og veien banes for aandelig paavirkning i en bestemt retning. Blandt det virkelig verdifulle stoff maa vi merke oss *Wexels*'s „O, tænk naar engang samles skal", og enkelte av *Linderot*'s salmer Linderot er i det hele rikt representert her, vi finner her hans mest bekjente „Ingen finder frem til den evige Ro", som her forekommer. for første gang i en norsk samling (den er nu optatt i L. R. nr. 529).

En interessant og tildels verdifull samling utgav *John I. Tørseth*, „Hjærtets Følelser og Erfaringer i 2de Dele", Levanger 1856. Første del er forfattet av ham selv, den vidner mere om et gudhengivent, fromt sinn enn om egentlig poetisk begavelse. De fleste er diktet til almindelig velkjente salmemelodier, og særlig dveler han ved kampen for aa bli helliggjort, — trengsel og lidelse ser han som tjenlige midler i Guds haand for aa naa dette maal.

Annen del er den verdifulleste, den inneholder en hel rekke dikt av kjente legmenn, hvorav de fleste er omtalt ovenfor, den gir oss derfor et levende inntrykk av norsk legmannskristendom just i denne tid, og av de spørsmaal som mest optok de religiøst interessertes sinn og var det centrale i forkynnelsen. Karakteristiske trekk i denne samling er den brennende lengsel efter det himmelske og de varme bønner om aa bli befriet fra denne verden med dens trengsel og kamp mot synden og eget sinns begjær — denne kamp som formørker tilværelsen og trykker livsmodet. Men ut av de mørke skygger straaler dog alltid det evige livshaap; om mange av diktene har en mørk verdensforsagende tone, saa skimter man dog alltid morgenrøden som lyser bak død og grav. Flere av de senere samlinger av religiøse dikt har nyttet denne bok som kilde.

En av de faa salmesamlinger utgitt av *kvinner* fra denne tid, er „Psalmer til Morgen- og Aftenandagt samlede til Brug for Kirken i Huset" (Chr.a 1855). Ifølge Halvorsens forfatterleksikon er den utgitt av bispinnen *Henriette Gislesen* (1809-1859). Den betegnes i forordet som et forsøk paa „at bygge Kirken i Huset" og gjøre den „mere inderlig, opbyggelig og tiltalende", ti „Sangen er et mægtigt Middel til at vække og indvie Sindet til Andagt", sier forfatterinnen. Det er en forholdsvis stor samling, 212 nr., og er inndelt i tre hovedavsnitt: 1) Festsalmer (heri salmer for fastetiden, som gir uttrykk for bod og syndserkjennelse). 2) Morgen- og 3) Aftensalmer.

Brorson og *Kingo* er meget rikt representert ved siden av andre eldre salmediktere —, nogen salmer er oversatt fra svensk og tysk. Det er merkelig at man i en slik samling bestemt til andakt skal savne *Ingemann*'s friske og glade strofer (selv om de i egentligste forstand ikke er salmer); av *Grundtvig* finnes bare ganske faa nummer; av *Landstad* er optatt den kjente aftensalme „Slukt er Dagens lyse Flammer".

I det hele gir denne samling et dystert, alvorlig inntrykk, salmene maner til grundig eftertanke og inntrengende selvprøvelse.

Den bergenske bokhandler *P. Rolland* har i 1858 utgitt to smaa bind: „Det gyldne Klenodie" og „Aandelige Leiligheds-Psalmer for Livet fra Vuggen til Graven". Den første bok er en broget samling — uten plan, synes det — av salmer fra forskjellige tider; der er gamle danske og svenske, dessuten enkelte nr. fra „Harpen", flere av *Brun*'s salmer samt tre av *Walnum* (hvorom senere, s. 91). Dessuten er der en hel rekke av de almindelig kjente legmannsdikt, — slutten av samlingen er morgen- og aftenbønner med tilhørende salmer av *Hofacker*. Den annen av disse to samlinger er meget rikholdig, der er ialt 191 nr. — en hel del er almindelig kjente menighetssalmer ved de forskjellige høitider og gudstjenestlige handlinger, dessuten finnes flere av sangene i Ahnfelts samlinger i norsk oversettelse, her er bl. a. *Wexels*'s „Den blide Tanke" som av en ukjent bearbeider er utvidet og derved uttværet til 12 vers, — de svenske er utpreget følelsesbetonte vekkelsessalmer, — „Just som jeg er", heter det meget betegnende i et av omkvedene, det er „nyevangelismens" slagord.[1]

En samling som er opstaatt efter forbillede av „Johnsens Psalmebog", men ikke i nogen henseende kan maale sig med den, er „*Kjærnen*, — En Psalmebog til Guds Ære og hans Menigheds Opbyggelse. Et uforandret Udvalg af de meest aandrige og christelige Psalmer, samlet og til Trykken befordret paa eget Forlag af *H. J. Myhrebøe* i Sandefjord" (Porsgrund 1862). — Utgiveren, en haugiansk legpredikant, som hadde ført en meget omflakkende tilværelse (Heggtveit II s. 631 f.), har hverken hatt smak eller forutsetninger for aa utgi en slik bok. — Der er ialt 221 nr. og omtrent halvparten er utplukket av Johnsens bok; der er tatt efter registeret i alfabetisk orden store partier, uten at utgiveren synes aa ha fulgt nogen plan. Av de gamle salmediktere synes *Brorson* aa ha været hans yndlingsforfatter,

[1] Det kan være av interesse aa merke at man finner spor av det samme syn allerede hos *Brorson*, f. eks. L. R. 530 med omkvedet: „Aa hvilken salig dag du fikk, *Om du begynte nu, i dette øieblikk!*"

— Brorson er jo mere folkelig og stemningsfull, *Kingo* med sine læresalmer er forholdsvis svakt representert. Inne mellem de utvalgte partier av Johnsens bok finnes en del fra den haugianske krets, — det synes som disse dikt er hentet fra Tørseths samling, de aller fleste er uten forfatterangivelse. Av disse siste er nogen ellers ukjente, f. eks. et svermerisk og følelsesfullt dikt, hvor man finner gjenklang av „Høisangen" (nr. 80). Her heter det bl. a.:

Vend om! vend om til mig, du Arme!
O, Solamit, min Sjel, vend om.
Jeg vil mig over dig forbarme.
Jeg raaber, venter, derfor kom.
Jeg ønsker, gid du var hos mig.
Jeg, Jesu, ene elsker dig.

Et av de vakreste av de nye dikt, hvis forfatter er ukjendt, er følgende bønnesalme, som vidner om en glad og tillitsfull *kristendom*, — enkelte vers kan tjene som prøve (nr. 165):

Frelser, o hør dog min bedende Stemme,
Vend dig i Kjærlighed naadig til mig.
Lad mig din Fred og din Glæde fornemme,
Holde mig trøstig i Troen til dig.
Styr du min Sjæl, naar det stormer og bruser,
Hæv den igjen, naar den synker forsagt,
Og naar mig Modgangens Storme omsuser.
Viis mig din store, din frelsende Magt.
Vær du min Hjælper, Husvaler og Trøster,
Viis dig for mig som for Thomas tilforn!
Og naar omsider din Hvede du høster,
Saml' mig i Laden iblandt dine Korn.

Det er Kristus som frelseren, forfatteren retter sin bønn til, men der er intet av den søtladne stemning som vi finner i diktet ovenfor. Totalinntrykket av „Kjærnen" er at denne samling er opstaatt i kristelige konventikkelkretser — av Holms samling „Harpen" er flere nummer —, og det er lett aa merke at man særlig har lagt an paa aa dyrke vekkelseskristendom.

En bok som staar fullt paa høide med Johnsens tidligere nevnte samling, er *„Hus-Psalmebog,* til Brug ved Bibellæsninger, Missionsmøder og huslig Andagt ved *I. Amundsen*" (Chr.a. 1864). Denne samling inneholder 395 nr. som er utvalgt med stor skjønnsomhet og poetisk sans, samtidig som den vidner om utgiverens rike erfaring for hvad en slik salmebok bør inneholde. Av forordet fremgaar det at han med glede hilser *Landstad*'s utkast og stiller sig meget velvillig overfor hans fornorskningsarbeide og restitusjon av de

gamle, kjente salmer. Amundsen har tatt hensyn til den rike salmeskatt fra forskjellige perioder av Kirkens historie, ogsaa fra den nyeste tid har han hentet salmer. „De ærværdige Vidner fra Kirkens Fortid skulle have Hædersplads, thi de have staaet sin Prøve, men de nye kunne ogsaa godt forliges ved Siden af dem, naar bare den samme Aand raader i dem." Salmene er ordnet efter dogmatisk synspunkt, dessuten er der som sig bør, en meget rik avdeling „Tidssalmer" og „Missionssalmer". — Det er salmer i ordets egentlige betydning som finnes i denne bok, der er ikke antydning til svermerisk kristendom eller individuelle, sterkt følelsesbetonte aandelige sange slik som i „Kjærnen". M. h. t. salmenes redaksjon har utgiveren som regel holdt sig pietetsfullt til den gamle form, slik som *Andreas Hauge* i sin salmebok, — idet hele tatt har Amundsens bok mere likhet med Hauges enn med Landstads (av Hauges „100 Missionspsalmer" (Stvgr. 1852) er optatt en hel rekke). En ikke liten del av de gamle salmer er slike som ikke staar i Landstad, og som eldre folk især sterkt savnet, dessuten finner man flere av de nyere danske salmedikterne som *Grundtvig, Ingemann, Oldenburg* og *Timm.*

En ganske beskjeden, men tiltalende samling er „En eenfoldig Kristens Aandelige Sange" utgivne af *O. O. Aamodt* (1864). Det er de almindelig kjente salmer fra eldre tid, men ogsaa av den nyere danske diktning, der er ogsaa enkelte som ikke kjennes fra tidligere tid. I denne fordringsløse samling finnes blandt disse nye et vakkert stemningsfylt anonymt dikt (nr. 87) „Det skjønne Haab",[1] uten tvil inspirert av *Wexels's* „Tænk naar engang —".

O skjønne Haab, som Gud ei vil beskjæmme,
Da selv han det har vakt udi min Sjæl,
At jeg engang hos ham med Englestemme
Skal takke for den allerbedste Del.
O skjønne Haab, at engang Striden endes,
Som mangen Gang paa Jord er tung og hed,
Og det i Himlens Canaan skal kjendes,
At Herrens Vei er Kjærlighed og Fred.

Efter en del vers som ikke kan frikjennes for sentimentalitet, kommer tilslutt et vers som er formet som en *bønn* i tilknytning til skildringen av haapet:

O Jesu! du som til mit Hjerte bragte
Det skjønne Haab, som ei beskjæmmes skal,
O hjælp mig ved din Aand at vandre sagte,
Men daglig fremad her i Haabets Dal.

[1] I „Kirkeklokken" nr. 445 opført som forfattet av *Chr. Dick.*

I det tidsrum som vi her behandler, utkom flere smaa utvalg av salmer, det er bare forkortede billige utgaver av de almindelige salmebøker (Kingo, Guldberg og Ev.-christelig), især beregnet paa skolebarn. De fleste er anonyme og har i denne forbindelse ingen interesse. — Der er dog en av dem som vi ikke bør forbigaa unevnt, nemlig:

„Udvalg af Psalmer for Skolen og Hjemmet ordnet efter Luthers Katechismus ved *L. J. Grung*, Klokker og Lærer" (Bergen 1868). Især skal vi legge merke til det karakteristiske forord som nok tør ha sin gyldighet den dag idag: „Gode Psalmer ere et vigtigt Middel til at fremme Opbyggelse i Herrens Frygt: vække, nære og befæste Livet i Gud. Som det hjerteligste Udtryk for en Kristens dybeste Tanker og Følelser, som Speilbillede af hans Tro, Kjærlighed og Haab har Psalmer navnlig en særegen Magt til at gribe Hjertet ogsaa Barnehjertet. En rigtig Brug af Psalmer kan blive Barnet senere hen til Husvalelse og Styrke under Livets Tryk og Trængsel". Ialt er der 243 nr., og utvalget er meget allsidig, det er det mest verdifulle av norsk, dansk og svensk salmelitteratur; en del av salmene er riktignok sterkt forkortet, men dette er skjedd med stor skjønnsomhet og sans for hvad der kan passe for skolebarn.

Det er en jevn strøm av evangelisk diktning som vi hittil har iakttatt i det foregaaende. — Det er *Kristi naade* og hans *soningsdød* de aller fleste dikt er bygget paa og mere eller mindre hentyder til, — den „evangelisk-christeliges" toner synes ganske forstummet. Som en merkelig disharmoni støter man plutselig paa en enslig samling som fullstendig optrær som en gjenganger fra svunne dager. Det er „Psalmer og religiøse Digte til huuslig Opbyggelse af *Dorothea Maria Moss født Møller*" (Drammen 1840). Boken er tilegnet hennes mann, og er delt i to avdelinger: 62 „Psalmer" og 41 „Aandelige Digtninge".

Det er en bok som helt igjennem er preget av oplysningstidens syn og tanker, — ikke paa nogen maate betydelig, men verd aa betrakte nærmere som et kuriosum. Det er „dyds"-tonene som igjen klinger paa gammel vis, og det her ennu mere utpreget enn i „Evangelisk-christelig Psalmebog". Fru Moss's dikt virker nu i den religiøse litteratur ved midten av 19. aarh. som „stener i strømmen", som de dog ikke kan hindre, — det blir bare en svak og virkningsløs protest mot den aand som salmelitteraturen nu er besjelet av. De fleste er skrevet til almindelige salmemelodier, men boken er allikevel

ikke blitt mere populær av den grunn. — Som eksempler kan tjene nogen prøver; — som man vil se, har denne diktning lite med virkelig poesi aa gjøre:

Nr. 3 v. 3. Du (ɔ: Kristus) var den største paa vor Jord!
Du vilde Sjælen lære,
Naar vi kun agter paa dit Ord
Da kan vi Synd undvære.
Ja, Christus! vi maae takke Dig,
Du vil vor Aand opvække,
At den til Gud kan nærme sig
Du Lyset den vil række.

En „Paaske-Psalme" begynner slik (Nr. 5):

O, Paaske-Morgens Fryd
Som Sjel og Aand opliver
Du kalder os til Dyd. . . . .
V. 4. Han (ɔ: Kristus) Tillid fæstet har
Til Haabet i vor Møie,
Han det Exempel var,
Vi have bør for Øie,
Fornuft og Dyd vi maae
Os immer pryde med;
Vi skal som han opstaae
Til evig Salighed.

Udødelighetstanken blir i en „Psalme" (nr. 8) fremstillet som symbol paa aarstidenes skiften, og i „Morgen- og Aften-Psalmer" synes dikterinnen nærmest aa hylde en panteistisk gudsopfatning. Fornuften tilbedes, om den synger hun stadig hvor der gis anledning (nr. 31 v. 1):

Fornuft! o Lys, vær nær hos mig, du mig veilede,
At jeg kan, hvor jeg er, ved dig min Gud tilbede.

Omvendelse er efter hennes mening den rette bruk av fornuften, det motsatte er aa følge „Instinktet".

Nr. 35 v. 1: Vi alt Guds Rige finde her,
Naar vi vor Gud adlyde,
Og naar vi have Dyden kjær
Os i det Gode fryde.

I et dikt (s. 70) i avdelingen „Aandelige Digtninge" synes det som hun hylder en sjelevandringslære, som er lite forenlig med kristendom; disse dikt har heller ingen poetisk verdi.

Som nevnt staar fru Moss's „Psalmer" ganske isolert i den religiøse diktning i dette tidsrum, — og om de har faatt nogen videre lesekrets, betviles; der er lite eller intet aa bygge sitt livshaap paa og finne trøst av i disse „dydsirede" poesier, — boken vidner i det

hele om en helt ut *estetisk* betraktning av kristendommen, forfatterinnen har ikke fattet dens inderste vesen og kjerne.

VII.

Begynnelsen av 19. aarh. var ingen fruktbar tid for salmediktning hos oss. — Oplysningstidens strøm ebbet ut, og det varte noksaa lenge før der igjen lød toner til Guds pris, — det religiøse liv laa i denne tid lenge nede, og der var heller ingen virkelig betydelige presteskikkelser som formaadde aa blese nytt liv i den norske kirke. Mennene som var vokset op i oplysningstidens atmosfære, og hadde været de toneangivende i tiden før 1814, eldedes, og flere av dem falt bort. Romantikkens første vaarvinde hadde ennu ikke naadd op til Norges kyster, dens befruktende tanker for kristendom og litteratur var ennu en tid forbeholdt fremtiden.

Oplysningstiden var *lærediktningens* gyldne tid, poesien skulde forene det nyttige med det behagelige, og den religiøse diktning gjorde ingen undtagelse fra regelen. Allerede *Petter Dass* hadde (i ortodoksiens tid) med hell forsøkt det samme i sine „Catechismussange" og „Bibelsk Visebog", — ogsaa en tid inn i det 19. aarh. var der ennu dem som forsøkte aa dikte i denne genre. De har nu bare historisk interesse, men kan ikke forbigaaes i en oversikt som denne.

Den kjente prestekone *Hanna Winsnes* har skrevet: „Catechismi fem Parter i Vers" (Chr.a 1831, 15 sider) og „Bibelhistorie udsat paa Vers" (Chr.a 1846, 204 sider). Disse to samlinger har lite som kan henregnes til virkelig salmelitteratur, og er dikterisk sett høist ubetydelige, det er jo ogsaa rimelig da det i denne art religiøs diktning er meget vanskelig aa skape noget virkelig verdifullt. „Skjønheden har tabt meget paa Sandhedens Bekostning," sier en anmelder om den siste av disse to bøker. Som en prøve fra „Bibelhistorien" kan følgende vers ha interesse, de er hentet fra „Jesus i Gethsemane" og er mettet med romantisk naturstemning:

Olietræet sine Skygger kaster
Over Urtegaardens Ensomhed,
Medens Kedrons mørke Bølge haster
Lydløs, som om den sig ei formaster
Til at dvæle paa det bange Sted.
Stjerner speile sig ei i dens Vove,
Mørkheds Time nu har Overhaand,
Taushed ruger i de mørke Skove,
Jesu tre Disciple trætte sove,
Mismod har udmattet deres Aand.

Det blev ingen aandfull eller opløftende diktning av denne historisk-belærende salmeproduksjon, og den forsvinner ogsaa; — det siste spor av denne art poesi er et lite hefte utgitt av *Cl. Rosenhof*: „De ti Guds Bud" (Fr.hald 1858). Det er bare upersonlig rimet religiøs prosa, uten varme og stemning, det er vel ogsaa tvilsomt om det er lettere aa forstaa budene naar de fremkommer i en slik form som f. eks. 1. bud i denne lille samling:

Der er en alviis, algod, kjærlig Fader,
Der veed hvad skete, skeer og hvad skal skee,
Der skabte Himlens gyldne Perlerader,
Og Midden, som vort Øie knapt kan see.
Han er en mild, men og retfærdig Dommer,
Velsignelse til Alt han breder ud;
Ham, ikkun ham, Tilbedelse tilkommer!
Han er den eneste, den sande Gud.

Av fremtredende geistlige i de første desennier av 19. aarh. maa nevnes *Nicolai Wergeland;* han hadde jo paa forskjellig vis vist interesse for diktekunsten, og det var ogsaa ventelig at salmediktningen ikke helt vilde gaa ham ubemerket forbi. Han var til aa begynne med en begeistret tilhenger av oplysningstidens ideer, og hadde en fast tro paa kunnskapens guddommelige evne til aa foredle menneskesinnet; men i tidens løp har nok hans meninger undergaatt forandringer, det var vel frukten av livets bitre erfaringer, og han endte som en temmelig avbleket rasjonalist.

Hans sønn *Henrik Wergeland* har ogsaa gitt et par bidrag, som han selv mente var vel skikket til kirkelig bruk. I „Folkebladet" 1832 s. 46 anbefaler han „Jesu Gravsang" (av „Skabelsen, Mennesket og Messias") opført som en kantate Langfredag, — et dikt som i sin „hastemte" form, sitt mylder av billeder og sin merkelig innviklede sprogbygning, er et ekte uttrykk for Wergelands overdaadig svulmende fantasi og himmelstormende følelsesliv.[1] I et senere nr. av samme blad (s. 75) oplyser han at dette oratorium virkelig var blitt opført siste langfredag ledsaget av kor og orkester, — dessuten var det utvidet med tre „Halleluja"er, ett for hver person i guddommen. Ogsaa dette nye tillegg — som er ment som *hymner* (noget som ellers er omtrent ukjent i norsk salmediktning) — er meget uklart og kunstlet og derfor langt fra folkelig. Det gyldne ord, at „det sanne store jevnt og simpelt er", hadde Wergeland den gang ikke tilegnet sig. Som en prøve skal gjengis det 3dje „Halleluja"

[1] Se tillegg.

— som nu for tiden dog bare har interesse som en kuriositet, — det er typisk Wergelandsk, ingen kan være i tvil om forfatterskapet:

Priis Helligaanden være, Den, som straalende fra Gud
i Sjelerækker ud,
i Høiserafens Skin af Jubelsmiil,
i muldne Adams Hjerte slører ind sit Guddomsvil!
Ja Den, som allerherligst har
i Friheds, Sandheds, Kjærligheds trefoldige Aandseenhed klar
sig aabenbart i Christ!
Straal i dit Tempel, Helligaand: i Englens som i Adams Bryst.

Nicolai Wergeland har i sin alderdom ogsaa levert bidrag til salme-litteraturen, han utgav nemlig i *1833* „Psalmer om Jesu Christi Lidelse, Død og Begravelse. Fra den svenske Psalmebog uddragne, oversatte, omarbeidede og bekjendte Melodier tillempede. Med et Tillæg af en Deel af de Guldbergske Passionspsalmer tildeels forkortede og forandrede af Nicolai Wergeland". Samlingen er innledet med et dikt av Henrik Wergeland. Diktet har jo nu nærmest *litteraturhistorisk* interesse, men jeg gjengir det her fordi det er et av de faa bidrag til salmelitteraturen fra Henrik Wergelands haand, og fordi det samtidig gir bidrag til forstaaelsen av hans religiøse syn:

1. Synder med det mørke Blik,
see dog mod det Høie!
Veed du ej, at derfra fik
du saa mildt et Øie?
at en Frelser derfra gik,
sprængende din Bøie?
2. Skyen, som i Øiet hang,
kan du vist forjage.
Armen, som i Kummer sank,
Stjerner end kan tage.
Lære Engles Jubelsang
kan endnu din Klage.
3. Angerstornen, blot du vil,
Glædeskrands kan blive,
som en Engleving dit Smil
kan til Himlen flyve,
og et evangeliskt Hil
om din Læbe skrive.
4. Øiet, natlig Fakkel var,
Glorieglimt er vorden;
Tænderne, som Eder skar,
Sølverstrenges Orden;
Mund, som huset Satan har,
Tempel blev paa Jorden.

5. Vil du — fra dit Hjertes Bund
kan du Englen mane,
og fra Herrens blaae Paulun
Ti med Seiersfane.[1]
Tro og Villie — tro det kun —
bryder Himmelbane.

I forordet uttaler utgiveren idet han henviser til et tidligere skrift, at „den almenbrugte Psalmebog" i flere henseender ikke er som den kunde og burde være, og adskillige av salmene der er intetsigende og matte, han vil ha salmer med mere fynd, særlig savner han salmer for Jesu lidelse. Hans samling er da et forsøk paa aa avhjelpe denne mangel. De svenske salmer (Wallins bok nr. 75-101, undtagen nr. 77 og 94) er sterkt bearbeidet, bare en del kan nok betegnes som oversettelse, originalens tankeinnhold og form er undertiden vanskelig aa kjenne igjen, oversettelsene er ofte omlagt i annet versmaal for aa gjøre dem sangbare efter melodier kjent i Norge. Det er bare passjonssalmer Wergeland har behandlet, men den svenske salmes aand og poetiske duft har han langt fra formaadd aa overføre til vaart sprog, det verdifulle og karakteristiske er forflyktiget under den ofte haardhendte behandling, og noget nytt kunstverk er der ikke kommet ut av bearbeidelsen. Diktets aand er død, og naar vi leser disse salmer, forblir vi kolde og upaavirket. Især synes forsoningstanken i de svenske originalsalmer aa være tydelig avsvekket hos Wergeland, det er skjedd en forskyvning idet han har holdt sig til mere almindelige talemaater. Likesaa uheldig maa hans bearbeidelser av salmer „Af den gamle Norske Psalmebog" (ɔ: Guldbergs) sies aa være, — det er 21 nr., for det meste passjonssalmer, de er ogsaa mere eller mindre forandret „idet jeg har tilladt mig en Deel formentlig fornødne Forandringer og Udeladelser". Bortsett fra enkelte sproglige forbedringer og nogen smakløse uttrykk og billeder som er blitt rettet, har bearbeidelsene ikke vunnet synderlig i verdi. Ogsaa her er det ikke vanskelig aa se at det er oplysningstidens mann som har ført pennen, f. eks. nr. 28 v. 5 hos Wergeland: „Og Dyden er fangen" — samme sted hos Guldberg (nr. 406): „Og Gud er fangen". Samme salme vers 6, W: „thi ved din Død fik jeg igjen Guds Naade", — G. (v. 7): „Du villig gik for mig i Dødens Vaade". Enkelte forandringer skyldes sproget og kan nok forsvares, men andre synes ganske umotivert og kan ikke kalles forbedringer, rent dikterisk sett har salmene ikke vunnet paa det, i hans om-

[1] Dikteren stiller sammen menneskets *vilje* — englen i hjertets bunn — og *troen* som faar hjelp fra det høie, personifisert i *10* engler.

arbeidelse av Guldberg 405 (W. nr. 27) er tanken blitt uklar og fremstillingen innviklet.

Flere steder har W. utelatt ett eller flere vers, eller der er satt helt nydiktede istedet, og disse, som altsaa er originaldikt av ham, turde ha større interesse for oss. Til Guldberg nr. 433 er satt inn følgende (som vers 2 og 3):

Verdenslysets Sandhedsstraale
syntes qvalt i Mulm og Blod.
Nat kun kort det vilde taale:
Glorien snart gjenopstod.
Mørket under Muld maae tye.
Lyset skinner høit i Skye.
Rene Straaler Korset spreder
gjennem Tid og Evigheder.
Sjæl, du længes, du vil følge
Verdenslysets Himmelflugt.
Kjødets Mulm og Blodets Bølge
har dig ikke indelukt.
Det som Golgathsmørket maae
under Gravens Høi forgaae,
De som Lysets Veje finde,
skulle hist som Solen skinne.

Det er helt og holdent en religiøs betraktning som er holdt i det 18. aarh.'s stil og aand, og som intet inntrykk gjør paa leserne, det er for kjølig reflekterende. Som det synes, har Nicolai Wergelands tiltak ingen opsikt vakt, og fikk derfor ingensomhelst betydning, — boken er nu fullstendig sunket i glemselens grav. Den Klopstockske stils sublime og svulstige uttrykk som har preget Guldbergs salmebok, og som for oss er saa lite tiltalende, synes han ikke aa ha følt sig stødt ved, — den blomstrer frodig hos ham selv —, og den flukt og beaandelse som han savner i „Ev.-chr. Psalmebog", har han ikke formaadd aa gi sine bearbeidelser, derfor er der heller aldri blitt tatt hensyn til dem. Aarsaken til at disse N. Wergelands forsøk mislykkedes, er nok ganske enkelt den at han i grunnen ingen dikter var selv.

Som et motstykke til Nicolai Wergelands arbeide kom *1840 J. S. Welhavens „Antydninger til et forbedret Psalmeverk for den norske Kirke"* (Samlede Verker 1868 VI); han vilde ogsaa gi gode raad i anledning diskusjonen om den nye salmebok. Welhaven er bestemt imot en flikking paa de gamle salmer. I de gamle dikteres verk ligger „Poesiens Aand ligesom bunden under en Trolddom, der ikke kan hæves ved Løsningen af Baand og Knuder, men viger

kun for en indtrængende Aands levende Varme. De færreste forældede Psalmer kunne frigjøres ved en let ydre Berørelse. I de fleste Tilfælde er det nødvendigt at gjøre den gamle poetiske Malm flydende paa Ny og omstøbe den saa at Forbilledet kan gjenkjendes, lutret og forædlet". Welhaven lot sig altsaa ikke nøie med en forsiktig restaurasjon, det er en *hel omstøpning* han har innlatt sig paa. Hans avhandling er ledsaget av en del prøver: 7 helt nye oversettelser, 13 bearbeidelser av tidligere kjente salmer og 2 originale salmer.

Welhavens bearbeidelser er sirlige og opfyller ethvert krav til en estetisk nydelse, der er ingen støtende, smakløse billeder og ingen synder mot sprog eller versemaal. Til tross for disse store fortrinn maa forsøket sies aa være mislykket, sett fra et hymnologisk synspunkt. Aanden og den hellige begeistring mangler, de fine velpleiede vers later oss ufølsomme og griper ikke umiddelbart, — leserens hjerte vil vel i de fleste tilfelle bli koldt. Hans religiøse dikt er som et skinnende skall uten kjerne, sjelen i dem mangler, den som man hos de gamle salmediktere kan fornemme tross den simple ytre drakt. Welhaven manglet „Einfühlung" i de gamle salmer, den sjeldne evne som Landstad derimot var beriket med i saa rikt monn. Welhaven har behandlet sin opgave nærmest fra et kunstnerisk synspunkt, han har særlig tenkt paa de saakalte „dannede", arbeidet har ikke været ham en hjertesak, og derfor gir hans salmer liten næring for kristelig andakt. Welhaven leverte bl. a. en ganske ny oversettelse av *Prudentius*'s „Jam moesta qviesce qverela", her er udmerket anledning til aa sammenligne med Landstads bearbeidelse av samme salme („Med Sorgen og Klagen hold Maade" nr. 528). — Hos W. (nr. III) heter det:

V. 1. Lad Sorgen og Smerten lindres nu,
o kom dog den salig Trøst i Hu,
som denne aabenede Grav forkynder,
at Livet ved Dødens Port begynder.

V. 3. Om Hjertet er koldt og Livet slukt
og Liget i Graven er indelukt,
det skal dog ei glemmes og borte blive,
det kaldes en Morgen igjen til Live.

V. 8. Den Sjel, der boed i denne Rest,
er kommen fra Gud, som en himmelsk Gjest
i dette Støv, som vi nu vil gjemme,
maatte den Herrens Gjerning fremme.

Nr. VI er en oversettelse av *Gerhardt*'s „Nun danket All' und bringet Ehr" (Landstad: „Op, alle som paa Jorden bor", nr. 519); her

er lite av salmeaand; Paul Gerhardts fylde og fortrøstningsfulle aand finner man ikke, — det er verk av en estetiker og ikke av et religiøst grepet menneske:

V. 5. Han gjør vort Hjerte stærkt og trygt
han giver freidigt Mod,
han har for al vor Sorg og Frygt
en stille Glemselsflod.

V. 8. Han lukker selv vort Øie til
saa faderlig og øm,
som naar han atter vække vil
os af vor sidste Drøm.

En av de vakreste oversettelser er nr. IX „Kom, Naadens Dug", — men salmetonen har han ikke truffet her heller, det er et rent lyrisk dikt med et skjønt naturbillede:

Saa tidt mit Hjerte ængster sig,
er jeg den tørre Plante lig,
der sænker sine Blade;
den længes efter Aftenens Fred,
naar Duggens Draabe triller ned
og vil dens Krone bade.

Størst interesse i disse „Antydninger" har dog Welhavens egne originale dikt, først og fremst hans „Passions-Psalme", — der er nok toner fra Kingo, men matte og blodløse er versene blitt i denne salme, den er skrevet som efter en opskrift, ikke gjennemlevet og utsprunget av et hjerte og et sinn som har selv lidt og stridt; dikterisk sett er salmen blandt det minst gode i disse Welhavenske prøver. Efter aa ha omtalt Jesu lidelse, gaar dikteren over til aa tenke paa sin skjebne ved dødens komme:

XXI. V. 4. Ogsaa jeg skal Afsked tage
for at møde Dødens Skræk,
engang skal mit Jordlivs Dage
bringe mig til Kedrons Bæk,
der hvor Verdens Frygt og Pragt
visner, er tilendebragt,
der hvor Smertens vaagne Øie
stirrer angstfuld mod det Høie.

V. 5. Kriste, vær da selv tilstede
i min Kummers Skyggedal!
Lad et Glimt af Himlens Glæde
skinne for min sidste Kval.
Da skal Bøn og Takkesang
lyde fra min tunge Gang,
da skal Verdens mørke Frister
vige, mens mit Øie brister.

I omdiktningen av Ps. I er originalens korte og konsise vendinger utvidet og uttværet med overflødige og tomme ord saa virkningen i høi grad svekkes, — selv om den gamle psalmists tanke er kommet til uttrykk, egner Welhavens gjengivelse sig mindre som salme til menighetsbruk. Den jødiske fraseologi og billedstil er noget av det W. mest bekjemper i sine „Antydninger" (han blev i den anledning innviklet i en heftig polemikk med *Wexels*). Det er for en del disse gammeltestamentlige reminiscenser som efter hans mening gjør de gamle salmer lite tiltalende for nutidens lesere, og disse trekk har han søkt aa utrydde av sine egne salmer, — om med hell er nok tvilsomt.

„Naar Hjertet digter, gaar Sangen igjen til Hjertet," sier *Lyder Sagen* („Bergens Stiftstid." 1840 nr. 14) i en meget velvillig anmeldelse av Welhavens forsøk[1] — men W. har her sikkert ikke diktet med hjertet, derfor synes hans arbeide for salmelitteraturen ingen betydning aa ha faatt, han forsøkte sig heller ikke senere som salmedikter eller -bearbeider.[2]

Hverken *Wergeland* eller *Welhaven* har, som vi ser, formaadd aa skape noget av varig verd i den religiøse diktning, — deres forsøk innen denne gren av poesien blev bare enkelte, spredte forsøk, hvis resultater ikke paa nogen maate røber eller gir uttrykk for deres virkelig dikteriske begavelse. Disse to menns interesser var innstillet mot andre maal, og det blev som bekjent paa andre omraader i litteraturen at deres diktergenius kom til aa skape poesi av uforgjengelig, evig verdi. —

Vi skal nu betrakte en hel rekke geistlige som i dette tidsrum

---

[1] *Lyder Sagens* syn paa salmediktningen kommer i denne anmeldelse til syne paa en karakteristisk maate, ogsaa her stemte Welhaven og hans fordums lærer overens, begge legger sterkt vekt paa det rent *estetiske*. „Psalmer skulle i et smukt, aandeligt Sprog tiltale alle Aldere, alle Stænder, og hæve Hjertet ikke blot ved deres indre Gehalt, men ogsaa ved deres ydre Form; de skulle ikke blot ved Tankens, Følelsens Poesie, men ogsaa ved en tilsvarende Stilens Poesie gjøre sig Adgangen til Hjertet let og behagelig, og saaledes hæve det over det Jordiske til hiint Englenes Chor, hvorfra de nedstrømmede, og iføre sig de med deres jordiske Brødre beslægtede Toner."

Om Welhavens arbeide sier *Sagen* ikke uten en viss stolthet: „Saavel Indledningen som selve Salmeprøverne vise at han er Mand for at tage en udmærket kraftig Haand med i dette Værk" (ɔ: arbeidet for en ny Kirkesalmebok). — Anmeldelsen slutter saa med følgende ønske: „Maatte Hr. Welhaven, der nu ogsaa i den aandelige Digtekonst har viist sin overlegne Genius, fremdeles finde Lyst og Opmuntring til at fortsætte dette saa heldig begyndte Værk! Det bittre, uden Tvivl snart afmægtige Had, der nu har forfulgt ham i en Række af Aar, og som naturligvis allerede er begyndt ogsaa for dette Værk at flette ham en Tornekrone, kan han ikke agte paa. Han arbeider i Herrens Kald, og han er viet til Aandens Tjeneste."

[2] Huskes bør dog at han 1851 utgav et utvalg av *Claus Frimanns* salmer.

efter evne, men med vekslende hell har syslet med salmediktning, — jeg tar dem og deres arbeide saa vidt mulig i kronologisk orden uten aa gruppere dem efter deres dikteriske eller religiøse betydning.

En av de eiendommeligste av forrige aarhundredes geistlige var den kjente prest *Honoratus Halling* (1819-1886), som grunnla „For Fattig og Riig" og forfattet „En liden Postille for Børn". Han utgav 1844 en liten samling „*Christelige Børnesange*". Det er fordringsløse, hjertelige dikt, de er fylt av en barnlig naiv tone, som undertiden kan forekomme os affektert og unaturlig — ja enkelte har ogsaa et stenk av sentimentalitet; — men tross disse feil maa man bli glad i dem, de har greit og klart sprog, og er saa velgjørende fri for tankevanskeligheter. Man merker straks at de er sprunget ut av et varmt hjerte som gjerne vil gi barnene det beste. Disse dikt er vel nu for størsteparten glemt og dekket av støv, men der finnes dog enkelte som har verdi og fortjente aa huskes. I nr. 7 uttaler barnet et fromt løfte ved dagens begynnelse og ber samtidig Gud om hjelp til aa opfylle det:

Søde Jesu! I Dit Navn
Jeg hver Gjerning vil begynde,
Da den vorder mig til Gavn,
Og Din Pris den vil forkynde,
I Dit Navn og Dig til Ære
Al min Gjerning signet være.

En salmedikter med fin kultivert smak m. h. t. sprog og stil er *S. B. Walnum* (1816-1889), som utgav „En liden Samling af Psalmer til Brug ved huslig Andagt" (Chr.a 1847). Den inneholder 100 nr., mesteparten er egne dikt, en del er oversettelser fra den svenske salmebok, som dog til dels er temmelig fritt og selvstendig behandlet. I hans egne salmer kan det ogsaa undertiden synes som der er efterklang av *Wallin* i stil og uttrykksmaate.

Walnums dikt er ikke særlig betydelige, der er hverken blendende tankerikdom eller straalende ordprakt, — men rytmen glir jevnt og enkelt, og gir et tro inntrykk av dikterens eget personlighetsliv. Der er to centra hans diktning kretser om, — det er gleden over *jule-evangeliets budskap* og lovprisning av *paaskeunderet*. Det er i utpreget grad en „Jesu-centrisk" diktning (nogen av de vakreste er nettop formet som bønn til Jesus, som nok kan tenkes lagt i menighetens munn — f. eks. 89 og 23). Walnum har ogsaa aapent blikk for *lidelsens* betydning til opdragelse og tukt, endog for korsets byrde takker han, han vet at det er til hans gavn:

Nr. 24. I Jesu Navn jeg finder Roe
Og Lys og Haab og Glæde,
I Jesu Navn jeg bærer fro
Det tyngste Kors hernede,
I Jesu Navn jeg leve vil,
Saa har jeg Fred og Glæde,
I Jesu Navn jeg kjæmpe vil
Den sidste Kamp hernede,
Saa skal jeg Seierskrone faae,
Til Himlens Salighed indgaae.
O Gud! Hjælp du os Alle
Paa Jesu Navn at stole trygt!
Da er vort Haab paa Klippen bygt,
Som aldrig skal nedfalde.

Denne „salme" er sterkt individuelt preget og passer best for husandakten, selv om den nok uttaler almenkristelige tanker. Walnum fremhever flere steder i denne samling — klarere enn de fleste av hans samtidige — *menighetens* betydning. Han takker Gud for menighetssamfundet, det er ham kjært, for der forkynnes ordet, og sakramentene forvaltes, — dette er tanker som uten tvil kan føres tilbake til *Grundtvig*.

Blandt andre geistlige som ogsaa søkte aa gi bidrag til den nye salmelitteratur og var begeistret for en ny kirkesalmebok, var *Joh. Fredrik Willgohs*. Han har selv diktet flere salmer og bearbeidet eldre (offentliggjort i „Theol. Tidsskrift" 1846 s. 209-63, — senere offentliggjort som 1. hefte av en samling utgitt i Bergen 1846). De blev utgitt paa hans egen bekostning, og da forsøket vakte liten opmerksomhet, søkte han om bidrag av staten. Dette blev dog avslaatt ifølge uttalelser fra departementets konsulenter, prof. *Welhaven* og tredjeprest *Stenersen*. Den nedslaaende kritikk som disse kom med (Dept.-Tid. 1850 nr. 23)[1] og økonomiske vanskeligheter gjorde at der ikke kom mere fra Willgohs's haand. I samlingen er der 10 originale salmer, de er holdt i den sedvanlige belærende prekentone, idet der er lagt en bestemt tekst til grunn (evangelium eller epistel), flere har dog ingen organisk sammenheng med den opgitte tekst, som behandles ganske fritt. Man merker gjennem dette arbeide en hellig begeistring for salmesaken, der er en ærlig vilje og levende interesse, men den dikteriske evne til aa skape noget virkelig verdi-

[1] De sier bl. a. om Willgohs's arbeide at det „røber en Uklarhed og Usikkerhed i Fremstillingen, der ei sjelden har udbragt Plathed i Stedet for roligt Alvor, og det Trivielle i Stedet for den christelige Enfold — —." Der vil kanskje kunne hentes brukbare bidrag av denne samling — mener kommisjonen, — men ikke flere enn av andre lignende samlinger utgitt *uten* offentlig understøttelse.

fullt strekker ikke til, — det blir snakk og rimeri uten livskraft, eller som *Welhaven* uttrykker det: det er platthet istedenfor rolig alvor, og det trivielle istedenfor kristelig enfold.

J. N. Frantzen (død som sogneprest til Inderøy 1868) kan heller ikke settes høit som salmedikter, han utgav 1851 „*Christelige Psalmer* til Huusandagt og Skolebrug"; der er 108 nr., alle diktet av ham selv. Salmene slutter sig til høimessetekstene og har et historisk og dogmatisk preg, dette i forbindelse med at forfatteren ingen virkelig poetisk begavelse eiet, gjør salmene kjedelig ensformige og trettende. Flere av salmene har en eiendommelig vemodig stemning, hvad der vel henger sammen med dikterens naturell. I Landstads salmebok (nr. 269) og L. R. (nr. 249) er i noget bearbeidet form optatt en salme av ham, „Satan skal i Støvet trædes". — Det er en from, religiøs betraktning over Adams fristelse og Jesu fristelse og deres forskjellige utfall, tilslutt vender dikteren blikket mot sig selv og sin utsatte stilling, og salmen ender i en bønn („Chr. Psalmer" nr. 28 v. 7):

Lær du mig at bruge Ordet,
Som af dig det brugt er vordet;
Da jeg tryg og seierrig
Skal min Fiende see bortvige,
Medens Engle fra dit Rige
Komme ned og tjene mig.

Av hans salmer er det vel igrunnen bare én som i kraft av sin hjertelige og fordringsløse form ennu har betingelser for aa leve, — det er hans „Fædrelandspsalme" (som er optatt i Gustav Jensens utkast, men sløifet dessverre i L. R.):

Det Land, hvor Dagens Lys jeg saa,
Hvor Livets Vei jeg lærte,
Hvor tidlig jeg med andre Smaa
Blev lagt ved Jesu Hjerte,
Det Land, hvor tidlig dagligt Brød
Af Herrens runde Haand jeg nød,
Jeg elsker høist af alle.

Salmen slutter med en enkel, men vakker bønn, som vel hele menigheten kan gjøre til sin paa en nasjonal festdag som f. eks. 17. mai:

O Gud, som lod mig fødes her,
Forund mig her at blive,
Til engang, hvor min Frelser er,
Et Hjem du mig vil give.
Lad her min Vandring ende sig,
Lad her en Grav modtage mig
Naar jeg til Hvile stunder.

Frantzen var selv en beskjeden mann, som heller ikke har forsøkt aa gi sig skinn av aa eie et større dikterisk pund, enn det som var betrodd ham.

C. U. Sundt (død som sogneprest til Rygge 1861) har utgitt to samlinger av egne salmer: „*Kirke-Psalmer over Søndags-Evangelierne*" (1855) og „*Kirke-Psalmer over Søndags-Epistlerne*" (1859). Tekstene er utsatt paa vers; som en eiendommelighet kan nevnes at dialogformen undertiden er anvendt hvor det passer, — til den historiske beretning slutter sig da en bønn, eller dikteren drager en lærdom ut av teksten og knytter dertil en formaning til menigheten. Som almindelige opbyggelsesbøker kan nok disse samlinger være egnet, men der er meget lite i dem som passer for kirkebruk. Det er vanskelig aa finne salmer som kan løfte sinnet og stemme menigheten som helhet til andakt, dertil er salmene for hverdagslige og trettende. Verslinjene har nok en lettløpende rytme og til dels velklang, men mange av de uttrykk som anvendes, har intet med norsk sprogfølelse eller naturskildring aa gjøre; enkelte eksempler viser snart dette: „sølvblaa Bølge", „ved blegnet Aftenrøde", „Fuglesang fra Birkelund i Blomstervang". Emnet for sin sang har han angitt i innledningsdiktet, hvor han stiller sig den store opgave aa dikte om

Hvad der maa i Støvet bøie,
Hvad der Sjælen gjør saa glad,
Synden med sin Qval og Smerte,
som med Døden til os kom,
Naaden med sit rige Hjerte,
Troens Arv og Helligdom.

Hans forsøk paa aa være folkelig og anstrengelser for aa omplante begivenhetene paa nordisk grunn kan være mislykket, f. eks. i 1ste juledags-salmen:

En Midnatsstund i Vinterkuld'
De Hyrder vogte Hjorden.

Enn ikke paaskeunderet kan heve hans aand til poetisk flukt; 1ste paaskedags-salmen bringer tanken hen paa *Kingo*, men hvor stor er ikke forskjellen:

Paa Korset randt Dit dyre Blod,
Fra Graven, Jesu! Du opstod
Med Guddomskraft og Vælde,
Som Morgen-Solens Straaleglands
adspreder Torden-Skyers Krands
Paa Østens mørke Fjelde.

For Dig knæler Menigheden
Glæden, Freden
Lyset, Livet
Du Opstandne, du har givet!

Ingen av Sundts salmer er optatt i salmebøker, — men hans oversettelse av *Prudentius*'s „Jam moesta quiesce querela", som synes aa være meget tiltalende, er optatt i Wexels's „Christelige Psalmer" (1840) og begynner slik: „Med Sorgen og Klagen hold Maade".

En av de fruktbareste, og samtidig dikterisk begavede forfattere i dette tidsrum er den kjente stiftsprost i Christiania *P. A. Jensen* (1812-1867); han utgav to samlinger salmer: „*Freidighed i Herren*, Hundrede nye Psalmer", Chr.a 1855, og „*Kirkeaaret*, En Julegave til Menigheden", Chr.a 1861. Den første av de to samlinger er delt i tre avdelinger: 1) „Høimesse-Psalmer", 2) „Passions-Psalmer", 3) „Psalmer af forskjellig Indhold". — „Kirkeaaret" inneholder bare høimesse-salmer, oprindelig skrevet i „Morgenbladet" 1857-1858, et nr. til hver søn- og helligdag.

Jensen er en dikter med betydelig sproglig sans, der er faa og ubetydelige feil i rytme og rim, — man kan lett se at han har gaatt i skole hos de gamle salmediktere, uten dog aa tape sitt særpreg. Især i den første samling er der steder som bringer tankene hen paa *Kingo* og *Brorson*, men i det hele maa man si at P. A. Jensen i den beste del av sin salmediktning er selvstendig og individuell. Hans kristendom er helt igjennem evangelisk-luthersk, og har et lyst og freidig drag, som virker saa velgjørende, men dessverre er forholdsvis sjelden i dette tidsrum. En almenkristelig aand strømmer gjennem hans salmer, en levende, varm og virksom kristendom er det han gjør sig til talsmann for.

I „Høimesse-Psalmer" (i den første samling) og i „Kirkeaaret" er salmene bygget op som en enkel og tiltalende betraktning over teksten anvendt paa vaare forhold i nutiden, og til dette slutter sig saa en bønn eller formaning. — Især er der i adventssalmene i sjelden tiltalende form truffet den glade, tillitsfulle tone.

Høitidssalmene synes mig aa være blandt det minst verdifulle i den førstnevnte samling, julesalmene har han ikke formaadd aa gi den varme og inderlighet som vi er vant med fra den beste del av vaar salmelitteratur, — de er hos Jensen mere koldt reflekterende, enkelte er bare en versifisert forkynnelse av jule-evangeliet, som ikke virker umiddelbar jubel og glede. — Heller ikke i paaske-salmene finner vi den begeistring og patos, som storheten ved Kristi

død og opstandelse krever. Det er *haapet,* freidigheten i Herren, som det er lykkes ham best aa finne uttrykk for. Selv sier han (nr. 46), — og det er ogsaa grunnstemningen i hele boken:

Min Sjæl er freidig i sin Gud,
Til ham mit Haab jeg sætter.

Salmen paa 2dre søndag i faste er formet som en preken, der skal opmuntre den forsakte og modløse:

Frisk, min Sjel, hvor kan du klage,
Var din Nød end nok saa stor?
Blev han ei hos dig tilbage
Han som op til Himlen for?
Tvivler du, fordi du ei
Strax ham finder paa din Vei?
Søg ham op som Sidons Kvinde,
Kjæmp som hun — saa skal du vinde!

Det er ogsaa Herren som den stille trøster og hjelper i livets vanskeligheter, som Jensen ynder aa vise oss, ofte skjer dette i form av enfoldige, enkle, men hjertelige bønner (nr. 28):

Paa alle mine Stier
O følg mig, Herre min!
Giv mig, naar Hjertet tier,
Et Ord fra Læben din!
I disse Dødsens Dale
Forsmægter Kjød og Blod,
Du selv mig da husvale
Ved Naadens rige Flod!

Dette er en bønn som hele menigheten nok kunde samstemme i, det er almenkristelige følelser som dikteren her legger frem for Gud.

At gjenklang av de store mestere leilighetsvis har lydt i Jensens øre, vidner flere salmer om, f. eks. følgende vakre lovprisnings- og takke-salme, hvor intonasjonen er laant fra *Kingo* (s. 154):

Lov og Tak og evig Ære
Ske dig Guds eenbaarne Søn,
At du vilde Skylden bære
For det faldne Adams Kjøn!
Tak fordi du lod os kalde
Til dit Rige, Een og Alle!
Herre, hold os i din Pagt
Ved dit Ords og Troens Magt.

Jensen satte høit *kirken,* og fremhevet sterkt dens betydning som samlingssted for Guds barn, — sakramentene og ordet gav den stadig paa ny dens vigsel. Med troskraft og forvissning om kirkens

kall og opgave i verden synger han bl. a. i sin adventsalme (nr. 61) hvor han søker aa gaa i Luthers spor:

Vor Gud har selv sin Kirke bygt
Og lukt med sterke Volde,
Og den med Korsets Banner smykt
Til Skræk for arge Trolde.
Sin egen Helligaand
Han Nøglen gav i Haand;
Med Daab og Livsens Ord,
Med Manna paa sit Bord
Har han den høit velsignet.

Blandt Jensens vakreste salmer er de som skal synges ved nadverden; de er som sunget ut av hans eget hjerte og sinn, og kanskje mere eiendommelige for ham enn de fleste andre av hans salmer. Selv satte han som alt nevnt *sakramentene* overmaate høit og har paa vidunderlig fin og gripende maate gitt uttrykk for deres enestaaende naadevirkning. Gjennemstraalt av himmelsk salighetsfryd synger han efter nadverden (nr. 81 v. 1):

Jeg har ind i Himlen skuet!
Jeg har seet Guds Herlighed,
Af dens Flammer gjennemluet
Føler jeg: min Sjæl har Fred.
Jesu Legem, Jesu Blod
Har for Verdens Synd gjort Bod.
Jeg forløst fra al min Vaade
Kronet er med lutter Naade.

Vaart inntrykk av en fin og harmonisk stemt personlighet, som forsonet og rolig ser paa livet og døden, og for hvem der ingen redsel og intet mørke er, fordi han er „freidig i Herren", blir yderligere bestyrket naar vi leser Jensens annen samling „Kirkeaaret". — Likesom i første samling er en del av diktene ikke *salmer* i egentligste forstand, de egner sig derfor mindre til menighetssang, da de er likesom rettet til den enkelte, eller er utbrudd av følelser og stemninger hos den enslige menneskesjel. Salmetonen, som samler menigheten i lov, takk og bønn, har det ikke alltid været lett aa gripe. Grunndraget er i denne annen samling en ennu mere utpreget glad og seiersikker troens forvissning; der er høi, klar og lett himmel over Jensens religiøse diktning; man finner ikke graa tyngsel, mismodig alvor eller haapløs jammer og klynken over synd og elendighet og forspilte dage. Det er *naaden* og *Jesus* som *den gode hyrde* der søker og finner det villfarende faar, som Jensen ofte forkynner og stiller oss for øie i „Kirkeaaret". Selv vet han intet

som kan tjene ham til salighet, naaden er den grunnvoll han bygger paa (s. 6):

Salig den, som Intet veed
Hos sig selv til Salighed,
Men i Ly af Korsets Skygger
Alt sit Haab paa Christus bygger.

Det som gjør at han kan være saa fortrøstningsfull og finne hvile i haapet, er *troen*, som er den frelsende arm, guddomsgaven fra det høie, som han sier i „Vor Tro" (s. 154):

Den største Magt som Verden saa,
Blev lagt i vore Hænder,
Skjønt Ingen det kan ret forstaa
Som ei dens Væsen kjender.
Den hvile kan i Kongers Haand,
Men sikkrest i en fattig Aand
Og altid hos Guds Venner.

Troen kan være svak, det vet dikteren selv av egen erfaring, og da kan denne vanmaktsfølelse forme sig til en vakker bønn, hvor det individuelle uttrykk viker for det samlende, felleskristelige (s. 33):

Giv, o Jesu, os da Naade
Til at see din Herlighed,
Lys for os i Vee og Vaade
Med din Guddomskjærlighed!
Hjælp os i vor Syndenød!
Vær vort Skjold i Liv og Død!
Styrk vor Tro og trøst vort Hjerte
Ved din egen Dødsens Smerte!

Paaskesalmene i denne samling har faatt mere kraft og personlig seiersikkerhet, og de gjør sterkere inntrykk, — men ingen av dem er dog særlig bemerkelsesverdige. En av dem er optatt i L. R. (nr. 348). — I „Pintse-Psalme" synger han Helligaandens pris, og ber selv om aa bli delaktig i den; der er malmfull klang i hans ord her (s. 85):

Kom Helligaand, som hist du kom
Til Herrens Vidneskare!
Opfyld din egen Helligdom
Med dine Flammer klare!
Som Sol igjennem Sky
Bryd gjennem os paany!
Læg i vor Tunge Staal,
At paa dit eget Maal
Vi høit din Priis kan sjunge.

Blandt Jensens vakreste og mest personlige salmer staar to som ogsaa med rette har faatt plass i L. R., — det er likesom han kommer

oss nærmere, og vi lærer i disse dikt hans edle og fromme personlighet bedre aa kjenne. De er rent lyriske og er sikkert utsprunget av rene øieblikksstemninger. Hans følelse av takknemmelighet mot Gud og egen ringhet har inspirert ham til følgende vidunderlig skjønne salme (Midfaste søndag, s. 51; L. R. 556); en riktig bekjennelsessalme toner oss her imøte:

O var min Sjæl af Tak saa fuld
Som Herrens Naade mig er huld,
Da blev det som han vilde:
Da blev mit Hjertesuk til Sang,
Da blev min Dag en Kirkegang
Fra Gry til Kvelden silde.

Naturen selv preker for ham om skaperens allmakt:

Da vilde jeg fra Fjeld og Vang
I Elvens Suus og Fuglens Sang
Hans egen Røst erkjende;
Da skulde selv det mindste Blad
Der bæver under Duggens Bad
Min Sjæl til Andagt tænde.

Alt kan møte ham i livet; naar *Herren* er med ham, er han trygg og rolig:

Ja, var min Sjæl af Tak saa fuld
Som Herrens Naade mig er huld,
Da feiled Intet mere,
Da gikk jeg under Jubelsang
Selv Korsets tornefulde Gang,
Det gik til Himlens Ære.

Hvor vakkert lyder ikke Johannesrøsten i følgende salme (s. 100; L. R. 659):

Hvil ud, min Sjæl, ved Kjærlighedens Bryst
Det er saa salig ved din Frelsers Hjerte.
Lyt, mens du kan, til Jesu Christi Røst,
Hans Ord er Lægedom mod Synd og Smerte!
Ak, hvo der kunde drikke af den Brønd
Som Naaden os har aabnet i Guds Søn.

Hans forbillede paa kjærlighet maa alltid staa levende for oss:

O dæk med Kjærlighedens Klædebon
Din Broders Brøst, som Herren dækked dine!
Rør ved hans Vunde med en kjærlig Haand
Og bring ham Balsam for hans Sjælepine!
Ve den, som selv med Hjertet fuldt af *Meen*
Til Broderbyrden lægger Steen paa Steen!

Selv om *P. A. Jensen* ikke er en saa betydelig, aandsfylt dikter, at han kan komme op mot de store salmister i det nordiske kirke-

kor, saa er han dog en saa særpreget, norsk individuell dikter, at man maa gi ham en forholdsvis bred plass blandt vaare norske salmediktere. Mange, ja de fleste kan nok være jevne, fordringsløse dikt, som ikke i særlig grad paakaller opmerksomheten; — men gjennem det meste av hans diktning gaar mere eller mindre merkbart en eiendommelig, særmerkt tone som gjør at hans vers vil huskes. Dette skyldes hans lyse, freidige kristendoms-syn, dikteren dveler fortrinsvis ved kristendommens forjettelser og Guds naade, ikke ved lov og dom. „Kommer hit til mig" etc. (Matth. 11, 28) kunde passende settes som motto over Jensens religiøse diktning; den er beregnet paa søkende, engstede sjele.

Et annet trekk er de spede *norske* toner som synes aa klinge frem i hans vers, usikkert og ujevnt, ofte neppe følbart ganske visst, men de *er* der, det vil et opmerksomt øre merke, — selv om han ikke paa langt nær naadde saa langt som Landstad. Enkelte ganger bryter den norske tone klart og tydelig frem, som f. eks. i følgende linjer („Kirkeaaret" s. 115):

Du vilde os husvale
I vinterkolde Dale
Med Kjærlighedens Ild,

her befinner vi oss paa hjemlig grunn, det kan der ikke være tvil om.

En geistlig dikter, som man efter hele hans anlegg og fine poetiske begavelse skulde vente var en fruktbar salmedikter, er *Jørgen Moe,* — men merkelig nok, det er yderst sparsomme bidrag han har gitt til norsk salmelitteratur. Blandt hans dikt er der igrunnen faa hvor han har funnet frem til salmetonen, f. eks. i det vidunderlig vakre og stemningsrike „Før Altergangen" (Saml. Verker 1914 I s. 142. L. R. 704); her legger han frem sine innerste personlige følelser, men allikevel har det preg av salme:

Jesus! naar jeg nu skal knæle
paa dit Alters Knæfald ned,
og de tunge Tanker dvæle
ved, hvordan jeg er bered:
Angst vil trænge paa mig ind
og oprøre Sjæl og Sind.
Tør jeg til dit Høibord træde?
Tør din Kalk min Læbe væde?

Han føler sig dypt uverdig:

I mig selv er Synd og Sot,
Hjerte-Haardhed — intet andet
end hvad Loven har forbandet.

Men den rette bryllupsklædning skal Jesus skjenke, og hans trøsterike ord gir ham mod og tillitsfullhet, vanmakten svinner ved at et gudsord blir nærværende for ham, ja han minner endog Gud om de givne løfter:

Hvo, der hen til mig vil komme,
støder jeg slet ikke ud,
du har sagt det, mig til Fromme,
du min Herre og min Gud!
Rig paa Synd, i Troen svag
kommer jeg — imod mig tag!
Handle, Herre, efter Ordet,
und mig Rum ved Naadebordet!

Et religiøst dikt bygget paa Rom. 8, 19-21: „Den døde Fugl", er en opbyggelig betraktning og ingen salme, men er allikevel delvis optatt i L. R. (495). Der er dog andre dikt som bedre kan forsvare sin plass i en kirkesalmebok, det er f. eks. to salmer ved *kirkeinnvielser* (Saml. Verker I s. 132 og 144). De gjenspeiler de hellige følelser Moe selv næret overfor Guds hus, han er full av takk og pris til ham som har skjenket det til sin menighet paa jorden. Klart og tydelig fremhever han kirkens betydning for menneskene og dens plass i samfundslivet, og slutter med en vakkert formet bønn (s. 145):

Giv os mangen salig Glæde
under dette Kirketag!
Til vor Stol som bedste Sæde
mildt med Klokkens Kald os drag!
Og naar engang herfra ud
vi skal fare — Naadens Gud!
lad i Jesu Navn os flytte
did, hvor alt med nyt vi bytte!

Gustav Jensens salmeboksutkast (nr. 153) har følgende bønnesalme av Jørgen Moe, hvor *Jesu-navnets* velsignelsesrike klang fremheves ved den eiendommelige ensartede linje-begynnelse:

Jesu Navn, bøi du os ned
I en sand Bodferdighed.
Jesu Navn, giv du os tro,
Naadens stille Fred og Ro.
Jesu Navn, al Synd uddriv,
Helliggjør i Gud vort Liv.
Jesu Navn, lys op hvert Trin,
Lys tilsidst i Himlen ind.

Jørgen Moe har hjulpet A. Hauge med hans salmeboksarbeide, og ikke faa gamle salmer er her bearbeidet eller oversatt av Moe.

En i sin tid kjent presteskikkelse var *Chr.*[1] *Dick* (1815-1882), en mann av en temmelig usedvanlig støpning baade som menneske ifølge sin religiøse utvikling — og som dikter. Dick kom noksaa sent til virkelig religiøst gjennembrudd (biogr. „Hjemmet" 1882 nr. 7), og hadde fra denne tid av en nær forbindelse med indremisjonsbevegelsen og legfolket. I sitt vesen og sin forkynnelse la han an paa en ofte forfeilet folkelighet, og dette bidrog til at han stakk temmelig sterkt av mellem sine embedsbrødre. I sin lære var han ren evangelisk, og la særlig an paa aa faa istand vekkelse, men hans djerve folkelige forkynnelse kunde ikke sjelden bli platt og simpel, saa den overfor kritiske naturer virket rent frastøtende. Dick forstod sannsynligvis ikke at det religiøse sprog baade i prosa og poesi fordrer en høitidsdrakt, som maa brukes ogsaa naar menneskets elendighet under synden skal skildres. Hans dikteriske produkter finnes spredt omkring i forskjellige samlinger av religiøse dikt, dessuten i tidens religiøse blad, især „For Fattig og Riig", og selv har han utgitt følgende: „Aandelige Sange for Lægfolk", Chr.a 1859, og „Troens Harpe", Bergen 1861.

De religiøse poesier som disse samlinger inneholder, er av temmelig blandet verd, det er ganske faa som kan regnes med til salmelitteraturen i egentligste forstand, dertil er de altfor individuelle og mangler meget av den høihet og verdighet som salmetonen krever, ingen av dem er derfor optatt i kirkesalmebøker. Dick hadde heller ikke fortjent nogen bred plass, men man kan ikke forbigaa ham i taushet, da hans dikt synes aa ha hatt god klangbund hos almuen.

Hans omdiktning av Davids salmer er mindre heldige, den gammeltestamentlige tone, det høit-stemte verdige sprog har han ikke formaadd aa gjengi, resultatet er blitt platt og tomt rimeri. Den herlige 23. Psalme er her et avskrekkende eksempel, innholdet er blitt intetsigende, ordene er der nok, men tonen og duften er totalt forsvunnet. Man kan bli forbauset over aa finne slike smakløsheter som hos Dick, det er utrolig at en akademisk dannet mann kan skrive slik omkring 1860, det er jo stil og sprog fra lengst svunne dager som dukker op som uhyggelige gjengangere („Troens Harpe" s. 44):

For dig, o Gud, er jeg et Nul
og slet til intet duer.
Mit Hjerte er et Syndehul
som du med Vrede truer.

[1] Halvorsens forfatterleksikon: „Sigismund".

Men heldigvis er der dog blandt Dicks diktning det som fortjener aa huskes, — de fleste dikt er uttrykk for ringhet og syndeskyld, men ogsaa naaden som renser og frelser synger han om. Som legmennene hadde han intet tilovers for denne verden, — det er en evig, utilfredsstillet himmellengsel som driver ham, og den kan undertiden faa uttrykk som i sin søtladne sentimentalitet er en gjenklang av pietismens Jesusdyrkelse. Dick hadde nær forbindelse med den svenske ny-evangeliske bevegelse (han har oversatt og utgitt *Ahnfelt*'s sange), og flere steder kan det merkes i hans dikt, f. eks. i det manende og inntrengende vers („Aandelige Sange" nr. 78 v. 2):

Skulde du bie, indtil du blev færdig,
Aldrig du kom og fik Plads ved hans Bord;
Selv du dig dertil ei kan gjøre værdig,
Men du maa tro ham og gaa paa hans Ord!
Naar han vil have dig, som du mon være,
Hvorfor dog staar du og ser paa din Skam?
Kom dog, og lad det nu være din Ære,
Just som du er at faa komme til ham?

Dick kan paa en enkel og trohjertig maate finne uttrykk for sin trygge tillit, og for det han bygger sitt livshaap paa; og her kan han virkelig være heldig („Kirkeklokken" nr. 512):

Jeg flyr i Jesu Arme,
Naar Synden trykker mig,
Han vil sig huldt forbarme,
Og hjælpe naadelig,
Han Byrden vil borttage,
Og give Hjertet Fred,
Og her mig lade smage
I Haabet Salighed.

Siste vers er et hjertesukk til Jesus fra en sjel som lengter efter befrielse fra alt ondt:

O Jesu, giv mig Naade,
Forbarm dig over mig,
Fri mig fra Sjælens Vaade!
Foren mig nu med dig!
Din gode Aand ledsage
Paa rette Vei mig frem,
Og engang du mig tage
Til dig i Lysets Hjem!

Blandt hans mest vellykkede dikt er uten tvil en parafrase over „Fader vaar", her er i vakker og tiltalende form menighetens bønn til Gud fremført, idet Herrens egne ord er innflettet i salmen; første vers lyder saa („Kirkeklokken" nr. 638):

Alles Fader, du som er i Himlen,
Helliget nu vorde os dit Navn!
Høit dets Pris udsjunger Englevrimlen,
Lad det blive os til Fryd og Gavn,
Til os komme, Fader vor, dit Rige,
Giv os nu din gode Helligaand!
Og lad Satans Rige fra os vige
Løs os ud fra alle Mørkets Baand.

En geistlig, der likesom Dick stod legmannsbevegelsen nær, baade ifølge sin herkomst og sin religiøse anskuelse, er den senere biskop *Nils Laache* (1831-1892). Han var en tid medredaktør i „For Fattig og Riig", og har her forsøkt sig som dikter med flere „Psalmer", som overskriften oftest heter. Det er en avgjort kristendom han her fordrer, hel omvendelse og ingen halvhet („F. F. og R." 1853 nr. 49):

Hvad nytter det at drømme
sig i Guds Himmel ind,

for Gud sier selv:

At den, som ei afviger,
Fra Syndens Vei paa Jord,
Den som ei fødes ny,
Og Aandens Liv udviser,
Den ganske vist forliser
sin Plads i Salems By.

Tro og haap kan være svak, og mismod og tvil hever sig truende, saa han kan utbryte: „O, at jeg vel var kommet hjem fra disse Ørkenens Hytter" („Kirkeklokken" nr. 44, L. R. 885), — men lengselen er der og gir sig luft i bønn. Laaches tanker er ikke ophøiede og betydelige eller utenfor det dagligdagse, — men det er jevne, almenkristelige betraktninger, som regel i et ganske ordinært poetisk sprog; undertiden kan dog hans religiøse begeistring bryte alle stengsler og hans ord faa vingefang, især er dette tilfellet naar han tenker paa den kristnes kamp mot mørkets hær. I slike salmer kan han heve sig til reformasjonens klassiske salmestil, f. eks. i følgende, — efter aa ha skildret den ondes tilsynelatende triumf, spør han: „Er der nogen hjelp aa finne i striden" („F. F. og R." 1854 nr. 39):

Jo, Gud ske Lov! En Sandheds Røst,
Et Lys fra Gud til Haab og Trøst
Paa Jorden lod sig melde,
Guds Løve stærk af Juda Rod
Har Mørkets Fyrste under Fod,
Har knækket Dødens Vælde

Freden, Glæden —
Lyset, Livet, Hjærtet givet.
Hvor han kommer
Vintren bleven evig Sommer.

I 1864 utkom i Skien to ganske beskjedne hefter med titel: „Lovsange og aandelige Viser", I og II; de er anonyme, men er ifølge Halvorsens forfatterleksikon av *J. N. Skaar*, den senere biskop og hymnolog. I første hefte finnes 11 nummer (derav 3 originale salmer) og i annet hefte 12 nr. (4 originale, resten oversatt fra tysk). Sproget i disse hefter er gammeldags, det er ikke den friske sprogtone og de kraftige malende uttrykk som man skulde vente av denne mann fra landsbygden, — han der forstod Landstad saa godt da han utgav sitt utkast til ny Kirkesalmebok, hvor det friske norske sprog klinger oss imøte fra næsten hver linje. Det er salmetonen slik som den før hadde lydt; et opmerksomt øre kan ikke fornemme noget nytt ennu hos Skaar. Det er *naaden i Kristi blod* som især har beaandet ham og stemt hans harpe, deri finner han trøst, og sjelen hvile. Naar han synger om Jesus og gir uttrykk i sin bønn for lengselen efter aa komme ut av verdens jammer og synd, er der intet av pietistisk søtladenhet (I nr. 9):

Gud Helligaand, min Trøstermand,
kom Hjertets Saar at læge,
paa Jesu Ord jeg ved og tror
den Naade stor, at du min Sjæl vil kvæge.

I titelen staar „lovsange", men egentlige hymner finnes ikke, det er utelukkende dikt som har form av bønner, — varmt og inntrengende lyder det i en salme som denne:

Kom Jesu, al min Længsel,
kom hent mig hjem til dig,
ud af den store Trængsel
til Fred evindelig.

Vi er nu naadd frem til et vendepunkt i vaar salmehistorie; i 1869 utkom de første salmer paa nynorsk av *Elias Blix*[1]; det norske folkemaal hadde funnet sin religiøse sanger, og mere ubundet av sprogets hemmende baand kunde folket synge om sitt hjertes haap og lengsel, og gi uttrykk for sin tro og sin takk i sitt eget maal, uten aa gaa omveien om norsk-dansken. Da Blix begynte, varte det ikke lenge før sangerkoret i de norske skoger stemte i med,

[1] Det kan i denne forbindelse være av interesse aa nevne at alt i 1855 oversatte *Ivar Aasen* „Vaar Gud han er vaar faste Borg", den første salme vi eier paa nynorsk.

man hadde bare ventet paa forsangeren. Ogsaa i en annen henseende danner 1869 et merkeaar, da blev nemlig *Landstads* riktignok sterkt *reviderte salmeboksutkast* godkjent til kirkebruk, og med dette verk oprant ogsaa en ny tid i norsk salmediktning og salmesang.

VIII.

De salmesamlinger av legfolk som er omtalt tidligere, tok bare sikte paa *husandakten*, og ingen hadde nok den tanke eller hensikt aa kunne bidrage til et nytt *kirkesalmeboksverk*. Ønsket om aa skaffe vaar kirke en ny tidsmessig salmebok blev jo stadig mere alment, men tiden var ikke kommet for den mann som hadde de rette forutsetninger for aa kunne greie denne svære opgave. Imidlertid blev det i første halvpart av forrige aarhundrede utgitt flere virkelig verdifulle salmesamlinger, som tok sikte paa aa brukes i kirkelige forsamlinger, og som derfor gjør fordring paa en nærmere undersøkelse.

Den første av disse samlinger er utgitt av dansken *Nils Johannes Holm* (1778-1845), en mann med en temmelig omvekslende livsskjebne.[1] Som prest (eller forstander) for flere av *Brødremenighetens* avdelinger i Norge (Christiania, Trondhjem og Stavanger) utgav han en salmesamling „*Harpen*" (1. oplag Chr.a 1829, 4. oplag Stvgr. 1863). — Boken blev brukt til langt op i tiden; især paa Stavangerkanten har man satt pris paa den, og her synes den aa være meget utbredt og nyttet.

Holm var en klok og begavet mann, og stod en tid i venskapsforhold til *Wexels* og mange av tidens fremtredende teologer, men i 1831 kom det til brudd med Wexels, — det var *Grundtvig* som hadde vakt mistroen til Brødremenigheten hos Wexels, og dette førte til et temmelig spent forhold mellem de to.[2]

„Harpen — en Psalmebog" innledes med et interessant forord; baade dette og titelbladet er anonymt. Forfatteren uttaler haap om at ingen vil forarges over aa finne et nyere sprog her enn i de gamle samlinger, for „det ansaaes fornødent med Hensyn til den opvoxende Slegt, hvilken man stedse har havt for Øie". Ellers forsikrer han at den „indeholder under den nyere Dragt Intet Andet end de dyrebare, ikke alene *ældgamle*, men *evig uforanderlige* Bibelsandheder, og videre end alene i Sproget har man hverken *begjæret* eller anseet for *tilladeligt*. — — Denne Harpe har ikke flere end

[1] Biografi i „Ugeskrift for den evang. Kirke i Danmark" 1853. — [2] D. Thrap: „Brødremenigheden i Norge".

fire Strænge, og just derfor haabes den at skulle holde Stemning i enhver Temperatur. Den er bestemt til at ledsage den Hjertets Sang: Christus er vor Viisdom, Christus er vor Retfærdighed, Christus er vor Helliggjørelse, Christus er vor Forløsning." Boken er først og fremst beregnet paa „Brødremenighedens Medlemmer og Venner", og den aand som preger den, har Holm uttalt klart: „De der finde, eller mene at finde paa denne Jord Alt, hvad de ønske sig, de behøve jo kun, at lade en Bog være ulæst, som fra Begyndelsen til Enden aander Haab om et bedre Hjem, og overalt udtaler en Længsel, hvis fulde Tilfredsstillelse alene kan ventes i den Stad, som haver Grundvold, hvis Begyndelse og Forarbeider er Gud." — I „Harpen" er der innført en hel rekke nye salmemelodier, og utgiveren henviser til *Christian Gregor*'s koralbok. Av eiendommeligheter ved denne salmebok er der flere som maa paapekes, der er seks salmer som er bygget i forskjellig versemaal, og hvor altsaa melodien maa skifte innen en og samme salme. Uvant for oss er ogsaa de talrike henvisninger ved hver salme til skriftsteder som finnes anbragt ved de enkelte verslinjer. De er ikke alltid vel anbragt, men hensikten med det sier forfatteren er: „at befordre Bekjendtskab med det dyrebareste, vi have paa Jorden, med *Guds Bog* og med dens Vidnesbyrds Klarhed og Ensstemmighed." Idet han henviser til to skriftsteder (1. Kor. 6,20 og 1. Joh. 2,17), slutter han forordet med følgende tilegnelse: „O, I kjære Unge! For eder især er dette Arbeide gjort af Een, som har været ung, og nu begynder at blive gammel, og som ikke anderledes kan tænke paa eder, end med kjerlig Deeltagelse."

Foruten den svenske salmebok har forskjellige salmebøker for Brødremenighetene i England (Holm virket der en tid) og Tyskland levert bidrag til denne bok; først og fremst er særdeles mange salmer fri oversettelse fra „Gesangbuch der evangelischen Brüdergemeinen", Barby 1778. Foruten oversettelsene finnes ogsaa en del som er ganske nye for den norske salmelitteratur, — der er ialt 366 nr., og salmene er ordnet nærmest efter dogmatiske hensyn. Til de egentlige menighetssalmer slutter sig forskjellige leilighetssange, f. eks. „Forældres Hjertesuk, Forbøn for Konge og Øvrighed, Barnesange". Rytme og rim er i det hele godt overholdt, men i sproget kan man, som ventelig er, ikke merke hos den danske utgiver nogen forstaaelse av det norske sprog og dets krav, — der er ikke faa germanismer som virker støtende paa en nutidsleser. Salmene er av forskjellig lengde, men gjennemgaaende er de korte i sammenligning med de tidligere brukte salmebøker.

Hele samlingen aander en varm kjærlighet til *Skriften* som Guds sanne ord, som det uundværlige lys paa vaar sti; hele 14 salmer er viet dette emne, og er fylt av takk til Gud fordi han har gitt sin menighet det dyrebare ord („Harpen" nr. 6):

O den Bibelbog, den kjære!
O den dyrebare Skat!
Hele Livet maatte være
Uden den en rædsom Nat (Ps. 119, 92).
Denne Bog paa hver en Side
Vidner om Guds Kjærlighed
I hans Søn, som for at lide
Kom til os paa Jorden ned.

De tyske salmer er for det meste nye oversettelser av Holm, i flere tilfelle finner vi da nye gjengivelser og bearbeidelser av allerede kjente salmer, — enkelte er langt ringere, mattere og mere kraftløse enn i den form vi er fortrolig med. Disse betegner altsaa ingen vinning for vaar salmelitteratur. Det er bl. a. tilfellet med *P. Gerhardt*'s prektige salme, som vi har saa kjær i *H. A. Brorson*'s mesterlige gjengivelse. Originalens friske farve og malende sprog er der ikke stort igjen av i følgende hos Holm („Harpen" nr. 31):

Hvorledes skal jeg møde
Og ret annamme dig,
Da du, o Jesu søde!
Nu kommer hid til mig?
Hvormed jeg dig kan glæde,
Jeg selv ei kan forstaae,
Du med dit Lys fremtræde,
At jeg det kjende maae.

Blandt de svake, innholdsløse oversettelser er ogsaa nr. 241:

Befal kun dine Veie,
Dig selv med al din Trang
I hans trofaste Pleie,
Som holder Alt i Gang (Ps. 37, 5).
Gud styrer Storm og Vinde,
Ham Lynet lyde maae,
Mon han da ei kan finde,
En Vei, som du skal gaae? (Ps. 107).

Hvor klinger ikke Landstads malmfulle og samtidig inderlige gjengivelse i vaare øren, og hvilken forskjell!

Holm har ogsaa, men uten hell, søkt aa fornorske reformasjonens kjente kampsang „Vaar Gud han er —", men oversetteren synes aa eie lite av den troens kampglød og erobrertrang som gir sig utslag i dette dikt, — det er i „Harpen" blitt matt og blodløst

kling-klang. Det vilde dog være i høi grad urettferdig bare aa feste sig ved de uheldige oversettelser, — der er ogsaa i samlingen en hel rekke salmeoversettelser og -bearbeidelser som holder maal, og endel av disse er helt nye, ukjente salmer; „Harpen" betegner altsaa i enkelte tilfelle en virkelig berikelse av norsk salmelitteratur. Blandt disse nyerhvervelser maa først og fremst merkes den vakre salme „Gjør Døren høi" („Harpen" nr. 24) som her er overført til norsk i en aandfull og tiltalende oversettelse, — den kan dog i inderlighet og norsk tone ikke maale sig med den bearbeidelse Landstad senere foretok. „Alene Gud i Himmerig" (nr. 111) er gjengitt i en fra Guldberg forskjellig form; Holms oversettelse slutter sig i tankegang og sprog temmelig nøie til den tyske form, — men vaar tilvante klinger mere varmt og umiddelbart jublende enn Holms tross dens troverdighet mot originalen. Den oversettelse av den ambrosianske lovsang som han har levert, er et interessant forsøk paa aa overføre til vaart sprog salmen efter Luthers redaksjon (Skaar Salmehist. I s. 22), det har imidlertid ikke faatt nogen betydning Holms arbeide (nr. 14) staar dog langt over Kingos gjengivelse:

O Gud! dig love vi,
Dig Herre! takke vi.
Den skabte Verden breder ud
Din Lov, evige Fader, Gud!
Cherubers og Seraphers Chor
Forkynder, at du Gud! er stor;
En talløs Engleskare dig
Synger med Fryd i Himmerig.
Hellig est du, vor Gud!
Hellig est du, vor Gud!
Hellig est du, vor Gud — Du Herre Zebaoth!

En avgjort bedre og varmere oversettelse enn de tidligere er hans „Skulde jeg min Gud ei prise" (nr. 118), — rytmisk bedre og klarere er ogsaa „Nu bede vi den Helligaand" (nr. 129). Disse og flere andre eksempler („Saa hjertelig jeg længes" nr. 355; „Hvo veed, hvor nær mig er min Ende" nr. 360) viser en sikker sprogfølelse og sans for poetisk skjønnhet, og betegner et avgjort og bestemt fremskritt i sammenligning med de samme salmer i de da brukelige salmebøker. Men *Holm* kan jo ikke i nogen henseende maale sig med *Landstad*, som omdiktet dem paa ny og gikk sine egne veie og lot dem opstaa i hjemlig norsk form, baade m. h. t. sprogdrakt og tankegang. Dertil savnet Holm vesentlige forutsetninger, — selv var han jo dansk, — men et skritt i retning av aa

gjøre salmene skikket for nutiden maa hans salmeboksarbeide sies aa være. Hans arbeide fikk ikke minst betydning for *gjenoplivelsen av salmesangen* i Norge,[1] deri ligger ikke minst resultatet av Holms salmesamling.

Holm var selv dikter — om det ikke var av betydelige dimensjoner; men naar vi nu skal bedømme hans egen produksjon, støter vi paa visse vanskeligheter. En hel rekke av salmene i „Harpen" er nemlig gjendiktning av som regel tyske originaler i en saa fri form at det er umulig aa si hvad der er Holms og den oprindelige forfatters; — enkelte vers eller hele avsnitt kan være helt ukjennelige, mens salmen ellers er nogenlunde bevaret i den originale form. Andre salmer har man en mistanke om er omdiktninger eller bearbeidelser, uten at det dog med sikkerhet nu kan paavises.

Holm tilhørte som alt nevnt Brødremenigheten og viste ogsaa forkjærlighet for *Zinzendorf*'s salmer og kristendomsideal. Av Z. er ogsaa flere i „Harpen", bl. a. nr. 158: „Christi Blod og Retfærdighed, Er Alt hvad jeg vil smykkes med". — Med styrke fremheves gjennem hele boken *Jesu døds* betydning, — og i nadverdsalmene trær frem den opfatning at det er virkelig Jesu legeme og blod som skjenkes i sakramentet, f. eks. nr. 283:

Vi faae hvad han os efterlod,
Skjønt vi ham nu ei see:
I Brød og Viin hans Kjød og Blod
til Syndsforladelse.

(Sml. den ev.-chr. salmeboks opfatning av nadverden som et minnemaaltid).

Av ekte herrnhutisk aandspreg er den vakre, inderlig fromme nr. 208:

O Jesu, lad mit Hjerte faae
En saadan Smag paa Dig,
At Nat og Dag du blive maae
Min Sjel umistelig.

Som saa meget av pietismens religiøse diktning har dette dikt mere preg av en aandelig sang, der passer bedre som et hjertesukk fra en gudhengiven sjel enn som menighetssalme. — Diktet er egentlig av en dansk prest *Bjørn Christian Lund* († 1809) (se L. R. nr. 448), men de tre siste vers er helt omstøpt av Holm:

Saa skal jeg med Taalmodighed
Min Vei her vandre frem,
Til du mig tager bort i Fred
Og henter til dig hjem.

[1] *Thrap:* „Brødremenigheden i Norge", s. 7.

Lad mig i Troen paa din Død
Da ud af Verden gaae,
Du Frelser! i min sidste Nød
For Sjelens Øie staae.
Naar i Guds nye Jerusalem
Oprinder Glædens Aar,
Jeg kommer som en Synder frem,
Helbredt ved dine Saar.

Det sekteriske i denne samling kommer først og fremst frem i avsnittet „Guds Børns Samfund", hvor en hel rekke salmer priser „den lille Hjord", „den lille Flok", som knyttes sammen ved kjærlighetens baand og bevares for verden som Guds eiendom; ved siden av iveren for aa frelse andre, skinner der igjennem en viss selvforherligelse og selvgodhet. Denne art dikt har gjerne en sentimental, sterkt følelsesbetonet klang, enkelte er ikke fri for en umandig og vek stil, og synes uforenlige med et sundt og sterkt kristendomssyn. Til dels er det gjenklang fra „Høisangen"; menigheten fremstilles som Kristi brud (nr. 254):

Fryd dig, du lille Hjord,
Din Herre holder Ord,
Han ihukommer nøie
Det Sted hvorpaa du boer.
Som Øiesteen i Øie
Han dig vogter her.
O du salig er,
Thi han har dig kjer.

Den mest kjente i denne avdeling er uten tvil „Hvor salig er den lille Flok" (nr. 257), som innen visse kretser er blitt meget yndet og brukt; den blev optatt av Landstad i salmeboken og har faatt plass i salmebøker ogsaa utenfor Norge. Diktet maa nok sies at være av Holm, ennskjønt man kan finne reminiscenser fra tyske salmer, men det kan jo bero paa aandsslektskap og felles sproglige kilder fra bibel og andaktslitteratur. Første vers skildrer Guds børns lykke og fred her og hisset:

Hvor salig er den lille Flok,
Som Jesus kjendes ved!
I ham, sin Frelser, har den nok
Nu og i Evighed.
I Kjerlighed, i Haab og Troe
Den vandrer her, og hist skal boe
Hos ham, naar Haab og Troe forgaaer,
Men Kjerlighed bestaaer.

I annet vers maner dikteren til *selvprøvelse*; før stillingen er klar, kan ikke sjelen faa fred:

Men Jesu! er jeg Een af dem?
Kan du mig kalde din?
Staaer jeg for dig som hine Fem
Med Blus i Lampen min?
O lad mig til min Seng ei gaae,
Før jeg herom kan Vished faae,
Før du kan faae det Ord af mig:
Du veed, jeg elsker dig.

Tredje og siste vers betegner den fulle og tillitsfulle hengivelse i Jesu haand, troens og haapets stjerner lyser da over livsveien, inntil tro gaar over i beskuelse, og haapet blir virkelighet:

Og maatte det med Graad end skee,
At saadant Svar jeg gav,
Saa vil du naadig til mig see,
Og Taaren tørre af.
Ja, naar kun du, som Alting veed,
Hos mig kan finde Kjerlighed,
Og kjende mig iblandt din Flok
Som din, saa har jeg nok.

Som bekjent har denne salme været angrepet fordi den skal inneholde en uevangelisk tanke i v. 1.[1] Dette uttryk „at haap og tro forgaar", kommer ogsaa frem i en annen salme, muligens ogsaa av Holm. Nr. 290 handler om den broderlige kjærlighet, og er igrunnen en parafrase over *1. Kor. 13*; salmen er forresten ubetydelig, dikterisk sett, men kan ha sin interesse i denne forbindelse:

Alting den fordrage vil,
Gjerne troe det Bedste;
Haaber Alt, og taaler til
Alting af sin Næste.
Kjerlighed skal vare ved,
Troe og Haab ophøre;
Evig bliver Kjerlighed,
Skal sig evig røre.

Som eksempel paa hvordan Holm av den eldre, velkjente salme: „Jeg gaar i Fare hvor jeg gaar" (av H. A. Brorson; Guldberg nr. 355) danner en ny salme, kan nevnes at han tar ut et vers (v. 5), og ut fra dette diktes videre („Harpen" nr. 186):

Jeg gaaer med Jesu, hvor jeg gaaer,
Han trofast mig ledsager;
Hans Fylde daglig aaben staaer,

[1] Bl. a. omtalt i forskj. artikler i „Luth. Kirketid." 1918.

Af den jeg Naade tager.
Hvor han sit Fodspor lod,
Der sætter jeg min Fod,
Engang igjennem Dødens Dal
Min Jesu mig ledsage skal.
Bliv ved, o værdig Hellig Aand!
Min Sjel til ham at føie,
Til sidste Taare ved hans Haand
Skal tørres af mit Øie.
Da jeg i Himlens Sal
Min Jesum kjende skal,
Som her usynlig nærmed' sig,
Og trofast vandrede med mig.

Slik har Holm gaatt frem i flere tilfelle ved nydiktning av salmer. En salme som han har beriket vaar religiøse diktning med, er hans omarbeidede „Christe Jesu! du velsigne Landet og dets Øvrighed" („Harpen" nr. 344; Landst. 563; L. R. 635). Oprindelig er denne forbønn for øvrigheten diktet av en herrnhutisksinnet dansk forfatter hvis navn hittil er ukjent (Skaar: Salmehist. II s. 444); v. 4 er dog originalt av Holm:

Lær os gjerne at adlyde
I en god Samvittighed
Dem, du satte til at byde
Over os som Øvrighed.

Blandt de salmer som med visshet vites er av Holm, er hans vakre salme ved nyaarsskifte, ordnet som en vekselsang mellem „Børnene" og „Alle" („Harpen" nr. 52); denne har faatt plass i L. R. 152:

Farvel! du gode gamle Aar!
Med Tak vi Afsked tage,
Nu være glemt hvert Hjertesaar
I dine mange Dage.
Hidtil jo Herren hjulpet har,
Hvad godt vi fik, kun Naade var,
Thi vi det ei fortjente.

Barnene jubler og takker Gud for Jesu fødsel, og for hans naade mot vaar jord, og „Alle" istemmer saa til slutt:

Vær du, o Jesu Christ! vor Trøst,
Mens vi paa Jorden vandre,
Du har os med dit Blod forløst,
Thi lad os med hverandre
Som Dyrekjøbte her fremgaae,
Til vi, de Store med de Smaa
Til sidst hos dig maae havne.

En rekke salmer især under avsnittet „Hjertets Overgivelse til Frelseren" er sterkt pietistisk farvet, men Holm har vist estetisk takt, de er uten den intense fordypelse i lidelsen eller den svelgen i blod som finnes hos Zinzendorf. De minner meget om Brorson og er ren subjektiv kristelig lyrikk uten at menighetssamfundet haves for øie. Flere av Holms salmer har preg av vekkelsesprekener, Guds uforskyldte naade og hans stadige kall minnes der ofte om, tildels i stemningsfulle vendinger (nr. 135):

Skynd dig, Sjel! o skynd dig, Natten kommer!
Natten, o den er saa sort!
Naadens Tid er liig en nordisk Sommer,
Blid den er, men saare kort.
Her er han, som i din Barndoms Dage
I sin Pagt dig kjerlig vilde tage;
See! han har endnu dig kjer,
Iil til ham som du er!

Særlig er siste linje bemerkelsesverdig, det er en forutgripen av den senere „ny-evangeliske" retning med slagordet „Kom som du er" som vi tidligere lærte aa kjenne under omtalen av Rosenius og Ahnfelt.

Som Holms egne dikt er ogsaa aa nevne hans „Foreldres Hjertesuk — Vuggesange og Barnesange". Ingen av disse er bemerkelsesverdige, og de interesserer oss ikke i denne forbindelse. De har et saa dogmatisk og tanketungt innhold at jeg tviler paa om nogen har forsøkt aa synge dem for sine smaa, — de er ikke beregnet paa barnesinn eller barnlige sjeler.

Naar man skal summere sammen inntrykkene av denne salmesamling, er det ikke vanskelig aa merke at den har en temmelig ensartet tone, diktene er som støpt i en form, og er preget av en personlighet, Holm selv. Det er *kampen mot verden,* men den føres full av lys, frimodig tillit, for han staar paa sikker grunn i livsstriden, han bygger paa Kristus:

Paa din Død alene mit Haab jeg grunder,
Din Død lad trøste mig alle Stunder (nr. 362 v. 5).

Verden ligger i mørke, men han har blikket rettet mot den herlighet som ligger foran, det er maalet som vinker i det fjerne. Svært mange er subjektivt farvet, det er jeg-bekjennelser for Guds aasyn, som egentlig ikke passer i en menighetssalmebok. — Faa eier noget av lovsangstonen, av egentlige hymner finnes bare tre-fire. Av de jordiske forhold er det vaar bror i den *aandelige* nød og død som optar utgiverens interesse, den *timelige* nød, det jordiske livs mange-

haande vanskeligheter har han ikke blikket aapent for. Det er karakteristisk at et saa jordisk anliggende som ekteskap og bryllup ikke finnes omtalt i „Harpen". Derimot er Brødremenighetens øiesten *misjonen*, „Guds Riges Udbredelse", viet et særskilt avsnitt salmer; nettop ved aa kalle misjonsinteressen tillive hos oss, er det ogsaa at Holm har gjort sin største innsats i norsk kirkehistorie.[1]

— I 1842 finnes i bladet „For huuslig Andagt" en opfordring til norske geistlige og andre som følte kall dertil, aa yde bidrag til et nytt salmeverk for den norske kirke, men det gav et magert resultat, de forsøk som er offentliggjort her, er for det meste rimet prosa, hvor prekentonen gjør sig altfor sterkt gjeldende, og fortjener ikke nogen nærmere omtale i denne forbindelse.

Et vektig bidrag til salmelitteraturen, som forfatteren ogsaa selv uten tvil stillet store forhaapninger til, var prost *L. Chr. Arup*'s (1805-1853) *Bidrag til et nyt Psalmeværk for den norske Kirke* (Chr.a 1843). Han er meget interessert for saken og uttaler sig meget vakkert om salmene som er et foreningsbaand mellem de nulevende og bortvandrede slekter, de som eier samme tro, samme haap og samme herre og bekjennelse.[2] Samlingen inneholder 100 nr., derav er bare 2-3 original-salmer av Arup selv, de andre er omarbeidede salmer fra eldre samlinger: 44 fra Kingo, 13 fra Guldberg, 12 fra Brorsons „Troens rare Klenodie". Han hadde et klart blikk for den svenske salmelitteraturs rikdom, og ialt er 26 nr. hentet fra *Wallins salmebok*, — 2 salmer er oprindelig gamle tyske. Kingos „Nu kommer Vaar" er optatt i en meget fri bearbeidelse, saa denne næsten kan betraktes som et nytt dikt av Arup. Samlingen maa, som det fremgaar av titelen, opfattes som et forslag, men i den form den foreligger fra Arups haand er den ikke brukelig som kirkesalmebok, da flere viktige avsnitt mangler.

I fortalen hilser Arup *Wexels*'s utvalg (s. 125) velkommen og finner det meget vellykket, selv vil han nu gjengi slike salmer som er ønskelige, men som savnes i nevnte samling. Han har ikke villet forkorte de lange salmer, han nærer personlig ingen uvilje mot dem; — denne „udspringer af Tidens ukirkelige Aand, en Fordring man ikke bør give efter for. En kommende, mere kirkelig Tid vil maaske derfor vide os liden Tak." Ingen salmer er optatt av dalevende diktere, utvalget er grunnet paa kirkens gamle salmeskatt; det vilde være overflødig aa opta samtidens dikt uforandret, og Arup anser

[1] Thrap: „Brødremenigheden", s. 61. — [2] Arups „Bemerkninger om et nyt Psalmeværk", Theol. Tidsskr. 6, s. 397 f.

sig ikke berettiget til aa omarbeide dem før de er blitt saa aa si kirkens eiendom. — Ordningen er dogmatisk som i de gamle kirkesalmebøker.

Av Wallins vakreste salmer er gjort et tiltalende utvalg, og oversettelsen er som regel med beundringsverdig troskap lagt op til originalen, Arup har virkelig faatt med det verdifulle, og meget av den friske duft er overført til den norske gjengivelse.

Om en vel utviklet poetisk smak vidner de fleste, f. eks. i oversettelsen av *Jesper Svedberg*'s vakre bønnesalme (nr. 4 v. 6):

Naar Livet skal ophøre,
Skjænk mig en Slummer blid og sød!
Lad dine Engle føre
Min Sjæl, o Fader, i dit Skjød!
Naar du til Doms vil komme,
Min Gud! gjør naaderiig
Med alle dine Fromme
Mig dine Engle liig!

Flere av den svenske salmeboks vakre *daapssalmer* er nøiaktig og pietetsfullt overført til norsk, f. eks. „Hellig-Aand! o Du som samler" (nr. 31). Av *nadverdsalmene* bør vi merke oss Wallins (nr. 36) hvor det lyder saa vidunderlig vakkert i v. 5:

Vær mit Lys paa Livets Bane,
Vær mit Lys i Dødens Dal,
At jeg fri for syndig Vane —
Fri for Syndens Nød og Qval,
Meer og meer det Land mig nærmer,
Hvor ei Mørke findes meer,
Thi Du selv er Lyset der!

Nr. 57 er Wallins storslagne og praktfulle betraktning med utgangspunkt i Ps. 37, 5:

Befal i Herrens Hænder
Din Gjerning og din Vei!
Hvordan sig Verden vender,
Guds Ord du slipper ei.
Det kan os ene føre,
Saa Livets Land vi naae,
Kun hvad i Gud vi gjøre,
Det evig skal bestaae.

De svenske salmer er ubetinget de verdifulleste i Arups samling, det er flere av den svenske salmelitteraturs perler som her er ført en tiltalende norsk sprogdrakt. Gaar vi saa over til aa betrakte de gamle danske salmer, maa det sies at disse er meget vilkaarlig gjengitt, og er i det hele lite vellykket, de fleste er av *Kingo* og *Brorson*,

— det er ikke de betydeligste salmer av disse forfattere, men de har efter Arups mening været yndet blandt de lavere lag av befolkningen. Landstads bearbeidelser av de samme salmer er meget forsiktigere og pietetsfullere, og ved aa legge L.'s og A.'s former ved siden av hinannen, kommer først Landstads mesterskap som salmerestaurator i sin rette belysning; man faar da et levende inntrykk av hans genialitet i denne retning. *Arups* restaurerte salmer er matte og blodløse, salmetonen og den gamle aand er ganske forsvunnet. Kingos „Min Sjel nu lover Herren" er mesterlig bearbeidet av L., saa den er en av vaare kjæreste salmer, A.'s er et fattigslig og trivielt dikt uten jubel eller opløftelse. Likesaa Kingos „O, Vingaardsmand", — Landstads er meget vakrere og har ikke faatt i tillegg nytt stoff som gjør salmen mere doserende. Arup har gjort det i beste mening for aa faa tankene klarere frem, men derved har ogsaa diktet tapt meget i verdi. — De to salmer som Arup selv har forfattet, savner ethvert individuelt dikterpreg, de gjør intet blivende inntrykk, for de mangler den kraft og inderlighet som gaar til sjelen. *Skaar* har sikkert truffet det rette naar han feller følgende dom over Arups arbeide (Salmehist. II s. 605). „Den norske Kirke har al Grund til at være fornøiet over, at dens Salmebog ikke blev samlet og udarbeidet af ham. Han havde utvilsomt en levende Interesse for Salmebogsspørsmaalets heldige Løsning, noget, hvorom hans Afhandling 'Om Principerne for Istandbringelsen og Indførelsen af et nyt Psalmeværk for vor Kirke' bærer Vidne, men den kirkelige Digtergave til at kunne løse det fattedes ham."

Blandt de andre prester som hadde levende interesse for aa forbedre salmesangen i menighetene, og i gjerning og med store økonomiske opofrelser søkte aa gi sitt bidrag til en løsning, maa ogsaa huskes den kjente prest *Gustav Adolph Lammers* (1802-78). Han har utgitt følgende samlinger: „Salme-Skat" (Trondhjem 1834), „Christelig Psalmebog" (Skien 1852, 2. oplag 1855), „80 ældre og nyere Psalmer" (Skien 185*, 2. oplag 1851, 4. oplag 1857). Den første av disse bøker utgav Lammers som hospitalsprest i Trondhjem. Han og mange med ham syntes det ofte var vanskelig aa finne igjen de gamle kjente og kjære salmer fra svunne dager i deres oprindelige, uforvanskede form, derfor foretok han dette utvalg av Kingos, Pontoppidans og Brorsons salmebøker. Disse salmer staar for ham som „ret en Skat af sand christelig Poesie", og han mener at kjennskapet til denne nettop trenger aa opfriskes i denne tid. Det er bare smaa og uvesentlige forandringer han har foretatt, da

han innrømmer at han selv ingen dikter er, og de tidligere oftest mislykkede forsøk paa bearbeidelser avholder ham fra aa vaage sig dertil. „Og hvad det meget Platte og Forargelige angaaer, — — kan dog kun en falsk Forfinelse kalde det meste deraf saaledes, medens det som Hjertets Sprog ofte maa kaldes skjønt, og kun for de Besmittede og Vantroe er ureent." Lammers stiller sig altsaa temmelig avvisende overfor en restaurasjon. Enkelte av de meget lange salmer er noget forkortet, og rytmen er undertiden rettet for aa gjøre salmen mere sangbar. Som noget verdifullt og nytt maa nevnes at der er register over *alle vers* i salmebokens 350 nummer, — Lammers visste nemlig selv av egen erfaring at leserne nok kunde huske et enkelt vers, men ikke begynnelsen av salmen. — Dessuten er i et tillegg en forklaring over forskjellige bibelske termini samt fremmedord. Salmene er ordnet i *tre avsnitt* — et efter dogmatisk synspunkt, et annet er salmer for høitidene, og et tredje er salmer for det kristne livs forskjellige forhold.

Det var en meget verdifull gave til det norske kristenfolk denne samling, og den har sikkert funnet mange lesere.[1] Lammers var fullt opmerksom paa at den i sin daværende form ikke egnet sig som *kirke*-salmebok, men den var et viktig bidrag og kunde lette utvalget av salmer for den som senere paatok sig arbeidet med aa skaffe den norske kirke en brukelig salmebok. Han hadde først og fremst tatt sikte paa husandakten som dengang spillet en saa stor rolle i hjemmene. Naar man leser gjennem denne samling, finner man igjen mange av de kjernesalmer som „Ev.-christelig Psalmebog" hadde vraket eller gjengav i en sterkt mishandlet form. *Passjonssalmene* er meget rikt representert: „Her ser jeg jo et Lam", „O, Ansigt høit forhaanet", „Jesu, dine dybe Vunder", „O, hjertekjære Jesu Christ", „Vær velsignet, Naade-Throne", „Jesus er mit Liv i Live", for aa nevne nogen eksempler. *Pinsesalmene*, som var saa armodslig behandlet i oplysningstiden, har igjen faatt den brede plass de fortjener; „Nu bede vi den Hellig-Aand", „Kom, Regn af det Høie" finner vi blandt annet i dette avsnitt. Som helt nye avsnitt kan nevnes: „Sand Bod og Omvendelse", „Sand og falsk Christendom"; her er f. eks. de kjente: „Ak, vidste du som gaar" og „Idag er Naadens Tid". — Ennskjønt Lammers først og fremst preker *om-*

[1] *Erik Nicolai Saxild* hadde allerede tidligere utgitt „Udvalg af Psalmer efter Guldbergs og Kingos Psalmebøger", 2. oplag Chr.a 1819, 3. oplag 1839 — det synes som denne bok især paa Østlandet har faatt forholdsvis stor utbredelse og blev meget nyttet ved husandakten.

vendelse, er der dog ogsaa et viktig avsnitt „Om den sande Troes Frugt i et helligt Levnet", hvor salmene søker aa innprente at troen skal vise sig virksom i gode gjerninger mot næsten.

Det kan her være passende, før vi gaar videre, aa gi en oversikt over hvilke kirkesalmebøker som paa denne tid (ca. 1850) var i bruk i Norge. Der var i det hele tre samlinger: *Kingo*'s bruktes i ca. 350 menigheter (mest i landdistriktene), *Guldberg*'s og *„Evangelisk-christelig Psalmebog"* (*Balle*'s) i ca. 260 menigheter hver. Det er verdt aa legge merke til at Bergens stift var det eneste hvor rasjonalismens salmebok, den „evangelisk-christelige", ikke hadde faatt innpass, og *Johan Nordal Brun*'s energiske kamp mot rasjonalismen hadde her satt spor som kunde merkes menneskealdere efter hans død.

I Kingos salmebok (fra 1699) og Guldbergs (fra 1778) hadde oplysningstidens kristendomssyn ikke kunnet trenge inn, — de passet godt for sin tid og under datidens politiske og sproglige forhold, men nu var de, som rimelig kunde være, foreldet baade i den ene og den annen henseende. De hadde begge et gammeldags ærverdig sprog, som for det 19. aarh.'s norske kunde være vanskelig aa forstaa, ja undertiden virket komisk, og derfor ødela andakten, — og hvad der veiet like saa meget, siden disse to samlinger blev til, var der i Norden diktet mange verdifulle salmer, som menigmann var aldeles ukjent med, da der ikke var anledning til aa bruke dem ved gudstjenesten siden de ikke stod i de autoriserte salmebøker. At det vilde betegne en virkelig berikelse for norsk salmesang om de kunde komme med i kirkens salmeskatt, derom var de fleste meningsberettigede enige. Balles salmebok av 1798 er allerede omtalt (s. 45), den var matt og kraftløs, de gamle kjernesalmer som menigheten hadde satt saa høit, var omhyggelig renset for alt som ikke stemte med tidens religiøse syn. Det var en samling „affilede, farveløse og livløse Sange" som Grundtvig karakteriserte den. I „Evangelisk-christelig Psalmebog" hadde man „forgabet sig saa i 'Dyden' at man intet Rum havde for Retfærdiggjørelsen af Troen uden Lovens Gjerninger," sier en innsender i „Morgenbladet"[1] i anledning salmebokssaken. Med det rikere religiøse liv som begynte i Norge ved *Hans Nielsen Hauge*'s virksomhet, og som fikk inngang ved Universitetet med professorene *Hersleb* og *Stenersen*, blev savnet av en

[1] „Morgenbladet" 1863 nr. 47.

tidsmessig salmebok som gav uttrykk for de kristne sannheter og ikke optraadte i en antikvert sprogdrakt, mere og mere følsomt. Kirkens menn var tidlig opmerksom paa dette, i 1825 klager biskop *Neumann* i skrivelse til departementet (i forbindelse med spørsmaalet om revisjon av ritual og alterbok) over mangelen paa høvelige salmebøker og foreslaar at der blir nedsatt en salmebokskommisjon,[1] men der blev ingenting gjort.

I 1837 skriver biskop *Sørenssen* og paataler forvirringen med de forskjellige kirkesalmebøker; der kunde saaledes forekomme *tre* forskjellige i samme prestegjeld. Han foreslaar departementet aa innføre som den eneste tillatte „Evangelisk-christelig Psalmebog" med et supplement av nyere salmer, dessuten uttaler han ønsket om en innskrenkning av salmesangen ved gudstjenesten. De andre bispers uttalelser i anledning *Sørenssens* forslag er interessante. Neumann holder paa den „Ev.-chr." salmebok, men er ikke helt fornøiet med den heller. Som man ser representerte Sørenssen og Neumann et religiøst syn som den norske kirke ved denne tid hadde vokset fra, det kommer klart frem i uttalelsene fra bispene *Kjerschow* og *Sigwardt*, de holder paa en *salmeboksreform*, fordi alle tre salmebøker lider av like store mangler, og Sigwardt føier til: „Hvorledes Agerhuus Biskop (Sørenssen) kan finde den saakaldte evangelisk-christelige Psalmebog mere stemmende med Jesu Aand og Lære end de ældre, da den dog saa kort og flygtig afhandler, tildeels endog forbigaaer Christendommens væsentlige Grundlærdomme — en Brøde ingen af de Andre gjør sig skyldig i — er mig uforklarligt."

I 1850 blev salmebokssaken igjen aktuell for departementet ved bedømmelses-komitéens (Welhaven og Stenersen) uttalelse om *Willgohs*'s prøver paa nye salmer (jfr. s. 92). Den sier her bl. a. („Dept.-Tid." 1850 nr. 23), at det er „et Foretagende, om hvis Vigtighed der neppe kan være nogen Tvivl, da Trangen dertil overalt i Landet har givet sig tilkjende og udviklet et almindeligt og stærkt fremtrædende Ønske om at Sagen snart paa en afgjørende Maade maa blive indledet." Komitéen mener at først og fremst maa den rike skatt av gamle grunnkristelige salmer utnyttes, „de behøver kun at frigjøres for alt det, der ved dem i Sandhed kaldes forældet og skrøbeligt," — men utgivelse av nye salmesamlinger anser den ikke for et heldig middel til aa naa maalet, det er nok den almindelig følte trang som fremkaller slike forsøk, men de bidrar til aa avlede

[1] Ifølge Seierstad: Kyrkjelegt reformarbeid i Norig I s. 144 f.

opmerksomheten fra det som bør være hovedsaken. Ordningen med utarbeidelse av kirkesalmebøker er i andre land, f. eks. i Sverige, skjedd ved aa overdrage arbeidet til en kommisjon, og det vil sikkert gi det beste resultat hos oss ogsaa. „En saadan Psalme-Commissions Værk, eller de Arbeider, der foreløbig besørges udgivet ved den, formenes at ville vække den fornødne almindelige Opmærksomhed hos Menighederne, og i et hvert Tilfælde fremkalde en mere rolig og grundig Drøftelse for Almenheden end den tilfældige og usikre Bedømmelse der kan tilfalde enkelt Mands Forsøg, som dog til Slutning maatte underkastes Commissionens Omdømme." — Som nevnt ovenfor (s. 92), fraraadet komiteen økonomisk støtte til Willgohs's forsøk.

Som vi allerede har sett, hadde flere følt sig kallet til aa vise vei og gi veiledning i arbeidet med den nye kirkesalmebok, dels ved forslag til restaurasjon av gamle salmer og dels ved nydiktning, men resultatene var temmelig magre, — evnene strakk ikke til, skjønt viljen var der, — og forsøkene fristet ikke til videre arbeide. Baade *Nicolai Wergeland*'s, *Welhaven*'s, *Willgohs*'s og *Arup*'s prøver viste bare med all ønskelig tydelighet hvor overmaatelig vanskelig og krevende opgaven var, og at disse menn ikke var i besiddelse av de særlige forutsetninger som salmeboksarbeidet i virkeligheten fordret.

Den rette salmeboksutgiver med Guds kall og aandelige utrustning lot ennu vente paa sig (Landstad fikk arbeidet overdraget først 7. oktbr. 1852), og de gamle salmebøker blev man stadig mere misfornøiet med eftersom tiden gikk. I likhet med Danmark hvor biskop *Mynster* 1845 utgav et tillegg med nyere salmer, begynte man ogsaa i Norge aa ordne sig paa samme vis som en nødhjelp; dette skal vi straks se eksempler paa.

Ingen av de foran nevnte salmediktere eller restauratorer hadde vaaget aa gi sig ikast med utarbeidelsen av et *fullstendig* utkast til ny kirkesalmebok, — her er *Lammers* den første; han har nemlig, foruten det før omtalte arbeide „Salme-Skat", ogsaa utgitt en salmebok skikket til kirkebruk, det er hans „*Christelig Psalmebog*" (1852). Han har selv ingen salme forfattet, hovedtyngden er de gamle klassiske, for hans mening er, „at det ikke vil blive Andet end en og anden Blomst fra Nutiden, som vil fortjene at indplantes i den levende, christelige Sangs Urtegaard hos os, men at det er hiin gamle Rosenhæk i den, vi end have at holde i Hævd og Ære, og at søge at faae til at forynge sig, dog ved forsigtig Beskjæring og

uden at oprykke Rødderne." Det er altsaa meget lempelige forandringer Lammers vil tillate. Hans arbeide er bestemt aa tilfredsstille tidens trang, „men denne Trang tilfredsstilles ikke med matte, afrundede og afslebne Digtninge, der synes at tale Aandens Tungemaal, men dog ikke alvorligere synge om Faderens Kjærlighed og i sand Bekymring for Sjælens Frelse søge at lede dem igjennem en sand Omvendelse til Christum og Ham korsfæstet." Den som har kjent „Duften af Evighedens Blomsterbed i Guds Rige, — — tager ei tiltakke med Tøiblomster vædede i lidt aandeligt eller kirkeligt Lugtevand." — Lammers sier selv at han har „en Sang i sit Hjerte om Guds Kjærlighed," — selv om han ei ved egne ord formaar aa fremføre den, saa er han dog „nogenlunde hjemme blandt det Sangerchor der herligst til denne Dag tolkede den paa vort Tungemaal."

De kilder han har øst av, er foruten de gamle salmebøker følgende nyere samlinger: Johnsens, Wexels's, „Harpen", samt flere nyere danske. „Christelig Psalmebog" er meget allsidig sammensatt, ialt 297 nr. Første avdeling er ordnet efter dogmatiske prinsipper, dessuten er der en avdeling for de kirkelige handlinger og høitidene. Som nye avdelinger er salmer for reformasjonsfesten, misjonen, fedreland og hjem. De gamle salmer er optatt med de endringer som finnes i Pontoppidans og Guldbergs samlinger. Tyngdepunktet ligger som alt nevnt paa de gamle klassiske salmer av *Kingo, Brorson* og *Gerhardt*, men ogsaa en del nyere diktere har faatt plass; f. eks. *Grundtvig* („Som Markens Blomst henvisner fage", „Den signede Dag"), *Ingemann* („I Glands for Herrens Throne staaer"), *Boye* („O Lue fra Guds Kjærlighed"), *Brun, Timm*; — av den *svenske* salmebok er optatt flere i *Wexels*'s gjengivelse. Denne salmebok har, som det synes, gjort liten opsikt, og Lammers har sikkert selv hatt følelsen av at den ikke lett vilde slaa igjennem; samme aar (1852) utkom i nytt oplag hans *„80 ældre og nyere Psalmer*, for de forskjellige Kirkeaarets Tider, især Høitiderne" (4. oplag 1857). Boken var egentlig beregnet paa Skiens menighet, men den har visstnok været nyttet ogsaa andre steder. Den er ledsaget av et forord hvori L. uttaler „den Forvisning at Fleerheden af dine (ɔ: Menighetens) Medlemmer savne Udtrykket af dybere og høiere christelige Tanker"; tillegget skal „formilde et saadant Savn, indtil en kraftig Aand maatte gribe Harpen i vor Kirke og skjenke os en fuldstendig ny Psalmebog".

Tillegget innledes med *Wallin*'s pompøse „Op Psalter! op o Harpe! Op, Aandens Sværd, du Kraftens Ord" (overs. av Wexels, „Chr. Psalmer" [2] 436), ellers er det med enkelte undtagelser en

forkortet utgave av salmeboken som er omtalt ovenfor. Boken blev solgt for 8 sk., men blev ogsaa i stor utstrekning utdelt gratis; ved kgl. resol. $^{14}/_{6}$ 1851 blev den tillatt benyttet i Skiens menighet ved siden av den almindelig brukte salmebok. „Samlingen er bleven modtagen med Tilfredshed og Glæde af dem i Menigheden som deltager i det kirkelige Liv", sier L. selv („Dept.-Tid." 1851 s. 438), og prosten omtaler dette utvalg som vellykket og tilføier at det er et almindelig ønske at det stadig benyttes ved gudstjenesten. Det har stor betydning, „fordi ved et sligt Tillæg vil Indførelsen af et nyere Salmeverk lettes og forberedes."

Som vi ser, begynte nu enkelte menigheter aa løse salmeboks-saken hver for sig ved aa utarbeide midlertidige tillegg. I 1859 utkom i Trondhjem „*Salmer og aandelige Sange, især til Festerne*" (ogsaa kalt „det af Bakke Menighed benyttede Salme-Tillæg"); 3. oplag utkom 1866. Ifølge Halvorsens forfatterleksikon er dette utvalg utarbeidet av presten *Fredrik Nannestad Wexelsen* (1818-1896). Tillegget inneholder 100 nr. (annet oplag øket med 22 nye) og bærer et sterkt preg av den som er far for utvalget.[1] Wexelsen var *Grundtvig* varmt hengiven, selv var han et stemningsfylt og kunstnerisk begavet menneske, med sans for poesi og musikk. Med levende interesse tok han del i det kristelige folkeoplysningsarbeide, og som Grundtvig hadde han en klar forstaaelse av betydningen av aa vekke *menighetsbevisstheten* hos de kristne. Et ledd i dette arbeide var nok ogsaa salmebokstillegget. Flere salmer tar nettop sikte paa aa styrke samfølelsen mellem de kristne, og en hel rekke salmer priser ogsaa sakramentenes enestaaende og velsignelsesrike opgave som midler til aa knytte de enkelte menighetslemmer nær sammen. Wexelsen har ikke i første utgave hatt anledning til aa dra nytte av Landstads salmeboksutkast (1861), men det er interessant aa legge merke til at 31 av salmene i utvalget kom ogsaa til aa bli optatt i Landstads salmebok. Hovedmengden er hentet fra samtidens nye danske salmediktning, og da især salmer av *Grundtvig* og *Ingemann*. Som titelen angir, er ikke alle salmer; der er ogsaa flere aandelige sange som ikke passer i en menighetsforsamling. Grundtvigs salmer er valgt med smak, Wexelsen har undgaatt slike som virker frastøtende ved sine smakløse kraftuttrykk.

Av norske er representert: *Holm* („Hvor salig er den lille Flok"), *Wexels* („Hvert et Lys i Livets Nat", „Tænk naar engang"), *Landstad*

[1] Tillegget blev ikke autorisert, men bispene *Grimelund* og *Darre* tillot det, da de satte pris paa *Grundtvig*'s salmer.

(„Jeg ved mig en Søvn" og „Ser jeg mig i Verden om"). Dette salmeutvalg har et altfor ensartet preg, det er Grundtvigs stemme som altfor meget dominerer (i første utg. 29 av G., i annen 39 nr.), — det har hatt liten betydning i vaar salmesangs historie og har nærmest interesse som et symptomatisk trekk i tiden.

For aa avhjelpe savnet av passende salmer ved misjonssammenkomster, utgav *Andreas Hauge* (H. N. Hauges sønn, 1815-1892): „Psalmer til Brug ved Missionssammenkomster" (Trondhjem 1846) og „100 Missions-Psalmer" (Stavanger 1852, 4. oplag 1861).

Begge samlinger fikk stor utbredelse og vidner om hvilken levende interesse misjonen blev omfattet med, — den siste av de to inneholder et tillegg paa 114 andre salmer, slik at boken i det hele har 214 nummer. Hauge er selv fullt opmerksom paa at mange av salmene ikke er saa gode som ønskelig kunde være; men det er det ringe forraad av høvelige misjonssalmer i de almindelig brukte samlinger, som gjorde at han satte sammen denne bok av gammelt og nytt. Der er et allsidig utvalg for de forskjellige anledninger hvor man samles for misjonens sak: utreise av og avskjed med misjonærer, presteinnvielse, forbønn og takk for Guds velgjerninger paa misjonsmarken o. s. v. En hel del har dog ingen bestemt allusjon til hedningemisjonen, men er viet Guds rikes fremgang i sin almindelighet. Foruten en del velkjente salmer av *Kingo* og *Brorson*, er der en hel rekke nye, især av danske diktere: *Oldenburg* (fra „Mindeblade om Theodor Vilhelm Oldenburg" 1844), *Grundtvig*, *Timm*, *C. J. Boye* — av norske er *Wexels* representert med flere salmer. Av tyske oversettelser er der en del, men det er vanskelig i de fleste tilfelle aa eftervise kilden. Blandt disse siste er den vakre bønn for Israels folk av en ukjent tysk forfatter: „Gud, dit Folk du vække" (optatt i L. R. 788).

IX.

Den betydeligste representant for norsk salmediktning i 19. aarh.'s første halvpart er ved siden av *Landstad* den kjente prest *Wilhelm Andreas Wexels* (1797-1866).[1] Allerede tidlig har han følt savnet av en salmebok som svarte til tidens aandelige behov, og med sitt dype kristelige og poetiske gemytt har han trodd sig aa eie anlegg og evne til aa yde noget virkelig positivt i arbeidet for norsk salmediktning.

[1] D. Thrap: „W. A. Wexels, Livs- og Tidsbillede" (1905).

Den likegyldighet for de religiøse spørsmaal som preget Wexels's ungdomstid, skyldtes, mente han, for en del den aandløse „Ev.-chr. Psalmebog"; menigheten var især paa Østlandet aldeles ukjent med kirkens gamle salmeskatt. Han følte sig kallet til aa paata sig den store opgave aa skaffe noget bedre, han var vel hjemme i de klassiske salmer og eiet ogsaa en poetisk aare og fin estetisk sans. Sammen med tre andre (hvoriblandt Brødremenighetens forstander *Holm*) utkastet han den dristige plan aa utarbeide en ny norsk kirkesalmebok (omtalt i et brev til Grundtvig 3. juli 1826[1], hvori han ber G. om bidrag til det paatenkte verk). Holm arbeidet meget raskt og fikk paa egen haand sitt verk „Harpen" ferdig allerede 1829, uavhengig av de andre. Wexels derimot blev optatt og hindret av forskjellig, 1830 døde hans kjære hustru, og Wexels var en lang tid aldeles lammet i sin virksomhet paa grunn av sorg. *Tanken paa livet efter døden* og den salige forening med den kjære avdøde optok ham helt, — og *det hinsidige* blev det emne som hans tanker særlig kretset om, — deriblandt ogsaa tanken paa en mulig *omvendelse efter døden*, noget som senere skulde faa saa stor betydning i kampen mot ham.

Av Wexels har vi følgende bidrag til salmelitteraturen: „Christelige Betragtninger med tilsvarende Psalmer" (1833), heri en hel rekke av de gamle kjente salmer av Luther, Gerhardt, Kingo og Brorson. „Psalmevers, udvalgte af vore ældre Psalmer til Brug for Børn hjemme og paa Skolen" (1834). „Christelige Psalmer" (1840, nytt øket oplag 1844, 3. økede oplag 1845, dessuten 6 nye oplag, siste 1867). „Religieuse Digte" (1. utgave 1845, 2. 1847, 3. 1858, 4. 1870). „Udvalg af christelige Psalmer til Brug ved Religionsundervisningen" 1845 (utvalg av den større samling 1840). „Missions-Psalmer" (1846). „Psalmebog" (1849). „Tillæg til den evang.-christelige Psalmebog" (1853, nye oplag 1856, 1861). Dessuten finnes enkelte salmer spredt i forskjellige religiøse blad, f. eks. i „For Fattig og Riig".

De samlinger blandt disse som er mest verdifulle, og som har interesse i denne forbindelse, er Wexels's *„Christelige Psalmer"* (og de bøker som er forkortede utgaver av denne) og *„Missions-Psalmer"*.

Den første av disse to er „den christne Menighed i Fædrelandet broderligst tilegnet", og undertitelen angir at den er „til Brug ved huuslig Andagt, og som Bidrag til et vordende Psalmeværk for den norske Kirke".

---

[1] Citert hos Thrap.

I forordet gjør W. grundig rede for sitt arbeide og det syn som har været bestemmende for ham. Planen har i mange aar været i hans tanker, og arbeidet har hatt sine store vanskeligheter, det har kostet ham „mange tunge og bekymringsfulde Timer", men saa betragter han det heller ikke som mere enn et forsøk i sitt slags. Hensikten var ikke bare aa *samle* de gamle kjernesalmer (det var forøvrig overflødig efterat Lammers hadde utgitt sitt glimrende utvalg „Psalme-Skat" 1834). Det var en bearbeidelse „— saaledes at jeg — idet jeg fastholdt Psalmernes Grundcharakteer og gamle eenfoldige Tone og vogtede mig for i nogen Maade at fornægte Aanden og Sandheden i dem eller at hylde 'Tids-Aandens' for det Grundchristelige fremmede Sands og bringe dens med 'det Skjønne' legende Lyst og falsk forfinede Smag noget Offer[1], — kun søgte at lempe hine Psalmer i Udtryk, Form og Omfang efter hvad *levende Christne*, der *høre Tiden til* — — — kunde formodes at ønske." Han har søkt aa gjøre det med ærbødig skaansomhet for aa bevare og fruktbargjøre den skatt vi har arvet fra fedrene. Han er fullt opmerksom paa bokens svake sider og vil „paa det hjerteligste anmode christne Venner og Brødre saavel her i mit elskede Fædreland som i Danmark, mit kjære Fødeland (hvor mit Arbeide ogsaa ønskede sig venlig Modtagelse, saa meget mere, som den ulige største Deel af Psalmerne der er udsprunget)" — om aa komme med sine innvendinger.

Som meget ønskelig er efter W.'s mening at man ved enhver gudstjeneste har en salme som klart og tydelig uttaler og legger menigheten paa hjertet hovedsummen av evangeliet eller epistelen; salmer skikket til dette øiemed har han ogsaa søkt aa faa med, som vi senere skal se. Blandt de verker som han oplyser aa ha hentet stoff fra, er (foruten de gamle salmebøker): den *svenske salmebok*, *Grundtvig*'s „Sangværk", *Ingemann*'s „Høimesse-Psalmer", *Boye*'s, *Timm*'s og *Hjort*'s samlinger foruten *Landstad*'s „Hjertesuk".

I første utgave av „Christelige Psalmer" er 50 salmer hentet fra den *svenske* salmebok, for det meste oversatt av ham selv, forholdsvis faa har han oversatt fra tysk, der er ialt 714 salmer + melodibilag, 15 salmer er forfattet av Wexels selv.

Annen utgave (1844) har 747 nr., der er 59 nye, 21 nr. er utskutt, en del salmer som var delt i to, er nu satt sammen igjen, enkelte salmer har han forlenget ved aa opta vers som var utelatt i 1. utgave.

[1] Wexels fryktet nettop *Welhaven*'s noget rasjonalistiske syn og hans mere poetiske enn sant kristelige betraktning av salmene.

Hverken *Petter Dass*'s eller *Claus Frimann*'s salmer er representert i denne samling. Boken blev lite omtalt i tidens presse, — den eneste med kjent navn som har anmeldt verket, var professor *Kaurin* („Morgenbladet" 1841 nr. 31) som er full av beundring og roser det som et fortrinlig utført arbeide.

Salmene i „Christelige Psalmer" er ordnet efter dogmatisk-etiske synspunkter, hertil kommer et avsnitt med forskjellige leilighetssalmer og børnesalmer. — *Wexels*'s tanke og brennende ønske var aa skaffe den norske kirke en tidsmessig salmebok, og dette følte han sig i særlig grad kallet til. „Christelige Psalmer" var som nevnt bare et utkast, i 1849 kom hans „*Psalmebog*, samlet og ordnet samt med et Tillæg af Betragtninger og Bønner ledsaget af W. A. Wexels". Denne bok var det han tenkte aa faa autorisert til kirkelig bruk. Innholdet er paa et par undtagelser nær hentet fra den store samling, er altsaa en forkortet utgave av denne med 504 nr. Salmene er ordnet her paa en noget annen maate for aa gjøre boken bedre skikket til sitt formaal:

1) Salmer for de gudstjenestlige handlinger og høitidene, 2) salmer ordnet efter de kristelige trossannheter, 3) salmer til visse tider i det borgerlige og huslige liv med et anhang av reformasjons- og misjonssalmer. De gamle kjente salmer er i flertall, dog er det mange av menighetens yndlingssalmer som man vil savne her.

Der hadde allerede i 1844 været tale om en salmebokskommisjon, men den blev der intet av. Samme aar W.'s „Psalmebog" utkom, innsendte W.'s venn, grundtvigianer som han, fengselsprest *Steensrud* andragende om aa faa tillatelse til aa faa benytte den ved Christiania straffanstalter; dette blev innvilget 14. juni 1851 („Dept.-Tid." 1851 s. 441-443). Wexels's salmebok blev tillatt paa grunn av det særlige forhold sjelesørgeren her stod i til hver enkelt fange. „Samlingen vil paa Grund af dens Indhold formentlig mere indtrængende tiltale Fangernes Sind og komme Lærernes Bestræbelser imøde", sier departementets konsulent om Wexels's bok.

Nettop ved midten av aarhundredet hadde grundtvigianismen vind i seilene i Christiania, og under ledelse av pastor *Steensrud*[1] og *Ole Vig* forsøkte man nu aa faa W.'s salmebok inn i Christianias menigheter, først og fremst i Vaar Frelsers kirke. Kaurin opfordret til sammenkallelse av et menighetsmøte som skulde ta standpunkt til to forslag, enten: innførelse av W.'s bok ved siden av den Ev.-chr.

[1] *Steensrud* har selv utgitt en samling „Salmer, Lovsange og aandelige Viser", som paa to salmer nær er hentet fra *Fenger*'s „Tillæg til den evangelisk-christelige Psalmebog".

salmebok, eller: et utvalg av salmer fra W.'s bok. — Før møtet blev avholdt kom *Landstad*'s kjente og dyktige utredning angaaende salmesaken („Christiania-Posten" 1.-2. mai 1852), hvis konklusjon kort og fyndig lyder slik: „Jeg vilde anse det meget beklageligt, om vi af de rige Materialier, som foreligge os, i den norske Kirke, ikke skulde kunne faa en bedre Salmebog end Wexels's" (citert efter Skaar, Salmehist. II s. 603). — Menighetsmøtet uttalte sig for et utvalg, og der blev valgt en komite til aa utarbeide dette; — den bestod av *Grimelund* og *Jørgen Moe* foruten *Wexels* selv. Uten Landstads saklige utredning vilde Wexels's salmebok uten tvil blitt innført i Vaar Frelsers kirke, og dette eksempel var nok blitt fulgt utover landet.

Wexels blev, som man kunde vente, den drivende kraft i salmekomiteen og bestemte helt egenraadig utvalgets sammensetning; praktisk talt i hans redaksjon foreligger da det kjente „*Tillæg* til den Evangelisk-christelige Psalmebog. Besørget af en Menigheds-Committée i Christiania", autorisert til bruk ved Vaar Frelsers kirke 10. september 1853; — 29. april 1854 blev det overlatt biskoppene aa godkjenne det brukt i alle de menigheter som maatte ønske det. Dette tillegg, „*Christianiatillegget*" som det kaltes, inneholder 108 salmer fra eldre og nyere tid, de er ordnet efter dogmatiske hensyn som i *Ev.-chr.* salmebok, men flere avsnitt som savnes i denne, er nu kommet med, f. eks. „Helliggjørelsen", „De troendes Trængsel og Kamp". Især er pinsesalmene rikt representert. Tillegget bygger paa W.'s tidligere arbeider, og er sammensatt med et sikkert blikk for hvad der trengtes, det er menighetens tarv og behov han i utpreget grad har hatt for øie her. Brorson er den dikter hvis salmer er i flertall, av Landstad er én („O Christenhed i Nattens Stund"), 5 nr. er av W. selv. Av de gamle kjerne-salmer som var ukjent for „Ev.-chr. Psalmebogs" lesere, kan merkes: „Jesu, dine dybe Vunder", „Jesu, din søde Forening", „Lover den Herre", og i ny oversettelse (av prof. *Stenersen*) „Vor Gud han er saa fast en Borg".

Dette salmebokstillegg har sikkert avhjulpet et savn og blev visstnok meget nyttet omkring i menighetene inntil Landstads salmebok blev innført, og blev ogsaa det varige resultat av Wexels's salmeboksarbeide. Men for W. selv var det en bitter skuffelse at hans salmebok ikke skulde slaa igjennem, Landstads kritikk saaret ham saa øm og nærtagende som han var, — Wexels's fortjeneste blir da at han har gitt det første alvorlige støt som ledet til Landstads salmeboksarbeide.

Som vi har sett, er baade „Psalmebogen" og „Tillægget" fremgaatt av Wexels's store samling „Christelige Psalmer". For aa faa et inntrykk av W. som salmeboksutgiver og dikter er det mest hensiktsmessig aa gaa til denne samling og undersøke hvad den inneholder. Vi kan i denne forbindelse se bort fra hans „Religieuse Digte", som utelukkende inneholder stemningsfull, religiøst beaandet lyrikk, ofte med en barnlig-elegisk tone[1], det er tanken paa saligheten og lengselen efter det himmelske hjem, som har preget flere av disse, — i denne samling finnes bl. a. de kjente „Den blide Tanke" (L. R. 886)[2] og „Saa vide om Land som Sol mon gaa" (L. R. 93).

Som alt nevnt var W. meget interessert for den nyere danske salmediktning, som nettop i første halvpart av forrige aarhundrede naadde en ny og forbausende blomstring. Allerede i 1. utgave av „Christelige Psalmer" fikk *Grundtvig* en bred plass, og antallet av salmer fra hans haand økedes i de senere utgaver (2. utgave 50 nr. originale eller bearbeidet av Grundtvig, 3. utgave 120 nr.). Men vi maa erkjenne at W. har vist takt og fin poetisk smak i sitt utvalg, det er de salmer som ogsaa eftertiden har ansett som de vakreste av Grundtvig, der har fengslet W., — eller som *Arup* sier: „de kraftigste, der hvor der lyder Vaabengny og Skjoldeklang", de finnes ikke i W.'s samling.

Blandt de vakre *grundtvigske* salmer som gjennem denne bok blev innført i norsk salmesang, kan nevnes: „Hil dig Frelser og Forsoner", „Kirken den er et gammelt Hus", „O, lad din Aand". *Timm* har et par verdifulle, f. eks. „Bliv hos mig, kjære Herre Christ". *Oldenburg*, Wexels's gode venn og aandsfrende, har her en hel rekke som senere ogsaa fikk plass i Landstads bok: „I Jesu Navn skal Alting skee", „Dybe, stille, sterke, milde", „Din, o Jesu, din at være". Av *Hjort* er den vakre lovprisning av Guds forsyn, „Evige Fader, som kjærlig regjerer". Av norske er et par av *Dorothe Engelbrektsdatter*, av *Johan Nordal Brun* er hans mest bekjente: „Aand over Aander", „Jesus lever", „Lov og Pris og evig Ære". — Av *Landstad* var i 1. utgave bare et par, i 2. utgave *8 nr.*, deriblandt „Herrens Raad ei Støv udgrunder", „Ser jeg mig i Verden om", „Jeg

[1] Meget karakteristisk for W. selv heter det her i et dikt med titel: „Til et Barn paa dets Daabsdag":

Bliv derfor altid Barn i Aand og Hjerte,
Hvil stedse sødt i Jesu Christi Arm,
Hold fast ved ham i Glæde og i Smerte,
Klyng altid dig med Tillid til hans Barm.

[2] Ifølge *E. Mau*, „W. A. Wexels's Liv og Virken" (s. 146) skal dette dikt være skrevet i slutningen av 1841, og være fremkalt av tonen til en svensk, verdslig sang, „Tänk någon gång".

ligger her i Vaande", og hans praktfulle oversettelse „Zions Vægter".[1] En del av salmene er oversettelser fra tysk[2] og svensk, — hovedinteressen samler sig om de sistnevnte, hvorav flere er de vakre lovprisningssalmer av *Wallin.* — Der har været felt en haard dom over Wexels som *oversetter*; *Thrap* sier at han her bare har levert haandverksmessig arbeide saa all poesi er blitt borte, salmene er blitt forsimplet. Dette er ogsaa for en del salmers vedkommende sant. Wexels har holdt sig altfor slavisk til originalens ordlyd, særlig er det tilfellet med de svenske salmer. Sproget er her hverken uklanderlig eller lyteløst, i enkelte tilfelle er det meget knudret og unaturlig, — den aand som forfatteren har inngitt sitt verk og den sjelfullhet som man føler ved lesning av originalen, merker man i oversettelsen dessverre overmaate lite til. Der er dog enkelte salmer som maa sies aa ha taalt omplantningen paa norsk grunn; — her har W. virkelig levert verdifulle oversettelser. Det er f. eks. tilfellet med den wallinske innledningssalme: „Op Psalter, op o Harpe", „I Himmelen, i Himmelen" (L. R. 235), „Gud, Fuldkommenhedens Kilde, Du som Fadernavnet bær", „Vaag, o Sjæl, og bed" (L. R. 88).

Av de gamle danske er der jo en hel del, — men det er merkelig nok i mange tilfelle salmer av *Kingo og Brorson*, som er mindre kjent, de som fra gammel tid av hadde sunget sig inn i menighetens hjerte, er der forholdsvis faa av, — dette blev der forandring i ved de senere utgaver, de gamle kjernesalmer er her betydelig øket i tall.

Som en almindelig dom om W.'s arbeide maa det nok sies at han manglet viktige forutsetninger for aa kunne restaurere salmer for en *norsk* kirkesalmebok. — Han har nok ikke følt sin egen begrensning, Landstads kritikk var i høi grad berettiget, W. stod fremmed og uforstaaende overfor den norske renessanse, og saa ikke klart forskjellen mellem dansk og norsk i sprog og kristendomssyn. Han kjente best tonen fra de danske sletter med dens

[1] Av *Landstad* finnes i tredje utgave (1859) av „Christelige Psalmer" følgende: „Herrens Raad ei Støv udgrunder", „Jeg gik til Sengs i Haab og Tro", „Jeg ligger her i Vaande", „O, Christenhed, i Nattens Stund", „Seer jeg mig i Verden om", „Slukt er Dagens lyse Flammer", „Søde Gud, mit Hjertes Glæde", „Tiden skrider, Dagen rinder" (efter Kingo), „Zions Vægter hæver Røsten" (fra tysk).

Av *Stenersen*: „Miskunds Gud, o giv mig Naade", „Sin Kirke havde Himlens Gud".

Av *Fr. Wexelsen*: „Gud skee Tak og Priis", „Stille, stille, o mit Hjerte".

[2] Her er bl. a. en av *Langbecker*: „Hvad vil mig skee, naar jeg dig, Jesu, skuer". Dette dikt har en viss likhet med W.'s eget „Din blide Tanke" (s. 129). En annen tysk oversettelse (av Gotter) som W. beriket vaar salmelitteratur med, er den vidunderlig enkle, men gripende „O Naadens Sol og Sæde" („Chr. Ps." [3] 398, L. R. 263). Udmerket gode oversettelser av *Lavater* er: „Fremad, frem, o bange Hjerte" og „Ned for dig min Sjel vil synke"; begge gir tro uttrykk for W.'s egen stemning og følelse.

vekhet og blidhet, ikke den som lød mellem de norske fjell med alvorlig og dyster klang. Wexels's omarbeidede salmer klinger kanskje bedre for dem „der blot ere opammede paa den nyere Literaturs Marker, ikke ere vandte til at lytte til Folkesproget, og for hvem det Nationale er fremmed; men mig huger det ikke", sier Landstad („Christiania-Posten" 1.-2. mai 1852). — De forsøk han har gjort med „modernisering" av gamle salmer, svarer ikke til tidens krav og kan sjelden sies aa være særlig vellykket, utelatelse av vers og forkortelser av salmer er foretatt uten nogen tydelig motivering, og salmene er undertiden i senere utgaver ført tilbake til den oprindelige form. Enkelte gange har vi anledning til aa jevnføre L.'s og W.'s bearbeidelser av samme salme, og da viser det sig med hvilket mesterskap L. har utført sin restaurering, uten at det gamle verdifulle innhold gikk tapt. Den aand som har satt sitt stempel paa verket, er ikke vanskelig aa merke, det er Grundtvigs[1] mektige røst som lyder i boken, som i sproglig henseende har et temmelig ensartet preg, danske kraftuttrykk som: „Almagtsflid, fuldherlig, fuldvenlig, kraftelig", virker svært generende i en bok som er beregnet paa norske lesere. Landstad sier idet han paataler dette: „Den meest fuldendte Poesie er dog den som udtrykker de høieste og dybeste Ting med de simpleste og klareste Ord."[2] — En hel del av salmene i W.'s „Christelige Psalmer" (og „Psalmebog") er belærende, og blir derfor trettende, de er altfor meget tynget av *lærdomsinnhold* som L. sier, og det stemmer lite med den sanne salmes vesen, som bør være „en let og glad Hjertets Udgydelse i Bøn, Tak og Tilbedelse".

Wexels's fortjeneste er at han ved sitt salmeboksarbeide har gitt det første støt til at saken for alvor blev tatt op til drøftelse, og at Landstad grep aktivt inn i diskusjonen; selv har W. i sin „Psalmebog" gitt et meget respektabelt forsøk paa aa fremme salmeboksaken, selv om det ikke blev ham forunt aa skjenke den norske kirke dens første *nasjonale* salmebok.

Hans „Tillæg" var et meget tiltalende utvalg av salmelitteraturen, og var, naar en tar tidsforholdene i betraktning, et fortjenstfullt tiltak, som nok bare var en nødhjelp, men samtidig en fornuftig og praktisk løsning av spørsmaalet inntil noget bedre forelaa.

---

[1] I brevet til *Grundtvig* (s. 125) sier Wexels: „Hvad De eller rettere sagt den gode Gud ved Deres i Skrift udgangne Ord har skjenket mig, vil jeg bedst kunne sige og forklare naar vi engang sees Ansigt til Ansigt derhjemme, hvor Alt skal aabenbares og komme for Lyset, først da vil jeg ogsaa retteligen kunne takke vor Herre og Dem derfor". — [2] „Christiania-Posten" 1.-2. mai 1852.

Vi skal nu betrakte Wexels's egne salmer, som for størstedelen er optatt i hans to salmesamlinger og hans „Missions-Psalmer", den siste samling inneholder nogen av hans vakreste poetiske frembringelser. Wexels var ikke meget produktiv som salmedikter, men han har skrevet enkelte salmer som for alltid sikrer ham plass blandt vaare fremtredende religiøse diktere.

Wexels savnet i salmelitteraturen skildringer av enkelte avsnitt av *Jesu liv paa jorden*, og en del av hans diktninger behandler nettop disse emner; — men egentlige menighetssalmer, hvori forsamlingen som enhet gir uttrykk for sine følelser overfor den allmektige Gud, er de ikke, og de er heller ikke optatt i andre salmesamlinger. Det er evangeliet i versifisert form, ofte i en vakker poetisk fremstilling med en bønn til slutt i tilknytning til teksten. De kan passe udmerket i en husandaktsbok og brukes til stille lesning, og vil da ikke undlate aa gjøre sin virkning paa mottagelige sinn, men som *kirke*-salmer er de forfeilet. Som eksempler paa disse dikt kan nevnes: „Hvo som vil komme efter mig" (Luk. 9, 23-25, „Chr. Ps." [2] nr. 109), „Jeg er det Livsens Brød for vist" (Joh. 6, 48-56, „Chr. Ps." [2] nr. 112), „O, kommer alle hid til mig" (Matth. 11, 28-30, „Chr. Ps." [2] nr. 108).

En av W.'s vakreste og inderligste salmer er: „Uværdig er jeg, Herre" („Chr. Ps." [2] nr. 363, L. R. 691), den er sikkert utsprunget av personlig følt trang og oplevelse — det er hans indre livs pulsslag en merker her: en ydmyg og enkel bekjennelse av egen vanmakt til aa gjøre det gode; salmen er nok individuelt formet, men dog uttrykker den en almenkristelig følelse og vil kunne bli en tolk for hver som har kjent sin egen avmakt overfor synden, men som har den brennende lengsel efter gudssamfundet, og samtidig vet hvor kraften er aa finne. Derfor kan han ogsaa vaage sig til aa be til slutt (v. 3):

Og dog jeg gjerne vilde
Dig elske inderlig:
O Kjærlighedens Kilde,
Indgyd dit Liv i mig!
Jeg aldrig dig kan give
Den Tak, jeg skylder Dig,
Men maa jeg tro dig blive,
Da er jeg lykkelig!

En salme som ogsaa er en selvbetraktning for Guds aasyn, er „Hvad er jeg arme Menneske" („Chr. Ps." [2] nr. 362), den er individuell i sin støpning, men almenkristelig i tankeinnhold for dem som ser

sig selv i lyset av det evige som ringe og svake, men derfor er mottagelige for Guds naade. Begge disse salmer som i sin sjelfulle inderlighet er i slekt med Brorsons, kan forsvare sin plass i en kirkesalmebok, der gir uttrykk for forsamlingens syndsbekjennelse og bønn om hjelp.

Av W.'s salmediktning skjønner vi at *bønnen* har spillet en stor rolle i hans liv; — hans samliv med Gud i bønnen er vakkert skildret i det stemningsfulle dikt: „Hvad kan veie op den Glæde" („Chr. Ps." [2] nr. 432), der er en langsom, rolig rytme, den skjelvende lengsel dirrer i verslinjene og er av en eiendommelig virkning. Diktet er i høi grad personlig stemt og er ikke særlig egnet for menighetssang, det vidner om egne personlige erfaringer, som dog tusener kan slutte sig til. Det skildrer den salige nærhet av Gud, og sjelens flukt paa bønnens vinger gir en forsmak paa den himmelske lykke:

Hvad kan veie op den Glæde,
Naar mit Hjerte Naade faaer
Til med Bøn for Gud at træde,
Og jeg for hans Ansigt staaer,
Breder ud min ganske Sjel,
Taler om dens Vee og Vel,
Skrifter ham dens Kamp og Trængsel,
Tolker ham dens Savn og Længsel.
O, naar Hjertet ret kan bede
Til sin Gud af dybest Grund,
Det er visselig hernede
Livets allerbedste Stund.
Intet ligne kan den Trøst,
Som nedlægges i mit Bryst,
Naar min Aand i Bøn kan stige
Op til Gud i Himmerige.

Wexels's salmer er som regel *theocentrisk* innstillet, det er Gud som Faderen han vender sig fortrøstningsfullt til, og naar han tenker paa den allgode fader, kan han bryte ut i en varm takk, men denne hyldest til Gud har en dempet klang, det er ikke de jublende og malmfulle lovsangstoner som vi kjenner fra andre lands hymnediktning, f. eks. den svenske. Enkelt og liketil, med dagligdagse uttrykk, nevner han hvad vi skylder *Guds kjærlighet*, — det er ord som kommer fra hjertet og gaar til hjertet, og som passer saa vel til norsk folkekarakter („Chr. Ps." [2] nr. 36, L. R. 393):

Hvert et Lys i Livets Nat,
Hver en Trøst i Livets Smerte,
Hver en Glæde i mit Hjerte,

Hver en Sjels og Legems Skat,
Alt hvad Skjønt vort Øie skuer,
Alt hvad Herligt Aanden veed,
Alt hvad mildt i Hjertet luer,
Skabte, Gud, din Kjærlighed!
Ja, du store, milde Gud!
Du ved Faderkjærligheden
Skaber atter her et Eden,
Sletter Synd og Sorrig ud.
Ogsaa mig, den store Synder,
Frelste du i Jesu Navn,
Og mit Liv, mit Alt, jeg finder
I din søde Fader-Favn!

Ved siden av bønnen er det tanken paa *det evige livs salighet* som allerede tidlig beskjeftiget Wexels, og som paa forskjellig vis har satt spor i hans produksjon. Salmer som kretser om det nærværende livs praktiske opgaver, finnes næsten ikke, — der er bare én opgave av denne art som fyller hans sjel med begeistring, og som ogsaa har inspirert ham til sang. Her har han ogsaa i utpreget grad skapt samlende menighetssalmer, — det er *misjonen* som han i en ung alder fikk levende interesse for gjennem sin forbindelse med Brødremenigheten (s. 125). — Flere av disse salmer er skrevet til bestemte anledninger, f. eks. Misjonsselskapets generalforsamlinger, men de har vist sig aa ha verdi ut over øieblikket.

I „Herre, vor Gud, med det ømmeste Hjerte" („N. Miss.-Tid." 1847 s. 46, „Chr. Ps." [3] nr. 729)[1] ber Guds menighet for misjonen og dens tjenere i fjerne land. Det er Guds sak, derfor kan han saa trøstig i intonasjonen med frimodighet vende sig til ham og minne om de givne løfter:

Herre, vor Gud, med det ømmeste Hjerte!
Herre vor Gud, med den stærkeste Magt,
Du, som saa tit os i Gjerningen lærte,
Hvad du med sanddrue Læber har sagt:
At, naar vi bede, saa faae vi og finde,
At, naar vi banke, oplukkes din Dør!
Nu ved dit Ord vi i Troen dig binde:
Naadig vor Bøn og Begjering bønhør!

Av andre kjente salmer er vel „Har vi følt udi vort Hjerte" („Chr. Ps." [3] nr. 728) og „Milde Jesu, her vi staae" („Chr. Ps." [3] nr. 726) blandt de mest vellykkede. De gir begge paa en verdig og sann poetisk maate uttrykk for den kristne menighets fellesfølelse

[1] Skaar: Salmehist. II s. 483, nærmere oplysninger om salmen.

av takk og dens tilbedelse av sin Herre. Det er takk for hvad Gud har gjort mot oss, hvad han har skjenket gjennem sitt ord, og bønn om hans velsignelse for dem som skal bringe det videre ut over jorden, til dem som ennu lever uten „tro, haap og kjærlighet":

(Nr. 726). Ak, dit søde Livsens Ord
Lyder ikke allevegne,
Endnu mangesteds paa Jord
Er der mørke, golde Egne,
Hvor dit Navn man ikke kjender,
Hvor dit Kirke-Lys ei brænder.
Medens vi dig takke her,
Vil vi for dit Ansigt tænke
Paa de mange Hjerter der,
Under Dødens tunge Lænke,
Bede du vil Bud dem sende,
At de maae din Frelse kjende.

Den av Wexels's salmer som til fjerne tider vil bevare hans navn blandt de norske salmediktere, tør vel være „O tænk, naar engang samles skal" („Chr. Ps." [3] nr. 734).[1]

Salmen er oprindelig skrevet til Misjonsselskapets generalforsamling 1846, og er senere blitt en av vaare kjære salmer. Den er paa en gang trøstende og opløftende, ved den knyttes baandet mellem den kjempende menighet paa jord og den seierrike, triumferende i himlen, rent visjonært stilles i korte, men innholdsrike vendinger hin dag oss for øie, da maalet for jordlivets kamp er naadd, — den dag som Wexels selv fremfor nogen lengtet mot.

Vidunderlig vakkert tolker dikteren menighetens følelser ved tanken paa hint møte, og i kort, knap form er her til slutt formet den bønn som bør være vaar viktigste, den aa faa vinne frem til det eneste, sanne endemaal for vaart liv:

O, Gud, hvad er din Naade stor!
Os alle til dig drag,
At vi kan staae blandt Frelstes Chor
Paa denne Høitidsdag!

Denne salme har, som faa, evighetens aandepust over sig, og derfor har det alltid en mektig og betagende virkning naar menigheten synger den; tid og rum svinner, og jordlivets møie glemmes for en stund, naar saligheten stilles oss for øie, slik som dikteren har formaadd det i denne lille salme. Den er ogsaa typisk for

[1] Skaar: Salmehist. I s. 258, nærmere oplysninger om salmen.

Wexels selv, han følte sig nok ofte trykket og ensom i verden, men *glad* og *frimodig* som den der bare har det gode i vente, levet han i en stadig lengsel efter den tid, da som han selv sier:

med utildækket Øie
jeg ham skal se som her jeg tro'de paa,

— denne skjønne tanke gav hans liv innhold og inspirerte hans dikteraand.

X.

Skjønt Wexels uten tvil hadde faatt rike diktergaver og dessuten eiet en rik kristelig erfaring hentet i livets skole, kom han dog ikke til aa bli den store *norske* salmedikter efter 1814; hans kirkehistoriske betydning ligger først og fremst paa andre omraader.

Magnus Brostrup Landstad (1802-1880) blev det forunt aa skape den første norske nasjonale salmebok, og samtidig aa dikte en rekke verdifulle salmer slik at norsk folkekarakter og norsk kristendomssyn fant sig selv igjen i dem. Landstad eiet ogsaa, fremfor nogen annen, forutsetninger for aa kunne løse denne vidunderlige opgave; han var opvokset paa landet i en av vaare sagn- og sangrikeste bygder, og hadde alt tidlig, med sitt fine instinkt for alt norsk, følt hvad der rørte sig i folkets sjel, av strid og anfektelser, av lengsler og drømme. Selv følte han sig ogsaa i en sjelden grad i pakt med det folk hvis største salmeskald han skulde bli. Folkets egen aarhundred-gamle diktning — slik som den hadde gitt sig det klassiske uttrykk i folkevisene — kjente Landstad bedre enn nogen annen; og naar han diktet ut fra sitt eget og folkets kristendomssyn, — det som var erhvervet gjennem haarde kampe og dyre seire, — saa klang tonene fra de norske fjelldaler i hans øre, og hjalp ham til paa enkel, skjønn og naturlig maate aa gi sine religiøse erfaringer og sine lengsler uttrykk i sang, og derved omsette sine tanker i rytme og rim slik at de ogsaa blev levende for andre.

Resultatet av Landstads grundige studium av svunne tiders salmeskatt og hans egen originale salmediktning foreligger i *„Kirkesalmebog, et Udkast"* (1861). Det var dog særlig i sin sprogform altfor radikalt, L. maatte, saa nødig han enn vilde, slaa av en del paa sine fordringer m. h. t. norskhet i sproget, og verket i sin endelig godkjente form finner vi da i *Salmeboken av 1869*. Av de 634 salmer som denne bok inneholder, er 56 originaldikt av Landstad, mens 13-14 er saa omarbeidet eller forøket i versantall

at man kan være tilbøielig til aa tilkjenne Landstad eiendomsretten.[1]

Landstad saa sitt ideal for kirkesang i reformasjonstidens salmediktning, som hadde en fremtredende *objektiv* karakter; den tids sanger var fylt av *samfundsfølelse* med alle kirkens lemmer uten at dog det personlige var ophevet. Av disse gamle salmer med det folkelige preg og det kraftige, men enkle billedsprog har L. lært meget. En hel rekke av hans salmer er typiske *menighetssalmer*; flere av disse er skrevet for aa erstatte eldre, utjenlige salmer eller for aa utfylle savn i salmeboken.

En av Landstads vakreste og varmeste salmer er den manende vekkelsessalme „Vaagn op du som sover", den er full av inderlighet, og samtidig har den den enkle, trohjertige tone som særmerker L.'s mest gripende salmer. Vi føler at vi befinner oss paa norsk grunn; i aand og tone er den slik at vi føler instinktmessig at den er opstaatt hos oss; norsk natur har satt sitt stempel paa den. Mest hjemlig er vel v. 2 og 3, miljøet er L. kjent og fortrolig med gjennem sitt lange sjelesørgervirke i Norges fjellbygder:

(Nr. 103). I Jorderigs Dale, hvor Taagerne hænge,
Og Kinden er vaad,
Der lyder saa mange de sørgende Strenge
Af Suk og af Graad;
Ak, hør disse Toner
Om Syndens Forsoner,
Om Seier og Fred!
Vor Herre er kommen herned!

I Jorderigs Dale, hvor Tornerne saare,
Er tungsomt at gaa,
Der længes saa Mange med grædende Taare
Til Freden at faa.
Nu standse du Taaren,
Guds Glæde med Vaaren
I Christo vi har,
Stat op, du som sover, vær snar!

Denne salme er karakteristisk for L. selv, han kjente som faa menneskets lengsel efter lyset, baade det jordiske og det aandelige; det er den norske fjellnatur som avspeiler sig i denne salme; i slike omgivelser, hvor solen er borte mange maaneder av aaret, er salmen

[1] 1863 utgav L. *„Salmer og Sange til Brug ved Missionsmøder"*; 19 av de 111 nr. som samlingen inneholder, er diktet av L. — Av hans misjonssalmer som er optatt i salmeboken, kan nevnes de vakre „De arme Sjæle, som i Hedenskabet vanke" og „Opløft dit Syn, o kristen Sjæl!" — En Israelsmisjonssalme har faatt plass i L. R. (787): „Med Kjærlighed og Tak vi mindes".

blitt til, og her finner den ogsaa den beste klangbunn i menneskesjelen. Salmen er ogsaa interessant i en annen henseende, man kan nemlig her paavise at rytmen i enkelte verslinjer er direkte paavirket av *folkevisen.*

En annen salme som vel bare kan tenkes diktet i Norge, er den prektige julesalme „Fra Fjord og Fjære" (nr. 137), den eneste av L.'s høitidssalmer som har varig verd. Den har en sjelden stemningsfull begynnelse, hele landskapet staar klart og levende tegnet for oss fra første stund av, det er et livfullt juledagsbillede av en norsk fjordbygd og av den høitidsklædte menighet som strømmer andektig til Guds hus. Sproget er klart og verdig, enkelt og naturlig, de faa folkemaalsord som finnes her, er almindelig kjente, man kan ikke undvære dem, for de staar i organisk sammenheng med hele diktets aand og tanke. Landstad har ogsaa her paa en vellykket maate nyttet folkediktningens bokstavrim. L. har diktet flere julesalmer (f. eks. en nyoptatt L. R. 112); men aldri har han truffet den hjemlige tone slik som her; ved denne som ved flere andre salmer har han vist at han formaadde aa anslaa „de simple, dybe og kraftige Toner, der finde Gjenklang hos Folket".[1]

Endog Landstads beste dikt er ikke alltid fri for pletter, især gjelder dette sproget, — de vakre tanker og den inderlige stemning som de er preget av, gjør dog at man lettere kan forsone sig med smaa og uvesentlige mangler som kleber ved enkelte vers. I sine bestrebelser for aa være folkelig og naturlig kunde L. gaa saa vidt at det blev unaturlig og anstrengt naivetet over hans verk, som derved blev helt mislykket, dette er særlig tilfellet med enkelte av de første salmeprøver han utgav (f. eks. „Jule-Salmer" 1856); man kan ogsaa hist og her i hans salmeboksutkast treffe paa salmer av ham som er temmelig ubetydelige og trivielle, og som han derfor senere skjøt ut i det endelige salmeboksverk. L. utviklet sig temmelig sent, — han var 50 aar da han gikk igang med salmeboksarbeidet, men viste allikevel en sjelden evne til aa forstaa og vurdere det nye som tiden bragte, hans kirkesalmebok blev derfor i det store og hele et meget vellykket verk, som vidner om L.'s rene poetiske sans og varme og inderlige kristenaand.

Klarest og renest har Landstad forstaatt aa stemme sin harpe naar det gjaldt aa gi uttrykk for de *subjektive* følelser og lengsler, og her tør man vel si at han undertiden har naadd den høieste

[1] Landstad, „Norske Folkeviser" s. VII.

fullkommenhet; innhold, form og tanke svarer paa det nøieste til hinannen, saa diktet er en hel støpning med malmfull klang. Disse dikt hvor han selv i motgangsdager har søkt og funnet lindring og trøst, tolker følelser og tanker som er felles for saa mange mennesker, og de er derfor blitt kjære salmer for den norske kristenmenighet. Men denne rent subjektive diktning ligger fjernt fra den pietistiske salmesangs sykelige forkjærlighet for skildringen av lidelsen, — den er — som vi skal se — heller ingen haapløs jammer og tom klage over verden og synden — det er mandig og kraftig klang i Landstads vers.

Landstad var personlig en meget stillferdig og beskjeden mann, han hadde i sitt liv mange vanskeligheter aa kjempe med, ikke minst følte han menneskets vanmakt og forsakthet naar det gjaldt kampen mot synden, den la ofte en demper paa den glade frimodighet han som kristen saa gjerne vilde eie, men som han ogsaa paa grunn av sin karakter hadde saa vanskelig for aa tilegne sig. Den *grundtvigske* salmesang tiltalte ham derfor ikke, „den er i Tone og Stemning altfor lidet alvorlig og ydmyg til at være kirkelig. Der er ingen Hunger og Tørst efter Retfærdighed, men Mættelse i Beskuelse og Besiddelse. Den udtaler — ikke som enkelte Udbrud af frimodigt og opløftet Sind, men som noget vedvarende — en jublende Glæde, en legende Lyst, den fulde Forvisnings Fryd, og, som mig synes, en altfor dristig Stolen paa sin Barneret og sin benaadede Stand, som var det ikke den sukkende, stridende og lidende Kirke, der sang, men den seierrige, der løftede sine Palmer. — — — Mig gaar det saa, at naar vi komme sammen for at tilbede, saa synger jeg helst en Bodssalme." (Skaar, Salmehist. II s. 619). Disse uttalelser er meget karakteristiske for L.'s kristendomssyn, og det er da heller ikke underlig at nogen av hans inderligste og sjelfulleste dikt er *syndsbekjennelsessalmer*, hvor han bekjenner sin svakhet, men han staar ikke uten haap og maktesløs i kampen mot det onde, han har Guds løfter aa bygge paa, og det gir ham styrke. I salmeboken er der fire skriftemaalssalmer av Landstad (nr. 53-56), hvor mennesker ut av sitt hjertes dypeste trang legger frem for Gud sin sorg og nød:

(Nr. 53). **Jeg staar for Gud, som al Ting veed,**
Og slaar mit Øie skamfuld ned,
Jeg ser min Synd, at den er stor
I Tanker, Gjerninger og Ord,
Det mig igjennem Hjertet skjær;
O, Gud, mig Synder naadig vær.

O Herre Gud, hvad jeg har gjort,
Kast mig ei fra dit Aasyn bort,
Tag ei din Helligaand fra mig,
Men lad ham drage mig til dig,
Den rette Angers Vei mig lær;
O Gud, mig Synder naadig vær.

Men saa kan ogsaa L. takke av hjertet naar han har faatt syndernes forlatelse og Guds fred: „O Jesu, Lov og Ære Ske dig i Evighed!" (nr. 56).

En salme som er sterkt personlig preget, og hvor han vakkert og umiddelbart gir uttrykk for sin gudhengivenhet og trosvisshet, er: „Ser jeg mig i Verden om" (nr. 399). I denne salme som er en av hans tidligste (skrevet 1833 da en bror av ham var død — (jfr. v. 5), gjør han sig til tolk for saa mange naar han i de stillferdige, men saa inderlig og opriktig følte strofer synger:

Ser jeg Livets mange Brøst,
Jordens Ve og dybe Smerte,
Strid, Forvirring, onde Lyst,
Kjender Dommen i mit Hjerte:
Naar jeg saa i Graad maa briste,
Ak, hvor kan jeg Jesum miste.

Full av fast tro og tillit søker han i siste vers aa vise bekymrede og tvilende mennesker hvad han tillikemed saa mange andre bygger sitt himmelhaap paa:

Aldrig, aldrig jeg min Trøst
Slippe kan i Jordens Dale.
Du, som har min Sjæl forløst,
Og som kan den bedst husvale,
I dit Navn mit Hjerte briste!
Saa skal jeg dig aldrig miste!

Det er ganske faa av L.'s salmer som kan henregnes til de *historisk-doserende*; de som finnes, er ogsaa blandt hans minst betydelige, f. eks. „St. Peder faldt for Christo ned" (nr. 480), og den sterkt formanende betraktning over lignelsen om den rike mann og Lazarus (nr. 454). Verdt aa legge merke til er at der er to salmer som handler om Peters fiskedrett (nr. 480 og 481), det er den samme tanke som faar uttrykk her som i flere andre salmer av L.: Uten dig kan vi intet gjøre, men paa *ditt* ord vil det lykkes.

At syndens makt blir saa stor, og Gud ikke faar gjøre den gjerning i menneskesjelen som han saa gjerne vil, skyldes at den *Helligaand* ikke vinner makt over sinnene og inngang i hjertene, saa det kan bli til velsignelse. Gang paa gang blir der i L.'s salmer bedt om aa faa del i aandens gave:

(Nr. 423 v. 3). O Helligaand, gjør Underverk,
Giv Enighed, gjør sund og sterk
I Troen, glad i Haabet,
Taalmodige i Trængsels Tid,
Til Bøn varagtige med Flid,
Hør og idag Nød-Raabet.

Det er *Gud* som *den kjærlige far* som aldri vil slippe den villfarende sjel, der staar klarest tegnet i L.'s beste salmer, derfor blir hans kristendom mandig og sterk,[1] man finner intet av sentimental, haapløs klage eller stemningsmettede „Jesu-salmer"; alt der smakte av kunstig effektjageri og øieblikks-kristendom, bød hans sunde og kritiske natur imot:

(Nr. 469). Gud er naadig, han vil ikke
Nogen Synders Dom og Død,
Han vil Hjælp og Redning skikke,
Naar du er i Sjæle-Nød.
Lad dig intet mere smerte,
Giv du Gud dit bange Hjerte,
Tag til dig det Ord, du lærte:
Gud vil ingen Synders Død!

Det er sjelden der lyder likefremme lovsangstoner fra L.'s harpe; som vi har sett, er det mere paa indirekte vis han priser Gud for alle hans velgjerninger. Kun et par ganger bryter gleden igjennem, og takknemligheten mot Gud tar form av hymne. Det er f. eks. tilfellet i hans vellykkede parafrase over Psalme 117, hvor grunnstemning og tanke hos den gammeltestamentlige salmist er gjengitt saa ekte og følt:

(Nr. 545). Nu lover Herrens Navn,
Og giver Herren Ære,
Alt Folk paa Jorderig
Og Hedningernes Hære.

De steder hvor L. ellers bryter ut i lovprisningstoner, er naar han i aanden anteciperer den herlige dag da hans forløsning fra all jordisk trengsel og nød stunder til; den stund tenkte han som *Wexels* med forkjærlighet paa, og den diktet de begge om; Landstad synger da saa ogsaa andre kan føle hans glede:

(Nr. 107). Jeg løfter op til Gud min Sang
Endnu en Gang
Fra disse Jordens Dale,
Vor Herre Krist han henter mig

[1] L.'s stemme lyder kraftigst naar han synger Luthers og reformasjonens pris; der er ikke saa lite av hin tids troskraft i L.'s salme „O Kristenhed, i Nattens Stund" (nr. 556), oprindelig av en kantate ved reformasjonsfesten 1837.

Snart hjem til sig
I Himlens høie Sale.
Som Lynet far,
Han kommer snar,
Da skal hans Pris,
Paa anden Vis
De Guds Basuner tale.

Klart og levende staar mødet for Guds trone tegnet for L.'s indre syn:

Da synger jeg for Thronen glad
Et bedre Kvad,
Og løfter Palmegrene,
Med hvide Klæder, som er toed
I Lammets Blod
For Herrens Øine rene.
Halleluja!
Eia, Eia,
For liflig Klang!
Og al min Sang
Er Herren, Herren ene.
Amen, Velsignelse og Pris
Paa alle Vis,
Og Visdom, Magt og Styrke
Tilhører Gud i Evighed,
Som saa herned
Til os i Dødens Mørke!
Halleluja!
Eia, Eia!
I Himmerig
Der skal vi dig
I Aand og Sandhed dyrke.

Den salme hvor Landstad efter de fleste salmekjenneres dom er naadd høiest, og hvor hans rike stemningsfylde har funnet et uforglemmelig uttrykk, er „Jeg ved mig en Søvn i Jesu Navn", en salme som er meget brukt ved jordeferd. Der hviler en hellig glans over denne salme, det er som man fornemmer evighetens sakte sus gjennem dens verslinjer, og her har Landstad klarere enn de fleste steder i sin diktning gitt oss paa uforglemmelig vis sine evighetstanker og sin himmellengsel — den kristnes syn paa død og grav. Denne salme er diktet i samme versmaal som den gamle, folkelige *Dagvise*, og Dagvisen er en av de eldste danske salmer, den gaar tilbake til katolsk tid, og staar folkevisen meget nær. Landstads kjente salme skal ifølge Skaar (Salmehist. II s. 456) være diktet „efter en i tunge Sjælekampe under Bøn og Guds Ords Betragtning tilbragt Vaagenat, just som Morgenen brød frem"; vi

kan ganske sikkert henføre diktet til 1851, et aar da sorg og motgang strømmet inn over Landstad, og da han mistet flere av sine kjære, bl. a. døde der da for ham to barn (se v. 7).

I vidunderlig melodiøse rytmer skildres døden som en søvn; her ser vi nettop den store motsetning til Grundtvig; han var fast rotfestet i dette liv, hadde aapent syn for dets gleder, og næret en dyp gru og redsel for død og grav; kjærligheten til livet er sterkest fremtredende hos Grundtvig, for Landstad har døden mistet sin brodd siden han har Herren ved sin side:

(Nr. 570). Jeg ved mig en Søvn i Jesu Navn,
Den kvæger de trætte Lemmer,
Der redes en Seng i Jordens Favn,
Saa moderlig hun mig gjemmer,
Min Sjæl er hos Gud i Himmerig,
Og Sorgerne sine glemmer.

Fredfullt og fortrøstningsfullt fortsetter dikteren aa skildre for oss den evige dag, som rinner efter dødens søvn; den trette vandrer vaakner til nytt liv hinsides graven:

Jeg ved mig en Morgen lys og skjøn,
Der synges i Livsens Lunde,
Da kommer han Guds velsigned' Søn,
Med lystelig Ord i Munde,
Da vækker han os af Søvne op
Alt udi saa sæle Stunde.

I friske, enkle og malende naturbilleder, slike som folkevisens og middelalderens diktere yndet og ofte brukte, har Landstad fremstilt hvorledes han tenkte sig opstandelsens morgen, og med hvilke følelser de kristne maa betrakte den:

Jeg haver den Morgen mig saa kjær
Og drager den tidt til Minde,
Da synge jeg maa, og se den nær,
Den Sol, som strør Guld paa Tinde,
Som Smaafuglen ud mod Morgenstund
Op under de høie Linde.

Med kraft og i knappe, men innholdsrike vendinger staar billedet av opstandelsen og dommen tegnet; Guds røst lyder over verden, som skjelver i sine grunnvoller, de døde gaar frem:

Da aabnes den Dør til Himlens Stad,
Der nævnes de Kaarnes Navne.
Gud lade os alle mødes glad
Og ingen af Vore savne!
Det unde os Gud for Christi Blod,
Vi maatte i Himlen havne.

Slutningen er, som vi ser, formet som en gripende bønn; det er den kjærlige og omsorgsfulle far som tenker paa sine og ber for dem og deres evige vel. Dette individuelle trekk hindrer dog ikke at salmen kan bli uttrykk for menighetens høieste ønske og varmeste bønn.

Denne salme viser oss Landstad som salmedikteren av Guds naade, i denne forbindelse kan dette ofte misbrukte uttrykk med full rett nyttes; paa en særdeles heldig maate danner sprog, rytme og stemning en uløselig enhet og skaper den vidunderlige velklang som særpreger de fleste av strofene i denne salme. Men det som i første rekke gjør denne salme til et virkelig inspirert dikterverk, er dog det at her har vi et inderlig og sant vidnesbyrd fra en sjel som gjennem kamp og seier har naadd frem til et harmonisk syn paa tilværelsen; „i lyset av det evige" blekner all disharmoni, døden mister sin gru og bitterhet, den er bare inngang til en tilværelse hvor jordelivets motsetninger opheves, og hvor synd og alt ondt er vekk.

Som allerede nevnt er det folkevisens lette og bølgende rytmer Landstad har nyttet her, og han har som andre steder i sin salmediktning, brukt folkevisens enkle virkemidler, trohjertighet og naivetet, paa en ekte og naturlig maate. Vi finner adskillige av de uttrykk og vendinger som er særegne for den folkelige diktning, der er umiddelbare og levende naturbilleder, ja endog middelalderdiktningens yndlingstre *linden* er kommet med. Med sin rike stemningsfylde og simple og friske naturfølelse eier denne salme noget av middelalderens aand og dens inderlige, men enkle gudstro og salighetshaap, — den har derfor preg av en tid som var mindre reflektert, men mere barnlig og umiddelbar troende enn vaar. Faa salmer gir som denne av Landstad, paa en saa hjertelig og gripende maate uttrykk for den kristne kirkes evighetshaap og opstandelsestro; — han har ogsaa tolket paa en fin og samtidig sant kristelig maate menneskesjelens *uendelighetslengsel* og higen efter en tilværelse hvor den kan se sine høieste og mest straalende idealer virkeliggjort.

Det er naturlig aa avslutte dette avsnitt av norsk salmediktning ved aaret 1869, da dette aar danner et vendepunkt i norsk religiøs poesi, — omtrent alt innen den religiøse diktning var inntil dette aar skrevet paa norsk-dansk, og det preg det hadde, kan man ikke si (naar man undtar Landstad) utmerket sig i fremtredende grad ved nogen særnorsk nasjonal form. Det var i det store og hele de vante

toner som blev slaatt an, og slektskapet med dansk salmediktning er det ofte lett aa eftervise i dette tidsrum 1814-1869.

I aarene 1869-75 utkom *Elias Blix*'s „Nokre Salmar, gamle og nye", og det var ikke vanskelig aa se at her stod man overfor noget nytt i norsk salmediktning, — ikke bare ved den sprogdrakt salmene optraadte i, men likemeget ved den hjemlige, inderlige tone, som klinger ut av disse vers, „trosvarme, inderlighet og sproglig uttrykk smelter sammen i en ofte sublim form," slik karakteriseres med rette Blix's arbeide. — „Nokre Salmar" fikk betydning ikke bare som en vekker for dem som nu begynte aa gi poetisk uttrykk for sine religiøse stemninger og erfaringer paa folkets maal; denne samling undlot ikke aa sette sitt preg ogsaa paa en rekke salmeskalder for hvem det var naturlig aa nytte riksmaalet. Derfor kan man med rette si at dette verk (sammen med autoriseringen av Landstads salmebok 16. oktbr. 1869) danner epoke i norsk salmediktnings historie.

Dersom man vil undersøke hvad dette tidsrum har frembragt av *blivende verdier* for norsk religiøs diktning, er det ikke lett aa fastslaa det. Vurderingen av salmer (som annen diktning) veksler med tiden og dens smak og synsmaater, det subjektive skjønn spiller en stor rolle ogsaa her. „Sume kan hugleggja salmar som andre vil halda mindre høgt, ja um ein salme er mykje bruka og vel umtykt, so er det ikkje dermed visst, at han hev like stort poetisk og kyrkjeleg verde. Ei aalmenngild verdsetjing av dei einskilde salmane, som er vel brukelege, utan dei elles merkjer seg ut, vil alltid vera vanskeleg."[1] En viss rettledning har man dog naar man undersøker hvorledes salmedikterne fra dette tidsrum er representert i de autoriserte salmesamlinger:

Tillæg til den evangelisk-christelige Psalmebog	(1853)	— T.
Landstads Kirkesalmebog	(1869)	— L.
Hauges Psalmebog	(1873)	— H.
Nokre Salmar av Blix	(1892)	— B.
Landstads reviderte Kirkesalmebok	(1924)	— LR.
Nynorsk Salmebok	(1925)	— N.

I fortegnelsen nedenfor[2] taes ikke hensyn til *Landstads* originale salmer, — disse staar i en særstilling da L. var baade dikter og selv salmeboksutgiver, og de senere samlinger staar i mere eller mindre nært

[1] Tilraading um Nynorsk Salmebok 1925, av Oluf Kolsrud, Leonhard Næss, Håkon Wergeland. Syn og Segn 1926, s. 173. — [2] I salmenes begynnelsesord er formen i LR. som regel fulgt i fortegnelsen.

avhengighetsforhold til L.'s bok. — Dessuten fortjener denne store salmedikter aa faa en særskilt behandling utenom denne avhandling.

Aarflot, Berthe Kanutte:

„I Jesu namn eg no til siste reis meg reider" (oversatt av Støylen)					LR.	N.
„Kor sæl du vert i hjartegrunn" (oversatt av Støylen)						N.

Frantzen, Johan Nicolai:

„Satan skal i støvet tredes"		L.			LR.	

Haave, Anders Nilsen:

„Jesus, lær du mig aa bede"			H.		LR.	

Hauge, Hans Nielsen:

„Jeg er hos Gud i naade" (bearbeidet av G. Jensen)					LR.	N.

Holm, Nils Johannes (eller fra „Harpen"):

„Christi Blod og Retfærdighed" (Zinzendorf oversatt av Holm)			H.			
„Farvel, du gode gamle aar"			H.		LR.	
„Gjør døren høi, gjør porten vid" (tysk, oversatt av Holm)	T.	L.	H.	B.	LR.	N.
„Hvor salig er den lille flokk"		L.	H.		LR.	
„Kriste Jesu, du velsigner" (LR.: „Herre Kristus —") (dansk)		L.	H.		LR.	
„Min Jesus, la mitt Hjerte faa" (dansk)		L.	H.		LR.	N.
„Vi til dig, o Jesu, sukke"			H.			

Jensen, Peter Andreas:

„Aa, var min sjel"					LR.	
„Hvil ut, min sjel"					LR.	
„Jesus Kristus er opstanden"					LR.	

Laache, Nils Jakob:

„Aa at jeg vel var kommet hjem"					LR.	

Moe, Jørgen:

„All skapningen sukker"					LR.	
„Jesus, naar jeg nu skal knele"					LR.	

Wexels, Wilhelm Andreas:

„Aa tenk, naar engang samles skal"	T.	L.	H.		LR.	N.
„Alt er rede, op mit Hjerte" (efter Wallin)			H.			
„Du, frelser, har vaar barndom" (bearbeidet av G. Jensen)					LR.	
„Har vi følt udi vort Hjerte"			H.			
„Herre vaar Gud med det ømmeste hjerte"	T.	L.	H.		LR.	
„Hvad kan veie op den glede"	T.				LR.	
„Hvert et lys i livets natt"					LR.	
„Hvorhen skal jeg dog fly" (efter tysk)	T.	L.	H.		LR.	
„I himmelen, i himmelen" (fra svensk)		L.	H.		LR.	N.
„I Jesu Navn hav Tak"			H.			
„O hjelp mig, Gud, og frels min sjel" (efter Wallin)					LR.	N.

„O naadens sol og sete" (efter tysk)	T.	L.	H.		LR.	
„Sørg, o kjære Fader, du" (efter tysk)	T.	L.	H.	B.	LR.	N.
„Saa vide om land"					LR.	
„Takk, Herre, for vaar bibelbok"					LR.	
„Tenk naar engang"					LR.	N.
„Op Psalter, op o Harpe" (efter Wallin) = „Upp salmar, song og tonar"						N.
„Uverdig er jeg, Herre"			H.		LR.	
„Vaakner op, en stemme byder" (efter Wallin)					LR.	
„Vaak, o sjel, og bed" (efter Wallin)					LR.	N.

Gjennem Wexels's salmeboksarbeider blev Danmarks store salmediktere i første halvpart av forrige aarhundrede innført og kjent i videre kretser i Norge. Blandt disse kjente salmer kan nevnes:

***Grundtvig*:**						
„Aa sie verden rett farvel"		L.	H.		LR.	N.
„Alt staar i Guds faderhaand"			H.		LR.	N.
„Apostlene satt i Jerusalem"		L.			LR.	
„For dig, o Herre, som dager kun"		L.		B.	LR.	N.
„Hill dig, Frelser og forsoner"			H.		LR.	N.
„Idag paa apostolisk vis"		L.			LR.	N.
„Kirken den er et gammelt hus"		L.	H.		LR.	N.
„O la din Aand nu med oss være" (fra engelsk ved Gr.)		L.		B.	LR.	N.
„Paaskemorgen slukker sorgen"		L.	H.		LR.	
„Reis op dit Hoved, Christenhed"			H.			
„Vidunderligst av alt paa jord"		L.		B.	LR.	N.
***Ingemann*:**						
„En Gud og alles fader"	T.	L.			LR.	N.
„Har sorg og frykt mitt lys utslukt"	T.				LR.	
„Lover Herren, han er nær"		L.	H.		LR.	N.
***Oldenburg*:**						
„Din, o Jesus, din aa være"	T.	L.	H.		LR.	N.
„Dype, stille, sterke, milde"		L.	H.		LR.	N.
„Stille, hjerte, vær nu stille"	T.		H.		LR.	
***Timm*:**						
„Bliv hos mig, kjære Herre Krist"!		L.	H.		LR.	N.

Naar vi tilslutt kaster et blikk over norsk salmediktning i tiden 1814-1869, kan vi ikke si at den har været særlig rik eller bemerkelsesverdig; — men det vi har, gir dog vidnesbyrd stort sett om at et sterkt og sundt kristenliv rørte sig i vaart folk.

Særlig staar salmediktningen hos oss tilbake naar vi sammenligner den med nabolandenes, — nettop i dette tidsrum blomstret den i Sverige og Danmark, og begge disse land har, som vi vet, betydelige salmediktere aa peke paa i den tid. Salmediktning kan

ikke bedømmes efter bare rent *estetiske* maal, salmer er i utpreget grad følelsesbetonet, og der er da saa mange andre hensyn som spiller inn ved bedømmelsen av dem, og som gjør dem verdifulle for et folk. I dette tidsrum har vi dog en salmedikter hvis navn vil leve — *Magnus Brostrup Landstad*; i ham fant for første gang den norske folkesjel sin religiøse sanger; runnet av norsk ætt og dypt rotfestet i norsk evangelisk kristendomssyn, staar han som en verdig representant for norsk salmediktning. I hans salmer finner man ikke overstrømmende jubel eller seiersikker kampglede, — det er hjertelige, stillferdige toner baaret av tillitsfull tro. Dette er nettop trekk som er i pakt med det beste i norsk kristendom, og derfor vil nok flere av Landstads salmer ha evighetsverd.

Et karakteristisk utslag av dette kristendomssyn synes jeg følgende lille salme av Landstad er, — den er i alle fall meget karakteristisk for ham selv:[1]

Mel: O, du store Seierherre.

Op til Himlen, op til Himlen,
Til den kjære Frelser min,
Over Verden, over Vrimlen
Længes jeg af alt mit Sind.
Op til Glæden, op til Freden,
Fra al Møie, Stræv og Strid,
Op, henop til Evigheden
Over al den onde Tid.

Op fra Tiden, op fra Striden,
Op fra al dens Synd og Sorg,
Op fra Nattens sorte Skriden,
Op til Himlens lyse Borg.
Over Taarer, over Trængsler,
Over Grav og over Grus,
Over Dødens mørke Fængsel
Høit henop til Herrens Hus.

[1] For første gang offentliggjort i „Tidens Tegn" 24-12-1927.

XI.
TILLEGG.

Hans Nielsen Hauge: „Jeg er hos Gud i Naade".

Efter „Chr. Lærdoms-Grunde" I, 51-52 (jfr. Bang: Hans Nielsen Hauge [2] s. 234) (jfr. LR. 138).

1. Jeg er hos Gud i Naade,
Hvad skader Verden mig?
Lad kun den store Vaade
Alt bruse med sin Svig
Og mit Legem binde
Ind i det inderste Hul,
Saa skal dog Aanden vinde
Og holde glædelig Jul.

2. Vi høre Mange raabe,
Om en glædelig Fest;
Men de daarlige Taaber,
De mene den er bedst,
Naar de Kjødet følge
I al Vellystighed,
Og saa Sandheden dølge,
Som straffer deres Leeg.

3. Thi see de arme Sjele,
Som vel med Munden lee,
Maae dog i Hjertet bæve,
Naar som de Lyset see
Udi Guds Børn alle,
Der hjertelig glæde sig
Med aandelige Taler,
Prise Gud hjertelig.

4. Den onde Flok bespotter
Dem, som følge Guds Bud,
Og ser dem an med Latter,
Der glæde sig i Gud,
Thi de kan ikke kjende
Guds søde Kjærlighed,
Men blindt i Synden rende
Udi Afgrunden ned.

5. Men Gud han haver lovet
Sine Børn at udfrie,
Som her have vovet
At træde Sandheds Stie,
Og ikke lade sig drage
Af noget Falskheds Skin
Eller at see tilbage
Paa Verdens syndig Trin.

6. Derfor, I Sødskende alle,
Som vil arve Himmerig,
Lader Eder behage
At stride mandelig,
Ikke lade sig bedrage
Af Verdens falske Aand
Eller med Frygt indtage
Af deres Trudslers Baand.

7. Guds Naade dertil styrke
Og staae os mægtig bie!
Saa vi ham ret kan dyrke
Og følge Sandheds Stie,
At vi nu alle Dage
Kan med forenet Sind
Os ganske selv forsage,
I Himlen trænge ind.

Berthe Kanutte Aarflot: En troende Sjæls Længsel og Attraa, jo før jo hellere at skilles herfra for evig at faa være hos sin Frelser.

(Efter Knud Aarflot: Breve og Sange af B. K. Aarflot, Egsæt 1894, s. 48) (jfr. LR. 731).

Mel.: Jeg slipper Jesum ei.

1. Til Reisen jeg nu mig
I Jesu Navn bereder,
Snart aabnes nu for mig
De lyse Evigheder.
Hav Tak, min kjære Gud
For hver en Naadens Stund.
Tak for du gav mig Kraft
At aagre med dit Pund.

2. Jeg længselsfuld nu vil
Mod Himlens Hjem mig vende.
O Frelser! hjælp mig til
At naa en salig Ende!
Svøb Sjælen ind udi
Din Uskylds rene Dragt!
Saa er jeg frelst og fri
Og iført Brudedragt.

3. Med Glæde kan jeg da
Farvel til Verden sige,
Og skynde mig herfra
Til søde Himmerige.
En Vinding blir min Død;
Jeg gaar fra Synd og Sorg
Til Hvilen god og sød
I Himlens Frydeborg.

4. Hav Tak, min Frelsermand,
Som Himlen mig fortjente!
For din Skyld ene kan
Jeg Saligheden vente.
Din Død mig Livet gi'er,
Dit Blod afto'er min Synd,
Saa Sjælen renset bli'er
I Naadens dybe Brønd.

5. Jeg holder dig da fast
Med Troens stærke Arme,
Mit Haab er paa dig kast,
Du vil dig vist forbarme;
Du støder Ingen ud,
Som søger til dig hen:
Jeg er din kjøbte Brud,
Og du min Sjæleven.

6. Ei Liv, ei heller Død
Skal os formaa at skille,
Ei Lyst, ei heller Nød,
Ei Fryd, ei Sørgegrille.
Jeg stoler paa din Magt
Og paa dit Sandhedsord.
Du Livet har tilsagt
Enhver, som paa dig tror.

7. Saa lad da Troens Lys
I Sjælen stedse brænde,
Ja lad det skinne klart
Til Livets sidste Ende!
Forøg du selv i mig
Tro, Haab og Kjærlighed,
At jeg ret vel bered
Hensove maa i Fred.

8. Da vil jeg Sjæl og Aand
Min Gud i Hænder give,
Da alle Syndebaand
For evigt løste blive.
Min Sjæl paa Englevis
Skal evig tone ud
Til Herrens Lov og Pris
Sit „Hellig" for sin Gud.

9. Saa kom da, Frelser kjær!
Løs Sjælen af sit Fængsel!
At komme did, du er,
Det er min daglig' Længsel,
Dog tror jeg at du bedst
Ved den beleilig Tid.
Gjør Afskedsstunden kun
Af Naade sød og blid!

10. Lær mig paa Vagt at staa
Og stedse paa dig vente,
At naar du komme maa
Og vil mig til dig hente,
Jeg reisefærdig er
Og glad da med dig gaar.
Gjør det, o Frelser kjær!
Du ene Alt formaar.

Salme av *Anders Nilsen Haave* (s. 64).
Efter „For Fattig og Rig" 1885 s. 336 (jfr. LR. nr. 607).
Mel.: „Frisk op, min Sjæl".

1. Jesu! lad mit Hjerte længes Efter Ordets søde Saft,
Og bestandig ved dig hænge, Og derudi søge Kraft,
Til at lide, til at stride, Til at følge Ordets Vei,
Aldrig trættes, aldrig kjedes, Ei til Gudsfrygt sige Nei.

2. Thi, o Jesu! hvad kan gavne Mig, om jeg ei haver Dig.
O, jeg maatte Trøsten savne, Som hos mig opholder sig.
Nei, jeg lader Alting fare, Som vil skille mig fra dig;
Thi i Ordets Lysestage Vil jeg stedse speile mig.
3. Det mig sviger ingenlunde, Det mig giver Liv og Fred,
Det forsikrer allenstunde, At min Jesu er mig blid,
Det gir Trøst i Dødens Mørke, Det gir Haab paa Dommedag; —
Søde Jesu! Du mig styrke; Thi du ved at jeg er svag.
4. Jeg er svag og ofte glider, Naar min Sjæl skal Prøve staa,
Jeg ei nok taalmodig lider, Alt hvad som mig kommer paa.
Ja, jeg vilde gjerne bære Alt, som for mig skjænkes i;
Men hvor faar jeg Kraft at være Stærk uden Du styrker mig?
5. Jesu, lær Du mig at bede, Jesu, hjælp Du mig at tro,
Jesu, hjælp Du mig at stride, Jesu, giv en liden Ro!
Naar jeg udi Striden trættes Og vil falde nær omkuld,
Lad da Byrden lidet lettes, Mens jeg er saa sorrigfuld.
6. Lad mig stedse stille være, Du taalmodige Guds Lam!
Stille udi Verdens Ære, Stille udi Spot og Skam,
Saa jeg er i al min Vandring Mere rig paa Kraft end Ord,
Og udviser i min Vandel, Hvad som i mit Hjerte bor!

Henrik Wergeland: Jesu Gravsang
(av „Skabelsen, Mennesket og Messias", 1830).
Efter „Folkebladet" 1832 s. 46.[1]

[*Disciplene, Jesu Venner og Veninder, (bærende Jesu Liig ind i Hulen).*]
Til Høiheds Throne, Frydens Hjem, til Sandheds Himmel klar
din Sjel sig Selv henbar.
O Jesu, se dit Liig,
din Aske bleg,
der sank, da du i Himlen straaled' ind,
din brudte Stav,
til hvem en Verden læned sig,
ad hvem (ja opad disse Saar, som opad rosenstrøede Trin
du til din Himmel steg,
Vi bære hen til Fredens Hjem, til Støvets Himmel, til en Grav.

Farvel du elskte Leer — saa fagert end, skjøndt ei du er
hans Høiheds Billed meer!
O usle Støvets Æt,
som elske end
den brustne Urne maa, hvor Dødens Bild
er præget i!

[1] Det som staar i [ ], finnes i originalutgaven av „Skabelsen etc.", 1830.

[*Jesu Veninder.*]

O, Støvet maa tilbede det,
til engang Vi, som Englene, hans Høiheds Dragt af Himmelsk Ild[1]
beundre tør igjen.
Ja, siger dette Støv til Vort, o snart din Jammer er forbi![2]

[*Messias.* Hør Ohebiels Klage! O nu Abiriel fører dig tilbage!]

[*Disciplene og Jesu Venner.*]

Fortærelse, din Rædsel mildn! I Blomster, Støv, smelt hen!
Vi see dig da igjen.
Ak søndersplitter nu,
du ødsle Jord,
det Svøb, som Frelserens Smerte sukked i?
det Slør, du vov
saa skjønt, at deri fanged du
den herligste af Lysets Hær — o vee, det øder du, fordi[3]
det blev hans tomme Spoer?
Vel, tag det! Gud i Dybet er, og Graven yder ham sin Lov.[4]

De tre Halleluja'er av *Henrik Wergeland*
(opført langfredag 1832 i Nes kirke paa Romerike).
Efter „Folkebladet" 1832 s. 75.

I. Ham Ære være, Herren Gud, hvis Naades Time slog,
da Christ i Smertens Aag
Langfredagssukket drog.
Haleluja!
Hans *Godhed* samler til en Gloria
de Svages Graad.
Hans Viisdom hører Sukkets Raad.
Han lod sin *Almagts* Ving slaae ud af en vemodig Quindes Bøn,
og bære ned sin Søn,
at lære Jord fra Golgatha et himmelsk stort Halelujah!

II. Ham ære være, Christ, som, da den gamle Verden gled
i Synd og Taarer ned,
fra Bethlems Palmely
frembar en ny
ja paa sin Arm en Verd af Kjærlighed.
Ak Armen brast!
Da Guddomsvingen slog han ud
om Jorden som et Foraarsgry, og bar sit Seierværk med Hast
op til sin Fader Gud.
Der om hans Throne bæres du af Jesus, frelste Jord, endnu.

---

[1] S. M. og M.: Ætherild.
[2] S. M. og M.: Ja, siger dette Støv til Vort ei: snart din Jammer er forbi!?
[3] S. M. og M.: den herligste af Lysets Engle — ak, det øder du, fordi
[4] S. M. og M.: Gud er jo i Dybet; Graven yder ham sin Lov!

III. Priis Helligaanden være, Den, som, straalende fra Gud
i Sjelerækker ud,
i Høiserafens Skin
af Jubelsmiil,
i muldne Adamshjerte slører ind
sit Guddomsvil!
Ja Den, som allerherligst har
i Friheds, Sandheds, Kjærligheds trefoldige Aand-eenhed klar
sig aabenbart i Christ!
Straal i dit Tempel, Helligaand: i Englens som i Adams Bryst.

NAVNE-REGISTER.

Tallene henviser til side.

Aamodt, O. O. 80.
Aarflot, Berthe Kanutte. 54, 146.
Ahnfelt, Oscar. 71, 77, 103, 114.
Amble, Thomas Olsen. 51.
Amundsen, I. 79.
Andresen, P. 73, 76.
Arndt, Johann. 45.
Arup, L. Chr. 115, 121, 129.
Berger, Andreas Olsen. 70.
Blix, Elias. 145.
Brekke, Amund Knudsen. 54.
Brinck, Iver. 54.
Brorson, H. A. 44, 52, 54, 78, 95, 108, 114, 116, 122, 124, 130.
Bru, Pernille Hansdatter. 62.
Brun, Johan Nordal. 45, 75, 78, 119, 129.
Dass, Petter. 45, 54, 62, 83, 127.
Dick, Chr. 80, 102.
Engelbrektsdatter, Dorothe. 45, 54, 60, 129.
Frantzen, Johan Nicolai. 93, 146.
Frimann, Claus. 45, 90, 127.
Gerhardt, Paulus. 88, 108, 122.
Gislesen, Henriette. 77.
Grimelund, Andreas. 128.
Grundtvig, N. F. S. 74, 78, 80, 92, 106, 122, 129, 143, 147.
Grung, L. J. 81.
Guldberg, Ove. 48, 52.
Haave, Anders Nilsen. 56, 64, 146.
Hagene, Helge Erichsen. 73.
Halling, Honoratus. 91.
Hansen, Christopher. 69.
Hammersvig, Haldor Monsen. 61.
Hauge, Andreas. 80, 101, 124.
Hauge, Hans Nielsen. 46, 119, 146.
Hersleb, S. B. 47, 119.
Hjort, V. 76, 126, 129.
Hofacker, L. 78.
Holm, Nils Johannes. 79, 106, 123, 125, 146.
Ingemann, B. S. 78, 80, 122, 147.
Jensen, Peter Andreas. 95, 146.
Johnsen, J. 75.
Kaurin, J. M. 127.
Kingo, Thomas. 45, 52, 54, 78, 94, 116, 122, 124, 130.
Kjerschow, P. C. H. 120.
Kristiansen, Anders. 70.
Laache, Nils Jakob. 104, 146.
Lammers, Gustav Adolph. 71, 117.
Landstad, Magnus Brostrup. 78, 109, 123, 126, 128, 136.
Linderot, Lars. 77.
Lund, Bjørn Christian. 110.
Luther, Martin. 43.
Melle, Lars Knudsen. 68.
Moe, Jørgen. 100, 128, 146.
Monsen, J. 76.
Moss, Dorothea Maria. 81.
Moursund, Hans Andreas. 69.
Myhrebøe, Harkel Johnsen. 78.
Mynster, J. P. 121.
Neumann, Jacob. 120.
Nyre, Christi Olsdatter. 63.
Ofstad, John Johnsen. 67.

Oldenburg, Theodor. 80, 124, 129, 147.
Paulsen, Nils. 70.
Pavels, Claus. 45.
Pillarviken, Hans Hansen. 68.
Pontoppidan, Erich. 51.
Prudentius, Aurelius Clemens. 88, 95.
Reitan, Anders. 74.
Rolland, P. 78.
Rosenhof, Cl. 84.
Rosenius, C. O. 71, 114.
Sagen, Lyder. 90.
Saxild, Erik Nicolai. 118.
Scriver, Christian. 45.
Sigwardt, M. 120.
Skaar, J. N. 105, 117.
Skullerud, Olai Hansen. 72.
Smaaland, Ole. 51.
Stana, Baard P. 69.
Steensrud, H. 127.
Stenersen, S. J. 47, 119, 128, 130.
Storm, Edvard. 45.
Sundt, C. U. 94.
Svedberg, Jesper. 116.
Sørenssen, Chr. 120.
Thomasen, Thomas. 73.
Thrap, Daniel. 130.
Timm, H. A. 76, 80, 122, 124, 126, 129, 147.
Tjødlingen, Lars Knudsen. 67.
Tørseth, John J. 77, 78.
Venjum, Erik Einarson. 67.
Vigen, Ingebrigt. 70.
Vig, Ole. 127.
Wallin, J. O. 91, 115, 122, 130.
Walnum, S. B. 78. 91.
Welhaven, J. S. 87, 121.
Wergeland, Henrik. 84.
Wergeland, Nicolai. 84, 121.
Wexels, W. A. 69, 77, 90, 106, 115, 122, 124, 141, 146.
Wexelsen, Fredrik Nannestad. 123, 130.
Willgohs, Joh. Fredrik. 92, 120.
Winsnes, Hanna. 83.
Zetlitz, Jens. 45.
Zinzendorf, N. L. von. 110, 114.
Øxne, Larine Olsdatter. 48.

Litteratur som er nyttet ved utarbeidelsen av denne oversikt: Forskjellige salme- og sangsamlinger efter *Halvorsens forfatterleksikon* og *Bergens off. Biblioteks* katalog over *Bergenstrykk.* — *Støylen og Heggtveit:* Berthe Kanutte Aarflot. — *Heggtveit:* Den norske Kirkes Historie i 19. Aarh. I og II. — *D. Thrap:* W. A. Wexels. — *D. Thrap:* Brødremenigheden i Norge. — *Skaar:* Norsk Salmehistorie I og II. — *Emil Liedgren:* Kyrka och dikt; Svensk psalm och andlig visa; Vox angelica. — *E. N. Söderberg:* Den kristna psalmen. — *Josef Söderberg:* Kyrka, psalm och sång. — *Bernt Støylen:* Utgreiding um Nynorsk Salmebok. — *Hans Brix:* Tonen fra Himlen. — *C. A.*: Några Drag ur Oscar Ahnfelts Lif och Verksamhet. — *Sigfrid Laurin:* Oscar Ahnfelt. — *Halkild Nilsen:* Magnus Brostrup Landstad. — Forskjellige religiøse blad: „For Fattig og Rig", „For huslig Andagt", „Christelig Lægmandstidende", „Norsk Kirketidende". — Svenske og danske salmebøker og -samlinger.

BIDRAG TIL FINNMARKENS KIRKEHISTORIE

V.

LÆSTADIANISMENS SÆRPREG.

AV

P. C. ASTRUP.

Den som ikke bare har møtt læstadianismen utenfra, men har kommet i nærmere kontakt med den samiske kristendomsform, vil være overbevist om her aa ha møtt sterk og helhjertet kristendom. Noget inntrykk av det samme vil sikkert ogsaa de faa, som leser, hvad Erik Johnsen beretter om sitt gjennembrudd, hvor vi møter ham først *sammen med andre* og senere *alene.*

Fremstillingen her vil imidlertid ensidig behandle de særpreg, som møter en der kommer utenfra, og som vil forme sig som innvendinger mot denne kristendomsform. Disse innvendinger kan samles om 10 punkter, enda flere av dem egentlig gjelder samme eiendommelighet:

1. *Syndenes forlatelse.* Ingen kan faa syndsforlatelse uten nogen tilsier ham syndenes forlatelse. Det kan uttrykkes saa bestemt, at en uomvendt, som sitter alene paa baathvelvet, ikke kan bli omvendt, men maa fortabes, fordi han er alene.

2. *Fordømmelse.* De som ikke søker syndsforlatelse paa denne maate, har ingen forlatelse og er ikke kristne. De er utenfor de helliges samfund. Undertiden — især tidligere — blev den utenforstaaende spurt, om han var Guds barn, og hvorledes han var blitt det. Var svaret utilfredsstillende, var det plikt aa „lese" sterke domsord over den utenforstaaende. „Det er Guds ord som dømmer, og ikke vi."

3. *Uaandelig skriftbruk.* Det er ingen hjelp i aa lese stille. Ordene maa uttales og høres. Den Hellige Aand gaar kun inn gjennem øret, ti troen kommer ved at man hører. Enten man gir

akt paa det eller ei, virker det. Til helligggjørelse eller forherdelse. Det vender ikke tomt tilbake. Men det maa leses aldeles ordrett, purt og rent. Da „bestenkes Kristi blod".

4. *Aandens frie vitnesbyrd.* Profetiens tid er ikke endt. Gud taler gjennem den ene sjel til den annen. Han kan bruke underlige ting som syner, drømmer og røster. Under villelsene i Kautokeino het det: „Jeg er selv bibel."

5. *Bønnen.* Det nytter ikke aa be i enrum, kun hvor to eller tre — eller flere — er forsamlet. Der er Gud tilstede og „ikke i skogen eller bak en sten". Kun i menighetens forsamling — derfor ikke paa baathvelvet. Og der maa brukes de rette ord, om bønnen ikke skal forspilles. Tryggest aa bruke de bønner, som er gamle og prøvede som Herrens bønn og hans velsignelse eller som leses i de gamle bønnebøker. Lydelig, purt og rent.

6. *Rørelsen.* Ekstase forekommer hyppig med sang, skrik, jubel, dans, haandklapp, taarer, omfavnelser o. s. v. Til tider har manglende rørelse været betraktet som tegn paa, at det ikke var rett fatt med kristendommen og dens tilstedeværelse som et sikkert tegn paa hellig aand. Den har ogsaa ledet til svermeri og har været skalkeskjul endog for utsvevelser — „hellige rørelser i hellige legemer".

7. *Verdens besmittelse.* Verden er besmittet av synd, men enkelte ting besmitter særlig. Først og fremst brennevin (djevels-møk), kortstokk (djevelens bibel) og ethvert forlystelsesredskap som boll, ski og kjelker, som ikke brukes til nytte, eller pyntesaker. Djevelen satt i „hornet" paa de gamle kvinneluer. Tidligere var det besmittelig aa bruke frakk eller stivetøi, flere farvete striper paa koften enn „nødvendig", alle smykker, hatt, slør eller annet end sorte hodetørklær. En ikke-religiøs sang er en „horevise", som besmitter.

8. *Svakt moralsk ansvar.* Synden er en pest, en sykdom. Smitten sitter i tingene i verden, og hjertet er saa mottagelig for smitte. Alene er det umulig annet enn aa bli helt besmittet; men den ene kan hjelpe den annen. Opinionen kan veie mere end selvprøvelse.

9. *Lederen.* Predikantens stilling er saa sterk, at lydighet mot ham faller av sig selv. Formelt spør han om de andres mening, men hans ord er lov. Det kan iblandt synes glemt, at han kun er et menneske.

10. *De ytre former.* Kristne skal hilse hverandre paa en særskilt maate. De skal gi sig tilkjenne for hverandre. Kristne skal i det hele opføre sig paa en bestemt maate og ordne sin tid og

sitt liv paa bestemt vis. Der finnes læstadianske former, hvor den hellige ild holder paa aa slukne tross formene er i orden.

Alle disse eiendommeligheter gjelder ikke alle læstadianere, men paa de forskjellige steder vil mere eller mindre av dem spores. De skyldes *nasjonale* eiendommeligheter, *arv* fra fedrenes tanke og tro og *vekkelsens historie*. (Muligens ogsaa for en del et naturfolks reaksjon til vern mot kulturen og hvad der fulgte i dens spor. Vel da helst i den første tid).

Samene har gjennem tiden faatt høre mange haansord serlig for sin upaalidelighet. Man kan ha avtalt noget med en av dem den ene dag, og den næste kommer han og sier, at det er umulig. Eller man var saa skjønt enige om en sak — han var energisk og begeistret, og den næste dag motarbeider han den med nebb og klør. For norske synes dette saa ufattelig. Men germanerne er individualister, og samene tenker, føler og beslutter *kollektivt*. Hos oss er hordefornemmelsen borte. Hos dem blir individet sig selv *kun sammen med andre*. Det er aldeles ubegripelig, hvordan de kan faa én sjel og én tanke uten aa tale et ord sammen. Saa i godt som i ondt. Vi kan tenke paa optøiene i Kautokeino, Mehavn og et par andre tilfeller. Myndighetene lette efter anførerne. I Kautokeino mente de aa ha funnet hovedskyldneren og dømte ham med flere til døden. (Blev benaadet paa grunn av sin ungdom). I Mehavn fant man ikke hovedmannen og heller ikke i de andre tilfeller. En av deltagerne fra Mehavn blev spurt om hvem som førte an, og svaret lød: „Alle var like". Det samme er fortalt av mange om Mehavn. Saa var der for endel aar siden nogen optøier i Lyngen. Paa flere forespørsler blev én bestemt utpekt, ikke som anfører, men som den verste. Han manglet alle høvdingegenskaper og var mindre vel begavet. Ogsaa der het det, at alle var enige. „Hvordan blev de enige?" „Vet ikke," sa nogen. „Vi saa det paa øinene vaare," sa en annen. De har ikke høvdinger i germansk forstand, menn som selv bestemmer. Deres leder er en eksponent av fellessjelen, og hvad han vil, har han tenkt og følt sammen med de andre. Skal en same utføre et arbeide, vil han alltid ha „kammerat", selvom det bare er arbeide for en mann. Han reiser nødig og bor nødig alene. Ogsaa predikantene reiser to og to. Et gledesbudskap vekker først gleden, naar der er flere om den, og hvor ofte har man ikke sett, at sorgen først brøt løs, naar nogen kom til. Alene er han ute av stand til aa faa sjelelivet til aa utfolde sig. Kan det da undre, at han synes det er umulig aa møte Gud alene! For ham blir hele hans kristenliv

bundet til de helliges samfund. Og han kan vanskelig forstaa, at det kan være sant, at andre ogsaa kan møte Gud i enrum. Erik Johnsens 2net gjennembrudd kan kanskje for en del forklares ved at han ikke er av helt ublandet samisk herkomst; men det tyder dog paa, at iallfall enkelte, naar de er i nød, ogsaa kan rope alene og bli bønnhørt.

Rørelsen, ekstasen, forekommer aldri hos den som er alene. Den er ikke noget nytt for læstadianismen. Den hørte som bekjent med under de gamle samers hedenske gudsdyrkelse, og enda lever minnet om dansen rundt „julefuruen". Det er dette minnet som er aarsaken til, at de sterkt fordømmer bruken av juletre og kaller det avguden og taler om dansen om gullkalven. Der paavises ennu „hellighauger", hvor julefuruen stod midt paa haugen, og hvor de danset til de faldt om i ekstase, og herunder drog sjelen ut for aa „se" det nye aar som skulde komme. Og noaiden eller trollmannen falt ogsaa ellers i ekstase, naar han hadde omgang med gudene. Ekstasen fulgte og følger ogsaa sorgen og døden. Den er neppe bare en arv efter hedenskapet men hører ogsaa sikkert med til samisk mentalitet, idet den synes sjelden blandt de rene kvæner og saa uhyre sjelden hos de rent norske, som har sluttet sig til læstadianerne, at man der neppe lenger har det samme fenomen. Det bryter helst frem hos en enkelt og kan saa rive med hele forsamlingen; og undertiden kan nogen falle om og bli liggende som i dvale til de vekkes. Er nu ekstasen helt et utslag av begeistring eller sorg, eller er der noget av viljen med? Man maa ikke la sig forvirre av, at der finnes en rørelse som er kunstig frembragt akkurat som tyrkernes dervisj-ekstase. Der finnes jo ogsaa falske taarer. Spør man, faar man gjerne det svar, at man kunde ikke for det, „det var som en strømmende elv som tok mig". Og dog er der utvilsomt et moment av vilje, likesom man kan gi taarene fullt løp eller dempe sin graat. Predikanten kan be dem være rolige eller paalegge dem aa legge baand paa sig f. eks. i kirken. Den er villet paa samme maate som man *vil* tro, enda „jeg av min egen styrke eller fornuft ikke kan tro". Rørelsen er selvopgivelse og selvhengivelse. Den er deres maate aa opleve troens „sprang" og opleve det ubeskrivelige, for første gang eller igjen paany.

Det kollektive sjeleliv og anlegget for ekstase er de raseeiendommeligheter som skulde prege vekkelsen blandt samene.

De eiendommeligheter som skylder gammelt samisk hedenskap sin oprinnelse, er ikke særpreget bare for samene, men er nøiaktig

de samme som møter i hedenskap og overtro ellers, nemlig troen paa ords magiske makt (trolldomskraft eller skaperkraft) og forestillingen om tings urenhet. Naar troen paa trolldom — tross kristendom og kultur — har kunnet holde sig lyslevende baade i by og bygd blandt nordmenn, skal vi ikke undre oss over aa møte slike levninger blandt et naturfolk, hvor kristendommen ikke er 100 aar gammel som en makt i folket, og hvor hedenskapet ikke er fjernere, enn at det kunde hende i 1918 nær Norges grense, at en fortvilet same ofret sin beste ren til de gamle guder, fordi hans kristne bønner var forgjeves. Disse forestillinger er saa velkjente, at de trenger ikke nærmere omtale, hvorfor de vil bli nevnt efterhvert som de setter sitt preg paa læstadianismens historie som maa omtales for de viktigere begivenheters vedkommende. Læstadianismens tilblivelseshistorie er utførlig skildret i Märta Edquists „Lars Levi Læstadius" og Hj. Westesons „Ödemarksprofetens lärjungar".

Er da ikke kristendommen 100 aar blandt samene? Ikke som hjertesak og en makt i folket. Thomas von Westen fant at de var hedninger, og saa kom der fart i kristendomsundervisningen. Men det blev kun tilløp. Helst blev det i det ytre. De fleste var nok døpte, tildels flere ganger, fordi daapen var saa sterk en handling mot de onde aander. Kristendommen gjorde, at man i de gamle trolldomsformularer, som det daglig var bruk for, satte Treenighetens navn inn i steden for de gamle guders, eller omskapte dem. Men naar de kom til kirke og nadverd, var det nok helst uvillig og av frykt. Inn til samehjertet rakk kristendommen først ved den vekkelse som er opkalt efter Læstadius. Den eneste undtagelse[1] er en pietistisk vekkelse i slutten av det 18de aarhundrede i Torneå-dalen, hvor ogsaa samer blev revet med. Det er aa merke, at der ogsaa der forekom tilfeller av ekstase.

Læstadius's mor var pietistisk paavirket og har paavirket sin sønn paa samme maate. Ogsaa i sin ungdom fikk han pietistisk paavirkning. Men medens han opnaar æreslegionen for botaniske studier, er der ikke noget særlig aa merke i hans menighet, som er herjet av drukkenskap og dermed følgende laster, — inntil han efter en gjennemlevet krise begynner som botspredikant især mot drukkenskapen, og paa kort tid omskapes Karesuando menighet ved hans veldige botsrøst. Han tar sig av undervisningen og utdanner „lærere", men det blir ikke bare en skole for barn; folk strømmer

[1] Et sidestykke er „roperne" i Kautokeino.

til, og der spørres og svares, synges og tales. Manuskripter av Læstadius opleses til langt utover aftnene. Dette er begynnelsen til de læstadianske forsamlinger. Disse „skoler" koster penger, men Læstadius faar inn de nødvendige gaver i denne fattige menighet. Særlig blir det en almindelig sak aa ofre sine smykker og kostbarheter. Midt under denne vekkelse skjer de to begivenheter, som skaper læstadianismen.

Den første begivenhet er Læstadius's møte med samepiken Maria, hvis kristendom har sitt utspring i den tidligere nevnte vekkelse i Torneå-dalen. Hun blir hans sjelesørger, og Læstadius opdager, *hvad det ene menneske kan bli for det annet i troens sak.* Dette er den læstadianske grunnsandhet, men den skulde ved den annen begivenhet faa sin praktiske utformning. Vi vilde kalle det troens erfaring hos denne kvinne, men for Læstadius fortonet det sig som et indre lys — aandens frie vidnesbyrd. Det er vel sannsynlig at denne kontakt mellem ham og samepiken neppe var kommet istand, om ikke det samiske i hans blod hadde i nogen grad kunnet gjøre dem samtenkt og samfølt. Læstadius's oplevelse bares videre i hans forkynnelse, og kristendom blir en sak som kan gripes av samiske hjerter. Tidligere satt de som enkeltmennesker overfor presten og overfor Gud. Nu blev det en sak, hvorom de kunde tenke og føle sammen, og det kommer især til aa skje i „skolene".

Det var en aften i en slik „skole", at den begivenhet skjedde, som fant den enkle form for hvorledes det ene menneske kunde hjelpe det annet. Der var en kvinne som var i sjelenød, og læreren Raatamaa forsøkte forgjeves aa trøste hende. Da kom han i hu en preken av Luther om skriftemaalet, og under frykt og beven tilsa han hende syndenes forlatelse. Læstadius blev forferdet. Men det var skjedd, og det skulde komme til aa skje over dal og fjell. Her var en ny form for samliv og samfølelse, idet den ene borttar den annens synd. Fra dette øieblikk har ikke lenger Læstadius alle tøiler i sin haand. Den rette evangelieforkynnelse er aa tilsi syndenes forlatelse, og det skal alle gjøre, thi de kristne skal være et folk av prester. Og nu setter arven fra hedenskapet inn og preger de to nye avgreninger, *vest-læstadianismen* og *Kautokeinoaanden.*

Vest-læstadianismen er preget av forestillingen om ordets magiske makt. Hvorledes kunde absolusjonens ord uttrette saa store ting? Jo det var sterke ord av samme sort som skaperordet „Bliv lys". Slike sterke ord kjente det samiske hedenskap godt. Der var formularer eller „bønner" til aa lese mot alt ondt paa folk og fe, mot

sykdom, mot udyr, mot aander fra jord, luft og vann (fra hvem de fleste slags sykdommer kommer), for fiske og jakt. Mest kjent er kanske blodstengningsbønnene til aa stoppe blod med. Og slike sterke ord som syndsforlatelsens ord var der mange av, ikke bare de, som bruktes til aa utrette store ting ved daap og nadverd, men der var en hel bibel full. Slike ord blir bare virksomme ved aa uttales, og de maa „leses" nøiagtig ordrett. Den minste feil gjør dem kraftløse. Bibelordet maa derfor leses lydelig og ordrett. Da skal det ikke vende tomt tilbake. De hedenske samers bønner var just aa lese slike sterke ord. Saa gjaldt det nu aa bruke de rette ord i sin bønn, først og fremst Herrens bønn og velsignelsen, dernæst de bønner, som man visste hadde været brukt fra gammel tid. I hedensk tid var der nogen enkelte som hadde særlig rede paa alle disse bønner (gannkaller og signekjerringer er der enda mange av), og de blev hentet for aa læse sine bønner. Nu overtar de nye ledere det samme hverv. Predikantene blir kristelige medisinmenn. I selve Karesuando angis denne avgrening ikke aa ha funnet sted, men flere av „Ödemarksprofetens lärjungar" var temmelig vestlæstadiansk preget.

Kautokeino-villelsene kan ikke bare skrives paa læstadianismens regning. Det var et oprør mot en efter folkemeningen urettferdig handelsmann og en lensmann som foruten aa ha en fortid hadde brukt militær til aa støtte „urettferdigheten", og presten var mistenkt for aa staa i ledtog med dem. Men man kan nok gaa ut fra, at uten de religiøse villelser hadde det ikke brutt ut paa den maate som det skjedde. Det var „det indre lys", som det ene menneske kunde gi det annet, som her forenet sig med drømmer, syner og røster og ethvert innfall. Og dette „aandens vidnesbyrd" blev uten kontroll av bibelen eller nogen annen autoritet. Det er den kollektive sjel som samler sig i lederen. Det er ikke en enkelt, som har uttenkt hans tanker — han faar dem. Og han uttaler: „Jeg er selv bibel". I en folkehop pulveriseres det moralske ansvar blandt alle raser. Blandt samer medfører deres mentalitet, at personlig ansvar kun kjennes under de andres dom. Og her var alle enige og uten ansvar. For læstadianismen blev begivenhetene en advarsel om aa prøve „aandens vidnesbyrd" med Guds ord, saa ikke alt det som opkommer i et menneskes hjerte skal gjelde for sannhet.

Det er sagt om pietismen, at den iblandt hadde en tilbøielighet til aa se synden i tingene som foranlediget fristelsen, istedenfor i hjertet. Læstadius's botspreken vender sig ikke til samvittighetens

personlige ansvar, men trekker frem syndens følger i tid og evighet. Men mennesker, som ikke kan møte Gud alene hverken i bønn eller betraktning, og altsaa ikke har hvad man vanlig forstaar ved *personlig* gudsforhold — man kunde her tale om et *upersonlig* gudsforhold, — kan heller ikke ha den personlige moralske bevissthet, men ogsaa den blir upersonlig, saa meget mere, naar synden opfattes som en pest, smitte eller urenhet. De som kommer utenfra, opfatter dette som manglende syndserkjennelse. Den kommer nok, ikke ved personlig eftertanke, men i samfølelse med de andre eller under de andres dom. Den kan være like sønderknusende som en pestsyks redsel, men den er helt ut religiøs — det er frykt for Gud. Det farlige ved denne innstilling er at man kan slaa sig til ro med, at alle taler vel om en; men det er ikke saa ganske lett aa bli innkapslet, hvor de helliges samfund er slik realisert, og hvor den kollektive samvittighet ikke sover. Og den som ikke bøier sig for denne fellesdom, som ogsaa vil paatrenge sig ham selv, utelukker sig selv med en ekskommunikasjon, som er verre enn pavens bannstraale.

Naar all „forlystelse" er synd, henger det samm enmed pietismens syn. Der kan brukes uttrykk som at man „forlyster sig i helvede" med „hore- og drikkeviser", for ikke aa nevne mere drastiske uttrykk. Paa den annen side kalles synden en „forlystelse" og „liflig" og „smaker søtt i munnen". Ogsaa stas fordømmes som forlystelse, men det henger sikkert ogsaa sammen med innsamlingen til „skolene". Deres stilling til brennevinet er avgjort. „Den som bare smaker, er dranker," sier de. Og deres erfaring viser, at for en same gjelder dette, som for saa mange andre naturfolk, at den som smaker, er solgt. Denne frontstilling mot „verdens søthet" kan muligens ogsaa innebære noget av reaksjon mot kulturen og hvad der følger den; men hovedaarsaken er at der mellem fristelsen utenfra og begjærligheten innenfra ikke staar en individuell vilje, men en kollektivt innstillet person, som vil falle alene, hvor han aldri vilde falle, naar flere var sammen, eller saa lenge han ikke bryter med fellesbevisstheten.

Man støter iblandt paa uttrykket „Jesu blod besprenges". Det skjer naar ordet forkynnes og under daap og nadverd, og det „faller paa hjertet". Det er mystikkens tale og betegner gudsoplevelsens salighet, naar det kjennes at Gud er nær med sin naade. Og her har kristentroen gjennem tidene valgt sine ord forskjellig.

Til Norge kom vekkelsen med fjellfinnene, som om sommeren flyttet til Norge, og med de utsendte predikanter. Det var vesentlig

i den vest-læstadianske form belesset med adskillig av arven fra hedenskapet. Men den kom ogsaa i den mere oprinnelige form. Saaledes kom den til Lyngen først gjennem fjellfinner, og her møtte den Erik Johnsen, som mere enn nogen annen har innvirket paa utviklingen her i landet. Som en motvekt mot den typisk vest-læstadianske opfatning har det været, at han alltid har hevdet, at ordet skal „forstaaes og tilegnes" og at „det krever lydighet". Han taler om læstadianere, som er utvortes læstadianere i skikke og kanskje ogsaa i meninger og lære, men som ikke er læstadianere i hjertet. (Ellers er navnet læstadianer ofte opfattet som et spottenavn. „Kall Eder ikke læstadianere eller lutheranere, men kristne," sa en av de gamle predikanter.) Han er klar over, at der er andre kristne i verden enn bare der nord, „f. eks. her i landet haugianerne og deres efterkommere". Naar nu Luthers store kirkepostille brukes i de aller fleste læstadianske forsamlinger, skyldes det for en stor del Erik Johnsen. Og hvad han har været som forkynner og skriftefar i over et halvt aarhundrede, derom vidner hans store venneskare ogsaa utenfor samenes krets. Vil utviklingen fortsette i samme spor som under hans ledelse, vil de mindreverdige vest-læstadianske elementer mere og mere bli trengt tilbake. Men det kan ikke nektes at der finnes saakalte læstadianske kretser, hvor den hellige ild holder paa aa brenne ut. Der har der dannet sig en død rettroenhet, som er en underlig blanding av luthersk renlærighet og vest-læstadiansk praksis, hvor predikanten er den kristne medisinmann ved siden av aa være predikant, men hvor der er lite av det sterke kristenliv, som gjennem læstadianske former har gjennemtrengt samefolket.

Naar der finnes en gren av læstadianerne, som bl. a. ringeagter daapen, har det ikke noget med læstadianismen aa gjøre, men skyldes sekterisk paavirkning vestpaa gjennem finske predikanter.

Tilslutt ennu en eiendommelighet: Mens man efter en tid med sterk vekkelse ofte vil se, at det sterke religiøse liv ikke gjenfinnes hos de vaktes barn, ja at de kanskje endog er irreligiøse, saa er det ikke slik hos læstadianerne. Regelen er at barnene i sin tid kommer med, og de unge savnes ikke ved nadverdbordet. Det er derfor ikke en hendøende vekkelse, men en bevegelse med livets kraft. La være, at de har vanskelig for aa forstaa, at mennesket ogsaa trenger aa staa alene for Guds ansikt, og at samisk kristendom alltid vil bli samfundskristendom, saa er de bærere av tyngden av sterk kristendom i Troms og Finnmark og av all kristendom blandt samefolket.

Det er ikke dette rike kristenliv i sin helhet, som her er fremstillet — det har saa uendelig meget felles med alt sant kristenliv —, men de eiendommeligheter, som gjør at saa mange støtes bort, fordi de staar helt uforstaaende.

LÆSTADIANER-PREDIKANTEN ERIK JOHNSEN

Selvbiografiske meddelelser.

Han blev født paa gaarden Dalen i Lyngen 1. november 1842. Faren var fisker og gaardbruker og var en forholdsvis velstaaende mann, som foruten hest fødde 8-10 kjør, 60 sauer og optil 20 gjeter. Men i torvgamme bodde han. Paa den tid bodde de fleste i gammer. Fellesgammer var det almindelige, men Eriks far hadde egen folkegamme. Tømmerhus blev først bygt, da Erik var 15 aar gammel. — Eriks far drev bare linefiske paa Lofoten og Finnmarken.

Eriks skolegang varte 6 aar, men de fleste aar bare 4 uker. Hoderegning hadde de hele tiden, men de lærte ikke aa skrive før det siste aaret. „Mitt meste arbeide paa skolen var aa hjelpe de daarligste til aa stave," sier han. Allikevel kom han til aa lese meget. Hans navn finnes ofte i de gamle bibliotheksprotokoller.

Erik forteller selv:

„I mitt tolvte aar kom presten Neumann til Manndalen for aa lese med barna. Presten sendte bud, at jeg skulde komme og lese. Han la boken frem og pekte paa stor A. Jeg kjente den ikke, men en stor del av de andre kjente den. Presten underviste ikke mere enn aa spørre om denne bokstaven, men den presten lærte mig allikevel mest av alle. Jeg blev saa skamfull at jeg tenkte: Det skal være underlig om jeg skal lese en annen gang for presten uten aa kunne. Dette var i september maaned. Da tok jeg katekismen i barmen, naar jeg gikk i marken med kreaturene, og allesteds, hvor jeg satte mig ned, leste jeg. I slutten av oktober kom skolelæreren til Manndalen. Han sendte bud, at jeg skulde komme paa skolen. Da kunde jeg katekismen utenad fra perm til perm.

Der var meget rovdyr i den tid, saa kreaturene maatte passes natt og dag, især for bjørn, som jeg ofte saa. Engang gikk jeg næsten paa en. Da blev jeg skremt. Og jeg kunde nu av og til være litt redd.

Jeg reiste første gang paa Finnmarken vaaren 1857. Jeg var hjemme saalenge far levde, men far satte mig til husbond, da jeg var tyve aar — to aar efter konfirmasjonen. Vi var tre brødre. Begge de andre var mere forstandige enn jeg. Naar vi var ute paa fiske og fortjeneste, saa gjemte de selv sin fortjeneste, men jeg gav alt i min pung til far. Men da far satte mig til husholder, begynte jeg aa skaffe baade baater og børnskap. Saa drev jeg sjøen og gaardsbruket, la mig særlig paa sjødriften. Jeg batt seinot — søkkenot — og garnbruk og hadde halvlotteskarer. Fars eiendom var bygseljord. Mine brødre, som hadde samlet penger selv, hadde nu intet aa kjøpe jord for. Jeg maatte ha penger baade til dem og mig selv. Min eldste bror og jeg kjøpte hver en halvdel av farsjorden.

Jeg giftet mig 26 aar gammel. Da jeg kom til kristendom i 22-aars alderen, blev jeg opfordret av de kristne til aa tale Guds ord og holde forsamling. Fredags kveld før 4de søndag i advent kom jeg til troens annammelse og 4de søndag i advent samme aar holdt jeg første forsamling. Saa nogen tid efter blev jeg sendt hit og dit for aa tale Guds ord. Da rant saadan tanke op hos mig: Skal jeg gifte mig? — Jeg kan ikke fritt faa reise, skal jeg passe det verdslige. Men saa hadde jeg gamle foreldre. Saa tenkte jeg: De kommer til aa lide ondt, hvis jeg slutter husholdningen. Jeg hadde ikke tillit til mine søsken, at de vilde sørge for mine gamle foreldre. Saa svevet jeg et aar mellem to tanker: Hvis jeg skal være husholder, maa jeg gifte mig. Hvis jeg selger min gaard og min formue, maa mine foreldre lide nød. Men saa var jeg en forsamlingstur i Kaafjordbotn. Da vi reiste derfra, kom der en forskrekkelig storm med rokk over hele fjorden. Vi maatte snu paa land paa Bakkemo i min kones foreldres hus. De satte mat for oss 4-5 mann i kammerset. Mens vi spiser, sier kammeratene: „Duger ikke denne unge pike til din hustru?" Og jeg sa: „Naar Dere synes det gaar an, saa gaar det visst an til mig". Saa spurte de, om de fikk snakke til piken og foreldrene om saken. Saa gjorde de, og da de kom tilbake spurte jeg hvordan det gikk. De svarte: „Det gikk bare godt". Mere blev der ikke talt mellem oss annet enn da vi alle tok farvel ute paa dørtrappen. Men mor hadde flere aar før sagt: „Hvis du tenker paa aa gifte dig, skal du ta den piken fra Bakkemo". Saa blev det slik, at dette raad blev fulgt.

Jeg har mange merkelige bevis paa at det styres underlig.

Engang var vi i Lofoten. Den største del var da begynt aa sette garn søndagskvelden. Marias bebudelsesdag var da en tirsdag. Jeg holdt ogsaa helg den dag. Jeg visste nok at der var fisk i sjøen. Men der var nok av dem, som satte søndagskvelden og mandagen og Marias bebudelsesdag ogsaa. De fikk optil et hundre. Jeg rodde onsdag og drog torsdag. Vi fikk sytten hundre. De som fisket alle helligdagene fikk ikke mere paa fjorten dager.

Engang var vi tre notlag paa Bjørnøya i Finnmark. Den tredje høvedsmann var vantroende. Den annen høvedsmann hadde været min kamerat siden vi var smaa, og fulgte alltid det jeg gjorde. En søndag det var stille og alle grunnene fulle av sei — det var saa voldelig med sei, at den tredje høvedsmann hadde ikke raad til aa vente lengere enn til klokken halvfem — saa rodde vi andre først klokken ni, naar natta kom. Da vi kommer paa grunnen, sitter han i tomme baaten. Vi strekte vaare nøter med en gang. Nota sank paa 8 favner vann og fikk saa meget som 4 otringer kunde flyte med i stilla. Den tredje høvedsmann seilte paa land med tom baat."

Erik pleide aa ro for Hammerfest. Det var det aaret byen brente. De kom op uten aa ha faatt noget. Det var nok slutt med fisket for iaar. Den tiden byttet de fisken i mel, og de hadde nogen matte-sekker russemel, og de hadde fisket ikke saa rent daarlig. Da de saa faar byen i sikte, ser de branden, og sjøhuset hvor deres mel var, staar i lys lue. Det var ikke underlig, om det betok dem modet. Det var vinterens brød

som brente. De andre vilde reise hjem, men Erik vilde, de skulde forsøke sig igjen. Paa to sjøveir fikk de mere fisk enn hele vaaren igjennem, og de kunde reise hjem med storlott.

Erik har 5 sønner og en datter.

„Eftersom de vokste til og giftet sig, syntes jeg det best, at de fikk hver sitt eget hjem, og delte saa min gaard i 5 deler. De fire eldste fikk hver sin part, og selv flyttet jeg ut i utmarken, hvor jeg begynte som nybrotsmann. Jeg var da 70 aar. Tretten aar efter fødde plassen hest, 3 kjør og 15 sauer. Meningen er, at min yngste sønn skal ha den. Til den sjette har jeg kjøpt en annen eiendom. Men en betingelse har jeg satt: De faar ikke anledning til aa selge til andre enn mine efterkommere og efter rimelig takst.

Jeg har reist og talt fra Ofoten og Vestlofoten til Vadsø. 15 ganger har jeg været i Sverige — mest i Karesuando, dessuten i Vittangi, Lannanvaara, Kiruna og Jukkasjärvi. En gang har jeg været i Finnland, men da kom jeg ikke lengere enn til Enontekis. I Kautokeino har jeg været to ganger, og dit vilde de ha mig ogsaa iaar (1925), men jeg vaager ikke riktig aa reise. I den siste tid har Nils Larsen reist mest sammen med mig. I den første tiden var det Hans Heiskel, Sandøren, men det har ogsaa været mange andre f. eks. Peder Larsen Holmen i Kaafjorden.

I mange aar fikk jeg aldri nogen gaver paa mine reiser, hverken skyss eller annen støtte. Jeg gikk saaledes en gang tilfots i januar fra Kvænangen over Oksfjordhamn og hjem. En annen gang kom jeg fra Reisa saa utkjørt, at jeg stupte da jeg kom til folk i Kaafjorden. Senere møtte jeg stor takknemlighet hvor jeg ferdedes, og jeg kunde faa rikelige gaver. Disse takknemlighetsbeviser pleier hos oss taleren og hans tolk dele, hvis ikke giveren har særlig bestemt dem for den ene."

„Bevegelsen husker jeg fra jeg var 5 aar gammel (1847). Den kom med Karesuandolapper, som laa her i dalen med sine ren. Hvor disse lapper kom, leste de, sang eller bad eller samtalte med folk, selv om bare to møttes paa en vei. De første av Læstadius utsendte talere var Anti-Biede og Johan Mathias Naimakka. De kom et par aar senere — ca. 1850. De var ikke budsendt av folk i Lyngen, og de vilde ikke ta imot dem paa Skibotn. De drog da til Storfjorden, hvor de talte paa flere steder, og der kom til en opvekkelse. Man skysset dem videre til Hans Heiskel, som ogsaa blev opvakt. Men ved fjell-lappenes prediken kom mange til opvekkelse baade i Manndalen og Kaafjorden. Her i Manndalen var det 3 som holdt forsamling og leste av postiller og talte over Guds ord. Luthers postill hadde de ikke i den tid."

Om sitt eget religiøse gjennembrudd forteller Erik Johnsen:

„Der var en sommerdag samlet omtrent 10 kvinner, til hvem jeg kom. Disse talte med hverandre. Nogen graat og holdt hverandre om halsen. De hadde en lappisk sangbok og sang av den. Dette var noget nytt for mig, og jeg forstod ikke, hvad det skulde bety. Men jeg var saa glad, at jeg ikke kunde forlate dem, før de gikk hver sin vei. Fra den tid holdt folk kristelige sammenkomster her i Manndalen. Da jeg kom til syvaarsalderen begynte jeg aa forstaa hvad de mente med denne bevegelse. De talte om Gud, sjelens salighet o. s. v. Men jeg tenkte ikke

over om jeg selv var salig eller ikke. Men jeg hadde svær lyst til aa komme til disse søndagsmøter hvorsomhelst de holdtes. Da jeg var 8½ aar gammel fikk jeg kunnskap om hvad jeg var: At jeg ikke er et Guds barn. Aarsaken dertil var, at jeg skulde øve en kjødelig synd, selvom det ikke blev fullført. Jeg hadde faatt vilje dertil allikevel. Det kom paa min samvittighet, at jeg hadde gjort det, naar jeg hadde vilje dertil. Da kom jeg i nød og angst og tenkte: Hvorledes skal jeg bli skilt med denne synd? Ikke finner jeg nogen raad, hvorledes jeg skal bli skilt med og reddet fra denne synd. Saa hørte jeg av de kristnes tale, at man skal bekjenne sine synder. Saa tenkte jeg hos mig selv: Kanskje det var raad aa bli skilt med denne synd. Saa bekjente jeg for de kristne — for nogen enkelte.

Saa fikk jeg en slags samvittighetsfred. Men det var ikke nok med det. Saa skulde jeg ha en annen stav, likesom en krank kjerring som maa ha to staver. Det var at jeg skulde be paa mine kne hver eneste dag. Jeg tenker: Nu er jeg en kristen, naar jeg har bekjent og ber hver eneste dag. Jeg hadde tenkt, jeg var en kristen paa en maate. Da vaaknet jeg en morgen og tenkte: Har jeg bedt igaar paa mine kne? Saa sanset jeg, at det hadde jeg ikke gjort. Da tapte jeg den tro og den kristendom.

Men det blev litt nød, om ikke saa stor nød. „Det man har faatt billig, er det ikke saa stor skade aa tape," sier et gammelt ordsprog — thi den kristendom var kun egenrettferdig. Men saa blev der igjen hos mig den beslutning, at jeg skulde vokte mig for alt det som er synd. Det var jeg sikker paa hos mig selv, at hvis jeg gjør synd, gaar jeg i evig fortapelse. Da jeg blev 14 aar gammel, begynte jeg skriveøvelser i skolen, og jeg hadde svær lyst til aa skrive. Ikke hadde jeg skrivesaker, og saa tenkte jeg: Hvorledes skal jeg faa det? Saa fant jeg 3 ark papir hos min bror Hans. Og saa tenkte jeg: Det har ikke bror min kjøpt med sine egne penge, men det er far som har kjøpt det. Men straks efter dømte min samvittighet: „Nu har jeg stjaalet." — Saa var det flere aar, som jeg mente, jeg hadde ikke overtraadt annet enn det 7de bud. Da hadde jeg den innbildning, at skulde nogen forstaa, hvad synd er, saa var jeg den fornemste, som kunde lære de andre ogsaa, hvad synd er. Selvom jeg gjorde synd hver dag. Jeg var en meget lettsindig mann og var meget flink til aa opvekke latter hos andre med mine ord. Vi var 80 konfirmanter i kirken. Under katekisasjonen fikk jeg dem til aa le allesammen ved aa le med aapen kjeft. Men slikt var for mig ingen synd. Hellerikke all lettsindighet med jenter — om enn ingen utuktig gjerning. — Da jeg var 16 aar, var der en mann ved sjøkanten, som skulde røve fra mig en gjenstand jeg hadde i haanden. Han var før og voksen. Jeg rente i havet til midt paa livet og tenkte, han kom vel ikke dit. Men han begynte aa kaste sten, formodentlig for aa væte mig over hodet. En sten traff foten saa det gjorde ondt. Da blev jeg saa overvunnen av sinne, at jeg røk paa land og løs paa mannen og kastet ham i fjæresteinen. Saa tok jeg huen hans og sprang med den inn i sjøhuset der. Han kom og skulde ha huen sin igjen. Jeg tok da først og kastet mannen ut gjennem døren og huen efter. Men dette var heller

ikke nogen synd for mig. — Der ser man det naturlige menneskes lys, selvom han har kunnskap, hvor mørk den er."

„I konfirmasjonstiden talte presten (J. M. Hvoslef) om synden, men det virket ikke saa særlig paa mig, tross det var en alvorlig og grundig prest. Imidlertid var jeg meget urolig og redd, da jeg skulde delta i den første altergang. Da jeg blev 20 aar gammel, begynte synden aa dukke op i mig fra barndommen av, inntil det blev saa meget paa min samvittighet, at jeg saa, jeg hadde overtraadt alle de 10 Guds bud. Da begynte det aa bli en alvorlig nød. Ikke kunde jeg forstaa hvorledes jeg skulde bli fri for synden. Kun dette tenkte jeg, at kan jeg avstaa fra all synd, saa blir jeg dermed bedre og bedre, helligere og helligere, inntil jeg blir saa hellig, at jeg kan bli tekkelig for Gud. Jeg gjorde mangen gang det løfte, at jeg skulde ikke gjøre den eller den synd eller tale eller tanke. Men jo mere jeg bad, dess mere synd saa jeg, der dukket op for hver dag. Da jeg saa det, dess større blev nøden og sorgen. Naar jeg ikke kunde holde min graat, gikk jeg ut i marken og graat der.

Nu hadde jeg forsøkt ved min egen forbedring aa bli fri for synd og Gud tekkelig. Men saa kom enda en raad i min tanke. Jeg hadde brukt den raad, jeg forstod før. Men saa tenkte jeg: I Bibelen skal jeg finne vei til Gud og finne ham. Saa tok jeg det Nye Testamente og gjorde den bestemmelse aa lese fra begynnelsen til slutt. Saa gjorde jeg ogsaa. Efterhvert som jeg leste, satte jeg min sjels tilstand ved siden av Guds ord. Men alltid saa jeg: Min sjels tilstand er ikke som Guds ord krever — det passer ikke for mig aa tilegne mig Guds naade. Jeg kom gjennem Bibelen. Fant ingen trøst, men hellere dom. Saa tenkte jeg: Jeg har lest for fort og tenkt lite. Saa skal jeg ta fatt en gang til og lese mere langsomt og med mere omtanke. Jeg kommer igjennem den paany, men det blir heller verre enn bedre. Jeg beslutter aa lese tredje gang og nu betenke hvert eneste ord. Men det samme blev det samme — verre og verre. Nu blev jeg haapløs: Nu er jeg evig forkastet av Gud og evig helvedes barn. Hjertet blev saa haardt. Ikke kunde jeg mere be. Neppe vovet jeg aa sukke i hjertet — men alt uten haap. Alt hvad kristne talte til mig var som aa snakke til stokk og sten, Det gjorde ingen virkning paa mitt hjerte. Ikke hadde jeg nogen tanke om nogen tid aa bli reddet. Kun den tanke hadde jeg i mitt hjerte, at intet menneske maatte bli saa ulykkelig som jeg var blitt. Efter min forstand var der intet haap for mig. Dessmere ønsket jeg at alle andre maatte finne til himlen.

I uken før 4de søndag i advent var jeg i saadan tilstand i 3 døgn. Der var da en opvekkelsestid her i Manndalen, hvor de kristne kom sammen hver dag. Jeg og min bror Morten var fra barn saa gode venner. Vi hadde en stor pen hest og tok den og kjørte til forsamling. Da vi kommer nær forsamlingshuset, høres røster og graat. Jeg gikk straks inn. Der var to ledere — ikke predikanter — som ledet møtet dengang. De stod ved bordet ved vinduet. Der var saa meget folk, at jeg kunde ikke gaa bent frem til dem. Jeg gikk rundt langs veggen og blev staaende ved siden av disse to. Saa ser jeg paa disse som jamrer, graater og klager over sin synd og elendighet. Saa synes det efter min mening,

at disse er rette angrende syndere, hvis de bare forstaar aa tilegne sig Guds naade. Nu hadde jeg lyst til aa hjelpe dem til aa tro — om jeg selv laa i helvede og ikke kunde komme til himmelen, saa vilde jeg dog hjelpe dem. Saa tok jeg et stykke av Luk. 10, „den barmhjertige samaritan", og leste det med høi røst, saa alle skulde høre. Dermed vilde jeg vise Jesu hjerte mot saadanne elendige syndere, i den tanke at de kunde fatte troen paa Jesus. Dertil holdt jeg en noksaa lang tale over samme tekst — hvorledes jeg talte, kan jeg ikke huske. Da vi var ferdige, kjørte vi hjem, og det var alt noksaa sent paa kvelden. Da jeg kom hjem, var en hel del av forsamlingsfolket samlet i fars hus. Jeg syntes, deres ansikter var saa straalende, at jeg taalte næsten ikke aa se dem. Jeg gikk bak ovnen og satte mig der. Min mor bar mat dit, og jeg spiste som en skamløs hund, enda jeg ikke hadde matlyst mer. Jeg syntes, jeg var ikke verd aa være blandt folk. De kristne begynte aa predike troen til mig. Men jeg svarte: „Slutt op med det tøv! Det hører ikke mig til. Jeg er et forherdet menneske." Imidlertid stod min far op og kom til mig. Han tok om min hals. Men nu skjedde det hovedunder, som er skjedd med mig. Da fikk jeg se Jesus saa synbar, at jeg trodde, alle i huset maatte se ham — det var paa korset — blødende, som evangeliene beretter — og jeg forstod ikke dengang annet end at det var de legemlige øine som saa ham, og saa falt jeg hjertesønderknust paa gulvet. Men jeg saa fremdeles det samme for mine øine. Da bad jeg for første gang om tilgivelse hos min far. Men jeg nevnte bare *en eneste synd,* da jeg bad om tilgivelse. Da han paa Guds vegne forkynte syndenes forlatelse til mig for Jesu blod — med det samme ord fikk jeg føle, at Jesu blod falt paa mit hjerte og samvittighet — jeg kjente det bokstavelig, men paa en usynlig maate. Men i mitt hjerte fornam jeg det ikke saa, at det var far som sa disse ord, men saaledes som Gud selv hadde sagt dem til mig. Da fikk jeg den faste sikkerhet og overbevisning: Nu er jeg Guds barn. Helvede er tillukket og paradis aapnet. Da svant synet for mine øine. Nu blev det for min fornemmelse, som jeg ikke skulde ha nogen synd mere — var kvitt synden. Og som jeg i 3 døgn hadde været aldeles haapløs, saa var jeg igjen i 3 døgn slik, at jeg kjente ikke en eneste ond tanke i mit hjerte. Og saa tenkte jeg: Det er ikke underlig, at de kristne er glade, naar deres tilstand er slik, at de er fri synden. — Da var jeg klok! — Da saa den første syndige tanke kom, tenkte jeg straks: Nu tapte jeg igjen min kristendom. Men dog begynte jeg smaalig aa kjempe mot tvilen, og saa maatte jeg gaa til de kristne og spørre, om jeg hadde tapt min kristendom eller ikke. Da kunde erfarne kristne undervise mig.

I de første gode fornemmelsers tider vil et menneske snart komme til aa tenke: Jeg er noksaa bra kristen. Min egen erfaring er: Jeg blev opfordret av de kristne, straks jeg var kommet til kristendom, til aa være taler iblandt dem. Og da jeg talte i de gode fornemmelsers tid, da syntes jeg mangen gang, at det manglet ikke det som jeg skulde tale. Straks efter jeg hadde talt, kom den tanke: Ja nu var du en bra mann og kunde tale godt. Men jeg forstod ikke enten det var en ond eller god tanke. Det gikk henved et aar og fire maaneder paa den maate, og

tidt og ofte følte jeg slike tanker. Saa var jeg paa reise til vaarfisket — det var langfredag. Handelsmannen i Hammerfest hadde en borgstue, hvor vi fikk bo, som handlet hos ham — der var ikke hus paa baatene dengang. Der var en masse fremmede fiskere, som jeg ikke kjente, i huset. Der var ogsaa lyngs- og skjervøyværinger. Der var to mann, en lyngsværing og en skjervøyværing, som var store skraalere. Da vi vaaknet, begynte disse to aa snakke allslags forfengelighet, og de andre hørte paa dem. Da blev jeg heftig beveget i min aand — ikke i „rørelse" som man sier — og jeg begynte aa refse disse to for den forfengelige tale og paaminnet dem, om de ikke husket det som var skjedd paa denne dag, at Jesus vaar frelser blev korsfestet og led for vaare synders skyld. Da fornam jeg en kraft til aa tale, og alle de folk, som var tilstede, begynte aa se paa mig, naar en saadan ungdom talte saa frimodig i saadan skare. Saa holdt jeg en almindelig tale til alle disse folk. Da jeg skulde gaa ut og kom i gangen, kom den tanke saa kraftig som aldrig før: Nu kunde du tale, og nu saa folk, hvad mann du var. Du rant det op for mig, at det var selvgodhets djevel, hvormed jeg hadde vandret siden jeg kom til kristendommen, og da tapte jeg aldeles min tro.

Det blev saa stor synd for mig, og jeg blev saa avmektig at jeg neppe kunde staa paa mine føtter. Nu visste jeg ingen raad, og ikke visste de kristne, hvor jeg skulde faa hjelp og raad. Saa tenkte jeg: Jeg skal gaa i baaten og legge mig aa sove. Min naturlige sans var saa borte, at jeg fant ikke baaten heller. I min elendighet vaakner jeg op som i en søvn eller dvale, og saa sanser jeg, jeg er et menneske, men saa forferdelig stor synder. Da rant en annen tanke i mitt hjerte: Om jeg er den største synder i den ganske verden, saa har dog Jesus lidt og dødt for den ganske verdens synder. Og dermed begynte jeg igjen aa faa opreisning i min sjel og fatte troen paa Kristus.

Aldri har jeg formedelst gjørlig synd tapt troen, men denne gang formedelst denne synd. Men dette var saare godt for mig, at jeg fikk slike dype saar av min synd, at jeg kom til erkjennelse av at det var en farlig synd — likesom jeg frykter, at den synd har bedraget mange, fordi alle har ikke erkjent den synd, hvor farlig den er. Det har visst ført mange paa hovmodighets høider, saa at de kanskje ser foraktelig paa de andre. Og ikke kan de følge den formaning av Paulus: „Akter hverandre i ydmykhet høiere enn Eder selv," — eller følge Jesu ydmykhets eksempel. Paulus var et kraftig redskap i Guds haand, saa han arbeidet mere enn andre, som han selv sier, men saa føier han til: Men ikke jeg, men Guds naade som er med mig. Derfor er det ikke vaar gjerning, selv om vi fornemmer saadan kraft. Derfor maa en takke og prise Gud, som gjør et skrøpelig menneske sterkt og virker alt i alle efter sin viljes velbehag. Selv om apostlene er der skrevet: De talte eftersom aanden gav dem aa tale."

Saa føiet han til tilslutt: „Slik maatte Gud handle med *mig*. For *mig* var det nødvendig, men jeg tror ikke Gud maa gjøre slik med *alle*. For *mig* var det *nødvendig*."

(Nedskrevet i Erik Johnsens hjem 27. mars 1925 av *P. C. Astrup*).

BERETNINGER OM DEN NORSKE KIRKE I 1927.

AVGITT TIL DET KGL. KIRKE- OG UNDERVISNINGSDEPARTEMENT
AV DEN NORSKE KIRKES BISKOPER.

I. OSLO BISPEDØMME.

Kirkeinnvielse. Markus menighet i Oslo, som siden sin oprettelse har maattet benytte dels Gamle Aker kirke, dels de Døves kirke, fikk sin nye vakre kirke innvidd fredag 1. april. Innvielsen utførtes av biskopen med bistand av domprosten og en rekke av byens prester. Det er mange aars iherdig arbeide fra sogneprests og menighets side, som saaledes nu under de økonomisk vanskelige tider er ført lykkelig til sin avslutning, og dagen blev da ogsaa for menigheten en festdag av de sjeldne.

Dette er den eneste kirkeinnvielse som har funnet sted i 1927. Jeg har dog hatt den glede aa foreta en del innvielser av andre huser til opbyggelig bruk. Saaledes innvidde jeg Gamle Akers prektige menighetshus fredag 7. oktober, et særdeles vel innrettet menighetshus, som gir plass for de forskjellige virksomheter i menigheten, foruten at sognepresten her har sitt kontor og menighetssøsteren sin bolig.

Den 30. november innvidde jeg Indre Nøtterøy menighetshus, som er reist ved gaver i prestegjeldets tettest bebyggede strøk, grensende inn til Tønsberg. Huset utfyller et lenge følt savn.

Den 12. desember innvidde jeg Kroken bedehus i Svarstad. Ved kgl. res. er huset senere innvidd ogsaa til kirkelig bruk, saaledes at der i denne avsides bygd for fremtiden kan bli avholdt almindelige gudstjenester. Godseier F. Treschow, Fritzøehus, fortjener stor takk for sin storstilte gavmildhet, hvorved alene den lille bygd blev satt istand til aa faa huset bygget.

Ennvidere kan nevnes, at jeg den 7. november innvidde Grønlands menighets store tidsmessige gamlehjem med plass for 100 gamle, og den 9. oktober det Norske Misjonsselskaps Misjonærhjem i Lyder Sagens gt. 5 i Oslo.

Ordinasjon. Den 17. juni blev følgende 17 teologiske kandidater ordinert i Vaar Frelsers kirke av Oslo biskop: Egil Johnson, utnevnt til stiftskapellan i Oslo bispedømme; Nils Frøisland Kinn, for aa bestyre ledige embeder sammesteds; Olaf Anton Müller Nilssen, hjelpeprest i Sem og Slagen i Oslo bispedømme; Jarle Knut Geelmuyden, for aa betjene ledige embeder i Bjørgvin bispedømme; Reidar Thorolf Lund, sogneprest i Vanylven, Bjørgvin; Ivar Smeby, sogneprest i Lærdal, Bjørgvin; Agnar Sand-

vik, hjelpeprest i Domkirkens menighet, Bergen; Haakon Birkeland, res. kap. i Borgund, Bjørgvin; Peder Olsen, sogneprest i Hjørundfjord, Bjørgvin; Ivar Aasen, sogneprest i Tysvær, Stavanger; Karl Johan Uhl, sogneprest i Helleland, Stavanger; Tønnes Svanes, sogneprest i Høgsfjord, Stavanger; Arne Skjaanes, stiftskapellan i Nidaros; Kristian Olai Mehus, res. kap. i Kvernes, Nidaros; og Sigurd Nilsen Heiervang, Nils Øritsland og Modolf Wergeland Asheim, for aa betjene ledige embeder i Haalogaland.

Presteskapet. I det forløpne aar er følgende prester avgaatt ved døden: M. Hertzberg, prest ved Majorstuen kirke i Oslo; R. Gjessing, sogneprest i Wexels menighet, Oslo; J. Saxe, garnisons- og sogneprest i Horten; B. O. Weider, sogneprest i Rygge; Th. Fretheim, sogneprest i Kraakstad; S. Brun, res. kap. i Vestre Fredrikstad; J. K. Storsteen, sogneprest i Glemmen; Laur. Larsen, sogneprest i Skedsmo. — Disse mange dødsfall betyr et ikke lite tap for Oslo bispedømme. Alle var de samvittighetsfulle, varmhjertede prester, der slet sig ut i kirkens tjeneste. Deres minne være velsignet.

Følgende prester har paa grunn av sin høie alder søkt og faatt avskjed i naade fra sine embeder: Sogneprest G. Barman, Skjeberg; sogneprest H. Støp, Høland; sogneprest Th. Godal, Vestre Aker; res. kap. R. Nordtømme, Bragernes, Drammen; prost S. Gedde Dahl, Strømsø, Drammen; prost Thv. Bugge, Kongsberg; res. kap. M. Bugge, Modum; og res. kap. G. L. Tangen, Horten. Av disse har sogneprest Barman, res. kap. Nordtømme og res. kap. Tangen inntil videre overtatt betjeningen av de ledige embeder. Prost Dahl er av biskopen konstituert som sogneprest i Fredriksvern.

Innen bispedømmet har følgende forflyttelser funnet sted: res. kap. i Borge H. C. Megrund er utnevnt til sogneprest i Askim; res. kap. i Eidsberg J. F. Sandberg til kallskapellan i Nordstrand; hjelpeprest i Eidsvoll G. Fystro til kallskapellan i Stokke; res. kap. i Frogner i Oslo J. Hygen til sogneprest sammesteds; og res. kap. i Fredrikshald O. Narum til res. kap. i Bragernes, Drammen. Kst. res. kap. i Nannestad H. C. Christie og kst. sogneprest i Fiskum Bj. Hexeberg har faatt fast ansettelse i disse embeder.

Stiftskapellan Th. Jahnsen har faatt permisjon fra sitt embede og er blitt konstituert som sogneprest i Wexels menighet, Oslo. I hans sted er pastor N. Frøisland Kinn konstituert som stiftskapellan.

Fra andre bispedømmer er følgende tilflyttet Oslo bispedømme: sogneprest i Laksevaag G. F. Tybring utnevnt til res. kap. i Uranienborg, Oslo; sogneprest i Sokndal prost J. Jørgensen til sogneprest i Vaale; misjonsprest B. Sinding til sogneprest i Varteig; sogneprest i Brønnøy prost H. J. Knardahl til sogneprest i Kraakstad; sogneprest i Stor-Elvedal S. Næs til res. kap. i Borge; sogneprest i Byneset A. M. Olay til res. kap. i Rakkestad; sogneprest i Baklandet A. Gran til sogneprest i Høland; sogneprest i Levanger G. J. Janke til sogneprest i Vestre Fredrikstad.

Til hjelpeprest i Sem og Slagen er av biskopen beskikket pastor O A. Müller Nilssen.

To nye stiftskapellaner er utnevnt dette aar: Sjømannsprest E. Follum og pastor E. Johnson.

Salmebokskifte. Landstads reviderte salmebok er innført i alle Oslo menigheter. I den øvrige del av bispedømmet har avstemning funnet sted i 110 menigheter. Herav har 81 menigheter innført den reviderte salmebok, mens 29 har besluttet aa bibeholde den gamle. Avstemning har ennu ikke funnet sted i 76 menigheter. Den reviderte salmebok er saaledes ved aarets slutning tatt i bruk i 106 av bispedømmets 211 menigheter. Den nynorske salmebok er ikke innført i nogen av menighetene.

Kirkelig statistikk. Til sammenligning anføres opgavene for 1926 og 1927.

	1926		*1927*
Døpte	15 652	—	12 776
Konfirmerte	15 675	—	15 827
Underviste som ikke konfirmertes		—	77
Kirkelig vidde ekteskaper	6 389	—	4 830
Borgerlig stiftede »	716	—	732
Nadverdgjester	71 314	—	74 655
Jordfestelser	8 757	—	8 965
Innmeldte i kirken	229	—	225
Utmeldte av kirken	689	—	856

Antallet av døpte viser en meget betydelig nedgang paa ikke mindre enn 2876.

Konfirmantenes antall viser en liten stigning. Kun en ganske liten brøkkdel av de underviste undlater aa la sig konfirmere.

Ekteskapene har sunket med 1543. Denne synken faller paa de kirkelig vidde ekteskaper; de borgerlig stiftede viser en ubetydelig stigning.

En gledelig foreteelse er økningen av nadverdgjestenes antall med 3341.

Forholdet mellem inn- og utmeldelser av kirken er omtrent uforandret. Den smule stigning som utmeldelsene viser, betyr ingen forandring med hensyn til dissenternes stilling. Stort sett er dissenternes virksomhet sterkt begrenset, og forholdet mellem dem og kirken er som regel fredelig. Nogen vanskelighet frembyr de saakalte «pinsevenner», hvis propaganda drives med større kraft og mindre hensynsfullhet enn de fleste andre dissentermenigheter. — Inn- og utmeldelsene fordeler sig saaledes paa de forskjellige prostier: Oslo domprosti 65 — 188, Nedre Borgesyssel prosti 23 — 95, Mellem Borgesyssel 4 — 88, Vestre Borgesyssel 15 — 69, Øvre Borgesyssel 7 — 30, Nedre Romerike 12 — 36, Øvre Romerike 1 — 39, Asker 23 — 115, Drammen 7 — 46, Kongsberg 4— 9, Ringerike 5 — 20, Hallingdal 2 — 6, Nord-Jarlsberg 31 — 28, Sør-Jarlsberg 9 — 30, Larvik 17 — 48. — Stigningen av antall utmeldelser faller paa Nedre og Mellem Borgesyssel, Nedre Romerike og Larvik.

Der er i 1927 avholdt 11 666 gudstjenester, omtrent samme antall som i 1926. Messefallene beløper sig til 289. — Der er av prestene holdt 14 585 opbyggelige møter, og de har deltatt i 1795 møter i skolestyrer,

fattigstyrer o.s.v. og avlagt 34 568 sykebesøk o. l. Ved gudstjenestene i kirkene har legmenn talt 317 ganger. Nadverd ved lege nadverdutdelere har funnet sted i 4 sogner med tilsammen 166 nadverdgjester, en betydelig nedgang fra forrige aar da antallet var 335.

For aaret 1927 er der optatt statistikk over hvad der er innkommet ved ofringer paa alteret og kollekter i kirkebøssene. Denne viser at der i bispedømmet er innkommet den vakre sum kr. 275 400. Denne fordeler sig paa de forskjellige prostier saaledes: Oslo domprosti kr. 103 000, Nedre Borgesyssel kr. 21 900, Mellem Borgesyssel kr. 9000, Vestre Borgesyssel kr. 17 000, Øvre Borgesyssel kr. 8200, Nedre Romerike kr. 5400, Øvre Romerike kr. 7500, Asker kr. 27 800, Drammen kr. 19 400, Kongsberg kr. 4600, Ringerike kr. 4600, Hallingdal kr. 3600, Nord-Jarlsberg kr. 12 800, Sør-Jarlsberg kr. 13 500, Larvik kr. 17 000. Beløpene er avrundet til hele hundreder. — Naar hertil kommer hvad der ydes til de forskjellige frivillige virksomheter ved kvinneforeninger osv. og hvad der ellers privat ydes, vil man maatte beundre den offervillighet der under disse trange økonomiske tider legges for dagen hvor det gjelder kristelige formaal. Hvad der innkommer som offer paa kirkens alter eller som kollekt i kirkebøssene, utgjør jo kun en brøkdel av hvad der i det hele innsamles. Som et eksempel kan jeg nevne, at mens der i Gamle Aker menighet i Oslo er innkommet i kirken kr. 5254, utgjør menighetens forskjellige virksomheters budgett kr. 115 000.

De militære øvelsesplasser. Den geistlige betjening er som i tidligere aar besørget av de nærmest boende prester. Prost O. Christophersen, Hønefoss, har holdt regelmessige gudstjenester paa Hvalsmoen; res. kap. H. C. Christie, Nannestad, paa Gardermoen; sogneprest K. Lunde, Hole, paa Helgelandsmoen; og sogneprest W. Schübeler, Drøbak, paa Oscarsborg befestninger. Tilslutningen til gudstjenestene har vært upaaklagelig, og prestenes besøk har alltid møtt velvilje fra befalets side.

De mange *sykehuser, gamlehjem* og *barnehjem* rundt om i bispedømmets byer og bygder har vært tilsett efter behovet, alt eftersom prestenes tid og krefter har tillatt det. Her har sikkerlig prestene sin kanskje mest takknemmelige virkeplass og faar ofte opleve gledelige og opmuntrende ting ved sine besøk.. . .

Det geistlige tilsyn med *kristendomsundervisningen i folkeskolene og de høiere skoler* lar sig vanskelig gjennemføre uten for landskommunenes vedkommende. Som regel er prestene her tilstede ved skoleeksamenene. I byene er prestenes tid saa beslaglagt, at de liten anledning faar til aa avlegge skolebesøk. Ikke saa sjelden har dog prestene kristendomsundervisningen i de høiere byskoler. Dessuten faar de jo en føling med skolenes undervisning under konfirmasjonsforberedelsen. Stort sett kan man gaa ut fra at undervisningen er tilfredsstillende. Stundom klages der dog fra foreldrenes side over at undervisningen ikke stemmer overens med vaar kirkes barnelærdom, men det er visstnok mer enkelte undtagelser. I det store og hele har kirken grunn til aa glede sig over den dyktighet og omsorg hvormed skolen omfatter kristendomsundervisningen.

Fra prestenes tilsyn med *fengslene* er intet særlig aa bemerke. Arbeidet her falder ofte meget vanskelig, men der gjøres dog ogsaa her

gledelige erfaringer, som viser hvor nødvendig det er at der holdes gudstjenester og øves sjelesorg innenfor fengslets murer.

Visitaser. I 1927 har jeg visitert 22 prestegjeld, der fordeler sig saaledes paa de forskjellige prostier: Oslo domprosti: Trefoldighet, Lilleborg, Grønland, og Petrus. Vestre Borgesyssel prosti: Raade. Øvre Borgesyssel prosti: Hobøl og Vestby. Nedre Romerike prosti: Aurskog og Skedsmo. Asker prosti: Hurum. Drammens prosti: Bragernes og Sigdal. Ringerike prosti: Hønefoss. Hallingdal prosti: Nes og Gol. Kongsberg prosti: Flesberg, Sandsvær og Kongsberg. Nord-Jarlsberg prosti: Hof og Botne. Sør-Jarlsberg prosti: Tønsberg. Larvik prosti: Sandefjord.

Under visitasene er der holdt gudstjenester i alle kirker og kapeller, dels ved visitator, som alltid har forrettet gudstjenestene i hovedkirkene, dels ved prosten og de respektive prester. Ved hver gudstjeneste har dog ogsaa visitator talt. Aarets konfirmanter har møtt frem til samtale, fremmøtet har alltid vært meget godt. Ved hver visitas har der vært barnegudstjeneste, som regel i hovedkirken, men hvor avstandene har vært særlig store, ogsaa i en av annekskirkene. Visitator har da alltid forrettet. Skolene har med stor imøtekommenhet gitt barna fri de dager, og disse har da ogsaa gjerne i samlet flokk sammen med sine lærere fyllt kirkene. Barnas opførsel og opmerksomhet har alltid vært mønstergyldig. — De reglementerte menighetsmøter har dels vært holdt i umiddelbar tilslutning til gudstjenesten, eller hvor forholdene har gjort det ønskelig, er de blitt henlagt til eftermiddagen. De er alltid holdt i kirkene og har vært meget godt besøkt. Klage paa nogen prest eller kirkelig funksjonær har ikke forekommet. Stort sett har forholdet mellem prest og menighet vært godt. — Efter tid og leilighet har visitator avlagt besøk i gamlehjem o. l., likesom der under visitasene paa flere steder er avholdt fester i ungdomsforeninger, indremisjonsforeninger o. d. — Prostene har velvillig — uten utgift for det offentlige — tatt del i visitasene, hvorfor jeg skylder dem stor takk, da de har baaret en ikke liten del av visitasens arbeidsbyrde. Visitasene omfattes av menighetene med stor interesse, bygden er gjerne flagsmykket og folk møter frem i store skarer. Ikke saa sjelden klages der over, at visitasene nu er innskrenket til kun hvert 6. aar, man ønsket helst den gamle ordning med visitas hvert 4. aar eller iallfall at prostevisitasene blev gjenoptatt. Saa omfattende som Oslo bispedømme er, vil biskopen vanskelig kunne rekke rundt paa mindre enn 6 aar; derimot vilde jeg anse det meget heldig om der mellem hver bispevisitas kunde bli avholdt en visitas ved prosten. Jeg vil anbefale, at dette spørsmaal optas til overveielse, naar den økonomiske stilling blir en annen og bedre enn for nærværende.

Angaaende de enkelte visitasers forløp henvises til vedlagte utskrifter av visitasprotokollene. — Av enkeltheter skal jeg tillate mig aa fremheve:

Trefoldighet menighet. Foruten sin vakre kirke har menigheten eget menighetshus, hvor der drives en mangeartet kristelig sosial virksomhet: et arbeidshjem med en omsetning paa ca. 200 000 kr., et folkekjøkken, feriekoloni, menighetspleie, gamlehjem, indremisjon, ungdomsarbeide, søndagsskole osv. — Søkningen til kirke og Herrens nadverd er ganske

god, men sammenlignet med tidligere kirketider staar den dog meget tilbake. Ved frivillige gaver med støtte av kommunen er der til kirken anskaffet en praktfull lysekrone, forarbeidet av E. Vigeland.

Lilleborg menighet. Lilleborg er en av de 4 kommunale smaakirkemenigheter som for 11 aar siden oprettedes i Oslo. Det har lite lykkedes aa samle en menighet om kirken. Denne med tilstøtende menighetslokaler ligger i en bakgaard med vanskelig og lite tiltalende adgang. Denne mislighet er dog i aarets løp avhjulpet, og det tør være aa haape at dette vil tjene til en større samling til kirke og nadverd. Bedre har det lykkedes med det forskjellige kristelig sosiale arbeide der er optatt i menigheten. Spesielt finnes der en meget livskraftig søndagsskole.

Petrus menighet. Menighetsforholdene er i det store og hele bra. Søkningen til kirke og nadverd forholdvis god, om enn noget ujevn. Menigheten har eget menighetshus med bolig for menighetssøsteren. Eget gamlehjem med plass for 50 gamle. Den har ogsaa sitt eget menighetsblad, Søndagshilsen. Forøvrig drives kristelig sosialt arbeide i ikke liten utstrekning, saaledes som forholdene i en større arbeidermenighet krever det. Der merkes for tiden ingen agitasjon mot kirken, men en stor flokk av menigheten staar dog uten aktiv tilslutning til kirken.

Grønland menighet. Menighetsarbeidet omfattes av mange med stor interesse, men en større samling om gudstjenesten og nadverdbordet var ønskelig. Menigheten har eget menighetshus. Et stort prektig gamlehjem med plass til 100 gamle innviddes dette aar. Menigheten har sitt eget menighetsblad, der utdeles i alle hjem. Der vises stor offervillighet. Budsjettet for de siste par aar opgjordes med en inntekt paa respektive kr. 80 000 og 78 000. Til den aarlige menighetsfest utgis trykt aarsberetning.

Raade. En gammel god menighet med sterke aandelige tradisjoner. Typisk for bygden er at alle skolestyre- og fattigstyremøter begynner med andakt. Kirker og bedehus besøkes flittig. De fleste skolebarn søker søndagsskolene, hvorav finnes 7 i prestegjeldet. Der arbeides iherdig i de forskjellige kristelige virksomheter. Årlig innsamles ca. kr. 20 000, et imponerende utbytte i en menighet paa ikke mere enn 2 700 mennesker. — I den siste tid har en sund og god vekkelse øvet ikke liten innflydelse. — Begge kirker er vel vedlikeholdte, det samme gjelder kirkegaardene.

Hobøl. Forholdene i Hobøl har vært vanskelige. Der finnes ikke liten kristelig interesse og virksomhet, men en vesentlig del av det frivillige kristelige arbeide har holdt sig fjernt fra kirken. Søkningen til kirke og nadverdbord har derfor vært ytterst liten. En vekkelse der for noen aar siden gikk over bygden, var helt ukirkelig preget og førte til oprettelse av et par private nadverdforeninger. Ved presteskiftet forrige aar har der dog inntraadt en betydelig forandring til det bedre. Kirke og nadverd søkes nu i adskillig større utstrekning, og forholdet mellem presten og de frivillige arbeidere er nu preget av tillit. — Begge kirker er nylig oppusset og er nu i meget god stand. Kirkegaarden stelles vel.

Vestby. Prestegjeldet har 4 kirker, som alle er vel vedlikeholdt. Gjennem en lang aarrekke har Vestby, særlig hovedsognet, vært en tung arbeidsmark. Ytterst liten søkning til kirke og nadverd. Folket er dog

gjennemgaaende konservativt i kristelig og kirkelig henseende — dissenterne har liten inngang — og staar i et vennlig forhold til prestene med aktelse og respekt for deres gjerning. Dette kommer særlig til uttrykk ved de store høitider og konfirmasjonene, da kirkene alltid er meget godt besøkt. Men ellers raader en meget sterk aandelig passivitet. Noe bedre er stillingen i Hvitsten og Soon. Maatte der komme en aandelig vekkelse over disse velbyggede egne.

Aurskog. Ogsaa Aurskog maa betegnes som en tung arbeidsmark. Kirkesøkningen er i det hele meget liten, best i Mangen kapell og noe bedre i Blaker enn i hovedsognet. Søkningen til nadverdbordet synes snart aa være ophørt. Søkningen til opbyggelige møter utenfor kirkehuset er dog som regel rett god. Der drives endel frivillig virksomhet, men arbeidets fremgang er for tiden ikke synderlig stor. Gjennemgaaende har folket respekt for kirkens arbeide, men dette hindres ved den raadende kristelige passivitet, der er den store bøig som man ikke har maktet aa bryte gjennem. — Kirker og kirkegaarde er holdt vel vedlike.

Skedsmo. Befolkningen har i de senere aar ved innflytning faatt en veldig tilvekst, særlig i Lillestrøm, Strømmen og kanskje mest i Lørenskog. Tallet paa menighetslemmer er nu ca. 18 000. Prestegjeldet betjenes fremdeles kun av to prester. Den sterke trang til øket geistlig betjening vil man søke imøtekommet ved aa faa oprettet en midlertidig hjelpepreststilling. Efter neste folketelling bør dog dette store prestegjeld deles. — En ny kirke er under opførelse paa Tørtberg. Lillestrøm som i 40 aar har maattet nøie sig med et bedehus som interimskirke, arbeider for aa faa en ny, rummeligere kirke, mer svarende til den økede befolkning. Det aandelige liv i alle tre menigheter synes aa være i gledelig fremvekst, der er ikke liten trang til aa samles om Guds ord i kirker og bedehuser. I de siste par aar har der særlig blant ungdommen vært tegn til vekkelser. Dissenterne har vanskelig for aa vinne inngang i disse ved tradisjon sterkt kirkelige bestemte menigheter. I Lørenskog er i det siste opført to nye forsamlingshus, likesaa i Skedsmo. Hvad der nu fremfor alt trenges, er mere prestehjelp.

Hurum. Den ærverdige middelalderlige hovedkirke er nylig restaurert og har faatt sitt gamle vakre interiør fornyet. De tre kapellkirker er vel vedlikeholdt. Prestegjeldet har nu en befolkning paa 6 000 og betjenes av kun én prest. De lange, bakkete veier vanskeliggjør arbeidet i dette vidtstrakte prestegjeld med flere sterkt bebyggete fabrikkstrøk. Det trenges en prest til, helst en residerende kapellan med bolig i et av fabrikkcentrene. Paa grunn av manglende prestehjelp har dissenterne faatt adskillig inngang blant arbeiderbefolkningen. Ellers er forholdene bra og kirkesøkningen upaaklagelig.

Sigdal. Sigdal, Eggedal og Krødsherad er utpregede bondebygder med gammel nedarvet respekt for kirken og dens arbeide. Noen dissentervirksomhet forekommer ikke, og emissærer har vanskelig for aa vinne inngang. Kirkesøkningen i Sigdal og Eggedal er noenlunde god, mindre god i Krødsherad. Bibellesninger har derimot lettere for aa samle folk. Ungdommen samles vesentlig i de frilynde ungdomslag, hvis virksomhet ingen tilknyttning har til kirken og prestene. Menighetenes vesentlige

mangel er den aandelige passivitet, som store deler av befolkningen lider av. Prestegjeldet bør vistnok søkes delt, da Krødsherads forbindelse med Sigdal er tung og besværlig. — Kirkene holdes i god stand.

Hønefoss. Kirken gjennemgikk i 1926 en hovedreparasjon og flere verdifulle nyanskaffelser er skjedd. Kirkesøkningen er jevnt god, likesaa søkningen til Herrens nadverd. En rik frivillig foreningsvirksomhet med ikke liten offervillighet. — Fra baptist- og adventisthold drives adskillig virksomhet, uten at den dog kan sies aa øve synderlig innflydelse. Menighetsforholdene er i det hele gode.

Bragernes, Drammen. Om enn det aandelige liv i de senere aar særlig paa grunn av byens vekst ikke staar fullt paa høide med tidligere tiders, saa er dog fremdeles denne menighet en av bispedømmets beste, særlig den del av den der sogner til Bragernes kirke. Kirken og dens naademidler søkes flittig, og menighetslivet pulserer rikt. Noe anderledes er forholdene i utkantene, hvor der holdes regelmessige gudstjenester i Landfalløens og Bragerøens bedehuser, der er innvidd til kirkelig bruk. Her faller menighetsdannelsen vanskeligere. Noen synderlig dissentervirksomhet drives ikke i denne menighet, dissenterne arbeider helst paa den annen side av elven, i Strømsø menighet.

Gol. Der er neppe noen menighet i bispedømmet, hvor det aandelige liv har vært saa sterkt knyttet til kirken og dens naademidler. I særlig grad gjelder dette annekset Hemsedal, der har den største nadverdprosent i bispedømmet. I de siste par aar har der dog vist sig noen nedgang, ialfall i hovedsognet, men trangen til aa høre Guds ord er fremdeles stor, og hvor det forkynnes, samler der sig alltid mange mennesker. Ungdommen samler sig helst i de frilynde ungdomslag, men disses stilling til kirken er vennlig. Dissentere har vanskelig for aa faa inngang. Begge kirker er holdt i god stand.

Nes, Hallingdal. Denne del av Hallingdal har vesentlig samme aandelige preg som Gol, om enn det kristelige liv maa sies aa pulsere svakere. Søkningen til kirke og nadverd er jevnt god. I Rukkedalen finnes en liten dissentermenighet paa ca. 20 medlemmer, som fører en stille og tilbaketrukken tilværelse. I 1927 innviddes i hovedsognet et stort tidsmessig menighetshus, hvor forskjellig kristelig virksomhet, bl. a. søndagsskole, vil bli optatt. Baade i hovedsognet og annekset er kirkehusene vel vedlikeholdt.

Kongsberg. Det kristelige liv i menigheten er sundt og solid, om det enn ikke er saa sterkt som ønskelig. Kirkesøkningen er jevnt god og ikke avtagende. Nadverdsøkningen viser stigning. Menighetslivet er vel organisert og omfattes med interesse. Et «menighetsblad» utdeles i hvert hjem. Den rikt utstyrte, for det jevne behov altfor store kirke holdes vel vedlike. Det samme gjelder den lille annekskirke i Jondalen. Her er forholdene helt enkle, og den lille menighet setter stor pris paa kirkens arbeid. Der finnes i Kongsberg 2 metodistmenigheter og dessuten en del annen dissentervirksomhet. Dissenternes forhold til kirken er fredelig.

Flesberg. Prestegjeldets tre kirker holdes vel vedlike. Lyngdal kirke har faatt nytt orgel, en gave av grosserer Letmoli i Oslo. Det kirkelige liv i prestegjeldet er ikke særlig sterkt, best i annekset Lyngdal. Gjennem-

gaaende vises der dog respekt for Guds ord og kirkens arbeid. En del innflyttede anleggsarbeidere av kommunistisk retning har voldt vanskelighet, særlig innen den kristelige ungdomsforening. Dissentere finnes ikke.

Sandsvær. Som tilfellet er i Numedal overhode, er ogsaa Sandsvær en haard arbeidsmark. Søkningen til kirke og nadverd er liten, den aandelige interesse lite levende, paa samme tid som der er gammel innarvet respekt for Guds ord. Der drives dog en del frivillig virksomhet for hedningemisjon o. l. — I Komnes og Tuft har forskjellige dissentersamfund faatt adskillig inngang. Prestegjeldets 4 kirker holdes vel vedlike. Den store interesse som baade her og i Flesberg vistes overfor visitasen, vidner om at kirken ogsaa her har en sterk posisjon i folkets bevissthet, selvom det til daglig lite kommer tilsyne.

Botne. I Botne med sine to kirker har der i de senere aar vært ikke liten kristelig bevegelse. Søkningen til kirke og nadverd har jevnt tiltatt, og det forskjellige menighetsarbeide blant yngre og eldre viser god fremgang. Av dissentere finnes der ytterst faa, og den Jarlsbergske Frimenighet er i stadig og jevn tilbakegang.

Hoff har tre kirker, alle i god stand. Den ene av disse, Eidsfoss kapell, eies av Eidsfoss verk og vedlikeholdes av verket. Kirkens arbeid omfattes med respekt og aktelse, og der finnes ikke lite av opriktig omenn maaskje svak og famlende personlig kristentro. Søkningen til kirke og nadverd jevnt god, til sine tider meget god. Et omfattende frivillig arbeide innen menigheten. «Pinsevennene» har faatt noen inngang i Eidsfoss, ellers finnes ingen dissentervirksomhet.

Tønsberg. En god kirkelig menighet med ikke liten kristelig virksomhet. Kirkesøkningen er som regel god, ofte meget god. Nadverdsøkningen viser dog noen nedgang. Der finnes en del dissentere, særlig blandt innflyttede, men disses forhold til kirken er som regel fredelig.

Sandefjord. Menighetsforholdene er stort sett meget gode. Der utfoldes et rikt, vel organisert menighetsarbeide paa de forskjellige omraader. Forholdet mellem kirken og de frivillige virksomheter er det beste og Guds ord har fremgang. Ved siste menighetsfest forelaa rapport fra 22 virksomheter. Kirkesøkningen holder sig jevnt og søkningen til nadverden viser stigning. Noen synderlig dissentervirksomhet drives ikke. Der er en liten metodistmenighet med egen kirke, men den øver liten innflytelse.

Om *min virksomhet forøvrig* skal jeg bemerke:

Ved Hurdals menighets 150 aars jubileum 12. juni forrettet jeg festgudstjenesten i hovedkirken. Den 15. juni blev Prestebakke kirke atter tatt i bruk efter en gjennemgripende restaurering, ved hvilken anledning jeg forrettet gudstjenesten. Det samme var tilfelle ved Fredrikstad menighetspleies 50 aars jubileum og Tøien smaakirkemenighets 20 aars jubileum.

Av større møter jeg har hatt del i med gudstjenester og foredrag, vil jeg nevne: Indremisjonens pinsemøte paa Modum, Norsk Søndagsskoleforbunds landsmøte i Sandeherad, Landsvennestevnet i Drammen, Misjonssommerskolen i Drøbak og Grimstad Søndagsskoles 50 aars jubileum.

Efter innbydelse bragte jeg Metodistkirken i Oslo en hilsen ved deres 40 aars jubileum. Den Norske Presteforenings generalforsamling avholdtes i Trondhjem i dagene 21.-29. oktober under ledelse av Oslo biskop. Ved det Nordiske Prestemøte i Hillerød i Danmark representerte Oslo biskop den Norske Presteforening. Jeg holdt der norsk gudstjeneste i Slottskirken. I dagene 31. august—4. september holdtes det tredje Nordiske Bispemøte paa Fritzøhus efter innbydelse av godseier F. Treschow. Møtet var besøkt av 26 biskoper, 7 fra Danmark, 2 fra Finland, 1 fra Island, 6 fra Norge og 10 fra Sverige. Dessuten blev møtet overvært av presidenten for den Norsk-Amerikanske Kirke, dr. J. Aasgaard. Møtet lededes av Oslo biskop. Vertskapets utsøkte gjestfrihet, det broderlige samvær og de i beste gjensidige forstaaelse førte forhandlinger gjorde at møtet blev særdeles vellykket.

Ved Bethlehemskirkens 50 aars jubileum i Stockholm medvirket jeg med gudstjeneste og foredrag. — I dagene 28. juli til 6. august deltok jeg i Nordisk Søndagsskolekonferanse i Helsingfors, likeledes med gudstjeneste og foredrag. — Dessuten har jeg medvirket ved to jubileer i Stavanger, Bethania Vaisenhus' 50 aars jubileum og Unges Missionsforenings 25 aars jubileum, samt ved Indremisjonens ungdomsmøte paa Viken ved Gjøvik. — Forøvrig har jeg forrettet gudstjeneste i flere av Oslo kirker, bl. a. i Botsfengslet og i Landsfengslet for kvinner, foruten ved forskjellige leiligheter utenfor Oslo. — Høsten 1927 fungerte jeg som censor ved Menighetsfakultetets praktisk-teologiske eksamen.

Preste og prostiforeningene har med jevnt god tilslutning fortsatt sin virksomhet som i tidligere aar. Kfr. min innberetning for aar 1923. Foruten at Drammen prostiforening for et par aar siden fornyedes, blev der det siste aar stiftet en ny prostiforening for Ringerike og Hallingdal med tilslutning av samtlige prester i disse to prostier.

28. april 1928. *Johan Lunde.*

II. HAMAR BISPEDØMME.

I aaret 1927 har følgende prestevigsler ved biskopen funnet sted i Hamar bispedømme: 2. januar. Cand. theol. Kristian Heiberg Gjerstad, utnevnt til sogneprest til Kvikne i Nord-Østerdal prosti. Cand. theol. Herman Nikolai Stabell, tillatt ordinert for aa bestyre ledige kall i Hamar bispedømme. — 18. desember. Cand. theol. Ole Magnus Eidem, utnevnt til sogneprest i Rødøy, Nord-Helgeland prosti. Cand. theol. Hans Aandstad, tillatt ordinert for aa bli konstituert som stiftskapellan i Haalogaland bispedømme. Cand. theol. Amund Nøkleby Bentzen, tillatt ordinert for aa bestyre ledige kall i Haalogaland bispedømme.

Skaabu kapell i Nord-Fron prestegjeld blev innvidd av biskopen onsdag 14. september. Det lille kirkehus, som er reist vesentlig ved frivillige bidrag, hvorav endel fra utvandrede Skaabuværinger i Amerika, er en tømret korskirke efter tegning av byggmester Villa. Den staar utmerket i landskapet i Jotunheimens forgaard. Innvielsen fant sted under den mest levende deltagelse fra befolkningens side.

Ungdomsprestembedet i Hamar bispedømme blev indratt fra 1. juli, antagelig av sparehensyn. Av samme grunn staar et ordinært stiftskapellanembede fremdeles ledig. To avgaatte prester har i aarets løp leilighetsvis vært konstituert i dette embede for aa vikariere for prester som har vært permittert paa grunn av sygdom. — Faaberg kallskapellani er fremdeles rasjonert av hensyn til prestenøden. — Grue sognekall, som har staatt ledig et par aar i paavente av istandsettelse av prestegaardens hovedbygning, er opslaatt ledig, idet restaureringen av denne bygning antas tilendebragt i løpet av april maaned d. a.

Sogneprestene Leonhard Næss i Vaagaa og Ole Severin Ertzaas i Aamot har erholdt avskjed fra sine embeder. Begge var blitt opfordret til aa bli staaende utover aldersgrensen, men ønsket aa trekke sig tilbake. Sogneprest Sigurd Næs i Stor-Elvdal er utnevnt til residerende kapellan i Borge i Nedre Borgesyssel prosti, Oslo bispedømme. De saaledes ledigblevne kall ventes besatt i den nærmeste fremtid.

Følgende utnevnelser til embeder i Hamar bispedømme har funnet sted: Sjømannsprest Einar Kjørstad til sogneprest i Nord-Aurdal. Sogneprest i Gransherad Halldor Grønlien til sogneprest i Tynset. Kallskapellan i Tinn Harald Kaldor til sogneprest i Romedal. Og sogneprest i Solund Ole Andreas Hernes til sogneprest i Etnedal.

Sogneprest Blessing Dahle i Vardal og prost P. Lorenz Smith i Lom har ogsaa iaar hatt noen tids permission for studiereiser. — Fire prester har hatt tjenestefrihet paa grunn av sykdom.

Ved folketellingen i 1920 hadde Hamar bispedømme en folkemengde paa 278 768, hvorav 2 661 dissentere. I bispedømmet finnes 71 presteembeder foruten stiftskapellanembedene. I aarets løp er avholdt 4 231 gudstjenester, messefallenes antall er 175, taler ved begravelser 2 337, religiøse og kirkelige møter ved prestene 3 678, preken ved gudstjenesten ved legmenn 61, døpte 5 991, fødte utenfor ekteskap 467, konfirmerte 6 195, forberedte uten konfirmasjon 6, antall brudepar vidd kirkelig 1 502, ved borgerlig vigsel 37, nadverdgjester 18 766, derav ved sognebud 1 460, jordfestelser 3 038, sykebesøk og husbesøk 6 663, skolebesøk 294, besøk i i gamlehjem, sykehus og fengsler 776, møter i skolestyre, fattigstyre og vergeraad 1 037, innmeldt i kirken 21, utmeldt 207, næsten alle til pinsevenner og lignende samfund.

Visitas har vært holdt i følgende prestegjeld: Kolbu, Nordre Land, Stor-Elvdal, Alvdal, Sollia, Brandval, Grue, Aasnes, Vaaler, Løten. Visitasene har gjennemgaaende været meget tilfredsstillende. Ikke minst har det været meget opmuntrende aa tale med de store barneskarer som har møtt frem. Ved lærermøtene har der været samtale om undervisningen i katekisme og forklaring eller i salmevers, paa de fleste steder efter innledende foredrag av en av lærerne.

I aarets løp har jeg talt flere ganger baade i og utenfor Hamar. Saaledes prekte jeg søndag 11. september ved 150 aars fest for Biri kirkes innvielse, og har innviet Østlandske Vanførehjem i Ottestad ved Hamar, et smukt sted, som av Vanførelaget er innkjøpt til hjem for hjemløse vanføre paa Østlandet. Dessuten deltok jeg i det Nordiske Bispemøte paa Fritzøehus.

Sansen for kirken er i merkbar vekst i bispedømmet. Navnlig er interessen for utbedring og utsmykning av kirker og kirkegaarder levende. Tross de i økonomisk henseende vanskelige tider er der mange tiltak for aa faa kirkene og kirkegaardene i mere tjenlig og tiltalende stand, ved restaurering, maling, utbedring av gamle eller anskaffelse av nye orgler, foranstaltninger til bedre opvarmning av kirkehuset o. l. Løten kirke, som tidligere hadde faatt et utmerket nytt orgel, har saaledes i 1927 faatt installert elektrisk opvarmning, saa kirken nu ved hjelp av billig spillkraft kan være fullt tilfredsstillende opvarmet selv paa de koldeste vinterdager. Interiøret i Gjøvik kirke er blitt malt efter Domenico Erdmanns anvisning, og kirkens orgel er blitt utbedret. Og i Østre Toten har man ved frivillige bidrag til et beløp av kr. 40 000,00 reist et stilfullt gravkapell ved hovedkirkens kirkegaard. — I denne forbindelse bør det ogsaa nevnes, at kvinnene i Hamar bispedømme har deltatt i innsamlingen til Rosevinduet i Trondhjems domkirke ved aa arbeide en mengde gjenstande, som ved utlodning innbragte ca. kr. 24 000,00. I denne vanskelige tid et smukt vidnesbyrd om den interesse som denne sak har været omfattet med av bispedømmets kvinner.

Forholdene i Hamar bispedømme i sin almindelighet er ikke vesentlig forandret i det forløpne aar.

29. februar 1928. *M. Bjønness-Jacobsen.*

III. AGDER BISPEDØME.

Presteskifte: I Agder bispedøme hev det vore fylgjande umskifte millom prestane i 1927:

3 prestar hev fenge avskil: domprost P. F. Aarvold, Kristianssand, 1. oktober; sokneprest A. Megrund, Solum, 1. juli; prost og sokneprest J. Jervell, Sauherad, 31. desember.

2 prestar hev flutt fraa bispedømet: sokneprest H. Grønlien, Gransherad, til sokneprest paa Tynset; sokneprest O. Kvasnes, Lista, til sokneprest i Høyland.

2 prestar hev flutt innan bispedømet: sokneprest R. Høyland, Lyngdal, som vart utnemnt til sokneprest i Trefoldighet i Arendal; stiftskapellan B. Ariansen, som vart utnemnt til sokneprest i Bjelland.

8 prestar hev fenge kall i bispedømet: prest for Sjømannsmisjonen i Oslo E. Spenning til sokneprest i Heddal; cand. theol. Gunnar Saxe Norderhaug til sokneprest i Gransherad; lektor P. Danielsen til sokneprest i Holt; sokneprest T. Krogh til sokneprest i Tromøy; ordinert prest S. Dalan til sokneprest i Tveit; sokneprest E. Nielsen til sokneprest i Lista; sjømannsprest S. Gundersen til sokneprest i Lyngdal; cand. theol. D. Smith-Øvland til sokneprest i Fjotland; cand. theol. Joh. Messel og cand. theol. E. Kindingstad til stiftskapellanar i Agder.

Fylgjande kall stod utan fast prest ved slutten av 1927: domprostiet i Kristianssand, Langesund soknekall, Solum hjelpepreststilling, Lunde soknekall, Sauherad soknekall, Tinn kallskapellani, Kviteseid kallskapellani, Aaseral soknekall, Mandals kallskapellani, Lista kallskapellani og Sirdal soknekall.

2 kall hev vore styrde av eldre prestar som hev fenge avskil: Langesund soknekall, Solum hjelpepreststilling.

I fylgjande kall hev misjonsprestar hjelpt til: Tveit soknekall, Aaseral soknekall, Lyngdal soknekall, Fjotland soknekall.

Norsk-amerikanske prestar hev hjelpt til med prestetenesta i: Heddal soknekall, Gransherad soknekall, Sirdal soknekall.

Prestevigslor: Det hev vore 2 prestevigslor i Agder bispedøme i 1927: 2. januar: cand. theol. Joh. Messel til stiftskapellan i Agder; cand. theol. N. Bonnevie, for aa styra ledige kall i Nidaros bispedøme; cand. theol. S. Roe til res. kap. i Breim soknekall. — 18. desember: cand. theol. D. Smith-Øvland til sokneprest i Fjotland; cand. theol. G. Norderhaug til sokneprest i Gransherad; cand. theol. E. Kindingstad til stiftskapellan i Agder.

Kyrkjelege møte: Utanum visitasane hev biskopen halde gudstenesta og møte av serlege grunnar i desse soknene: Notodden, Porsgrund, Arendal, Risør, Grimstad, Oddernes, Flekkerø, Valle, Bykle, Hylestad, Hornnes, Tveit, Søgne, Mandal, Flekkefjord. Dessutan fleire gonger gudstenesta og møte i Kristianssand.

Eit internasjonalt kyrkjeleg fredsmøte vart halde i Bergen i juni, og der var eg med og heldt foredrag og preika. Der møtte utsendingar fraa Sverike, Danmark, Finland og England.

Prestemøte for Agder bispedøme vart halde i Flekkefjord 29.-31. mai. Der møtte kring 30 prestar, og det var eit lærerikt samvære med gode fyredrag og samtalor. Eg heldt der gudstenesta og foredrag. Dette prestemøte er no ein fast skipnad for bispedømet; baade prestane og dei kyrkjelydane der møte hev vore halde, hev lika det sers godt.

I oktober var det eit mindre prestemøte i Valle i Sætesdalen, og der heldt eg gudstenesta og foredrag.

Fraa 31. august til 4. september var det Nordiske Bispemøte i Larvik, der eg heldt foredrag og gudstenesta. Sundag heldt fleire av bispane gudstenesta i kyrkjone, nokre ogso i Agder bispedøme. Soleis biskop Petersen i Porsgrund, biskop Eklund i Skien og biskop Einar Billing i Borgestad. Der var og 3 andre bispar med i gudstenesta. Heile bispemøtet var sers lærerikt og gav mange gode raad baade for eit rikare kristenliv og til praktisk kyrkjearbeid.

Bispevisitasar vart haldne i fylgjande prestegjeld: Siljan prestegjeld i Skiens prostedøme; Hjartdal og Seljord prestegjeld i Aust-Telemark prostedøme; Kviteseid, Rauland og Mo prestegjeld i Vest-Telemark prostedøme; Aamli og Holt prestegjeld i Aust-Nedenes prostedøme; Vestre Moland prestegjeld i Vest-Nedenes prostedøme; Bygland prestegjeld i Torridals prostedøme; Fjotland, Flekkefjord og Bakke prestegjeld i Flekkefjord prostedøme.

Um det kristelege arbeid og um sedskapen og edruskapen i dei prestegjeld som er visitera, vart det millom anna gjeve fylgjande fraasegner:

Siljan: Um sedskapen og edruskapen vart det sagt at tilstandet er som fyrr. Bispen minte um orsakene til dei vanskar som mange stader hev sett sitt merke paa livet i dei siste aar. — Arbeidet med dei ymse kristelege verksemder i prestegjeldet held fram som fyrr. Det vert syrgt

godt for sjuke og fatige, og folk hjelper kvarandre godt der det trengst. Kyrkjesøkningi hev ikkje teke av.

Hjartdal: Edruskapen er bra. Dei sedelege tilstand er mest som fyrr. Tilstandet i familielivet er sers godt. Det friviljuge kristelege arbeid gjeng godt. For fatige og sjuke vert det i det heile syrgt godt. Ei sjukesyster arbeider i prestegjeldet. — Samlingi um Guds ord ved gudstenestor og møte er mindre god, serleg i Sauland.

Seljord: Edruskapen er jamt god. Av og til er det noko fyll; men folket i det heile er edrueleg. — Det sedelege liv er umlag som fyrr. Familielivet er i det heile teke godt. Men her er nokre faa som liver saman ei tid utan aa vera gifte. — Samling um Guds ord til kyrkjor og møte er bra, og heller i framgang. — Stellet for dei sjuke og fatige er godt. Ei sjukesyster er sett til aa arbeida i prestegjeldet.

Kviteseid: Um edruskapen vart det sagt at den ikkje var verre, men heller betre enn fyrr. Det sedelege liv er i det heile godt og helst i framgong. — For dei sjuke og fatige er det stelt godt. Her er ein gamleheim, og her er tilsett ei sjukesyster for bygdi.

Rauland. Det friviljuge arbeid held fram umlag som fyrr. Edruskapen maa segjast aa vera betre enn fyrr, endaa her enno ikkje er heilt bra. Sedskapen er som fyrr, i heimane liver dei eit godt og trufast familieliv. Folk er snilde og hjelpsame med kvarandre i sorg og naud. Her er ordna med sjukesyster i prestegjeldet. — Biskopen minte um Bibelselskapet, og greidde ut um utdaning av menn og kvinnor for sjukepass.

Mo: Um edruskapen vart sagt at den millom dei fastbuande er god og heller betre enn fyrr. Sume stader er det like vel ikkje som det skulde vera. — Det sedelege tilstandet kunde og vera betre, men maa i det heile teke kallast bra. Dei ymse kristelege verksemder held fram som fyrr. Bispen minte serleg um Israelsmisjonen og Bibelselskapet, og bad soknefolket um aa halda det kristelege arbeid uppe med forbøn for prest og soknelyd og med flittig bruk av ord og sakrament.

Aamli: Um det sedelege tilstandet vart det sagt at det var sers godt, og edruskapen var ogso mykje god. Dei ymse verksemder for ytre og indre misjon held fram som fyrr. For dei sjuke og fatige vert det syrgt godt. Det er godt ordna med sjuke- og fattigstell. Søknaden til gudstenesta er god og hev vore veksande i dei siste aar.

Holt: Sedskapen er i det heile god og heller betre enn i tidlegare tider. Edruskapen maa ein og segja er god. Dei ymse kristelege verksemder baade i indre og ytre misjon held fram som fyrr. Der er ordna med sjukepass i sokni.

Vestre Moland: Det sedelege tilstandet i sokni er som fyrr. Edruskapen er som fyrr mykje god. Familielivet er tiltalande, og ungdomen skikkar seg i det heile teke godt. Her er ordna med tilsyn og stell for dei sjuke. Søknaden til kyrkja er jamn og god.

Bygland: Det sedelege tilstandet i prestegjeldet er umlag som fyrr. Edruskapen vart det sagt er mykje god. For dei sjuke og fatige vert det syrgt godt. Her er tilsett sjukesyster i prestegjeldet.

Fjotland: Edruskapen ser ut til aa vera som fyrr, heller i framgang. Sedskapen er god, og her er eit godt familieliv. — For sjuke og fatige

vert det syrgt godt, og her er ei sjukesyster som vert lønt av ei privat foreining. Samlingi um Guds ord held seg med det same som fyrr.

Flekkefjord: Um sedskapen vart det sagt at den var bra. Edruskapen er og god. Folket er jamnt yver edrueleg. — Her er eit godt arbeid for sjuke og fatige. Det er sjukesyster baade i byen og i Nes og i Hidra. — Søknaden til Guds ord er mykje god naar det gjeld kyrkja. Paa møte utanum kyrkja er den mindre god.

Bakke: Edruskapen er god og i framgang. Sedskapen er og god, og her er eit godt og uppoffrande familieliv — ein god ungdom i det store og heile. — I bygdi er ei foreining for sjukerøkt, men dei hev ikkje fenge sjukesyster enno. Bispen minte um diakon- og diakonissearbeidet og bad ungdomen um aa tenkja paa denne saki. — Dei tek seg mykje av dei fatige og sjuke. Samlingi um Guds ord er god baade i kyrkja og paa møte, ja i framgang. Altargangen var mindre enn fyrr.

Der vart ikkje reist noko klagemaal imot nokon prest under visitasane. Heller ikkje vart det sendt noko sovori klage elles til bispen i det framfarne aaret.

Kyrkjor og kyrkjegardar: Det vart framlagt fraasegner um at fylgjande kyrkjor laut vølast paa: Sauland, Tuddal, Aamotsdal, Kviteseid gamle kyrkja, Rauland, Skafsaa, Tovdal, Vestre Moland, Aardal, Fjotland, Netlandsnes, Flekkefjord, Bakke. — Fylgjande kyrkjegardar treng vøling: Sauland, Tuddal, Rauland, Øyfjell, Aamli, Gjøvdal. — Um dette er det sendt melding til stiftsdireksjonen.

Restaurasjon og prydning av kyrkjone: I mange bygder vil dei gjerne pryda kyrkjone sine og setja dei i god stand, men dei tronge tidene gjer at mangt maa venta til dei kann faa rimeleg raad til det. — I kyrkja paa Møsstrand, i Rauland, som ligg kring 3000 fot yver havet, hev dei prydd heile koret med fagre bilete som er maala paa veggene. — I Eidsborg stavkyrkja hev dei teke burt den panelingi som kyrkja inni vart klædd med for hundrad aar sidan, og den gamle maaling med mange bilete paa veggene hev kome fram, heile skipet skal setjast i stand att, so denne kyrkja vert endaa merkjelegare aa sjaa enn ho hev vore fyrr. — I Kviteseid vil dei gjerne faa restaurert altartavla i den gamle kyrkja, og faa sett upp att eit krusifiks som stod i nisjen ved korbogen. No hev dei berre trekrossen, men sjølve krusifikset er i Oldsaksamlingi. Ein maa gaa ut fraa at dette vert retta paa. — Tromøy kyrkja held dei no paa aa restaurera. Der er eit verdfullt innventar og murane er og finare enn vanleg. — I Barbu kyrkja hev dei fenge 2 fagre ljoskrunor som folk i sokni hev samla inn til og gjeve til kyrkja. — Oddernes kyrkja er no restaurert innvendig. Dei fagre bilete paa det store renæssansegalleri var yvermaala fleire gonger. Dei er no reinsa, og ein maa undra seg yver at slike meisterverk av bilete ikkje skulde faa staa i kyrkja. Yver korbogen er avtekt maaling paa muren. Det er 2 englar som lyfter upp ei tavla: «Deo sit gloria», stend der, — «Gud vere æra»! Inventaret er maala etter fargar og mynster som dei fann i kyrkja fraa 1600-talet. I korbogen hev dei og avdekt eit hovud hogge i granitstein. Det er av ein konge med eit sterkt og ageleg andlet. Det synest rimeleg at det er eit bilete av Sankt Olav, med di det stend paa ein runestein attmed kyrkja:

	Gudstenestor	Messefall	Religiøse og kyrkjelege møte ved presten	Preika i gudstenesta ved lekmenn	Set til sjuke, sokne-bod, husvitjing	Set til skular	Set til gamleheimar, sjukehus, fengsel o.l.	Fødde	Tal av fødde utanfor ekteskap	Døypte	Konfirmerte	Konfirmantuppl. som ikkje er konfirmerte
Domkirken . .	103	3	215	2	440		202	345	14	324	311	1
Bamble. . . .	60	2	34	4	53	4	2	97	5	85	114	
Langesund . .	69	5	28		55		5	21		28	33	
Skaatøy . . .	54	5	44		38	2	13	47	7	46	72	
Kragerø . . .	78	2	38		181		13	48	1	53	89	
Sannidal . . .	46	5	27	2	132	3	14	48	4	41	39	
Drangedal . .	61	3	55	3	140	3	5	135	5	144	89	
Eidanger . . .	55	5	35		69		13	68	5	57	57	
Brevik	64	3	85	3	416	3	42	41	2	33	57	
Porsgrund . .	112	6	295		891		156	122	2	121	157	
Gjerpen . . .	120	3	245	7	255	20	17	141	2	126	157	22
Skien	140	2	345	13	1109	6	58	177	9	194	301	
Siljan	58	3	66	1	47	4		24		25	26	
Solum	98	2	49		84	5	45	132	4	86	121	
Holla	59	1	100	11	125	6	6	83	2	79	76	
Lunde	57	3	72	3	46	2		75	5	70	48	
Sauherad . . .	60	3	53	1	229	11		58	2	47	73	
Bø	60	2	88	2	53	2	8	68	6	67	61	2
Heddal. . . .	50	15	31	1	130		13	74	7	63	62	
Notodden. . .	62	5	50	1	274		50	90	5	91	156	
Tinn.	119		250	4	254	11	82	183	13-7%	213	270	
Gransherad . .	53	1	4	2	49			23	2	31	42	
Hjartdal . . .	66		55		77	11		43	11	43	36	
Seljord	74		80	3	62	2	11	51	1	42	55	
Kviteseid . . .	67	3	55	1	161	10	29	54		47	63	
Laardal. . . .	64	3	78	2	95	5	5	24	2	17	22	
Rauland . . .	60	6	1		8	1		31	2-6,5%	31	25	
Vinje	60	5	35	1	69	7		30	1	36	40	1
Mo	61	4	116	1	165	6	6	33	2	31	33	
Fyresdal . . .	55	6	35		114	5	18	27	2	30	37	
Nissedal . . .	61		35	2	52	5		27	1	31	42	
Aamli	62	6	76	4	99	16	8	50	3	43	49	
Gjerstad . . .	53	8	48	2	36	2	2	61	1	59	79	
Søndeled . . .	51	9	29	1	86	14	17	46	1	41	75	
Risør	60	3	94	1	212	2	53	38	1	32	45	
Dyvaag. . . .	53	7	28		59	8	15	48	1	66	64	
Tvedestrand . .	57	5	32	2	260	2	23	18	1	28	45	
Holt.	42	1	57	3	150		7	53	1	42	42	
Østre Moland .	52	8	63	7	108	9		69	1	73	52	
Tromøy . . .	55	7	46		77	8	5	45	1	41	58	1
Trefoldighet, Arendal . .	66	4	77	6	247		64	98	3	96	77	
Barbu	63	2	66	4	142	1	20	72	3	72	58	
His	54	7	64	1	110	7	9	37	1	34	47	1
Øyestad . . .	55	9	53	5	26		3	81	9	76	114	
Froland . . .	49	13	31	4	97	17	23	43	2	42	48	1
Hørefoss . . .	59	3	1		35	10		46	1	45	48	

AGDER BISPEDØME FOR 1927

Ekteskap ved kyrkjeleg vigsla	Ekteskap ved borgarleg stifting	Nattverdgjester i kyrkja	Andre stader ved presten	Ved godkjende lekmenn	Ialt	Jordfesting	Innmelde i kyrkja	Utmelde or kyrkja	Innkome ved offer og kollektar	Andre samfund
110	6	2307	128		2435	232	10	36	7762,27	5
22		88	161	30	279	53	5	3	883,54	3
5		345	9		354	20		1	867,07	3
17		175	107		282	29			536,79	5
13		146	15		161	53	3	9		4
10		28	50		78	25			453,98	1
26		376	219		595	41		1	1328,16	2
17	1	133	56		189	47		1	730,41	
8		211	12		223	24	2		1305,67	3
39	1	923	78		1001	94	8	9	4275,03	7
68	2	388	58		446	79	8	21	2500,00	5
83	1	909	42		951	134	9	25	4446,72	6
5		34	2		36	8		1	434 32	1
40		68	4		72	81	3	16	966,90	
31	1	261	32		293	44	4		1523,00	1
17		237	26		263	30			487,99	2
11		419	58		477	37	1	1	2063,41	1
20		217	18		235	38	2	7	679,58	
14		159	23		182	48		7	650,26	
30	2	271	6		277	41	3	6	1241,99	3
48	9	221	24		245	75	1	6	992,90	6
4		46	8		54	30			95,21	
11		99	26		125	29		1	268,60	
9		395	35		430	33		1	302.00	2
13	2	129	114		243	33	6	1	728,02	2
4		31	25		56	16			205,54	
6	1	66	8		74	19		2	183,22	
7		115	10		125	19		2		
9		57	20		77	25		2	269,43	
4		99	27		126	17			331,72	
8		88	11		99	25	2			1
14		144	15		159	32		8	1047,17	2
11	2	59	5		64	53	11	2	524,14	3
17		103	173		276	36	1		1500,00	
11	2	348	36		384	32	1	4	974,54	1
14		143	100		243	53		2	1504,00	1
6		167	6		173	20	1		539,18	5
12		122	43		165	33		8		2
16		199	29		228	25			520,00	4
7	1	224	31		255	31		1	940,39	3
30	3	1158	59		1217	90	6	4	5932,80	4
20		228	25		253	43		6	1643,65	1
14		107	72		179	28		1	1194.78	
24		263	64		327	54	2	2	1685,00	3
15		253	31		284	25			839,54	
2	2	82	25		107	25			425,00	

KYRKJELEG STATISTIKK FRAA

	Gudstenestor	Messefall	Religiøse og kyrkjelege møte ved presten	Preika i gudstenesta ved lekmenn	Set til sjuke, soknebod, husvitjing	Set til skular	Set til gamleheimar, sjukehus, fengsel o. l.	Fødde	Tal av fødde utanfor ekteskap	Døypte	Konfirmerte	Konfirmantuppl. som ikkje er konfirmerte
Fjære	51	9	240	2	176	3	9	77	6	70	83	
Grimstad . . .	61	9	65		212	3	16	23		25	49	
Hommedal . .	52	10	56	3	99	6	10	46	5-10,8%	50	43	
Vestre Moland .	76	4	86	1	94	3		47	1	45	72	
Birkenes . . .	52	7	52	2	253	11	4	31	1	39	39	
Høvaag . . .	51	9	30	1	18			20		19	35	
Oddernes . . .	54	6	50	3	17	2	56	108	2	98	102	
Tveit	60	2	69	5	202	1	4	17	1	16	32	
Øvrebø. . . .	57	2	18		42	1	7	148	3	131	83	
Evje	62	1	30	4	39	6		65	2	65	67	
Bygland . . .	73	2	122	8	148	42	14	33	1-8%	34	57	
Valle	56	12	63	2	126	8		44		47	41	
Aaseral. . . .	42	12	24	1	31			19		18	14	
Bjelland . . .	43		6		9			39		38	37	
Holum	67	9	46	5	3	3		48	1	46	61	
Søgne	72		72		30	22	6	22	1	75	62	
Mandal. . . .	99		131	3	297	2	79	81	4	81	116	1
Nord-Audnedal	64	5	52	5	49			19		20	35	
Sør-Audnedal .	65	5	95	4	101	15	16	66	2	54	70	1
Lista.	100	1	119	4	250	10	23	104	1	95	139	4
Herad	60	1	28	1	17	4		24		28	51	
Lyngdal . . .	79		72	2	77	1	10	61		60	89	1
Hægebostad . .	58	3	44	4	19	5		39		40	43	
Fjotland . . .	60	3	21	7	18	6		18		18	15	
Kvinesdal . . .	66	5	65	5	171	19		75	2	71	92	1
Flekkefjord . .	95	4	115	3	145	2	29	107	3	97	129	
Bakke	62	1	60	9	39	3		24		27	47	1
Sirdal	58	4	26	12	16	7	11	17		17	32	1
	4832	324	5321	206	10415	418	1356	4637	190	4546	5388	39

„Eyvind, gudson til Olav den heilage, gjorde denne kyrkja paa sin odelsgard". Dette bilete av Sankt Olav er daa rimelegvis hogge av ein som hev set korleis han saag ut. — I Ytre Søndeled held dei paa aa pryda kyrkja si med maaling. — I Hornnes hev dei sett i stand og prydd den sermerkte ottekanta kyrkja soleis som ho upphaveleg hev vore. — I Vanse arbeider dei med den gamle hovudportalen, som dei no hev fenge midlar til aa setja i stand. — I Kristianssand og Mandal hev dei bygt um dei gamle smaa gravkapell, so dei no er baade romslege og vakre.

Det kyrkjelege tilstand: For ei samlande utsyn yver det kyrkjelege tilstand i bispedømet og yver arbeidet aat prestane viser eg elles til medfylgjande statistikk.

AGDER BISPEDØME FOR 1927

Ekteskap ved kyrkjeleg vigsla	Ekteskap ved borgarleg stifting	Nattverdgjester i kyrkja	Andre stader ved presten	Ved godkjende lekmenn	Ialt	Jordfesting	Innmelde i kyrkja	Utmelde or kyrkja	Innkome ved offer og kollektar	Andre samfund
13		274	34		308	62		10	1516,65	1
10	1	321	55		376	32		4	2271,87	1
9		477	42		519	43		1	1373,88	
14		554	66		620	47	1	1	2720,00	3
10	2	253	83		336	22			875,87	
6		60	28		88	24		2	400,90	2
35		332	438		770	57		1	1875,58	
4		107	70		177	19			1090,00	1
33	3	100	9		109	48	2	3	1004,97	2
11		328	30		358	48		1	706,09	
9		320	68		388	24				
4		832	73		905	29		1	762,34	
2		59	1		60	17	1		112,46	
18	1	83	7		90	28				
12		197	1		198	40	1	1	671,76	
14		510	34		544	42		4	1535,30	1
29	1	1216	213		1429	91			4990,60	4
2	1	351	13		364	22			610,20	
17	2	436	159		595	45		2	1478,63	
23		835	124		959	81		2	5154,37	2
7		233	23		256	19		1	633,19	
12	1	519	49		568	57			2055,62	
11		134	15		149	33		1	583,80	
4		35	16		51	7			368,25	
19	1	437	29		466	36		3	2967,38	3
32	1	345	38		383	71	1	4	3111,44	4
7		113	27		140	29		2	519,88	2
6		85			85	14			445,00	1
1295	50	22187	3871	30	26088	3140	95	241	94619,92	

Av denne kann ein sjaa at det var 324 fleire religiøse møte i aar enn i fjor, men 80 færre preikor i kyrkjone ved lekmenn. So var det 467 fleire sjukevitjingar og 100 fleire vitjingar paa gamleheimar og sjukehus.

Talet paa fødde hev gjenge ned med 444 og talet paa døypte med 128. — Talet paa fødde utanfor ekteskap hev gjenge ned med 19 og er no 190 av 4 637 eller 4 %.

Talet paa ektevigslor var i aar 25 færre enn i fjor. Av konfirmerte var det 91 fleire, men av lesarborn som ikkje vart konfirmerte var det 49 færre.

Talet paa altargjestar er veksande og var i alt 26 088, det er 1 042 fleire enn i fjor, og det er kring 9,7 % av alle dei som høyrer til den norske kyrkja.

Innmelding i kyrkja er veksande og var 35 fleire enn i fjor, medan utmelding or kyrkja er minkande med 57 færre enn i fjor.

Inntektene ved ofring og kollektar i kyrkjone var kr. 94 619,92 mot i fjor kr. 97 074,82. — Det som elles er innsamla til ymse kristelege verksemder kring i soknene, er det ikkje raad aa faa tal paa, daa det er so mange og spreidde verksemler; men ein veit at det mange stader er fleire tusen fraa kvart prestegjeld baade til heidning- og heimemisjon.

Folket syner soleis stor samhug med alle dei friviljuge kristelege verksemder, men det tek mange stader til aa tyngja vel mykje med alle dei krav som vert sette til folk i desse vandsame tidene. Dei klagar yver dei mange ofringane, og endaa meir yver dei mange innsamlingane og offervikone til fleire og fleire verksemder. — Men ein maa ikkje sjaa berre paa dei myrke sidor av dette, for den kristelege offervilje er ros verd. Og det er daa langt betre at pengane gjeng til godt arbeid enn til drikk og daarskap, som øydelegg yver hundrad millionar kronor um aaret, og er ei ulukka for mange menneske. — Elles er det nok so at iallefall her i bispedømet er kravi um ofringar og innsamlingar auka so sterkt i det siste, at dei maa nok til aa leggja um eit og anna.

Gudstenesta: Etter den nye altarbok kom i bruk i alle kyrkjelydar, soleis at gudstenesta alle stader fylgjer det same ritual, kann det merkast ein veksande sans for gudstenesta. Kyrkjelyden fylgjer meir med, det vert stilt og høgtideleg. Det kjennest klaarare at gudstenesta er tilbeding.

Altartenesta med skiftesong, skriftlesing og bøner kjem meir til sin rett, so folk ikkje skal koma til kyrkja berre for aa høyra ei preika; men sume stader, serleg i byane, er det enno mange som gjeng naar kyrkjebøni er haldi, og er ikkje tilstades under nattverden. Den kristne samfundssyn er veik, so dei kjenner ikkje kor stor ei signing det er i aandssamfundet der ein tek imot Frelsaren i tru og tillit saman med dei som gjeng til hans nattverdmaaltid.

Den klaga som hev kome, serleg fraa Oslo, yver at prestane viker av fraa ritualet, endaa til i sjølve nattverden, hev det ikkje vore grunn til her i bispedøme.

Salmesongen hev vakna ein liten grand i det siste sume stader. Dryftingane um dei nye salmebøker hev gjort sitt, og dei fagre folketonar og dei mange gamle klassiske salmetonar i den nye koralboki tek etterkvart til aa verka.

Det hev vore avrøysting um salmeboki i 102 kyrkjor:

22 kyrkjor og 4 kapell hev halde paa gamle Landstad. — 26 kyrkjor og 4 kapell hev teke den reviderte Landstad. — 36 kyrkjor hev teke Nynorsk salmebok. — 58 kyrkjor hev det enno ikkje vore avrøysting i, so der brukar dei gamle Landstad. — Hauges salmebok er ikkje i bruk i nokor kyrkja.

Dei brukar daa gamle Landstad i 84 kyrkjor og kapell, den reviderte Landstad i 40 kyrkjor og kapell, den Nynorske salmeboki i 36 kyrkjor.

Det er eit godt og trufast arbeid prestane gjer kringum i kyrkjelydane, ofte i vandsame aandelege kaar. Motsetnaden millom ymse parti og konkurransen millom dei mange foreiningar veld fleire stader vanskar for eit evangelisk prestearbeid. Her trengst mykje visdom og meir kjærleik. —

Sume stader er sokneraadi til hjelp for prestane i kyrkjelydsarbeidet, og fleire stader er dei med i ymse greiner av det friviljuge kristelege arbeid.

Det hev elles ikkje vore noko serleg religiøs rørsla i bispedømet det siste aaret. Arbeidet for Guds rike heime og ute held fram stilt og trufast kringum i soknene.

Med denne aarsmelding fylgjer òg utskrift av visitasprotokollane.

28. februar 1928. *Bernt Støylen.*

IV. STAVANGER BISPEDØMME.

Innenfor presteskapet er der i 1927 skjedd en del forandringer.

Prost i Karmsund prosti og sogneprest til Haugesund Hans Jakob Borse Geelmeuyden meddeltes avskjed fra sine embeder ved kgl. resol. av 22. april 1927. Han fratraadte 20. oktober. Dermed avsluttedes et sjeldent dyktig og trofast arbeide som prest og sjelesørger. — Sogneprest til Skudenes Rasmus Mathias Rasmussen meddeltes avskjed ved kgl. resol. av 4. mars, men paa grunn av forskjellige forhold er han blitt sittende i sitt embede aaret ut.

Til Oslo bispedømme forflyttedes kst. prost til Dalane, sogneprest til Sokndal Jørgen Jørgensen, som 25. mars utnevntes til Vaale i Jarlsberg. — Stiftskapellan Egil Wulff Rasmussen blev 25. desember utnevnt til sogneprest i Bindalen.

De embeder som stod ledige ved forrige aars utgang, er for det meste i aarets løp blitt besatt, saa prestemangelen blev helt avhjulpet. Der er saaledes kommet flere nye prester til bispedømmet.

Den nye prest til Høiland, Kvasnes, overtok sitt embede 3. januar. Den til Skjold sognekall den 22. desember 1926 utnevnte cand. theol. Sigurd Jacobsen overtok sitt embede 31. januar.

Til det i 1926 oprettede Gjestal sognekall utnevntes 5. februar 1927 sogneprest til Maalselv Thor Magnus Tønnesen; han tiltraadte i juni. Til Haaland sognekall utnevntes 4. februar stiftskapellan til Oslo Lars John Tjeldflaat, som tiltraadte i mai nestefter. Til det ved delingen av Lye prestegjeld oprettede Time sognekall utnevntes 8. april ordinert prest Alf Bjarne Kaare Kalberg Hognestad. Da han siden sin ordinasjon i februar hadde bestyrt embedet, overtok han det straks efter utnevnelsen. Ved kgl. resol. av 16. juni utnevntes cand. theol. Karl Johan Uhl til sogneprest til Helleland og cand. theol. Tønnes Hofsø Svanes til sogneprest til Høgsfjord. De tiltraadte henholdsvis i juli og august nestefter. Da saa ordinert prest Ivar Aasen ved kgl. resol. av 12. august blev utnevnt til sogneprest til Tysvær, besattes det siste av de embeder, som hadde staatt ledige i flere aar, og dermed var prestemangelen avhjulpet. Da han hadde bestyrt embedet siden medio juni, overtok han det straks efter utnevnelsen.

Det eneste embede som ved aarets utløp blev bestyrt ved konstitusjon var Egersund sogneprestembede, som hadde staatt ledig siden 1924, dels fordi prestegaarden var ubeboelig, dels paa grunn av nogen vanskeligheter med prestelønningen. Men da prestegaarden nu i aarets siste

KIRKELIG STATISTIKK FOR

	Gudstjenester	Messefall	Religiøse og kirkelige møter	Preken i gudstjenestene ved legmenn	Sykebesøk, sognebud, husbesøk	Skolebesøk	Besøk i gamlehjem, sykehus, fengsel	Fødte	Antall av fødte utenfor ekteskap	Døpte
Sokndal	62	0	73	0	106	9	28	50	4	55
Lund	66	3	120	3	150	12	„	41	1	38
Helleland	56	3	49	4	66	2	4	69	1	52
Egersund	102	1	199	3	304	„	44	134	2	130
Haa	59	2	14	3	41	11	4	105	3	111
Klepp	63	0	83	0	50	1	5	116	2	101
Time	58	0	70	2	100	5	12	92	2	76
Gjestal	72	0	105	0	222	0	4	34	1	37
Høyland	70	2	177	0	123	10	12	192	7	170
Sandnes	79	3	77	2	311	5	54	43	1	55
Haaland	65	0	86	1	11	2	3	91	4	98
Stavanger, Domkirken	125	0	276	0	1054	6	122	257	11	210
St. Petri	110	7	570	0	235	12	155	199	26	202
St. Johannes	98	5	231	2	683	2	48	270	13	263
Hetland	152	0	133	2	265	2	25	192	3	172
Høgsfjord	61	0	53	11	22	3	0	49	0	45
Strand	63	1	90	0	80	1	5	77	1	73
Finnøy	58	4	40	4	59	14	0	29	0	26
Rennesøy	71	0	82	4	130	8	0	55	0	55
Skudenes	61	0	77	0	67	11	4	77	2	10
Kopervik	60	3	62	0	41	1	3	152	2	148
Avaldsnes	57	6	127	5	59	4	13	66	2	63
Torvastad	68	0	124	6	133	5	13	41	0	41
Haugesund	102	12	75	5	225	0	98	364	14	357
Tysvær	61	2	49	2	229	3	0	69	0	66
Skjold	70	0	41	2	36	4	0	79	0	82
Vikedal	57	4	55	14	114	5	0	47	0	39
Nedstrand	62	2	55	3	143	3	12	38	0	41
Hjelmeland	66	1	53	8	66	7	8	70	1	69
Jelsa	59	1	28	3	32	6	3	51	0	48
Sand	60	0	27	0	33	7	0	121	4	119
Suldal	59	1	17	0	133	9	0	32	2	31

maaneder har været under reparasjon, vil embedet bli opslaatt ledig i løpet av 1928.

Hetland tredjeprestembede og Haugesund hjelpeprestembede staar fremdeles ubesatt paa grunn av rasjonering.

I aarets løp har jeg forrettet to presteordinasjoner, idet jeg nemlig 9. januar innviet til prestetjenesten de to kandidater Kaare Hognestad og Sigurd Jacobsen, som begge var utnevnt til stillinger i bispedømmet. Søndag 14. august innviddes cand. theol. Lars Skadberg, som var utnevnt til aa bestyre ledige embeder i Bjørgvin bispedømme.

Av kirkeinnvielser forefalt ingen i aarets løp. Derimot deltok jeg i

STAVANGER BISPEDØMME I 1927

Konfirmerte	Underviste, som ikke konfirmertes	Ekteskap ved kirkelig vielse	Ekteskap ved borgerlig stiftelse	Nadverdgjester	Nadverdgjester andre steder ved presten	Nadverdgjester ved godkjente legmenn	Ialt	Jordfestelser	Innmeldt i kirken	Utmeldt av kirken	Kollekt og offer
74	0	15	0	294	14	0	308	37	0	0	1 241,00
43	6	19	0	313	25	0	338	38	1	11	610,00
63	0	15	0	180	39	0	219	20	1	2	
129	6	29	1	468	25	0	493	96	10	1	4 154,19
103	10	14	0	636	19	0	655	49	0	0	3 574,92
85	0	22	0	216	27	0	243	38	0	0	1 410,32
69	16	25	2	531	139	0	670	30	0	0	1 295,63
33	12	9	1	311	29	0	340	9	0	0	
180	1	30	0	841	85	0	926	78	0	1	3 897,35
52	0	18	0	326	31	0	357	25	0	4	4 625,11
94	0	30	0	267	11	0	278	43	0	4	455,17
327	0	115	11	1557	144	0	1701	142	5	16	5 868,95
275	0	69	6	1107	67	0	1174	155	1	9	5 538,00
353	0	94	11	2593	60	0	2653	154	2	16	3 298,25
208	0	57	0	720	90	0	810	90	2	7	3 596.46
64	0	9	1	202	28	0	230	34	0	1	1 068,62
83	9	10	1	209	30	0	239	31	0	0	
30	1	5	0	49	9	0	58	17	0	0	362,16
41	1	15	0	292	66	0	358	24	0	0	1 509,00
99	0	24	1	110	60	0	170	55	1	1	1 902,11
180	0	26	0	323	140	0	463	76	1	4	
57	2	15	1	520	35	0	555	51	0	0	1 264,56
40	0	8	0	282	78	0	360	31	0	0	
488	3	109	9	1216	50	0	1266	189	0	1	4 902,12
45	0	5	0	456	222	0	678	31	0	0	895,08
63	0	15	0	453	56	0	509	37	0	0	
44	0	5	0	198	14	0	212	22	0	0	990,00
55	0	6	0	72	57	0	129	31	1	1	400,39
55	6	24	1	135	11	0	146	42	5	0	
41	0	5	0	158	18	0	176	26	0	1	781,89
76	0	27	5	268	13	0	281	54	0	1	1 249,00
2	0	5	0	78	16	0	94	22	0	0	690,27

Erfjord kirkes 50 aars jubileum med preken ved festgudstjeneste og tale ved en festlig tilstelning om eftermiddagen.

Visitaser blev i 1927 avholdt i følgende prestegjeld: Sandnes 15.-16. mai, Kopervik 25.-27. juni, Suldal 1.-3. juli, Hjelmeland 17.-20. september, St. Petri i Stavanger 23.-27. oktober, Høiland 18.-21. november. — Den i Egersund tillyste visitas maatte avlyses paa grunn av sognepresten sykdom.

I det vesentligste har jeg under visitasene gaatt frem som anført i aarsberetningen for 1926. Dog har jeg nu for en del selv overtatt prekenen ved visitasgudstjenesten i hovedkirken, mens jeg har latt sognepre-

sten preke ved en av gudstjenestene i annekskirkene. Istedet for aa holde menighetsmøtene straks efter visitasgudstjenesten har jeg funnet det heldigere aa henlegge dem til søndag eftermiddag. Det blir saa lett noget forjaget og forhastet over menighetsmøtene, naar de holdes i umiddelbar forbindelse med en visitasgudstjeneste, som ofte blir litt lang. Folk er trette og der blir liten tid og ro til samtale. De fleste steder har allikevel deltagelsen i menighetsmøtene været overraskende god, og de tilstedeværende har ogsaa deltatt i samtalen om menighetsforholdene, saa møtene er blitt baade livlige og interessante. Dessuten har jeg funnet det heldig aa avlegge mest mulig av skolebesøk. Jeg pleier aa benytte en formiddag til aa besøke de skoler jeg i den tid kan overkomme. Der settes pris paa at biskopen besøker skolene og hører paa kristendomsundervisningen.

Visitasene er samtlige blitt omfattet med stor interesse. Der er i menighetene en voksende forstaaelse av kirkens arbeide. Forholdet mellem prest og menighet er gjennemgaaende godt. Kirkesøkningen blev for det meste erklært aa være god, tildels meget god. I samme prestegjeld kan det forresten være meget forskjellig i de forskjellige sogn. Mens den i et sogn kan være meget god, kan den i et annet sogn være daarlig. Saa det er ikke alltid prestens forkynnelse som er det avgjørende. Dels kan det skyldes lang kirkevei og besværlig fremkomst, dels kan den skikk aa søke kirke tidligere være brutt av en eller annen grunn, og det er vanskelig aa faa innarbeidet en ny vane. Især hvis mere ukirkelige organisasjoner har faatt innpass og søker aa samle folket i sine forsamlingshus. Forøvrig kan det i det store og hele sies at de frivillige organisasjoners stilling til kirken har bedret sig i den senere tid. Dog praktiseres privat nadverdnytelse i mange menigheter. Og der er ogsaa dem som ikke vil la presten døpe sine barn av mistillit til kirken. Men det hører jo til undtagelsene og er i avtagende.

Men i det lange løp vil det nok vise sig at det er det jevne og trofaste arbeide, som vil ha størst betydning for Guds rikes vekst innen vaart folk. Et saadant utføres ogsaa av de fleste prester rundt om i menighetene. Men ogsaa av mange lege kristne øves et godt arbeide. Jeg fremhever alltid betydningen av aa benytte stedets egne krefter. Da vil ogsaa de omreisende forkynnere utrette mest, naar jordbunnen paa den maate er forberedt. Forøvrig er der, som jeg fremhevet i min forrige aarsberetning, et mere lydhørt øre nettop for prestenes forkynnelse. Kirkesøkningen er jevnt over i fremgang.

Det samme kan imidlertid ikke sies om nadverdsøkningen. Den blev de fleste steder betegnet som „nogenlunde god". Ja jeg er bange for at bevegelsen for fri nadverdnytelse snarere har tjent til aa forringe enn heve nadverdens betydning i folkets bevissthet. Aarsaken til den daarlige nadverdsøkning pekte jeg forøvrig paa i min forrige aarsberetning.

I menighetsraadene har prestene i de allerfleste tilfeller faatt en god støtte under sitt arbede i menigheten. Det ansvar loven har gitt menighetsraadene har ogsaa bidratt til aa fremme deres forstaaelse og interesse for det kirkelige arbeide.

Hvad det frivillige kristelige arbeide angaar, saa drives organisert kirkelig fattigpleie i bymenighetene og de større landsmenigheter. Ellers innskrenker den sig til kirkeofring før jul til hjelp for trengende. Gamlehjem finnes de fleste steder. For søndagsskolen er der adskillig interesse. Organisert indremisjonsarbeide drives ogsaa de fleste steder, for en stor del med menighetens egne krefter. I en menighet oplystes det dog at der ikke var nogen indremisjonsvirksomhet. Derimot er interessen for den ytre misjon almindelig. Der er overalt mange kvinneforeninger i virksomhet, helst for det Norske Misjonsselskap („Gamlemisjonen"), men ogsaa for Kinamisjonen og Santalmisjonen m. fl.

Sedelighetstilstanden og edruelighetstilstanden erklærtes overalt aa være god.

Forøvrig tillater jeg mig aa henvise til min mere utførlige redegjørelse i aarsberetningen for 1926.

Som det vil sees av de vedlagte utskrifter av visitasprotokollen var ikke overalt kirkene og kirkegaardene i helt forsvarlig stand. I en menighet fantes der ikke gravprotokoller. Alle saadanne mangler er innberettet til stiftsdireksjonen, og av denne er der saa sendt paalegg om aa rette dem. Loven av 1897 er ennu ikke gjennemført overalt for kirkegaardenes vedkommende.

Foruten aa besøke menighetene i bispedømmet under visitaser, har jeg deltatt i en rekke forskjellige slags møter og stevner.

Aaret begynte med deltagelse i Bethaniastiftelsenes 50 aars jubileum, hvor jeg som formann ledet festlighetene og innviet de nye hjem paa stiftelsenes landeiendom Emaus. Biskopene Hognestad og Lunde gjorde oss ogsaa den ære og glede aa delta i disse festligheter og forrettet ogsaa ved jubileumsgudstjenester, den ene i St. Petri, den annen i St. Johannes, mens jeg selv forrettet i Domkirken.

I januar maaned deltok jeg ogsaa i det Vestlandske Fredsstevne i Bergen og talte til høimesse i Johanneskirken.

Dessuten deltok jeg ved forskjellige kristelige stevner, vesentlig for misjonen: i Egersund, Time, Høiland, Sokndal og Hjelmeland, hvor jeg overalt forrettet høimesse. Forøvrig har jeg holdt foredrag og taler ved forskjellige anledninger. Vinteren 1926-27 holdt jeg en rekke forelesninger paa Misjonsskolen over pastoralteologi og homiletikk.

I juni deltok jeg efter innbydelse i „Nordisk kongress til mellemfolkelig forstaaelse ved kirkene" i Bergen og talte da bl. a. til høimesse i Jakobskirken. I tiden 31. august — 5. september holdtes det Nordiske Bispemøte paa Fritzøehus ved Larvik, for alle deltagere en uforglemmelig oplevelse. Foruten aa holde en av aftenandaktene fikk jeg i opdrag aa forrette høimessegudstjeneste i Porsgrunds kirke.

De vedlagte utskrifter av visitasprotokollene vil gi utførligere beskjed om forholdene i de menigheter, som blev visitert, likesom den vedlagte skjematiske oversikt vil gi et inntrykk av stillingen i det store og hele.

September 1928. *J. C. Petersen.*

V. BJØRGVIN BISPEDØME.

Kyrkjevigsla. Aaram kapell i Sande sokn i Sande prestegjeld, som var bygt med løyve av kgl. resol. 29. mai 1925, vart vigt av biskopen 20. januar. — Sundvor kapell i Strandvik sokn i Fusa prestegjeld, som var bygt med løyve av kgl. resol. 29. august 1924, vart vigt av biskopen 14. oktober.

Prestevigsla. I aaret 1927 hev eg vigt 9 prestar: Salmund Djuvik til aa styra ledige kall i Bjørgvin bispedøme; Hans Vaage Gjeitanger, sokneprest i Bremanger; Knut Andreas Sellevold, sokneprest i Røldal; Olav Steinsland, res. kap. i Kinn; Trygve Thomassen, res. kap. i Førde; Thoralf Gilje til aa styra ledige kall; Olav Langhelle til aa styra ledige kall; Kristen Nicolai Nilsen til aa styra ledige kall; Elias Kristensen Risdal til aa styra ledige kall i Haalogaland.

Presteskifte. Ingen av prestane døydde i tenesta. — 3 prestar fekk avskil: Johannes Andreas Barstad, sokneprest i Voss, fyllte aldersgrensa og fekk avskill fraa 7. april; Øistein Kristoffersen Ask Strømme, res. kap. i Kvinnherad, som av helsegrunnar fekk avskil 4. februar; Ragnvald Indrebø, sokneprest i Jølster, som fekk avskil fraa 1. oktober for aa styra Sunnfjord ungdomsskule. — 7 prestar vart utnemnde til andre kall: Fredrik Tybring, sokneprest i Laksevaag, 4. mars til res. kap. i Uranienborg i Oslo; Nils Holte, sokneprest i Skodje, 21. oktober til sokneprest i Molde; Gunnar Flaatten, sokneprest i Etne, 28. oktober til sokneprest i Sokndal; Olaf Strømme, res. kap. i Voss, 3. november til sokneprest same staden; Johan Cordt Harmens Storjohann Prytz, hjelpeprest i Aarstad, 2. november vald til prest ved Majorstuens kyrkja i Oslo; Ole Andreas Hernes, sokneprest i Solund, 11. november til sokneprest i Etnedal; Johannes Gulbranson, tridjeprest i Sandviken i Bergen, 16. desember til sokneprest i St. Olav i Bergen fraa 1. januar 1928.

Til res. kap. i Haus vart ordinera prest Ingolf Boge utnemnd 4. februar; til hjelpeprest i Domkyrkja i Bergen cand. theol. Agnar Sandvik 19. mai; til sokneprest i Vossestrand ordinera prest Erling Ulltveit 16. juni; til sokneprest i Vanylven cand. theol. Reidar Thorolf Lund 16. juni; til res. kap. i Borgund cand. theol. Haakon Birkeland 16. juni; til sokneprest i Hjørundfjord cand. theol. Peder Erling Olsen 16. juni, utnemnd fraa 29. juli; til sokneprest i Laksevaag sokneprest i Børsa John Ekeland 26. august; til sokneprest i Lærdal ordinera prest Ivar Smeby 21. oktober, fraa 21. januar 1928; til sokneprest i Masfjorden ordinera prest Jarle Knut Geelmuyden 21. oktober; til res. kap. i Kvinnherad ordinera prest Lars Skadberg 28. oktober; til sokneprest i Voss res. kap. i Voss Olaf Strømme 3. november; til sokneprest i Lavik sokneprest i Karlsøy Olav Bugge Nundal 3. november; til sokneprest i St. Olav i Bergen tridjeprest i Sandviken i Bergen Johannes Gulbranson; til sokneprest i Bremanger cand. theol. Hans Vaage Gjeitanger 16. desember; til sokneprest i Røldal cand. theol. Knut Andreas Sellevold 16. desember; til res. kap. i Kinn cand. theol Olav Steinsland 16. desember; til res. kap. i Førde cand. theol. Trygve Thomassen 16. desember.

Det vert i alt fraagang av 10 og tilgang av 17 prestar. Av dei 17 var 15 prestar nye i bispedømet.

Til prost i Søre Sunnmøre vart sokneprest i Volda Peder Berge utnemnd 16. desember. Nordre Sunnmøre prosteembete vart ledigt daa prost Holte flutte til Molde.

Ledige kall. Ved aarsskiftet millom 1927 og 1928 var desse 9 kall ledige: St. Markus soknekall i Bergen, Etne og Sund soknekall, Lindaas residerande kapellani, Evanger, Aardal, Solund, Jølster og Skodje soknekall.

Nynorsk liturgi vart innførd i desse 8 kyrkjor: Fusa, Haalandsdal, Strandvik, Hosanger, Askvik kapell, Hamre, Sunnylven, Geiranger. Dermed i alt 115 kyrkjor i bispedømet.

Nynorsk salmebok vart innførd i desse 61 kyrkjor: Uskedal, Ølve, Haalandsdal, Mo, Eksingedal, Hamre, Strandebarm, Jondal, Vikøy, Øystese, Odda, Ulvik, Granvin, Eidfjord, Voss, Raundals kapell, Uppheim, Vinje, Aardal, Vangen, Flaam, Nærøy, Undredal, Leikanger, Fjærland, Lavik, Brekke, Kyrkjebø, Bjordal, Ortnevik, Gulen, Mjømna, Aalhus, Helgheim, Eid, Staarheim, Vereide, Gjemmestad, Hyen, Breim, Innvik, Olden, Utvik, Randabygd kapell, Nedstryn, Uppstryn, Loen, Gursken, Ulstein, Hareid, Ørsta, Vartdal, Volda, Austefjord kapell, Dalsfjord, Norddal, Sylte kapell, Stranda, Liabygd kapell, Haram, Vigra. Saman med 7 i 1926 vert det 68 i alt.

Den revidera Landstads salmebok vart innført i Birkeland, Salhus og Alversund. I 1926 ogso i Laksevaag, — no 10 i alt.

Kyrkjeleg statistikk for bispedømet. Talet paa kyrkjelemer etter folketeljingi i 1920 er i alt 404 650. Dessutan finst det etter same folketeljing 5 609 dissentarar, d. v. s. 1,37 %, medan heile riket hev 2,7 % av folketalet.

Fødde i 1927		8 002
Fødde utanfor ekteskap		270
Døypte		7 904
Konfirmera		7 999
Kyrkjeleg vigde ektepar	2 247	2 317
Borgarleg gifte	70	
Nattverdsgjester		67 737
Jordfeste		4 658
Innmelde i kyrkja		35
Utmelde or kyrkja		166

Innkome ved offer i kyrkjone (ikkje fullstendige uppgaavor) kr. 187 899,03.

Um inn- og utmelding kann nemnast at det fraa romarkyrkja er innmeldt 1 og til romarkyrkja utmeldt 11, millom dei 11 er ein huslyd paa 7 medlemer. Elles hev dei utmelde helst gjenge til pinsevenene, og til metodistane.

Medeltalet for *altarsgangar* i bispedømet var 16, 74 % av heile folketalet, mot 16, 86 % i 1926 og 16,55 i 1925.

Bispevisitas er det halde i desse 17 prestegjeld: Sveio, Kvinnherad, Tysnes, Fjell, Askøy, Hosanger, Manger, Ulvik, Voss, Leikanger, Balestrand, Fjaler, Gaular, Eid, Herøy, Sunnylven, Ørskog.

Av det som kom fram paa visitasmøti kann nemnast:

Gudstenesta. Klokkarbønene var endaa i bruk i gudstenesta paa dei

fleste stader. Still bøn var det i Kvinnherads hovudkyrkja og i Uskedal kapell, dessutan i Voss og av og til i Vangsnes. Den gamle konfirmasjonsskipnad var i bruk paa dei fleste stader. Den nye skipnad var innført i Kvinnherad og Uskedal, Eksingedalen, Voss, Leikanger, Feios, Fjærland, Ytre Herøy. Nattverden vart helst halden saman med skriftemaal, men sume stader var det lite eller inkje skriftemaal i bruk, soleis i Kvinnherad prestegjeld, Voss, Sunnylven. I Herøy var det sett lekmenn til aa deila ut nattverden til sjuke og gamle. Privat nattverd var i bruk i Kvinnherad, Uppdal, Hosanger, av og til, Manger, Voss i bedehuset ved indremisjonen, like eins i Bygstad, Ørskog fyrr, men ikkje no, Sunnylven fyrr, men ikkje no.

Kyrkjor og kyrkjegardar. Kyrkja i Vikebygd hadde brunne i eit torever og ny kyrkja skulde byggjast. Ænes gamle kyrkja var skrøpeleg i muren. Taarnet paa kyrkja i Eksingedalen skulde vølast. I Manger skulde kyrkjone maalast innvendes. Ulvik og Granvin kyrkjor var maala innvendes av kunstmaalar Lars Osa. Vangskyrkja paa Voss hadde fenge ny orga til jubileet i 1923, og sidan vindaugo med glasmaaling, av Georg Greve. Leikangers gamle steinkyrkja treng restaurering. For Bygstad kyrkja hev det lenge vore emna paa grundig vøling, eller byggjing av ny kyrkja paa ein laglegare stad. Men endaa var inkje gjort. Staarheim kyrkja var nyst maala innvendes med varme fargar. Ørskogs kyrkja var maala innvendes etter plan av Enevold Thømt. Ny prydnad innvendes var ogso paaemna for Sykylvens kyrkja, der den gamle altartavla var uppsett att, medan den gamle altartavla fraa Ørskog er i Bergens museum.

For kyrkjegarden i Valestrand i Sveio vanta det klokka og klokkehus. For dei fleste kyrkjegardar i Tysnes vanta det kart og gravprotokoll. I Indre Herøy vart det klaga paa at Tjervaags nye kyrkjegard ikkje var i sømeleg stand. Elles var kyrkjor og kyrkjegardar i det heile godt i stand.

Kristeleg og sedeleg liv. Fyrst skal eg gjeva yversyn yver kyrkjesøkning etter teljing og skynsuppgaavor. Millom «kyrkjor» er teke med bedehus som er vigde til gudstenesta.

Prestegjeld.	Kyrkjor.	Folketal 1920.	Kyrkjerom.	Kyrkjesøkning.
1. Sveio	3	4 161	1 400	950
2. Kvinnherad	6	5 196	2 100	1 200
3 Tysnes	4	4 400	1 875	1 000
4. Fjell	2	4 895	800	150
5. Askøy	2	4 816	890	590
6. Hosanger	5	3 379	1 310	760
7. Manger	3	4 439	1 600	1 090
8. Ulvik med Finse	3	3 826	1 150	480
9. Voss	2	8 257	870	660
10. Leikanger	3	2 470	830	550
11. Balestrand	3	2 140	840	480
12. Fjaler	3	3 704	1 150	960
13. Gaular	4	3 253	990	760
14. Eid	2	3 173	1 139	650

Prestegjeld.	Kyrkjor.	Folketal 1920.	Kyrkjerom.	Kyrkjesøkning.
15. Herøy	3	4 343	1 370	900
16. Sunnylven	2	1 549	715	375
17. Ørskog	2	4 314	1 600	730
Tilsaman	52	68 315	20 629	12 285

Til samtale paa kyrkjegolvet ved *visitas- og barnegudstenestone* møtte det kring 4 500 skuleborn og konfirmandar i dei 17 prestegjeld.

Skulane hadde jamt yver minst 6 timar kristendomsupplæring um vika, og til lærebøker brukte dei baade bibelsoga og katekisma og forklaaring. Mest var det Vogts bibelsoga og J. R. Sverdrups forklaaring Klaveness' forklaaring var i bruk i Kvinnherad og Ørskog. Fjørtofts bibelsoga i Kvinnherad. Lesarborni for presten let seg i regelen alle konfirmera. Arbeidet for sundagsskular kunde segjast vera i auking.

Med *det moralske og sedelege livet* kunde det i det heile segjast aa staa godt til. Med serleg tanke paa ungdomen hev eg spurt ungdomsskulestyrarar og ungdomsarbeidarar um deira inntrykk. Etter deira vitnemaal ser det ut til at ungdomen i det siste hev gjenge fram til det betre, so me kann tru at den daarlege verknaden av krigstidi vil gjeva seg. Ein ungdomsskulestyrar sagde at den siste aarsklassa var i so maate den beste han hadde havt. Ein ungdomsleidar i Bergen sagde at den yngste ungdom fraa tolvaarsalderen er sers lovande og mykje betre enn den eldre ungdomen fraa attanaarsalderen. Dette vitnemaalet galdt baade det kristelege og det moralske.

Ymist anna fraa bispedømet og biskopens arbeid. Liksom i siste melding kann det ogso segjast at biskopen hev vore med paa ymse stemnor og møte i og utanfor Bergen. Av dette skal nemnast: 8.-9. januar stemna paa Sogndal folkehøgskule. 15.-16. januar 50 aars jubileum for Vaisenhuset i Stavanger. 20. januar kyrkjevigsla i Aaram i Sande, Sunnmøre. 27. januar møte i Kristenfolkets Edruelighetsraad i Oslo. 30. januar gudstenesta i Krosskyrkja for den vestlandske fredsstemna. 6. mars elevstemna paa Frekhaug ungdomsskule. 27.-28. mars misjonsstemna i Bergen. 29. april—6. juni visitasferder. 10.-12. juni skandinavisk fredsmøte i Bergen ved organisasjonen „World Alliance for promoting International Friendship through the Churches». 15.-27. juni visitasferder. 2. juli gudstenesta paa Voss for aarsmøte i Norges Fredsforening. 10. juli preika og tala ved aarsmøte i Vikøy for det Norske Totalavholdsselskap. 27.-29. juli møte i „Management Committee of World Alliance for promoting International Friendship through the Churches» i Konstanz. 3.-21. august var eg med paa kyrkjemøtet i Lausanne for Faith and Order som ein av utsendingane for den Norske Kyrkja. 31. august—4. september var det Nordiske Bispemøte paa Fritzøehus ved Larvik. 8. september—4. oktober visitasferder. 7.-11. og 16.-18. oktober likeeins. 14. oktober kyrkjevigsla i Sundvor. 21.-25. oktober aarsmøte i Trondheim for den Norske Kirkes Presteforening. 3.-15. desember censor ved Menighetsfakultetet i Oslo.

27. juni 1928. *Peter Hognestad.*

KIRKELIG STATISTIKK FOR

Prestegjeld eller menighet	Guds-tjenester	Møter ved presten	Fødte		Døpte	Konfir-manter
			ialt	utenfor ekteskap		
Domkirken	121	255	80	18	117	251
Vaar Frue	114	59	34	5	39	65
Ilen	73	122	72	5	91	140
Baklandet	126	215	134	5	128	300
Lademoen	120	430	192	29	207	323
Hospitalskirken	62	95	0	0	2	0
E. C. Dahls stiftelse	0	0	464	78	446	0
Døvemenigheten	51	4	0	0	0	14
Domprostiet	667	1180	976	140	1030	1093
Vestnes	60	48	70	1	69	81
Eid	59	2	19	0	17	34
Grytten	57	0	78	5	76	58
Nesset	67	10	52	3	52	65
Veøy	74	70	33	1	29	36
Indre Romsdal prosti	317	130	272	10	243	274
Bolsøy	61	80	101	7	95	71
Molde	94	9	40	4	43	95
Aukra	63	21	101	1	97	120
Fræna	62	51	68	1	57	49
Bud	62	17	83	4	79	93
Ytre Romsdal prosti	342	178	393	17	371	428
Kvernes	117	101	170	8	141	158
Kristiansund	149	120	237	23	267	339
Halsa	66	73	54	7	50	65
Aure	63	73	99	16	94	68
Edøy	59	22	97	6	99	70
Ytre Nordmøre prosti	454	389	657	60	651	700
Øre	62	57	39	3	33	38
Tingvoll	62	26	70	7	72	74
Øksendal	28	15	19	2	19	13
Sunndal	38	42	27	0	27	36
Stangvik	65	8	57	2	60	70
Surnadal	57	65	56	4	55	53
Rindal	62	33	52	0	52	48
Indre Nordmøre prosti	374	246	320	18	318	332
Hemne	60	17	104	9	100	89
Hitra	108	27	114	12	109	114
Frøya	57	31	170	4	161	152
Ørland	62	39	98	8	96	80
Sør-Fosen prosti	287	114	486	33	466	435
Stadsbygd	74	15	121	11	110	125
Bjugn	64	75	106	24	94	118
Aafjord	67	18	89	5	82	93
Bjørnør	60	54	111	5	107	116
Nord-Fosen prosti	265	162	427	45	393	452

NIDAROS BISPEDØMME 1 1927.

Ikke konfirmert	Ekteskap		Nadverdgjester		Innmeldt i kirken	Utmeldt av kirken	Jordfestede	Innk. som offer eller ved kollekt, kr.
	kirkelig	borgerlig	i kirken	utenfor kirken				
0	156	8	1925	85	1	7	59	4706,31
0	53	7	174	85	1	1	115	4666,96
0	37	1	566	31	0	5	59	2552,41
0	75	13	686	36	1	16	157	3254,79
0	82	11	965	46	2	13	162	2725,00
0	1	0	1036	60	0	0	14	?
0	0	0	9	0	0	0	0	?
0	2	0	29	0	0	0	0	?
0	406	40	5390	343	5	42	566	17905,47
0	17	0	327	89	0	1	47	?
0	11	0	50	21	0	0	26	841,20
1	19	0	219	6	1	0	41	2380,88
0	19	0	633	34	0	0	53	1019,16
0	9	0	210	22	0	0	36	920,54
1	75	0	1439	172	1	1	203	5161,78
0	29	1	1183	68	6	0	67	2723,34
0	34	1	212	10	2	0	46	1457,94
0	25	0	483	20	0	0	45	577,92
0	8	0	315	27	1	0	26	215,93
0	18	0	279	16	0	0	34	1174,78
0	114	2	2472	141	9	0	218	6149,91
0	29	0	553	65	1	3	113	852,39
2	90	1	1487	57	3	8	197	5922,27
0	7	0	346	53	0	0	32	234,88
0	23	0	425	20	0	0	69	1177,52
3	18	0	338	11	0	0	48	769,34
5	167	1	3149	206	4	11	459	8956,40
0	11	0	275	34	0	0	26	991,64
0	13	1	239	55	0	0	56	1016,63
0	3	0	65	6	0	0	10	?
0	7	0	167	14	0	0	11	?
0	20	0	298	4	0	0	50	614,00
0	10	0	308	28	0	0	55	461,00
0	10	0	465	43	0	0	26	691,72
0	74	1	1817	184	0	0	234	3774,99
0	17	2	429	38	0	0	53	663,18
0	26	0	267	15	0	0	62	ca. 200,00
0	26	0	366	22	0	0	74	720,00
1	12	0	411	43	2	2	81	556,75
1	81	2	1473	118	2	2	270	2139 93
0	29	0	572	42	0	0	83	1382,89
5	23	4	351	24	0	1	61	961,08
1	11	0	311	11	0	11	56	1052,34
0	25	0	310	14	2	7	70	1405,00
6	88	4	1544	91	2	19	270	4801,31

KIRKELIG STATISTIKK FOR

Prestegjeld eller menighet	Guds-tjenester	Møter ved presten	Fødte		Døpte	Konfir-manter
			ialt	utenfor ekteskap		
Børsa	60	55	63	4	60	62
Orkdal	129	50	120	12	115	177
Meldal	54	41	83	9	78	84
Rennebu	64	34	58	5	56	41
Opdal	58	64	74	9	78	82
Orkdal prosti	365	244	398	39	387	446
Røros	59	102	91	14	106	126
Holtaalen	61	35	85	11	88	114
Støren	116	51	124	9	117	152
Melhus	121	56	137	12	131	134
Gauldal prosti	357	244	437	46	442	526
Byneset	62	23	42	6	45	42
Strinda	124	128	352	26	187 [1]	140 [1]
Malvik	56	58	81	10	79	75
Klæbu	61	75	56	7	44	41
Selbu	83	166	93	10	83	108
Strinda prosti	386	450	624	59	438	406
Øvre Stjørdal	121	92	95	5	95	119
Nedre Stjørdal	118	116	126	20	125	149
Frosta	62	mange	93	8	97	112
Leksvik	80	?	71	9	65	69
Stjørdal prosti	381	208	385	42	382	449
Skogn	67	48	75	5	67	83
Levanger	65	62	78	5	75	93
Verdal	94	41	146	7	149	146
Ytterøy	60	35	73	6	70	39
Sør-Innherad prosti	286	186	372	23	361	361
Inderøy	63	50	81	6	81	99
Sparbu	55	19	82	7	85	88
Steinkjer	67	129	84	11	94	102
Beitstad	58	25	119	6	123	88
Stod	57	38	65	2	52	47
Nord-Innherad prosti	302	261	431	32	435	424
Snaasa	60	39	53	3	53	39
Lierne	57	6	41	4	32	34
Grong	69	22	117	11	116	93
Overhalla	60	12	69	6	75	52
Namsos	74	32	140	7	120	142
Indre Namdal prosti	320	111	420	31	396	360
Flatanger	46	12	52	9	63	38
Fosnes	50	9	56	3	53	45
Kolvereid	52	11	59	3	53	61
Nærøy	51	26	36	5	30	37
Vikna	39	24	84	13	66	72
Leka	39	21	37	0	37	46
Ytre Namdal prosti	277	103	324	33	302	299
Nidaros bispedømme	5380	4106	6917	628	6615	6985

[1] Av de i Strinda fødte blir et stort antall døpt og senere konfirmert i Trondhjemskirkene.

NIDAROS BISPEDØMME I 1927.

Ikke konfirmert	Ekteskap		Nadverdgjester		Innmeldt i kirken	Utmeldt av kirken	Jordfestede	Indk. som offer eller ved kollekt, kr.
	kirkelig	borgerlig	i kirken	utenfor kirken				
0	7	0	255	24	0	4	40	2297,44
0	28	2	617	91	0	0	107	3500,00
0	16	0	362	39	0	0	54	859,50
0	10	1	185	13	0	0	36	350,00
0	11	0	308	20	0	1	45	1000,00
0	72	3	1727	187	0	5	282	8006,94
0	31	0	444	27	0	0	69	529,04
0	14	2	783	41	0	0	62	1631,87
0	25	0	540	38	0	1	81	1187,85
0	24	2	378	90	1	2	75	1536,65
0	94	4	2145	196	1	3	287	4885,41
0	7	0	140	10	0	0	34	407,70
0	72	8	217	18	2	2	148	ca. 3000,00 [1]
0	21	1	212	22	0	0	36	558,46
0	17	0	102	8	0	0	32	ca. 600,00
0	33	1	578	32	0	0	71	937,23
0	150	10	1249	90	2	2	321	5503,39
0	15	0	398	9	0	0	63	1456,97
0	27	3	613	98	0	2	73	1450,91
0	22	1	375	49	0	1	68	1082,48
0	11	1	722	169	0	0	42	578,91
0	75	5	2108	325	0	3	246	4569,27
0	15	0	220	18	0	1	53	1752,75
0	20	1	547	41	1	0	43	1644,25
2	50	1	423	36	0	0	78	983,95
0	17	0	133	3	1	0	42	?
2	102	2	1323	98	2	1	216	4380,95
0	20	0	395	55	0	0	51	?
0	27	0	314	44	0	0	43	1145,96
0	36	1	291	16	0	0	61	1650,50
0	21	1	340	27	0	0	60	684,86
0	21	3	197	25	0	0	35	478,83
0	125	5	1537	167	0	0	250	3960,15
0	9	0	93	16	0	0	26	385,52
0	9	0	141	1	0	0	25	285,30
0	33	0	249	8	0	0	42	530,47
0	15	0	141	23	0	0	41	446,41
0	39	1	389	36	0	11	80	2252,85
0	105	1	1013	84	0	11	214	3900,55
0	14	0	100	10	0	0	28	393,09
0	15	0	116	3	1	0	27	ca. 400,00
0	13	0	186	12	0	0	37	238,27
0	9	0	84	9	0	0	20	273,80
0	24	0	109	0	0	3	39	0,00
0	5	0	167	13	0	0	20	223,38
0	80	0	762	47	1	3	171	1528,54
15	1808	80	29148	2449	29	103	4207	85624,99

[1] Ialt indkommet i kirkene og gjennem foreninger kr. 28 298,90.

16. februar 1929. *J. Støren.*

VI. NIDAROS BISPEDØMME.

Av interesse for bispedømmet er fornyelsen av Videnskapsselskapet i Trondhjem. Det gamle selskap er iaar gjenoprettet og denne gang i forbindelse med den Tekniske Høiskole og med hvad man ellers har kunnet finne av videnskapelig drift og sans nordenfjells. Det er aa haape at Videnskapsselskapet, hvis ene fløi ogsaa tidligere har eksistert, ved forbindelsen med Høiskolen og med andre videnskapelige ansatser, vil naa ny blomstring og vinne resultater, som staar paa linje med det oprindelige selskap i Trondhjem.

Dernest er aa nevne den almindelige innsamling til restaurering av Domkirken i Trondhjem. Innsamlingen er omfattet med stor interesse over det hele land. Kvinnene har innsamlet ca. 170 000 kr. over det hele land, hvorav 150 000 kr. vil medgaa til Domkirkens Rosevindu, og saaledes dekke utgiften til dette vindu. Resten av det innsamlede tenkes anvendt til Domkirkens paramentavdeling. Innsamlingen til restaureringen har til dato innbragt noget over 700 000 kr. og der fortsettes for tiden med denne innsamling i Amerika, likesom der fremdeles her hjemme innkommer større og mindre bidrag.

Der skal hvert aar avgis innberetning om visitasene i det forgangne aar. Formentlig kommer dette av at visitasene ansees for biskopens viktigste forretninger, fordi han paa den maate kommer i mest umiddelbar forbindelse med bispedømmets menigheter. I 1927 er avholdt følgende visitaser: 1) I Kristiansund 5.-10. mars. 2) I Opdal 26.-28. mars. 3) I Stod 23.-30. april. 4) I Rørvik og Leka 21.-26. mai. 5) I Sunndal 4.-6. juni. 6) I Øksendal 7.-9. juni. 7) I Hemne 17.-23. juni. 8-9) I Vestnes og Eid 6.-12. august. 10) I Halsa 9.-12. juni ved prosten i Ytre-Nordmør. — Resten av de for aaret berammede visitatser maatte innstilles paa grunn av biskopens sykdom.

Om visitasene er aa si det samme som blev sagt i forrige aarsberetning, at de gjennemgaaende er en glede og en berikelse for biskopen, og at de viser stor interesse for kirken paa alle de steder hvor jeg er kommet hen.

Paa Hitra blev den 15. desember innviet ny kirke i hovedsognet. Ogsaa denne begivenhet, hvor biskopen ikke kunde være tilstede, blev omfattet med stor interesse baade i sognet, i prestegjeldet og i andre distrikter. Kirken, som er bygget av arkitekt Hjelte, har en eiendommelig form, som synes aa være praktisk og har evne til aa samle menigheten.

Prestevielse er blitt avholdt den 3. april og denne gang i Skogns ærverdige kirke i nærheten av Levanger. Der blev innviet sogneprest Opdahl til Flatanger sognekall og en prest til aa fungere i Haalogaland bispedømme. Menighetenes deltagelse i ordinasjonshandlingen var meget stor.

I beretningsaaret er den nye utgave av Landstads salmebok innført paa en mengde steder, her i Trondhjem i alle menigheter og ellers i de allerfleste bymenigheter, i Kristiansund under størst deltagelse og vel ogsaa under størst ønske om aa faa fastholde den gamle utgave av Landstad.

Av landsmenighetene har kun 1, nemlig Sparbu, vedtatt den Nynorske salmebok, men der er en del menigheter deromkring, som ennu ikke har skiftet, formentlig pa grunn av usikkerhet i valget. Det er ikke helt sikkert hvor mange menigheter der har innført den reviderte Landstad i dette aar, men antagelig er der foruten bymenighetene omtrent 50 menigheter, som har innført den. Hvorledes det vil gaa med de nye salmer og med de nye salmemelodier, som samtidig er tatt i bruk de fleste steder, er ennu ikke helt klart, og undertegnede, som selv har vært med ved melodiutvalget, savner berettigelse til nogen endelig uttalelse om disse salmemelodiers fremtid.

Saavidt man kan se, vil dog de fleste av de i den nye koralbok innførte folkemelodier komme til aa bli brukt og holde sig.

Om bispedømmets almindelige forhold i dette aar er ikke stort aa si utover det som almindelig er kjent. Paa flere steder har arbeidsledigheten og fattigutgiftene voldt adskillig vanskelighet og ubehag. Dette har navnlig vært tilfelle i bispedømmets større byer og deres omegn; landbefolkningen har hatt større ro og stillhet, idet dog ogsaa den, som de øvrige, har lidt under de nedgaaende tider.

Fra september av har biskopen været mindre arbeidsdyktig og maattet ta permisjon. Han venter aa slutte sitt arbeide i dette bispedømme i dette aar. Naar han ser tilbake paa den tid han har forrettet som biskop her, har han meget aa takke baade Gud og mennesker for, og sender herigjennem denne takk til alle dem, som har møtt ham med vennlighet og hjulpet til forat kirkens og Kristi herredøme har kunnet holdes oppe i denne tid, saa langt som det er skjedd.

30. januar 1928. *J. Gleditsch.*

VII. HAALOGALAND BISPEDØMME.

Bispedømmets geistlighet. Der var i 1927 ingen *dødsfall* blant prestene. *Avskjed* i naade blev tilstaatt, i henhold til aldersgrenseloven, sogneprest S. L. Aasen, der dog først i 1928 kommer til aa fratrede sitt embede, Buksnes sognekall, som han har innehatt siden 1901. Ordinert prest A. M. Bolstad, som siden 1919 med dyktighet og troskap har innehatt den meget krevende stilling som konstituert sogneprest i Kjelvik og Maasøy, fratraadte denne stilling 1. august for aa overta posten som sjømannsprest i Rotterdam. — *Befordret til nye embeder utenfor bispedømmet* blev dessuten 5 prester: Prost Knardahl i Brønnøy og sogneprestene Nielsen i Vega, Storaas i Værøy, Tønnesen i Maalselv og Nundal i Karlsøy, utnevnt til sogneprester henholdsvis i Kraakstad, Lista, Fosnes, Gjestal og Lavik. — *Befordret til nytt embede innenfor bispedømmet* blev alene stiftskapellan Skauge, der blev utnevnt til sogneprest i Nesseby. — *Utnevnt til embede i bispedømmet uten før aa inneha saadant* blev følgende 10: Stiftskapellan i Stavanger Rasmussen til sogneprest i Bindal, kandidatene Castberg, Meum og Eidem til sogneprester henholdsvis i Vega, Lurøy og Rødøy, samt kandidat Aandstad til stiftskapellan (dog først fra 29. mars 1928), de ordinerte prester Sjaa-

stad og Øritsland til sogneprester henholdsvis i Skjerstad og Kjelvik, hvilke embeder de paa forhaand i nogen tid hadde været konstituert i. Sogneprest i Edøy Lynum blev utnevnt til sogneprest i Maalselv, fhv. sjømannsprest i New-York Bruun til sogneprest i Bodø, og fhv. prest paa Svalbard Storaker til stiftskapellan, en stilling som han ogsaa før sitt ophold paa Svalbard hadde innehatt.

Ledige stod ved aarets utgang følgende 21 embeder: Brønnøy sognekall (ledig fra 1927), Velfjord (1923), Fauske kallskapellani (1921), Bodin res. kapellani (1918), Kjerringsøy sognekall (1921), Værøy (1927), Flakstad (1921), Buksnes (1927), Gimsøy (1916), Trondenes hjelpeprestembede (1917), Bjarkøy sognekall (1923), Tranøy hjelpeprestembede (1910), Karlsøy sognekall (1927), Loppa (1923), Hammerfest kateketembede (1918), Maasøy sognekall (1916), Kistrand (1926), Vadsø kateketembede (1917), samt 3 stiftskapellanier. Foruten i de ledige kall har særskilt bestyrelse maattet anordnes for prester som har været syke, en i over ½ aar, for to sogneprester som har været paa Stortinget, samt for en prest der hele aaret har været suspendert fra sitt embede.

Ved forrige aarsskifte stod 26 embeder ledige, av hvilke dog 1 er ophevet (se nedenfor), altsaa en nominell nedgang paa 5. Selvom stillingen fremdeles er vanskelig, er den dog noget lettere, og i virkeligheten endog noget bedre enn det efter det foranstaaende ser ut. Der blev nemlig 1927 ytterligere 4 kandidater tillatt ordinert for aa bestyre ledige embeder i dette bispedømme, og idet dette skrives, er én av dem utnevnt til et sogneprestembede, og ennvidere er en kandidat utnevnt til stiftskapellan og en til et kallskapellani.

Til hjelp ved bestyrelse av ledige embeder har man forøvrig ogsaa i 1927 hatt 3 misjonsprester, Bang det hele aar, Sandstad og Larsen-Kammer ca. ½ aar; dessuten betjener Amerikaprest Andersen fremdeles Bjarkøy sognekall; fhv. prost Balke og fhv. sogneprest Hjelm har ydet hjelp ca. ½ aar, og et par yngre prester sydfra har i sommertiden betjent et par embeder en maaneds tid og avholdt konfirmasjonsskole og konfirmasjon.

Bestyrt av *naboprester* i lengere tid har følgende sognekall været: Bindal, Velfjord, Rødøy, Kjerringøy, Værøy, Gimsøy, Maasøy, Kistrand og Nesseby, mens sogneprestene i Fauske, Bodin, Trondenes, Tranøy, Hammerfest og Vadsø ogsaa har maattet bestyre annenpreststillingen i sitt eget prestegjeld.

Som sagt, stillingen er fremdeles vanskelig, men vi ser dog paa dette omraade fremtiden betydelig lysere imøte, fordi man kan gjøre regning paa en betydelig tilgang paa nye unge prester iallfall en del aar fremover.

Men det maa ikke glemmes, at her trenges *deling av en rekke embeder* naar prestenøden og de økonomiske forhold lettes. I 1927 er intet nytt embede oprettet; derimot er *1 stiftskapellani* — ungdomspreststillingen — av sparehensyn *nedlagt*. Det er selvsagt at der under disse forhold i det forløpne aar heller ikke har kunnet arbeides for *bispedømmets deling*.

Geistlighetens arbeide. *Biskopen* har i det forløpne aar 2 ganger forrettet *prestevielse:* 16. januar ordinertes i Tromsø domkirke

cand. theol. Steen Meum, utnevnt til sogneprest i Lurøy, og under det Norske Misjonsselskaps generalforsamling i Tromsø ordinertes i domkirken, i henhold til kgl. res. av 21. juni 1927, følgende 10 kandidater fra Misjonsskolen i Stavanger: O. C. Dahl, O. J. K. Vivesøl, N. A. Helle, J. N. Rege, M. B. Berg, N. G. N. Hillesland, N. O. Furuly, A. Strande, N. C. Haldorsen og A. Mølbach. De 9 første gaar ut paa misjonsmarken, mens den siste skal virke i Misjonsselskapets tjeneste herhjemme. I den høitidelige handling deltok 26 prester fra hjemlandets kirke og fra misjonsmarkene.

Kun 1 *kirkevielse* har funnet sted. Loppa kirke som var i en meget elendig forfatning, blev for midler bevilget av det Nordlandske Kirke- og Skolefond nedtatt og gjenopbygget i alt vesentlig uforandret, saa den fremdeles staar som et av de i Finnmark sjeldne kulturminner av denne art. Restaureringen er efter min opfatning meget vellykket og har for lange tider fremover gitt Loppa just den kirke sognets ytre del bør ha. Innvielsen foregikk 15. september. Ingen av de „smaakirker" som der har været arbeidet med, blev innviet i siste aar. Og tidene er saa trange, at noget nytt tiltak ikke, saavidt mig bekjent, er kommet frem i aaret.

Visitaser er i 1927 holdt i følgende 13 prestegjeld: Velfjord, Vega, Alstahaug, Herøy, Lurøy, Gildeskaal, Hamarøy, Lødingen, Trondenes, Balsfjord, Tromsø, Talvik og Alta. Av sparehensyn — vesentlig — blev der ikke holdt flere, og av samme grunn blev ogsaa visitasene i nogen grad innskrenket i omfang. Dette dog ogsaa av den grunn at det i lengden blir umulig for biskopen naar han nektes prostens medvirkning, aa gjøre visitasen saa omfattende og inngaaende som ønskelig. Det er dog noget som ligger aapent i dagen, at menighetene ikke er tilfreds med en slik innskrenkning av visitasene. Jeg vil derfor haape at det kongelige Departement i en ikke altfor fjern fremtid tilbakekaller sin bestemmelse om at der ikke blir utbetalt prostene skyss- og kostgodtgjørelse naar de i overensstemmelse med visitasreglementet deltar i visitasene. I ikke ganske liten utstrekning har dog prostene av interesse for sin gjerning og for aa skaffe sig det fornødne kjennskap til forholdene i sitt prosti, paa egen bekostning fulgt med paa visitasreisene, likesom de i flere tilfeller paa egen bekostning har reist for aa innsette nye prester i deres embede, særlig naar det gjaldt begynnere i prestetjenesten. For disse er det av den største betydning at prosten baade innfører dem i menigheten ved tiltredelsesgudstjenesten, og at han kan sette dem inn i menighetsforholdene og orientere dem paa kontoret. Ennu gaar jo unge menn like fra eksamensbordet inn i sogneprestembeder.

Under visitasene blev avholdt ialt *42 gudstjenester* og 7 andre opbyggelige møter eller fester, gjennemgaaende overmaate godt besøkt; kun i et par tilfeller hindret været noget større fremmøte. I alle sogn blev der holdt særskilt *menighetsmøte,* ialt 20, alle undtagen i Tromsø umiddelbart efter gudstjeneste og gjennemgaaende særdeles godt besøkt. Det forekommer mig at menighetsbevisstheten er i fremgang.

Ved 39 gudstjenester *samtaltes med konfirmanter og* — eller — *skolebarn,* av hvilke var fremmøtt ialt 3 350, derav ca. 440 konfirmanter eller konfirmerte. Barnene er som regel interesserte og kvikke, de unge ofte

noget mere tilbakeholdne. Nogen særlig forandring med hensyn til kunnskapene har jeg ikke funnet i aarenes løp; men det merkes jo at der ikke lenger legges den vekt paa selve kunnskapstilegnelsen som tidligere; men denne nedgang maa visstnok sies i nogen grad aa opveies ved større forstaaelse; helt meningsløse svar forekommer sjelden.

Av *lærermøter* blev holdt 8 med 130 deltagere; i et par tilfeller var møter tillyst, men hindredes av uvær; en enkelt gang blev det sløifet fordi der ikke var tid til det. Et par ganger møtte saa faa at der ikke blev noget egentlig møte. Som regel er disse møter ganske interessante og fører skolens og kirkens folk sammen og skaper øket forstaaelse av fellesskap i arbeide og ansvar. Ved siden av lærermøtene blev gjort et par skolebesøk.

Forøvrig henvises angaaende menighetsforholdene i de visiterte menigheter til utskriftene av visitasprotokollene. Hvor prosten ikke er med som protokollfører især, kan dog disse bli temmelig mangelfulle.

Av *reiser utenfor visitasene,* som nu maa foretas for privat regning, skal anføres at jeg i januar deltok med preken og foredrag ved misjonsuke i Narvik. I juni paa samme maate ved Sjømannsmisjonens kretsmøte i Hammerfest. I oktober prekte jeg ved kirkejubileum i Skjerstad og deltok i Sjømannsmisjonsmøte i Bodø. I *Tromsø* var jeg dirigent ved det Norske Misjonsselskaps generalforsamling i juli, og prekte kort derefter ved Norges Lærerlags landsmøte her.

Ellers kom jeg til aa foreta en rekke reiser utenfor bispedømmet. I juni deltok jeg efter innbydelse i den nordiske konferanse som „Verdensforbundet for mellemfolkelig forstaaelse ved kirkene" avholdt i Bergen, og prekte herunder i en av byens kirker. Som en av de 7 representanter, der blev opnevnt til aa representere den Norske Kirke, deltok jeg i verdenskonferansen for «Faith and Order» i Lausanne 3.-20. august.

31. august til 5. september deltok jeg i 3. nordiske bispemøte paa Fritzøehus ved Larvik. 21.-25. oktober deltok jeg i den Norske Presteforenings generalforsamling i Trondhjem, og endelig holdt jeg i begynnelsen av november efter innbydelse fra „Olaus Petri-stiftelsen" i Uppsala et foredrag om nordnorske kirkeforhold og deltok i forbindelse dermed ved innvielsen av de nye biskoper i Linköping og Strängnäs.

Naar jeg har været hjemme i Tromsø, har jeg som vanlig i temmelig stor utstrekning deltatt i det frivillige kristelige arbeide.

Aaret 1927 har saaledes været et overmaate rikt, men ogsaa meget anstrengende arbeidsaar.

Prestenes arbeide. Hvad der lar sig anføre i tall, hentet fra prestenes dagsregistre, om det prestelige arbeide der er utført i hvert enkelt *prestegjeld,* ikke av hver enkelt *prest,* vil man paa omstaaende side finne en tabellarisk oversikt over. Som det vil sees, er det meget forskjellig i de forskjellige prestegjeld. Men saa er der jo i enkelte prestegjeld 2 prester, mens andre maa dele sin ene prest med ett og stundom for kortere tid endog to naboprestegjeld. Og folkemengden er høist varierende, fra 809 i Kjerringøy til 14 966 i Ofoten. Og samferdselsforholdene er ogsaa høist forskjellige, sommesteds slik at presten nesten ingen vei kan komme uten med store personlige utlegg, mens han andre steder nogenlunde lett efter

OVERSIKT OVER PRESTENES ARBEIDE I DE FORSKJELLIGE PRESTEGJELD I 1927.

Prestegjeld	Gudstjenester, ordinære og ekstraordinære	Messefall	Religiøse og kirkelige møter	Almindelige sykebesøk	Besøk i sykehus, gamlehjem o. l.	Skolebesøk
1. Bindal	29	32	8	7	–	–
2. Vik	40	20	62	50	–	2
3. Brønnøy	50	14	40	41	26	4
4. Velfjord	33	28	12	13	–	–
5. Vega	55	8	14	19	8	3
6. Tjøtta	45	17	5	10	–	8
7. Vefsen	72	4	77	75	42	–
8. Hattfjelldal	52	7	–	5	–	3
9. Hemnes	68	3	95	69	–	3
10. Mo	63	2	18	11	5	0
11. Herøy	62	3	43	13	3	0
12. Alstahaug	66	6	100	34	24	2
13. Nesna	66	2	66	25	–	2
14. Lurøy	60	8	77	12	11	6
15. Rødøy	41	21	13	8	–	3
16. Meløy	51	15	30	8	8	3
17. Gildeskaal	61	2	21	34	–	3
18. Beiarn	53	8	35	2	–	1
19. Skjerstad	52	11	49	85	– husb.	5
20. Saltdal	60	4	96	187	26 30	2
21. Fauske	82	40	83	158	41	11
22. Bodø	74	2	79	63	46 24	–
23. Bodin	91	52	64	12	17	1
24. Kjerringøy	35	24	48	29	–	2
25. Folda	61	1	31	18	–	–
26. Steigen	60	6	23	20	–	–
27. Hamarøy	61	5	101	75	–	4
28. Tysfjord	61	4	61	74	13	6
29. Ofoten	129	7	96	47	24	1
30. Lødingen	56	4	10	38	1	2
31. Vaagan	56	14	24	23	27	–
32. Gimsøy	17	44	6	–	–	–
33. Buksnes	47	14	0	3	8	2
34. Borge	59	6	51	28	–	5
35. Flakstad	52	10	11	11	6	6
36. Værøy	51	10	24	34	9	1
37. Hadsel	110	12	26	39	18	–
38. Bø	63	1	104	45	–	2
39. Øksnes	55	9	25	44	28	4
40. Sortland	61	2	22	15	8	0
41. Dverberg	70	0	27	35	4	3
42. Kvæfjord	62	2	64	56	–	3
43. Trondenes	70	0	36	37	15	2
44. Bjarkøy	64	3	10	130	4	4
45. Ibestad	63	4	53	28	22	–
46. Salangen	56	5	7	29	7	–
47. Tranøy	53	9	16	7	–	–
48. Berg	56	5	45	55	–	5

OVERSIKT OVER PRESTENES ARBEIDE I DE FORSKJELLIGE PRESTEGJELD I 1927.

Prestegjeld	Gudstjenester, ordinære og ekstraordinære	Messefall	Religiøse og kirkelige møter	Almindelige sykebesøk	Besøk i sykehus, gamlehjem o. l.	Skolebesøk
49. Lenvik	52	10	24	14	–	4
50. Maalselv	59	4	38	34	6	–
51. Balsfjord	55	7	40	25	–	4
52. Tromsøysund	60	5	51	72	108	10
53. Tromsø						
54. Karlsøy	52	10	18	27	2	4
55. Lyngen	60	1	14	25	6	3
56. Skjervøy	71	11	117	52	66	34
57. Loppa	36	28	17	8	–	–
58. Talvik	60	9	21	41	13	3
59. Alta	51	12	15	16	9	5
60. Kautokeino	38	23	19	14	6	3
61. Karasjok	47	14	37	14	15	5
62. Hammerfest	69	3	50	12	60	–
63. Maasøy	32	29	13	4	7	3
64. Kjelvik	32	29	60	15	56	–
65. Kistrand	35	26	8	–	6	–
66 Lebesby	45	20	10	10	–	12
67. Tana	61	1	0	12	5	2
68. Vardø	54	8	83	58	36	2
69. Vadsø	50	21	50	82	84	10
70. Nesseby	30	31	13	3	–	–
71. Sør-Varanger	60	3	27	30	25	1
	4087	725	2834	2754	1218	219

nordnorske forhold kan naa en stor del av sin menighet. *Det offentlige reisebidrag* og *bidraget til fiskeværbetjening*, hvorom nærmere senere, er derfor av stor betydning, selvom de ikke strekker langt: ti kommunene heroppe makter som regel meget lite, og privat skyss er vanskelig aa faa, ikke bare naar det gjelder bibellesninger og opbyggelser, men ogsaa naar det gjelder utførelse av kirkelige handlinger for private; dog er der ogsaa i det stykke stor forskjell paa de forskjellige steder.

Ved en sammenligning mellem de i tabellen opførte tall og dem som var anført i forrige aarsberetning, vil man se at der er ingen større forandring er foregaatt m. h. t. antall av avholdte *gudstjenester* og av *messefall;* det var nemlig først ved aarets utgang at ledigheten blev forminsket i nogen merkbar grad. Antallet av *religiøse* og *kirkelige møter*, av *besøk* o. s. v. er likeledes omtrent uforandret. Aaret har været et jevnt arbeidsaar med de vanskeligheter som nu i en aarrekke har gjort sig gjeldende. Men nogen *særlige* vanskeligheter har der ikke været; her er fremdeles et aapent og takknemlig felt for kristelig arbeide, ikke minst for prestenes.

Om følgene av den lønnsnedsettelse som prestene heroppe fra 1

januar 1928 likesom alle offentlige tjenestemenn faar, er det ennu for tidlig aa uttale sig. Men stillingen blir ikke lett, naar denne reduksjon kommer til efter innførelsen av prestegaardsavgiftene og ophevelsen av „Haalogalandstillegget", mens skattene vedblir aa være like høie eller endog stiger; verst er det for de prester som ikke faar sin lønn utbetalt av kommunene. Det viser sig at utveien med optagelse av kommunale laan til dekning av gjeld til presten ikke tiltaler herredsstyrene og at den er lang og omstendelig.

Menighetsforholdene. I siste kvartal av det forløpne aar fant *nye menighetsraadsvalg* sted. Valgene synes aa ha forløpet omtrent som tidligere og har ikke forandret raadenes karakter. Alle innberetninger foreligger ennu ikke; men det ser dessverre ikke ut til at deltagelsen i valgene har været større enn før, snarere det motsatte, hvad der er meget aa beklage. Det er dog tydelig at menighetsraadsinstitusjonen har bidratt til at menighetsbevisstheten begynner aa vaakne; ennu viser det sig kanskje mest i kravet paa at menigheten skal ha avgjørelsen i sin haand ved forskjellige anledninger, spesielt ved presteansettelse, men forhaapentlig vil det ogsaa komme til aa vise sig at der ogsaa mere og mere blir forstaaelse av menighetens eget ansvar for det kristelige liv og arbeide innenfor menigheten og videre utover.

Heller ikke 1927 kan opvise nogen større religiøs bevegelse, men paa flere steder mener man aa se en større tilslutning baade til de faste gudstjenester og de frivillige møter. Derimot viser dessverre *nadverdsøkningen* igjen nogen nedgang efter den foreløbige kulminasjon i aaret 1924 i den stigning som begynte 1919. Tallet ligger dog ennu betydelig over det minimum som aaret 1918 opviste.

Innmeldelser og utmeldelser av den Norske Kirke stiller sig omtrent som aaret før; de dissentersamfund som viser nogen større propagandavirksomhet, er fremdeles pinsevenner, adventister og metodister, men av nogen større betydning har ikke deres arbeide været. Den romersk-katolske kirke viser en tilgang paa 1, avgang paa 2.

Det nye *graduale* er nu innberettet innført ialt i 40 sogn, og er anskaffet i 1 eksemplar i de allerfleste kirker; enkelte kan der ennu finnes som ikke har det; men paalegg om anskaffelse blir da gitt ved visitasene.

Den reviderte Landstads salmebok var ved aarsskiftet innført i 36 sogn, mens 27 sogn ved avstemning om bytte hadde besluttet aa beholde den *eldre utgave,* og 1 sogn, Hattfjelldal, hadde besluttet innførelse av *Nynorsk salmebok.* I 48 sogn har man avgitt uttalelse om hvorledes *Blix-salmene* skal benyttes ved siden av den eldre Landstads salmebok. I en rekke menigheter har man saaledes ennu ikke foretatt noget skritt i retning av avstemning om salmebokbytte; jeg har ogsaa ansett det for det riktigste at man ikke har søkt aa forsere innførelse av nogen ny salmebok, men gitt menighetene tid til aa bli kjent med dem. Forøvrig har den vanskelige økonomiske tilstand heroppe i høi grad bidratt til at man nødig har villet gaa til innførelse av ny salmebok just nu.

Mens den nye alterbok paa lappisk og kvensk allerede forrige aar var anskaffet for alle menigheter hvor de kan faa anvendelse, er den nye *lappiske tekstbok* blitt færdig og omsendt i 1927.

De frivillige kristelige organisasjoners arbeide har i 1927 hatt økonomiske vanskeligheter aa kjempe med; men i alt vesentlig har det dog lykkes aa holde det gaaende uten større innskrenkning. Som allerede før nevnt hadde det Norske Misjonsselskap sin generalforsamling i Tromsø i juli med stor tilslutning. Foruten de vanlige krets- og sommermøter blev der i aaret for 2. gang avholdt „Vennestevne for Nord-Norge", dengang i Bodø i august maaned; ogsaa dette samlet mange deltagere. Forholdet mellem fast kirkelig arbeide og frivillig organisasjonsarbeide er uforandret godt.

Fiskeværbetjening. Til denne var i aaret stillet til raadighet kun kr. 4 238,20, der paa det allernærmeste blev benyttet, idet der utbetaltes som reisegodtgjørelse til 21 sogneprester og som lønn og reiseutgifter til 8 emissærer kr. 3 984,30, kfr. det under 21. desember innsendte regnskap. I 3 prestegjeld blev det til raadighet stillede beløp av forskjellige grunner ikke benyttet, hvorfor kr. 253,90 er uanvendt, kfr. det under 21. desember 1927 innsendte regnskap. Imidlertid viste det sig at den innskrenkning i betjeningen som var en følge av bevilgningen var saa knapp, gjorde at arbeidet en rekke steder maatte avsluttes alt for tidlig; det er derfor med tilfredshet at man har mottatt efterretningen om at bevilgningen i inneværende budgettaar ikke er saa sterkt beskaaret som den blev i det forrige paa grunn av overgang til regnskapsavslutning pr. 30. juni.

Feltpresttjeneste. Den utførtes ogsaa i 1927 paa samme maate som i det nærmest foregaaende aar, ved sogneprestene i Nesseby og Alta for Nyborgmoens og Altagaards ekserserplassers vedkommende, og ved soldathjembestyrerne Grønvedt, Stabell Horn og Uri paa plassene Sætermoen, Nygaardsmoen og Drevjenmoen. Der blev kun anvendt kr. 876,40, noget mindre enn beregnet, paa grunn av embedsledighet i Nesseby endel av tiden. Regnskap blev innsendt 26. november 1927.

Stiftskapellanene. Disses antall var ved aarets begynnelse 2 fast ansatte; ved aarets utgang var der ogsaa 2 fast ansatte og derti 3 konstituerte; av de to første betjente den ene det første halvaar sogneprest Tønders embede under hans stortingsophold; den annen betjente det hele aar det prestegjeld hvor sognepresten er suspendert. De 3 konstituerte betjente ledige embeder.

Svalbard. Forhenv. stiftskapellan Storaker fratraadte utpaa sommeren den stilling som det Norske Lutherske Indremisjonsselskaps utsending paa Svalbard, som han med dyktighet og troskap hadde virket i ca. 3 aar, og blev atter utnevnt til stiftskapellan i Haalogaland bispedømme. Som hans efterfølger ansatte Indremisjonen med det kgl. Departements approbasjon pastor M. Larsen Kammer, uteksaminert fra Misjonsskolen i Stavanger, som i nogen tid hadde betjent Kjerringøy sogne kall. Jeg kjenner forøvrig ikke til hvilke disposisjoner der er truffet med hensyn til ordningen av det kirkelige arbeide deroppe, idet jeg intet har hørt derom siden jeg 16. juli 1926 innsendte den forlangte betenkning om ordningen av øgruppens kirkeforhold.

Kirkene. Antallet av kirker, kapeller og til gudstjenstlig bruk innvidde hus var ved aarets begynnelse 176 og forblev uforandret. Forhaa

pentlig vil i dette aar tallet igjen stige noget, da iallfall skolekapellene paa Sjaanes i Tana og Varntræsk i Hattfjelldal nu maa bli ferdige til innvielse. Om restaureringen av Loppa gamle kirke er berettet tidligere i denne innberetning. Angaaende Kvalsund annekskirke, der har maattet stenges, fordi den ikke lenger med trygghet kan benyttes, da grunnen glir ut, er innberetning sendt gjennem stiftsdireksjonen. Noget lokale som kunde innvies som interimskirke, har ikke været aa finne, hvorfor det er meget om aa gjøre at kommunen settes istand til aa faa kirken flyttet. Jeg tillater mig i denne forbindelse i ærbødighet, men saa inntrengende som jeg kan, aa be om at saken angaaende opførelse av en kapellkirke for nybyggerne i Pasvikdalføret, antagelig helst ved Svanvik, ikke maa bli henlagt.

M. h. t. *kirkenes vedlikehold* er der i almindelighet tiltross for kommunenes vanskelige økonomiske stilling ikke grunn til aa klage. Overføringen av de kirker som tilhører det Nordlandske Kirke- og Skolefond, til vedkommende kommuner gaar det fremdeles smaaft med; dog synes det nu aa skulle kunne ordnes med Dverberg kirke.

Kirkenes bruk. I henhold til de gjennem prostene fra menighetsraadene mottatte innberetninger har bispedømmets kirker m. v. foruten av sine egne prester og biskopen været benyttet til sammenkomster om Guds ord, til kirkelige og kristelige møter og til kirkekonserter ialt tilsammen 373 ganger, hvilket er noget mere enn tidligere, da tallet har været omkring 300, men fremdeles er det altsaa gjennemsnitlig kun et par ganger om aaret for hver kirke; det naar kun op til vel halvparten av tallet paa aarets messefall. Her er den sterkeste opfordring til menighetsraadene til aa gjøre hvad de kan, forat Guds ord kan komme til aa lyde oftere i kirkene.

Ialt 36 ganger har en *legmann holdt preken i prestens sted* ved de forordnede gudstjenester (1926: 40 g.). *Fritt valgt tekst* ved høimessegudstjenestens preken har prestene tilsammen kun brukt 35 ganger (20 g. i 1926).

Offentlig nadverdforvaltning utenfor kirkehuset ved prestene er innberettet aa ha funnet sted 106 ganger; her er ikke saa liten stigning fra 1926, da tallet var 80.

I aarets løp er 1 *legmann* efter menighetsmøtets anbefaling *bemyndiget til aa utdele nadverden,* idet medhjelper J. F. Olsen, Røst, er tillatt aa utdele nadverden til syke og døende naar ingen prest er tilstede eller kan tilkalles; videre ønsket man ikke at bemyndigelsen skulde gaa. Der er nu ialt 7 personer som har saadan bemyndigelse, men kun 2 har i det forløpne aar fungert og ialt utdelt nadverden til 42.

Kirkelig statistikk for 1927. Under henvisning til omstaaende tabell skal jeg bemerke: Antallet av *døpte* er praktisk talt like lavt som i 1926; men prosenten av barn født utenfor ekteskap er dessverre igjen steget noget. Antallet av *konfirmerte* er sunket noget fra topptallet i 1926. Antallet av *ektevidde* er ogsaa sunket; her spiller sikkert de vanskelige økonomiske forhold inn. Derimot er antallet av *jordfestede* steget betydelig; men tallet i 1926 var jo ogsaa enestaaende lavt. Om antallet av *innmeldte og utmeldte i den Norske Kirke* er tidligere talt;

nedenstaaende tabell viser overgangen fra og til de forskjellige dissentersamfund:

Dissentersamfund:	Innmeldt i den Norske Kirke:	Utmeldt av den Norske Kirke:
Den Lutherske Frikirke	5	22
Frimisjonen	1	4
Metodistkirken	3	37
Baptistsamfundet	1	11
Pinsevennene	0	39
Adventistsamfundet	2	38
Plymouthbrødrene	1	1
Den Romersk-Katolske Kirke	2	1
Intet bestemt samfund	13	17
Opgave ikke gitt	7	21
Tilsammen	Innmeldt 35	Utmeldt 191

Kirkelig statistikk for bispedømmet.

1927 sammenlignet med de 4 foregaaende aar:

	1927	1926	1925	1924	1923
Døpte	6905	6884	7262	7601	7650
Derav født utenfor ekteskap	694	612	643	705	712
Konfirmerte	6115	6466	6364	6173	6312
Ektevidde par	1708	1789	1823	1835	1741
Nadverdgjester	25547	26904	25745	27782	27771
Jordfestede	3750	3369	3506	3648	3746
Innmeldte i statskirken	35	37	31	49	31
Utmeldte av statskirken	191	162	279	203	224

Sammenligning mellem bispedømmets forskjellige hoveddeler i aaret 1927

Landsdel	Hjemmeh. folkem. 1/12-20 tilh. statsk.	Døpte	Derav født u. ekteskap	% av alle døpte	Konfirmerte	Ektevidde par	Nadverdgjester	% av hele folketallet	Jordfestede	Indmeldt i statskirken	Utmeldt av
Helgeland	58019	1224	153	12,5	1287	275	4809	8,3	697	6	2
Salten	63334	1462	108	7,5	917	384	5973	9,4	768	5	2
Lofoten og Vesteraalen	48313	1149	133	11,6	1451	262	3005	6,2	567	5	5
Troms fylke	88524	1729	156	9,0	1661	506	7760	8,8	1115	12	3
Finnmark fylke	43712	1341	144	10,7	799	281	4000	9,5	610	5	3
Hele bispedømmet	301902	6905	694	10,0	6115	1708	25547	8,5	3750	35	19
% av folketallet	—	2,29	—	—	2,03	0,57	8,5	—	1,28	—	—

Med takk til Gud for hvad der visselig ved hans ord og ved daapens og nadverdens sakramenter er virket til liv og vekst i menighetene, selvom resultatene ikke alltid er synlige, ser vi med haap fremover, først og fremst fordi vi vet at hans trofasthet og naade er den samme, men ogsaa fordi vi ser hvorledes han nu driver arbeidere ut i sin høst, saa vi synes aa kunne haape paa, at vi snart ikke lenger skl behøve aa klage over presteløse menigheter i Haalogaland bispedømme.

28. februar 1928. *J. Støren.*

DE NORSKE MISJONER I 1927.

VED

A. OLSEN.

I. DET NORSKE MISJONSSELSKAP.

a) *Hjemlandet.* Heller ikke 1927 var noget lett aar for vaart eldste og største misjonsselskap i økonomisk henseende. Men misjonsvennene og de mange hundreder, ja tusener av foreninger har stort sett arbeidet med usvekket interesse og ved offer og troskap gjort, hvad de kunde, for aa holde inntektene oppe. Der er dog enkelte foreninger, næsten hvert aar, der under paatrykk utefra henfaller til „delingssystemet", og en og annen gaar helt over til andre organisasjoner. Det har ogsaa hendt, at kvinneforeninger, der tidligere arbeidet for misjonen, nu arbeider for tuberkulosesaken eller det Røde Kors. Men saa kommer der jo aar om annet en del nye misjonsforeninger til. Inntekten i 1927 utgjorde kr. 1 906 703,56 mot kr. 1 990 572,92 i 1926. Utgiftene var kr. 1 904 942,35. Regnskapet balanserer altsaa med et overskudd av kr. 1 761,21.

Aarets store begivenhet var selskapets generalforsamling i Tromsø 2.-5. juli, der hadde vunnet god tilslutning. Mange misjonsvenner stevnet dit ogsaa fra de syd for Trondhjem liggende kretser, dels med „Haakon VII", dels med det for anledningen leide skib „Yrjar". Saavel opreisen som opholdet i Tromsø og nedreisen var begunstiget av det mest straalende stille vær. Tromsø menighet med biskop Støren og domprost Nissen i spissen viste de tilreisende den største elskverdighet og gjestfrihet. Biskop Støren var dirigent, og visedirigenter var pastor P. Dreyer og kretssekretær H. Svebak. Prost E. Hove blev gjenvalgt som hovedstyrets formann. Likeledes de 4 medlemmer av hovedstyret, der efter tur uttraadte. De emner, der behandledes, var: „Forandring av regler for valg av deputerte til kretsmøtene", „Hvad kan vi gjøre for aa faa ungdommen mere interessert og med i misjonsarbeidet?", „Vaar Kinamisjon" og „Om eventuell oprettelse av nye kretser i vaart selskap". Alle spørsmaal fikk en inngaaende og tilfredsstillende behandling. De 2 kretser Bodø og Hamar bestemtes aa deles fra 1. januar 1928, saa der kommer 2 nye til: Helgelands med sete i Sandnessjøen og Oplands med sete i Gjøvik. Kristiania krets blev omdøpt til Oslo krets, og Trondhjems til Trøndelags. Ved misjonsprestene Strømme (Zululand), Andresen (Vest-Madagaskar), Bjertnes (Madagaskars Innland) og Dalland (Kina) blev der gitt „En oversikt

over, hvad der er utført, og hvad der ennu staar igjen paa vaare misjonsmarker". Endelig var der 3 foredrag paa programmet: „Hvad venter misjonens herre av sin menighet herhjemme?" (kretssekretær H. Svebak), „Misjonens plass i Guds menighets arbeide" (hjemmesekretær misjonsprest A. Olsen) og „Ikke ved makt og ikke ved kraft" (pastor P. Dreyer).

Generalforsamlingens høidepunkt blev ordinasjonen søndag formiddag 3. juli av 10 misjonskandidater, 9 for misjonsmarken og 1 for det hjemlige arbeide. Biskop Støren utførte denne, assistert av prester i kirkens og misjonens tjeneste. Misjonskandidat Furuly prekte. Foruten biskopen og de 10 ordinander var der 38 prester i ornat.

Aarets kretsmøter kunde sies aa være gode og opbyggelige og fraregnet ett (Skiens) var tilslutningen god. Det eneste spørsmaal hovedstyret hadde opstillet til behandling, siden det var generalforsamlingsaar, var: Vaar Kinamisjons stilling og fremtidsutsikter. Ellers var det emner av opbyggelig art, opstillet av hvert kretsstyre. Som vanlig blev en hel del fellesmøter og stevner avholdt. Ennvidere nevner vi de stevner flere kretser holdt for kvinneforeningsmedlemmer, saaledes i Oslo (over 500 deltagere), Trondhjem, Bergen, Kristianssund, Stavanger m. fl. Og de mange misjonsuker, vesentlig i byer, men ogsaa paa landsbygden. Endelig de 3 sommerkurser for Bibel- og misjonsstudium: Østlandets i Drøbak, Vestlandets paa Frekhaug ungdomsskole, og Trøndelagens paa Bakketun ungdomsskole. Alle hadde flere deltagere enn foregaaende aar.

Aa opgi foreningenes tall er ikke lett. Ved løselig overslag kan de vel settes til ca. 1 200 misjonsforeninger, ca. 4 500 kvinneforeninger, ca. 130 unges foreninger og ca. 900 barneforeninger. Selskapets arbeidere — hjemmeværende misjonærer, reisesekretærer, kretssekretærene og kretsemissærene, de kvinnelige reisesekretærer — har stadig været paa farten og utført et godt og trofast arbeide. Paa flere steder, især i Stavanger krets, har der været vekkelser ved selskapets arbeidere. Pastor Peder Dreyer sluttet 1. mai som kretssekretær i Bergens krets efter 20 aars dyktig arbeide. Han gikk da over til å bli hovedstyrets arbeider. Han efterfulgtes av sin mangeaarige hjelpesekretær, pastor Nic. Tvedt. Misjonsprest Sigurd Brun gikk ved begynnelsen av aaret over i prestetjeneste som res. kap. i Fredriksstad. Som kretssekretær ansattes i Oslo krets misjonsprest Ole B. Meyer, i Oplands krets pastor A. Mølbach (fra 1. januar 1928), og emissær J. Leknes blev konstituert i Helgelands krets (fra 1. januar 1928). Pastor Andr. Jakobsen sluttet som lærer ved Misjonsskolen i Stavanger efter 8 aars virke, da intet teologisk kursus blev satt igang.

Misjonsskolen i Stavanger hadde 10 elever i sin teologiske avdeling. I mai-juni holdtes avgangseksamen for disse. I skolens første avdeling var der 17 elever, optatt høsten 1926. De mottar undervisning 4 aar til artium efter de offentlige gymnasiers plan og skal derpaa gjennemgaa et 3 aars teologisk kursus. Hovedlærer for gymnasiet er lektor Omholt Jensen. Dessuten har der været timelærere i matematikk, naturfag, engelsk og tegning. Elevene deltar i søndagsskolen og forkynnerarbeidet.

Misjonsskolen i Oslo for kvinner tok i aarets løp op 3 nye elever; 3 maatte slutte før kurset var færdig, grunnet arbeidsnøden paa misjonsmarken. En søster, Selma Kolnes, blev innviet 10. juni som diakonisse

og reiste i slutningen av august til Frankrike for aa studere sproget. Søster Borghild Magnussen opholdt sig ved skolen til midten av desember. I september kom en ny elev, sanitetssøster Dagmar Bertelsen. 2 elever, Hjørdis Bøe og Anna Bauge, tok avgangseksamen mai-juni. Der innkom som frivillige gaver til misjonsskolen kr. 15 097,52. Forstanderinne var frk. Elvine Olsen og forstanderskapets formann pastor Schreiner.

9. oktober blev det nye, prektige misjonærhjem i Lyder Sagens gate i Oslo innvidd av biskop Lunde. Det kostet kr. 210 000 og stod da omtrent gjeldfritt. Blant dem, der gjennem aarene kraftig har arbeidet for aa faa dette hjem reist, kan nevnes: avdøde sogneprest A. Gundersen, professor A. Taranger, advokat Aage Schou og fru Hermana Schøning. Det tidligere misjonærhjem i Fastings gate 4 er gaatt over til aa bli alderdomshjem for misjonærer. Som bestyrerinne for misjonærhjemmet ansattes frk. Signe Taranger, og for alderdomshjemmet frk. Ellen Engh.

Ved redaktør M. Hustads (Mosjøen) initiativ blev en minnesten reist og avsløret 21. august i Hattfjelldalen over den første Afrikamisjonær Hans Chr. Knudsen. Misjonsprest E. Birkeli holdt avsløringstalen. Søndag 1. mai blev der paa Sogndals kirkegaard i Sogn avsløret en minnesten over fru Anne Cathrine Schreuder (biskopens mor) av sognepresten Johs. Brochmann, der hadde tatt initiativet til reisningen. Likeledes blev der i aaret avsløret en sten paa generalsekretær Jørgen E. Nilssens grav paa Vestre gravlund ved Oslo. Det aarlige raadslagningsmøte blev holdt i Stavanger 27.-29. oktober, hvor flere saker, bl. a. misjonsmarkenes budgetter, blev behandlet.

Blandt N. M. S.'s bortvandrede venner i aarets løp nevner vi: Skibsreder Jens M. Marcussen (Askerøy), gaardbruker Helge H. Tastad (Hetland), gaardbruker Ivar Helland (Rennesøy), gaardbruker Kr. Nyjordet (Vardal), klokker Rudolf Østvig (Aalesund), snekker Anton H. Elvestad (Rakkestad), sogneprest C. H. Krohn (Verdal), emissær Edit Holme (Asker), sogneprest G. Aagaard (Oslo), res. kap., fhv. misjonsprest Sigurd Brun (V. Fredriksstad), sogneprestene L. Larsen (Skedsmo) J. K. Storsteen (Glemmen), Th. Fretheim (Kraakstad), B. Weide (Rygge), N. Fog (Oslo) og H. Støp (Høland), lensmann Larsen (Varteig), prostinne Helga Selmer (Stavanger), Otto Skavholt (Rælingen) frk. A. D. Bassøe (Oslo), Rasmus Tjøsvoll (Aakra), lærer B. Borrevik (Stord) og fru misjonsprest Einrem (Stavanger). Dessuten nevner vi enkefru Büchsenschütz (Paris).

b) *Natal og Zululand.* Der var jevn fremgang i 1927, og der herskét ytre ro. Regjeringen stillet sig velvillig og la ingen hindringer iveie for arbeidet. Men paa det social-politiske omraade var aaret meget bevæget. Tilsynsmann Rødseth sier i sin aarsberetning: „En kommunistisk arbeiderforening har oversvømmet landet med sine agitatorer. Det ha gaatt som ild i tørt gress. Foreningen tar sikte paa aa bedre de sorte arbeideres kaar. Det er rosverdig og kan høilig trenges. Men naar disse agitatorer hisser folket op mot alle hvite, endog misjonærene, skyter de over maalet og skader sin egen sak. Og grunntonen er opposisjon mot alle europeere. De harsellerer over de „hvites Gud" og fraraader de sorte

aa yde noget til misjonen." Alt dette har, som rimelig kan være, skapt en misfornøiet og opsettsig aand, som man har merket ved de høiere skoler og blant menighetens arbeidere. Bevegelsen syntes dog ved slutningen av aaret aa legge sig noget.

Foruten kommunistbevegelsen har den ifjor nevnte begavede prest Lamula med en del andre gjort sterke angrep paa menigheten. De har faatt et par evangelister med sine menigheter til aa forlate misjonen. Den ene angret dog sitt overilede skritt. Paa enkelte steder er menigheten en del splittet, men de allerfleste menigheter staar fast.

I aarets løp døptes 1 312, og der var ved aarets utgang 945 katekumener. Antallet i 142 menigheter var 13 937 kristne. Man hadde under de 13 hovedstasjoner 130 bistasjoner, hvor regelmessige møter blev holdt, og 242 prekeplasser, hvor ennu intet forsamlingshus er opført. I virksomhet var 12 innfødte ordinerte prester og 114 evangelister. Kristenlivet er varmt paa mange steder, men der fins jo ogsaa steder hvor sløvhet hersker. Flere av de kristne gaar tildels ut i smaa flokker for aa opmuntre sine trossøsken paa andre steder. For de norske kolonister i Eshowe og omegn holdes gudstjeneste 1 gang maanedlig, og der ofres hver gang til misjonen. Inntekten til selvhjelpen utgjorde £ 2 095, — £ 223 mer enn i 1926, vel begrunnet kanskje i aarets gode avling.

Der var 114 skoler med 3 603 elever — en betydelig økning fra 2 751 i 1926. Av skolene er 39 statsunderstøttede, hvor lærerne lønnes helt av staten. Likeledes faar man en større sum til lærerskolen paa Umpumulo. En del skolehuser er opført i aarets løp. Umpumulo lærerskole (pastor K. Titlestad) har en mellemskole paa 3 klasser, standard 5, 6 og 7, der danner bindeleddet mellem barne- og lærerskolen med 25 elever, som „aldri forsømmer skolen i nogetslags vær", og dens eksamensresultater var de beste i kolonien. Saa er det den egentlige lærerskole med 3 klasser, hvorav den laveste kalles 3dje grad og den øverste 1ste. Skolen har som lærere 6 europeere, hvoriblant Titlestad og frk. Gilje fra vaar misjon, og 7 innfødte lærere og lærerinner. Ialt 89 elever. Som bekjent fra før, er skolen felles for N. M. S., Svenska Kyrkans Misjon, Berlinermisjonen — og fra 1928 ogsaa for Schreudermisjonen. Paa den felles evangelistskole paa Emmaus var 14 elever, hvorav 4 fra N. M. S., der uteksaminertes ved slutningen av aaret. Den felles presteskole paa Oscarsberg har været stanset siden mai 1924, men skal aapnes igjen i februar 1928.

Pikehjemmet paa Eshowe (fru Tvedt) er nu blitt internat for de kvinnelige elever paa middelskolen. Og husholdnings- og industriskolen sammesteds, der ledes av frøknene Larsen og Skavang, tar sikte paa aa dyktiggjøre unge zulupiker til aa bli dyktige husmødre. Der var ennu kun 7 elever, men de to damer har ellers meget arbeide i menigheten. Hjemmet for misjonærenes barn (fru Kure) i Durban hadde 18 barn i alderen 9-17 aar. De gaar paa de offentlige skoler, men mottar i hjemmet undervisning i norsk og religion. En liten forening „Regndropen", de har, innbragte ved basar kr. 500.

Der var poliklinikker paa Ekombe og Mahlabatini stasjoner. Paa Ekombe virket søster Elida Moe, assistert av frk. Bertha Nærø. Der be-

handledes 3 030 syke og blev avlagt 1 760 sykebesøk. Men man hadde ennu kun et par større gresshytter som sykehus. Paa Mahlabatini har søster Martha Palm et litet sykehus, hvor 125 syke har været innlagt og 2 049 har mottatt lægebehandling. Hun har ogsaa reist meget omkring og hjulpet syke.

Misjonsprest Kjelvei var en tid meget syk av dysenteri og blodforgiftning. Fruene Martha Nilsen og Gunhild Oftebo døde i aarets løp. Tilbake til misjonsmarken kom misjonsprest M. Titlestad og frue.

Tilsynsmann var misjonsprest P. A. Rødseth.

c) *Vest-Madagaskar.* Det kan sies aa ha været et godt arbeidsaar med stor fremgang for denne mark. Og „der er ikke tvil om, at en ny vaartid er i fremmarsj i Sakalavaland og Vestbara". Misjonæren (Fykse) i Morondava kaller aaret et „kirkelig kronaar". Aldri har der været døpt saa mange noget aar paa denne misjonsmark som i 1927, nemlig 1 032 mot 785 i 1926. Dessuten blev der optatt i menighetene en hel del tidligere fallne (296) og utstøtte. Statsstyrelsen har været meget velvillig. Selvhjelpen er kommet mer og mer inn i faste former, og der var god fremgang — ialt frcs. 130 489,65. Flere kvinneforeninger arbeider godt. I Vestbara gikk arbeidet godt fremover, idet arbeiderne var flittige og utførte godt arbeide. Kirkesøkningen øket ogsaa betydelig.

I Morombe blev 13 ansøkninger om rett til aa holde møter i privathuser innvilget av styrelsen, hvorved 40 byer er blitt aapnet for evangeliet. Men der var en del mangel paa innfødte arbeidere. Gledelig er det, at en hel del av de ville masikorostammer nu legges til menigheten. I julen var der en stor daap, idet 76 blev døpt i Tulear. 3 kirker blev bygd i Morombe distrikt. Paa Vest-Madagaskar var der ialt 191 menigheter med 9 016 kristne. Dessuten 490 katekumener. Der var gjennemsnittlig 7 781 kirkesøkende, og nadverden blev mottatt av 21 199. 23 prester og 178 evangelister var i virksomhet. Og der var 155 søndagsskoler med 3 658 elever.

Bibelskolen i Tulear avsluttet i juni sitt 2-aarige kursus, og 20 elever blev uteksaminert. Skolens bestyrer, Kopreitan, blev forflyttet til Innlandet for aa overta bestyrerposten av presteskolen paa Ivory. Nytt kull med 22 elever blev optatt i august, og tilsynsmann Østbye maa være midlertidig bestyrer. I Vestbara var der en ungdomsskole igang med 27 elever, der fullførte sin eksamen. Skolen i Tulear med 112 elever blev ledet av frk. Tveit. Paa katekistskolen i Morondava (E. Fagereng) var der 18 elever.

Det lille spedalskehjem Bekoake (frk. Kildal) ved Morondava hadde 15 syke ved aarets utgang.

Hjem fra denne misjonsmark reiste misjonsprestene P. Naastad og T. Nome samt frk. Sigrid Nilsen. Ut kom de nye arbeidere misjonsprest Skauge og frue samt frøknene Mimi Dahle og Valborg Wærsland.

Tilsynsmann var misjonsprest A. Østbye.

d) *Madagaskars Innland, Baraland og Østkysten.* Arbeidet paa denne største arbeidsmark gikk i det store og hele godt. Forholdet til

styrelsen var bra, og den dekket ogsaa i 1927 underskuddet ved spedalskehjemmets drift. En del avbrekk i arbeidet var der ved pesten, der hjemsøkte flere stasjonsdistrikter som Antsirabe, Masinandraina, Betafo, Soavina og Fandriana, saa kirker og skoler maatte lukkes for lengere eller kortere tid — i Fandriana hele 6½ maaned. Og den krevet ikke faa ofre, saavel av innfødte arbeidere som kristne. Paa adskillige steder led man under mangel paa menighetsarbeidere (katekister), især i Baraland og paa Østkysten. En ikke liten vanskelighet er det, at befolkningen i disse distrikter for en stor del befinner sig paa flyttefot. Fru misjonsprest Isaksen døde; misjonsprestene Klepp og Moen og frue var meget syke. Av innfødte prester døde der flere — den høitbegavede Rajoela (Ambohimasina), Rabary (Betafo), Ranoel (Ambato) og den unge Rajaona Rainiasy (Ifanadiana). 14 unge kandidater blev ordinert til prester, og man fikk 11 nye statsanerkjente lærere.

Resultatene av arbeidet har været gode over hele linjen, naar undtas Baraland og tildels Østkysten, hvor der har været en del stagnasjon og tilbakegang. Den aandelige bevegelse, der er utgaatt fra kvinnen Ravelonjanahary i Ambalavao, bragte stor velsignelse med sig ut over det meste av vaar misjonsmark. I Nosivolo skogstrøk — øst for Fandriana — ser det begynte arbeide lovende ut. Man har faatt 12 huser autorisert til aa holde møter i, og ca. 20 byer ber om kirke. „Det er ikke bare de enkelte som gaar over til kristendommen, men massene. Det ser ut som om der er en bevegelse i hele folket i retning av kristendommen." Betafo stasjon, den eldste i Madagaskars Innland, kunde 4. desember feire 60 aars jubileum. Mange kvinneforeninger og ungdomsforeninger arbeider, og selvhjelpen steg i 1927 med ca. 60 000 frcs. — til frcs. 570 042. Dessuten ydet menighetene ved innsamlinger frcs. 10 000 til de skadelidte ved cyklonen i Tamatave. Misjonsprest Isaksen fortsatte med opførelsen av den store stasjonskirke paa Antsirabe.

Statistikken viser en ikke ubetydelig stigning. Der blev døpt 6 727 (6 021 i 1926), og der var ved aarets utgang 3 425 katekumener. Antallet av konfirmanter viste ogsaa et gledelig tall — 2 224. Det gjennemsnittlige antall kirkesøkende var ca. 45 000 og det samlede antall nadverdgjester 121 090. Der var 945 menigheter med ialt 96 585 kristne. I virksomhet var 117 innfødte ordinerte prester og 935 katekister. Ennvidere var der 896 søndagsskoler med 24 347 elever og 85 dagsskoler med 5 651 elever.

Presteskolen på Ivory, der drives i fellesskap med den Norske Kirkes misjon fra Amerika, hadde i første halvaar som bestyrer misjonsprest Horne og i annet misjonsprest Kopreitan. Den hadde en forberedelses- og 2 teologklasser. I april-mai blev 24 uteksaminert fra øverste teologiske klasse, og i august var der optagelse av 14 i forberedelsesklassen og 28 i den teologiske avdeling. Ialt var der 67 elever. Foruten misjonsprest Kopreitan, var misjonsprest Danbolt, pastor Nesdal (amerikaner) og de innfødte prester Rajaobelona, Rainimilavonjy og Ramarosandratana ansatt som lærere. Fru Bakketun underviste, ved siden av misjonærfruene, elevenes hustruer.

Normal- og gutteskolen paa Antsirabe (pastor Büschenschütz) var

lukket februar-mars grunnet pesten. Der var 108 elever i normalskolen og 353 i gutteskolen — tilsammen 461. 11 kandidater tok første avdeling av statseksamen og 13 annen avdeling. Ved den felles normalskole i Fianarantsoa var frk. Ella Ebbell ansatt. Hun hadde 25 normalskole-elever paa sitt internat. Fra katekistskolen i Masinandraina (Klepp) blev 21 uteksaminert i november, men kun 14 bestod eksamen. Fra katekist-skolen i Fianarantsoa (Mørland) uteksaminertes 25 i desember, og kate-kistskolen i Vangaindrano (frk. Stafseth) hadde 26 elever. Pikeskolen paa Antsirabe (frk. Lavik) hadde 340 elever, stasjonsskolen i Alaka-miry (frk. Hansen) 220, Betafo (frk. Haug) 204, Ambato (frk. Halder-aker), Fianarantsoa (frk. Ueland) 192 og Farafangana (frk. Rugseth) 122 elever, for aa nevne de største skoler. Paa den høiere pikeskole (frk. Høyem) var 42 elever, fordelt paa 3 klasser, og paa blindeskolen (frk. Frøholm) paa Loharano var 14 blinde.

Hospitalet (frk. Osnes) paa Antsirabe var lukket 2 maaneder grun-net pesten. 2 av de beste innfødte pleiersker, der hadde arbeidet i 20 aar, strøk med. Der var i aarets løp innlagt 987 patienter, og paa poliklinik-ken behandledes 8 442. Der var ansatt en madagassisk læge, 2 norske og 6 innfødte sykepleiersker. Paa spedalskehjemmet „Mangarano" (søster Sina Løken) var 721 spedalske, hvorav 672 var kristne. 20 blev døpt i aarets løp. 3 norske diakonisser var ansatt. Paa barnehjemmet for de spedalskes friske barn var 77 barn. Søstrene Marie Føreid (nu hjemme) og Sina Løken fikk fortjenstmedalje av den franske stat for sitt opofrende arbeide.

Trykkeriet i Tananarive bestyrtes først av direktør Ths. Jørgensen og ved dennes hjemreise av sønnen Sophus. Der blev trykt 101 000 ekspl. av bøker. Dessuten bladet „Mpamangy" („Besøkeren") i 3 150 ekspl. og dets julenummer i 4 200. Der utførtes ogsaa adskillig aksidensarbeide for private, for staten etc. Trykkeriet gir bra overskudd.

Hjem fra denne misjonsmark reiste direktør Ths. Jørgensen, misjons-prest Horne med familie, misjonsprest Overskott og frue, fru Bakketun og søster Ragna Indrebø. Ut kom misjonsprest O. Strand med familie, samt de nye misjonsprester Joh. Jørgensen og T. Skarpaas med fruer, og A. Ruud samt frøknene Ingrid Helland, Marie Wæraas og Elisabeth Øk-land (J. Nielsens forlovede).

Misjonsmarkens tilsynsmann, Fred. Bjertnes, sluttet paa Mada-gaskar og reiste hjem efter 35 aars utmerket arbeide, hvorav 15 aar som tilsynsmann. Hans navn vil være innskrevet i vaar Madagaskarmisjons historie ved det fremragende arbeide, han utførte, for selvhjelpen og ved aa faa den madagassiske kirke organisert tiltopps. Efter hans hjemreise har misjonsprest O. Strand været tilsynsmann.

e) *Hunan i Kina.* Som det vil være alle bekjent, var aaret 1927 i høieste grad urolig, og vaare misjonærer maatte i begynnelsen av aaret efterhvert dra nedover til Shanghai. Kommunistene utøvet et redsels-herredømme i Hunan, og dette syntes aa naa høidepunktet i april. I den maaned blev en hel del stasjoner tatt i besittelse. I Changsha distrikt blev 5 bistasjoner uten videre konfiskert. I de andre stasjonsdistrikter

blev de enten okkupert eller stengt. I Ningsiang blev alle steder, med undtagelse av et, bygningene okkupert, laant eller stengt. I Taohwalun stasjonsdistrikt blev presteboligen røvet og de andre utenlandske huser okkupert. Middel- og gutteskolen blev laant. Paa barnehjemmet, hospitalet og blindeskolen kom der bort tøi for ca. 650 dollars — ellers fikk disse institusjoner lov til aa fortsette sitt virke. I Yiyang blev samtlige stasjoner og bygninger okkupert eller laant. I Tungping distrikt blev pikeskolen laant av byen til en smaaskole, og paa en av bistasjonene blev evangelisten drevet ut og maatte reise. I Sinhwa distrikt blev 5 bistasjoner og flere bygninger ved hovedstasjonen laant. Tilsynsmannens hus i Changsha blev en tid okkupert av soldater. Kommunistene utførte et intenst arbeide for aa faa alle med i bevegelsen. Alle maatte melde sig inn i foreningen, selv barn. Og misjonens innfødte arbeidere var utsatt for de største legemlige og aandelige farer. Reaksjonen kom, da kommunistene begynte aa angripe offiserer og soldater, kvinner og barn, da brast taalmodigheten. De grep til motverge. Kommunistene hadde samtidig lagt planer om et stort blodbad i Changsha og andre byer, og bondehæren var paa marsj mot Changsha. Men 21. mai rykket oberst Hsü Keh Chiang inn i Changsha. Kommunistene blev fanget og henrettet, og de som undslapp tok flukten. Bondehæren blev drevet paa flukt. Soldatene angrep kommunistene overalt. De russiske raadgivere fant det best aa vende tilbake til Rusland — og der blev drevet et maalbevisst arbeide for aa utrydde kommunistene i Kina.

Under alt dette hadde de innfødte kristne det fryktelig ondt. Mange blev truet paa livet, en maatte tilbringe lengere tid i fengsel. Dog, stort sett, greidde de kinesiske kristne stillingen meget godt, ikke minst de, som stod med det største ansvar. Især maa pastor Liang's og Yang Chiah Yuen's dyktige og trofaste arbeide i utsatte stillinger, mens misjonærene var borte, fremheves. Et lysglimt i all elendigheten var det, at det var et godt risaar, og prisene var saa lave, som de ikke hadde været paa lang tid. Da de verste skyer hadde spredt sig, bad de innfødte i Hunan misjonærene om aa komme tilbake og opta arbeidet igjen. Og da de kom til stasjonene i september-oktober, fikk de en hjertelig og rørende mottagelse. Stort sett gikk de kristne lutret ut av trengslene. Naturligvis var der en del, der falt fra eller blev sløve, men mange viste beundringsverdig mod i trengslene, og mange arbeidere utførte sin gjerning i høieste grad tilfredsstillende, saaledes i Changsha. I Ningsiang var de kristnes liv i stor fare, og paa Taohwalun reddet de vaare bygninger og holdt arbeidet sammen. Paa Yiyang stasjon maatte menighetsarbeiderne flykte for aa redde livet, men de kristne holdt hemmelige gudstjenester for aa styrkes. Paa Tungping viste de kristne „stor frimodighet og tillit" til Gud. I Sinhwa distrikt maatte møter og gudstjenester innstilles flere maaneder — paa hovedstasjonen et halvt aar.

Alle skoler var naturligvis lukket. Barnehjemmet paa Taohwalun (frk. Kvam) mistet en 9 aars pike, der blev tatt av en offiser til slavepike. Ellers blev barna der holdt sammen av frk. Pan. Ved aarets utgang var der 37 barn. Presteskolen paa Shekow var lukket fra midten av mars — alle elever reiste, men den blev igjen aapnet ved slutningen av aaret.

Blinde- og vanføreskolen hadde 30 blinde, 5 krøplinger og 2 foreldreløse. Den var, i den tid misjonærene kunde opholde sig der, ledet av Thime, Smebye og Harstad til forskjellige tider.

Changsha hospital blev holdt gaaende efter doktor fru Gottebergs avreise ved innfødte læger. Fra 1. oktober blev ledelsen overtatt av doktor frk. Mortensen. Der var 117 innlagt paa hospitalet og 3 788 besøkte poliklinikken. Yiyang hospital var ved begynnelsen av aaret lukket i 2 maaneder. Saa var doktor Liang hospitalets bestyrer. Kommunistene beredte dog mange vanskeligheter for ham og betjeningen, og de forlangte 1 000 dollars i kontanter. Og de vilde, at patientene ikke skulde betale for medisin og ophold. Da de ikke kunde faa penger, vilde de ha madrasser og sengklær. Man fikk intet tilbake av disse og tapte saaledes saker for 500 dollars. En ny klinikk blev aapnet i Yiyang by. Paa hospitalet var innlagt 488 patienter og poliklinikken besøktes av 3 500. Paa Sinhwa poliklinikk (søster Anna Indrebø) var der 873 besøk og paa Ningsiang (søster Emilie Caspersen) 863. De 2 nevnte søstre pleiet saarede i Hankow i juni.

At fruktene maatte være mindre under de fryktelige forhold enn tidligere aar, er naturlig. Der blev døpt 172 og ved aarets utgang var der 8 297 kristne og 975 katekumener. Ydelsene til selvhjelpen var $ 911 mindre enn 1926 — ialt $ 2331,29.

Som følge av uolighetene reiste mange hjem — en del dog, fordi deres ferietid var kommen. Det var fruene Fitje, Gilje og Havstad med barn, doktor fru Gotteberg, frøknene Vinsnes, Rokke, Stabell, Jakobsen, Tou og Flatla, doktor Hübotter, søster Ester Berg, misjonsprest Torset og frue, misjonsprestene Gjønnes, Meyer, Sinding, Hertzberg, Bugge og Kolberg med familie samt diakon Thime med familie.

Tilsynsmann var misjonsprest J. Gotteberg.

Organ: „Norsk Misjonstidende" (kr. 5,00 pr. aar).

II. DEN NORSKE SUDANMISJON.

a) *Hjemlandet.* Som i tidligere aarganger gjort opmerksom paa staar denne misjon tilknyttet det Norske Misjonsselskap. Selskapets hovedstyre utfører det under administrasjonen hørende og sørger for misjonærer til arbeidsmarken. Misjonen har dog en særskilt hjelpekomité i Oslo, der innsamler midler, og denne tas paa raad i viktigere saker. Den bestaar av 9 medlemmer, hvis formann er sogneprest Joh. M. Wisløff. Dessuten av sekretæren, misjonsprest J. Nikolaisen, og emissær O. Langeland. Den siste er 98 aar og blev paa landsmøtet i Bergen (1924) valgt til permanent æresmedlem av hjelpekomitéen paa grunn av sitt lange og trofaste arbeide for Sudanmisjonen. Der er ogsaa distriktskomitéer i Oslo, Kristianssand, Stavanger, Bergen og Trondhjem. Som emissærer hadde man Thorleif Fink, der dog ut paa høsten gikk over til Indremisjonen, og Chr. Ottesen. Dessuten reiste sekretæren (Nikolaisen) meget. Misjonen har størst tilslutning i Vestfold, Østfold og Telemark og paa Vestlandet omkring de 3 største byer: Bergen, Haugesund og Stavanger. Ennvidere

omkring Kristianssand og Trondhjem. Et større kretsmøte for det Bergenske blev avholdt paa Voss. Foreningenes tall anslaas til ca. 200. Inntektene i 1927 var kr. 62 210,90 (kr. 71 985,29 i 1926).

b) *Kamerun.* I Kameruns høiland har man de 2 stasjoner: Ngaondéré og Tibati. Paa begge var dog gjerningen ennu i sin vorden. Misjonsprest Oseland fortsatte bebyggelsen av Ngaondéré stasjon, der ligger høit og fritt, ca. 400 meter utenfor bygrensen. Likeledes arbeidet misjonær Flatland i Tibati, hvor man fikk administratorens tillatelse til aa velge det høieste punkt utenfor byen, med misjonærboligen, der blev fullført av doktor Skuldberg. Det har været vanskelig aa faa den nødvendige arbeidshjelp grunnet de omfattende veiarbeider, som paagikk. Likeledes de nødvendige materialer. Misjonærene har været meget optatt med sproget. Oseland var kommet saa langt, at han kunde begynne aa preke paa Mbumsproget. Han oversatte katekismen og deler av bibelhistorien og begynte med sproglige forarbeider som ordsamling og nedtegnelse av grammatiske regler. Flatland har talt paa Hausasproget og virket ved friluftsmøter.

Doktor Skuldberg, der med sin frue kom ut i slutningen av aaret, begynte straks med lægearbeide. Han var saa heldig aa komme ut like før en ny lov utkom, som forbyr læger uten fransk lægediplom aa virke der i kolonien. Han har nemlig studert i Skotland og har engelsk doktoreksamen. Loven har ikke tilbakevirkende kraft, og han har full frihet til aa praktisere. Hjem fra misjonsmarken kom misjonær Flatland. Misjonsmarkens leder var misjonsprest Oseland.

Organ: „Lys over Sudan" (kr. 2,00 pr. aar).

III. DEN KRISTNE MISJON BLANDT KINAS BUDDHISTER.

a) *Hjemlandet.* Misjonen kunde ved utgangen av sitt annet arbeidsaar se tilbake paa en virksomhet med øket interesse saavel fra deres side, der støttet andre misjoner, som fra dem, der hittil hadde staatt utenfor direkte misjonsarbeide. Der var ialt ca. 1 400 inntegnede medlemmer, og gjerningen blev ellers støttet ved ca. 50 foreninger. Bladet „Buddhistmisjonen" hadde ca. 2 000 abonnenter.

Et meget energisk arbeide blev utført gjennem misjonens direktør Jacob B. Natvig, fru Anna Reichelt — og tildels misjonær N. Thelle — der har reist og talt misjonens sak i vaart land. Den siste driver paa med sine studier. Et større sommerstevne, foruten mange andre møter og stevner, blev avholdt paa Heimtun folkehøiskole, Fiskum, med ca. 50 deltagere. Misjonens generalforsamling blev holdt i Oslo i mai, og hovedkomitéens aarsmøte sammesteds 28.-30. oktober. Hovedkomitéen danner bindeledd mellem de 3 i misjonen deltagende land, Danmark, Sverige og Norge, og bestaar av 2 representanter fra hvert land samt fra misjonsmarken. Fra Sverige møtte misjonsdirektør G. Brundin (formann) og kyrkoherde Filip Lundahl, fra Danmark prost Hans Koch og forlagsbokhandler Fr. Gad, og fra Norge pastor F. Stabell og sogneprest N. B.

Thvedt. Som representant fra misjonsmarken var tilstede misjonær N. Thelle. Dessuten misjonens tillitsmenn professor K. B. Westman og misjonsprest Arthur Hertzberg samt direktør Jacob B. Natvig. I forbindelse med dette møte holdtes 30. oktober et høststevne. Den danske tekniker Aksel Hamre blev ansatt som Reichelts medarbeider efter Thelle.

Misjonen led det store tap aa miste sin formann pastor Mikael Hertzberg, der døde 11. august. Pastor Fr. Stabell rykket da op som formann. Aarets inntekt fra de 3 lande var kr. 46 931,15 — noget mindre enn i 1926.

b) *Kina.* Reichelt og Thelle fortsatte fra aarets begynnelse til henimot slutningen av mars sitt virke i Nanking. Men der var overmaate urolig som følge av borgerkrig, og saa kom sist i mars stormen. Arbeidet maatte innstilles, og Reichelt og Thelle maatte i dagene omkr. 24. mars forlate Broderhjemmet, idet de var truet paa livet. Efterstrebt av sydtroppenes soldater, holdt de sig under den største dødsfare skjult i 26 timer. Saa lykkedes det dem endelig aa komme nedover til Shanghai. Reichelt foretok senere en inspeksjonsreise til Nanking for aa undersøke forholdene. Men det viste sig umulig aa kunne opta virksomhet igjen. Husene paa Ching Fong Shan var ødelagt, og Broderhjemmet var alskillig ille medfart. En av hans innfødte medarbeidere, Cheng Tsing, fortsatte dog i Nanking.

Reichelt omgikkes meget med planer om muligheten av aa henlegge virksomheten til et sted utenfor Kina, men dog saa nær dette som mulig. Han var ogsaa en tur i Japan, bl. a. i dets gamle hovedstad Kyoto, hvor han preket evangeliet for store skarer av buddhistiske studenter og andre og fikk knytte adskillige forbindelser. Thelle var imidlertid reist hjem. Reichelts virksomhet blev nu henlagt til Shanghai. I oktober leiet han og flyttet inn i 9 Route Admiral Courbet i den franske koncessjon. I første etasje var et mindre mottagelsesværelse og et større, som blev innredet som kapell. Dette blev innviet 23. oktober. I 2. etasje var tilsvarende værelser, der benyttedes til soverum og arbeidsrum. Heldigvis var en del saker blitt spart under stormen i Nanking, bl. a. kirkeklokken, og de blev gjort bruk av paa det nye sted. Blandt hans hjelpere var den teologiske kandidat Shen Chin-fo, utdannet ved den felles presteskole i Shekow. Reichelt hadde noksaa mange besøk av buddhister, og der kom mange til møter og søndagsgudstjenestene, og det følтes, at flere droges mot Kristus.

Organ: „Buddhistmisjonen" (kr. 2,50 pr. aar).

IV. SCHREUDERMISJONEN.

a) *Hjemlandet.* Fra 1. januar 1927 overtok den Norsk Lutherske Kirke i Amerika ansvaret for misjonens ledelse og drift. Fremdeles skulde den dog motta støtte fra Norge, og misjonens generalsekretær Chr. Dons og dens organ „Zuluvennen" fortsette som før. Flere kvinneforeninger utfører et trofast arbeide, og der ydes en del ved ofringer og kollekter. No-

gen emissær hadde man ikke, men generalsekretær Dons talte saken nu og da i Oslo og omegn. L. M. F. bestemte paa sitt 25 aars jubileum aa ville yde kr. 1 800,00 aarlig til Entumeni pikehjem (Caroline Astrup). Søster Petrine Solvik meldte sig til misjonens tjeneste, og efter konferanse med styret i Amerika blev hun antatt. Nevnes kan det, at der blev reist en minnesten (ved sogneprest Johs. Brochmanns initiativ) paa Sogndals kirkegaard i Sogn over fru Anne Cathrine Schreuder, f. Smith, mor til biskop Schreuder; stenen blev avslørt 1. mai. Blandt misjonens bortvandrede venner kan nevnes de 2 søstre, frøknene Christine og Claudine Lund. Schreudermisjonens formann var sogneprest E. Diesen. Dons var ogsaa kasserer. Inntekten var kr. 27 140,78.

b) *Zululand.* Ogsaa 1927 bød paa adskillige vanskeligheter. Foruten mangel paa midler til arbeidet kan nevnes de mange nye politisk-industrielle og religiøse bevegelser. Den politiske arbeiderbevegelse fra Rusland kom „som en voldsom flom over de innfødte og voldte adskillig røre og forvirring endog blandt de innfødte kristne", og „baade kristne og hedninger syntes aa være besatt av en ond aand og samledes paa søndagene i tusenvis for aa lytte til de ophissede talere av innfødte agitatorer". Og der var adskillige, der sluttet sig til, baade av ledere og kristne. Dog, ikke lenge efter begynte de kristne aa faa forstaaelse av, hvor det bar hen.

Ogsaa de mange religiøse sekter skaffet meget bekymring og bragte forvirring, og de holdt gjerne paa med sitt feltrop: „Bort fra den hvite mann! Sorte mann for sorte hjerter og sinn!"

Ennvidere manglet man arbeidere. Efter misjonsprest Norgaards avgang hadde man ingen til aa bestyre Biyela stasjon. Og flere misjonsarbeidere var syke. Pastor H. Otte paa Kwahlabisa led av feber og hadde et par alvorlige operasjoner. Efter 30 aars uavbrutt arbeide vilde han ha trengt ferie. Fru pastor Ylvisaker var ogsaa meget syk. Søster Aasne Kvaale sluttet ut paa vaaren efter 5 aars arbeide, og Kwahlabisa blev uten kvinnelig medhjelp. Fru Falk-Moe overtok arbeidet paa Entumeni som sykepleierske og begynte med et litet dispensary. Pastor H. Astrup fylte 30. august 75 aar. Han tok avskjed og flyttet til Eshowe, hvorfra han med preken og undervisning tok sig av en bistasjon, Rekokotte. Der uttaltes et sterkt ønske om aa faa en læge og et hospital. Gjerne vilde misjonen ogsaa ha en representant ved den felles normalskole paa Umpumulo.

Paa flere steder trenges der betydelige reparasjoner eller nybygg. Saaledes var pikehjemmet paa Entumeni elendig og falleferdig. Paa Kwahlabisa trengtes saart en ny kirke. Ogsaa andre steder trenges kirker og skolehus, saa man kunde slippe aa samles under aapen himmel til gudstjeneste og skoleundervisning. For innfødte arbeidere trenges ogsaa en del boliger. En kirke av huggen sten blev bygget paa utstasjonen Kwa Mtolo, hvor pastor Samuel Ninela arbeider.

Arbeidet gikk dog tross de mange vanskeligheter godt og jevnt fremover. Flere og flere legges til menighetene, og mange kristnes liv synes aa vokse og utdypes. Evangelistskolen under pastor Johs. Astrups ledelse

var i virksomhet med 7 elever. Der blev i 1927 døpt 532, og de kristne tall var 6 775. Dessuten 401 katekumener. Gjennemsnitlig søktes guds tjenestene hver søndag av 3 065. Til selvhjelpen innkom 96 £. 10 misjo nærer, menn og kvinner, og 9 innfødte ordinerte prester var i virksomhe Dessuten 46 evangelister. Der var 50 skoler, hvorav 10 høiere, 3 pik og 3 guttehjem med ialt 1 391 elever og 37 lærere og lærerinner.

Doktor Birkeland fra den Norsk Lutherske Kirke i Amerika besøkt misjonsmarken i august-oktober. Efter mange forhandlinger og henve delser under hans besøk til myndighetene kom man til klarhet over d vanskelige eiendomsforhold og fikk opsatt de nødvendige dokumenter fo aa faa eiendommene innregistrert som misjonens. Der blev dessuten ord net med et nærmere samarbeide med de andre lutherske misjoner: N. M S., Svenska Kyrkans Misjon og Hermannsburgermisjonen. Samarbeid blev etablert i presteskolen paa Oscarsberg og lærerskolen paa Ump mulo samt m. h. t. lærebøker, salmebøker m. m. Superintendent var p stor Johs. Astrup.

Organ: „Zuluvennen" (kr. 2,00 pr. aar).

V. DET NORSK LUTHERSKE KINAMISJONSFORBUND.

a) *Hjemlandet.* Som de andre norske misjonsselskaper har ogsa dette faatt føle tidenes økonomiske trykk i 1927. Misjonens venner o foreninger arbeider dog med iver og troskap, og mange „ofrer" virkel for at de nødvendige midler kan komme inn, og Herrens gjerning for satte uten innskrenkning. Beretningene fra de forskjellige kretser g ogsaa stort sett vidnesbyrd herom, og det sies gjerne, „det har været godt arbeidsaar" eller „arbeidet gaar sin jevne gang" o. s. v. Gledel er det, at der fra ikke faa steder, hvor „Forbundet"s emissærer har virk meldes om større eller mindre vekkelse — vi nevner saaledes: Bagn Valdres, Lesja, Follebu, Bud og Bjørnsund, Vistdal, omkring Gjøv Raade og Høland. Og da er der godt haap for fremtiden, selv om in tektene gikk betydelig ned det aar. De utgjorde kr. 674 724,63 — 1 184 700 mindre enn i 1926. Man kunde dog avslutte regnskapet ut underbalanse.

Forbundet avholdt sin generalforsamling i Kristianssand 30. juni 3. juli, og den var meget vellykket. Der møtte 164 deputerte, dog ing nordenfor Trondhjem. Dirigent var rektor H. Kaarstad og visedirigen lærerne Mugaas (Ekersund) og Nielsen (Bergen). Til nye medlemm av fellesstyret istedetfor de uttredende: bakermester Kasper Andres (Gjøvik), kjøpmann J. Blindheim (Bergen) og L. Gulbrandsen (Osl valgtes: misjonær E. Osnes (Fjellhaug), stasjonsmester Østbye (Dra men) og bakermester Kasper Andresen (Gjøvik). Der blev gitt meddele om de fra Misjonsskolen sist utdannede — de venter med aa reise ut der blir mere rolige forholde i Kina og virker imidlertid hjemme. Misjo skolen bestemtes til aa begynne høsten 1928 med nytt kursus. Til Kris lig Gymnasium bevilgedes kr. 3 000 pr. aar. Dessuten blev der holdt fo

drag av generalsekretær Brandtzæg (nettop hjemkommet fra Kina) og misjonær E. Osnes om „Misjonsarbeidets nuværende stilling i Kina og vaar opgave som misjonsfolk", og av sekretær Daasvand om „Barne- og ungdomsarbeidets stilling i misjonen". Næste generalforsamling bestemtes til Drammen i 1930.

Alle aarets kretsmøter hadde vunnet stor tilslutning. Ogsaa fellesmøter og stevner var godt besøkt. En mengde offeruker blev avholdt i byene og paa landsbygden. Der blev holdt ledermøter bl. a. i Kristianssund 7. januar og paa Aandalsnes 3.-6. november. Likeledes holdtes et sommermøte paa Fjellhaug 22.-26. juni.

Saavel bibelskolen som ungdomsskolen paa Fjellhaug begynte 3-maanedlig vinterkursus 10. januar med henholdsvis 36 og 35 elever. Et praktisk kursus blev avholdt 20. april—15. juni med 30 deltagere. I oktober begynte et 6-mdrs. vinterkursus ved ungdomsskolen med 39 elever og et 3-mdrs. kursus ved bibelskolen med 23 elever. Likeledes var ungdomsskolene i Kvaas, Nærbø og Rødde igang, hver med et par kurser og 20-40 elever.

Endvidere nevner vi, at den 18. desember i Fredriksstad blev innvidd „Seiersten misjonshus" og 27. desember et misjonshus i Øvre Hobøl — begge opført for Kinaforbundet. Som ny kretssekretær for Nordlands krets blev antatt sogneprest L. Vaagdal, Saltdal, fra 1. januar 1928. Oslo og Bergens kretser feiret i aaret 25 aars jubileum.

Blandt misjonens bortvandrede venner herhjemme nevner vi: Anton Kinn (Oslo), fru Theodine Amalie Olsen (Mandal, mor til misjonslæge Olaf Olsen), snekkermester A. O. Steen (Kristianssand), rektor Henrik Kaarstad (Volda), Harald E. Lundem (Bagn) og Kristian Frøyland (Sokndal).

b) *Honan og Hupeh* (Kina). Paa misjonsmarken har det været overmaate vanskelige og fortvilede forhold, og saavel misjonærer som ikke minst de kristne har gjennemgaatt meget. Allerede ved aarets begynnelse i maanedene januar-mars var der urolig. Og der var meget stans i misjonsarbeidet. Skolene i Laohokow maatte stanse, da den „røde agitasjon" sist i februar blev vodsom. Ogsaa i Künchow, Fanghsien m. fl. gikk agitasjonen høit. Byene Nanyang og Tengchow var beleiret i ukevis av røvere. Paa sistnevnte sted tok røverne adskillig fra Olafsons, bl. a. deres ringer, ur og 30-40 dollars. Og de kinesiske medarbeidere mistet alt sitt av sengklær, penger og matvarer. Stillingen for misjonærene blev dag for dag verre og verre.

Saa kom der sist i mars opfordring fra den norske sendemann i Peping om aa forlate arbeidsmarken og dra ned til kysten. Misjonærene var saa samlet til en ekstrakonferanse i Laohokow 26. mars og utover natten. Man enedes om, at misjonen for fremtiden skulde overlate ledelsen av de kinesiske menigheter til kineserne, at misjonens midler og misjonærene herefter vilde bli vidd til arbeidet blandt hedningene, reisevirksomhet og utdannelse av ledere — alt sammen med de kinesiske venner. Og saa valgte man to mann fra Honan og to fra Hupeh som

ledere av arbeidet, mens misjonærene var borte. Efter bønn og uten agitasjon valgtes omtrent enstemmig Liu Dao-seng og Han Siu-ging for Honan og Lu Da-gwai og Liu Dao-tang for Hupeh. De innviddes under haandspaaleggelse og bønn.

Efter aa ha ordnet med forskjellig, forlot saa alle misjonærer i et antall av ca. 50 samt barn, tilsammen 79, Laohokow og drog nedover. De ankom til Shanghai 16. april, hvor de slog sig sammen 2-3 familier. Der deltok de i virksomhet sammen med andre selskapers misjonærer og forsøkte aa være i føling med misjonsmarken best de kunde, især ved brevskrivning. Et par (Olafsons) drog over til Japan, en til Korea (Vik) og en til Chefoo (frk. Monsen). En hel del reiste hjem, da deres tur til hjemreise var kommen eller var nær forestaaende. Og flere hustruer og barn fant man ogsaa at det var best og billigst de tok hjemover. Saaledes reiste efterhvert i aarets løp misjonærene Lande, Mjelde, Karstad, Rich. Olsen, Straume, Lilletvedt, Gard og Ørstenvik med familier, student Faye, frøknene Hovda, Hovden, Friestad, Eikeskog og Nesje, fru Espegren og fru Skraastad med barn og fru Samset med sønn. 25 misjonærer og 8 hustruer blev igjen derute. I ventetiden optok de ogsaa en del virke blandt sjøfolk i Shanghai.

Mens misjonærene var borte fra stasjonene, hadde de kinesiske arbeidere og kristne en haard paakjenning, og mange led meget. I Nanyang distrikt blev flere kristne myrdet av røvere. Paa andre steder mistet de hvad de hadde. Alle stasjoner i Honan blev tatt i bruk av soldatene. Shihwakai stasjon blev plyndret, og stasjonen i Fancheng led meget. Likeledes blev Samsets kontor paa Poningai stasjon plyndret.

10. august reiste Andestad, Tveit og Espegren opover til feltet for aa faa oplysning om forholdene. Det lykkedes dem aa naa frem til Laohokow 13. september. De fikk en hjertelig mottagelse av arbeiderne og de kristne. Av de derværende 3 stasjoner var det kun Liangigay, der var opfylt av soldater. Ogsaa i det ikke fuldt færdige hospital var der soldater. Saa reiste de øvrige misjonærer opover i 3 partier i oktober, og alle stasjoner i Hupeh fikk efterhvert sine misjonærer igjen. Først sist i desember kunde man rykke inn i Honan, da der maatte underhandles lenge om flere stasjoners frigivelse — saaledes Tengchow og Nanyang. Blindehjemmet i Künchow hadde røverne og soldatene latt være i fred, antagelig for aa vise barmhjertighet med de stakkars blinde. Urolig vedblev det dog aa være mange steder, ikke minst i Laohokow.

Overalt blev dog misjonærene mottatt igjen med glede. De kinesiske ledere hadde stort sett greidd sin opgave godt og virket med troskap og til velsignelse. Og alle steder var der en kjernetropp som holdt fast, og disse var vokset i kristelig kraft og erfaring. Flere var lagt til menigheten, saaledes var et sted 21 døpt. Paa enkelte steder forlot de kristne sine kirker og samledes i privathuser, paa lofter eller i hestestalder til møter. I Fanghsien holdt de kristne søndagsmøter og samledes ofte til bønnemøter, og i Tenchow hadde der „intet innhugg været blandt de kristne" — heller ikke i Laohokow, hvor flere hedninger var blitt døpt. I Lushan hadde arbeidet gaatt hele aaret, og de kristne hadde selv bygget et nytt forsamlingshus, og selvhjelpen var gaatt frem.

Paa flere stasjoner var dog kristne, flere eller færre, falt fra. Under slike fortvilede forhold har det vært umulig aa levere nogen statistikk.

Misjonens tilsynsmann var misjonær Espegren.

Organ: „Kineseren" (kr. 5,00 pr. aar).

VI. DEN NORDISKE SANTALMISJON.

a) *Hjemlandet.* Misjonen har i aarets løp hatt adskillig fremgang ved at flere nye foreninger er sluttet til og nye venner vunnet. Der drives et intenst arbeide ved dyktige hjemmearbeidere, men der forekommer av og til klager fra andre organisasjoner over vel megen paagaaenhet. De hjemmeværende misjonærer har virket meget til misjonssansens fremme. Inntekten var kr. 427 400,81 — litt mindre enn i 1926: kr. 461 351,91.

Santalmisjonen kunde 26. september se tilbake paa sin 60-aarige rikt velsignede bestaaen. I den anledning blev der i Oslo holdt festligheter 18.-19. september: Jubileumsgudstjeneste i Vaar Frelsers kirke ved domprost Maroni og professor Vold og jubileumsfest i Calmeyergatens misjonshus. Dessuten hadde man gudstjenester med ofring i andre av hovedstadens kirker. I Bergen feiret man jubileet 25. september — likeledes andre steder.

Sommerens kretsmøter hadde vunnet god tilslutning. De var gode og opbyggelige og øket sikkerlig misjonsinteressen. Og sommerskolen paa Danvik Kristelige Ungdomsskole 10.-14. august hadde mange deltagere og var vellykket. Bergens misjonsforening feiret 4. februar sitt 50 aars jubileum, og en ny fellesforening for Salten blev stiftet 8. oktober.

Selskapets organ „Santalen" begynte fra januar 1927 aa utkomme i stort format omtrent som „Kineseren". Frk. Anna Jensen (Rødøy) utarbeidet 3 gode karter over Santalistan. Evangelist Bernt Haaland, tidligere i Vestlandske Indremisjon, blev ansatt som reisesekretær i Landsstyrets tjeneste. Frk. Bergliot Tangen, der hadde været Santalmisjonens hovedkasserer i 2 aar, fratraadte 6. april for aa gaa inn i ekteskap. Misjonær frk. Nancy Diesen ansattes i hennes sted, da hun ikke med det første kunde reise ut til misjonsmarken. Kretssekretær Thompson i Agder sluttet og blev erstattet av misjonær Tomas Olsen, tidligere i amerikansk misjonstjeneste i Afrika. Som reisesekretær i barnearbeidet ansatte landsstyret lærerinne frk. Margot Kvaase.

Grunnet sin frues sykdom kunde ikke misjonsprest Joh. Jensen vende tilbake til Santalistan. Av samme grunn kunde frk. Gerda Ring heller ikke reise ut. De har derfor traadt ut av misjonens tjeneste.

Blant misjonens bortvandrede venner nevner vi: lærer Østen Salomonsen (Oslo), sogneprest Birger Hall (Trondhjem), reisesekretær frk. Lovise Pedersen og kaptein Knutsen (Holmen i Bamble).

b) *Santalistan.* Det har været et overmaate godt og fruktbringende arbeidsaar, men man kunde sikkerlig ha sett enda større resultater, hvis man hadde hatt tilstrekkelige midler. Dørene har været aapne,

og gledeligvis viser der sig stadig en større og større offervillighet blandt de kristne, saa selvhjelpen gaar frem. Saaledes blev der i Joema ytet næsten det dobbelte av foregaaende aar. Likeledes gaar det i den retning godt frem blandt mecherne. Og mange er blitt døpt rundt omkring paa de forskjellige stasjoner og utstasjoner. Saaledes døpte man paa en liten utstasjon, Dun, først 10, senere 21, og der blev gjort en begynnelse til aa faa kirke paa dette sted. Ogsaa i Haraputa er døpt adskillige, og 80 blev konfirmert 1. mai. 28. august hadde man den første daap i den nye dam paa Narainpur.

Aa gi noget samlet tall over hvor mange der er døpt i aarets løp, vaager vi oss ikke til. Vi faar ingen statistikk i „Santalen", heller ingen aarsberetning samlet; vel trykkes der en i Santalistan paa engelsk, men det er vanskelig naar man skal summere de døptes tall fra hver enkelt stasjons beretning i denne. Der var dog 13 hovedstasjoner med ca. 17 000 kristne. Og i virksomhet var 35 misjonærer foruten 19 misjonærhustruer. Gledelig var det, at der ogsaa var mange i undervisning, saaledes blandt mecherne, efter hvad misjonsprest Winding beretter, og paa et sted, Boldi i Joema distrikt, var der 60-70 i undervisning.

En ny kirke blev bygget og innvidd i Mornai i Assamkolonien. Denne koloni, hvor misjonens store tehaver finnes, er 40 engelske kvadratmil stor, og der bor 8-9 000 mennesker. Den bestyres av misjonen efter kristne lover, og der er skoleplikt. Dans og drikk er forbudt. I Narainpur blev 27. mars en liten kirke innvidd, hvortil bengalerne hadde samlet midler, og Chondorpura kirke, der var blitt restaurert, innviddes 3. oktober.

En del mindre gledelige ting kan nevnes, saaledes hungersnøden i flere distrikter som Basetkundi, Dinajpur, Malda og Rijshai. I Saragaon er en hel liten Boromenighet gaatt tilbake til hedenskapet igjen. En prest, Bahadur i Joema, er avskjediget grunnet daarlig liv.

Skolene gikk meget godt, og der var mange elever i disse. De største er gutteskolen paa Kaerabani (misjonær Girtz) og pikeskolen paa Mahabo (frk. Anna Jensen) med henholdsvis ca. 300 og 200 elever. Bibelskolen (pastor Steinthal) i Benagaria avsluttet sitt 5te kursus med 7 elever. Et maanedskursus for prester og tidligere elever blev holdt i juli, hvor undervisning blev gitt av Steinthal, Kampp, Pederson, Gausdal og Kr. Ofstad.

Paa Mohulpahari blev bygget et litet hospital paa 7 værelser med 16 senger og en bred veranda, saa det medisinske arbeide blev betydelig lettet for doktor fru Bodding. Doktor Bøgh holdt paa aa ominnrede den gamle skolebygning i Benagaria til hospital. En dyktig hjelper hadde han i den innfødte læge Banerji. Saavel doktor fru Bodding som doktor Bøgh har utført et stort arbede blandt de syke og har flere tusen under sin behandling. I Soldoha spedalskeby, hvor gjerningen efter ingeniør Bøghs hjemreise ledes av diakon Bagge, var der ca. 220 spedalske. Der blev bygget et litet hospital paa 9 senger.

Hjem fra denne mark kom misjonsprestene Thu og Trømborg med familier samt frk. Asta Opsahl. Tilbake vendte tilsynsmann Rosenlund med familie og frøknene Anna Pedersen, Buttedahl (ny) og Rigmor Skat-Petersen (Kristiansens forlovede).

Misjonsmarkens tilsynsmann under Rosenlunds besøk i hjemmet var misjonsprest Joh. Ofstad.

Organ: „Santalen" (kr. 3,00 pr. aar).

VII. DEN NORSKE ISRAELSMISJON.

a) *Hjemlandet.* Arbeidet gikk som vanlig, støttet av en del foreninger og trofaste venner. Som vi i tidligere aar har nevnt, gjentar vi, at det er beklagelig, at denne misjonsgren aldeles glemmes av mange menigheter og kristne. Den burde jo i det minste ha sin aarlige dag i kirkene med offer paa alteret eller kollekt i bøssene, og det vilde være naturlig om 10. søndag efter Trefoldighet, da dagens tekster saa alvorlig minner om Israel, blev valgt.

Foruten sekretæren, sogneprest Hexeberg (Fiskum), der nu og da har talt om misjonen, især paa større møter, har man hatt sekretær Øgreid i virksomhet i de sydlige kretser, og emissærene Valvik og Væthe paa Vestlandet — i det Bergenske og paa Sunnmøre. Søster Margit Berg har ogsaa virket en del, især i sommermaanedene. Hjemmemisjonen holdt sin vanlige juletrefest i Osterhausgaten 3 i Oslo 4. januar, hvor ca. 80 jøder, voksne og barn, var tilstede. En del kretsmøter blev avholdt, saaledes for Bergens krets i Lervik (Stord) 25.-26. mai og for Skiens krets i Porsgrund 18.-19. juni. I hjemmemisjonen blev søster Margit Berg (Galatz) under sitt ophold hjemme ansatt som bestyrerinne av arbeidet i Osterhausgaten 3. „Misjonsblad for Israel", det eldste kristelige blad i Norge, gikk inn i sin 101. aargang.

Der blev holdt 2 internasjonale jødekonferanser i 1927: i Budapest 7.-13. april og i Warszawa 19.-25. april. Ved den første var formannen professor Ihlen som den Norske Israelmisjons representant tilstede, og ved den annen pastor Gisle Johnson. Mens Ihlen opholdt sig i Budapest, reiste landsstyrets viseformann sogneprest M. Wiig paa besøk til Galatz, hvor han var 3-4 dage, derpaa var de begge i Sofia (Bulgarien), hvor pastor Glückmann arbeider.

Blandt bortvandrede venner av Israelsmisjonen nevner vi sogneprest Ragnvald Gjessing, Oslo, den første norske jødemisjonær, og skibsreder Jens M. A. Marcussen, Askerøy.

Aarets inntekt var kr. 65 731,88. Dessuten kr. 5 186,74 til hjemmemisjonen.

b) *Budapest.* Her har pastor Gisle Johnson med dyktighet fortsatt arbeidet. De reglementerte offentlige gudstjenester var godt besøkt — og ogsaa de franske gudstjenester blev jevnlig besøkt av jøder. Johnson holdt foredrag i den jødiske forening — og i den engere forening holdtes samtalemøter om egne anliggender eller begivenheter i jødeverdenen. De i foregaaende aar holdte foredrag blev først optatt igjen utover høsten. 7 smaaskrifter blev i aarets løp utgitt av Johnson; et par unge menn solgte og utbredte dem. En ung jøde blev døpt.

Underetasjen i huset i Budapest blev innredet, saa kapellet blev

større, og man fikk et gjesteværelse. Det lille sakristi blev ogsaa utvidet og innredet. En betydningsfull begivenhet fant sted 11. desember, idet pastor Johnson i Budapest ordinerte Michael Glückmann (Sofia) til prest. Han hadde i sin tid døpt ham som barn, og G. blir den første innfødte lutherske prest i Bulgarien. Johnson deltok i „Israels Venner"s aarsfest i Basel siste uke i juni.

c) *Sofia* (Bulgarien). Her har jødemisjonæren pastor Michael Glückmann virket og vunnet god inngang og faatt mange venner. Og han vil gjerne faa utvide virksomheten mest mulig til omliggende byer. Et skrift „Messianic Light" utgis av ham. Mens professor Ihlen og sogneprest M. Wiig var hos ham, døpte Wiig paaskeaften 2 jøder og paaskedag et søsterbarn av Glückmann, saa der nu er en liten menighet.

d) *Galatz* (Rumenien). Man føler her sterkt savnet av en ordinert teolog. Lærerinne frk. A. Aniksdal og søstrene Margit Berg (kun i aarets begynnelse) og Olga Olausen har utført et dyktig og opofrende arbeide, den første vesentlig gjennem undervisning, og de 2 siste ved privatpleie, syke- og fattigbesøk m. m. Skolen for jødepiker maatte dessverre slutte, og den 23. juli feiredes eksamensfest, som ogsaa var avskjedsfest for elever og personale. Statens handelsskole for piker blev nemlig aapnet, og elevene søkte av praktiske grunner dit. Statseksamen faar de nemlig fritt, og skolepengene er kun det halve av, hvad misjonen må ha. Konemøtene og lørdagsforeningen har fortsatt, og flere nye deltagere er kommet til.

e) *Jerusalem.* Dr. Arne Jonsen har her sin virksomhet. Møtene var godt besøkt, men man trengte et større og mere centralt lokale til disse, der holdes lørdag og søndags formiddag. 2 jødiske menn blev døpt av dr. Jonsen, en i februar og en i mars, og optatt i den jødekristne menighet. I Moza har man en liten farm — men Jonsen er svært interessert i aa faa kjøpt mere jord til kolonisering i Palæstina for jødekristne. Han sendte, uavhengig av landsstyret, et oprop om hjelp her hjemme til dette, og der innkom 4-5 000 kr. mindre enn han hadde paaregnet (ca. 10 000 kr.). Landsstyret for Israelsmisjonen har dog intet med planen aa gjøre og intet ansvar. En lov traatte i kraft i Palæstina, ifølge hvilken der hersker full frihet angaaende overgang fra den ene religion til den annen.

Organ: „Misjonsblad for Israel" (kr. 3,00 pr. aar).

VIII. SEKRETÆRMISJONEN.

Da denne er tilknyttet Norges Kristelige Ungdomsforbund, har den samme styre som dette. Inntektene kommer inn ved særskilte møter i ungdomsforeningene eller gjennem spesielle misjonsforeninger innen disse. De utgjorde kr. 13 895,09 — en betydelig nedgang fra foregaaende aar.

Misjonens virksomhet i Kina maa vel foreløbig sies aa være avbrutt, idet frk. Ester Horjen og sekretær Sten Bugge kom hjem til Norge grunnet de urolige forhold, og skolevirksomheten maatte stanse. Sekretær Nicolai Kiær var tidligere kommet hjem. De reiste dog her hjemme og talte misjonens sak.

Organ: „Den unges venn" (kr. 5,00 pr. aar).

IX. SYKEPLEIERSKENES MISJONSRING.

Ringen gikk bra frem i 1927. Medlemsantallet naadde over 300. To nye grupper kom istand, en i Fredriksvern og omegn og en i Trondhjem, saa man hadde 8 grupper. Dessuten en hel del enkeltmedlemmer spredt over det hele land. En gruppe søstre finnes ogsaa paa Madagaskar. Den har kun ett møte om aaret, nemlig under den aarlige misjonærkonferens. S. M. R. er først og fremst en bønnering for søstrene paa misjonsmarken. Man underholder en sykepleierske ved Changsha hospital i Kina. Og man paatok sig aa lønne en norsk sykepleierske i N. M. S.'s tjeneste i Zululand, nemlig søster Borghild Magnussen, der har gjennemgaat Misjonsskolen for kvinner og senere været i England. Hun reiser ut 1928. Inntekten utgjorde kr. 2 596,00. Styret bestod av søstrene Lisse Getz, Aslaug Heggenhaugen, Johanne Høeg (formann), Lina Lerheim og Signe Taranger (kasserer).

Organ: „Lægemisjonæren" (kr. 5,00 pr. aar).

X. LÆRERINNENES MISJONSFORENING. (L. M. F.).

L. M. F.'s regnskap og aarsberetning gaar hvert aar fra oktober til oktober. Denne aarsoversikt omfatter derfor tidsrummet 1. november 1927—31. oktober 1928. Foreningen hadde et medlemsantall av 1 544. Av disse var 101 æresmedlemmer. 57 blev innmeldt i aarets løp, 39 meldte sig ut, 6 blev strøket og 19 døde — blandt dem misjonær Svanhild Nesje, der kom syk hjem fra Kinamisjonsforbundets mark i Kina. Der var 34 L. M. F.-grupper her hjemme. Dessuten finnes saadanne i Kina, Santalistan, Zululand og paa Madagaskar. Ca. 400 staar som spredte medlemmer. L. M. F.'s „Solstraaleforeninger" (barneforeninger) arbeider for barn ute paa misjonsmarken, for Israel, Omstreifermisjonen og barnehjem i Finnmark. Deres antall er sunket betydelig (39), men bidragene øket. Organet „Solstraalenes blad" utkommer med 10 nr. aarlig.

De 2 misjonærer Villa Vinsnes og Barbra Stabell, i N. M. S., som var hjemme fra Kina og underholdes av L. M. F., virket meget. Likeledes Randi Friestad, der tilhører det Norsk Lutherske Kinamisjonsforbund. Aasta Opsahl i Santalmisjonen, der ogsaa var hjemme, var mindre frisk.

Foruten disse 4 underholder L. M. F. 2 madagassiske lærerinner,

Ranoro paa Antsirabe og Elisabeta paa Betafo samt Emilie Larsen, der bestyrer Industriskolen for kvinner paa Eshowe i Zululand. Dessuten støtter man Caroline Astrups arbeide paa Entumeni, Zululand, med 100 £ aarlig. Som tidligere sendes foreningens organ „Misjonshilsen" til elever i 3.-klassene ved alle lærerskoler, for at de skal bli kjent med L. M. F. Og der holdes møter ved de fleste av disse ved L. M. F.'s grupper paa stedet. Foreningens bønnedag er siste lørdag i maaneden.

L. M. F.'s hjelpefond var paa kr. 17 689. Aarets renter blev brukt til aa dekke reiseutgifter for dets misjonærer til den nordiske Misjonskonferens i Helsingfors. I „Norske Kvinners Nasjonalraad" har man 2 representanter: frk. Polly Steen (Drammen) og frk. Julie Vinsnes. Dets representant i „Norsk Misjonsraad" er frk. Elvine Olsen, Oslo. Aarsinntekten var kr. 23 368,99. Av dette blev der ydet kr. 10 450 til N. M. S., kr. 2 000 til det Norsk Lutherske Kinamisjonsforbund, kr. 3 050 til Santalmisjonen og kr. 1 819 til Schreudermisjonen. Ialt kr. 17 319.

Formannen frk. Henny Dons tiltraadte i januar (1928) en reise til misjonsmarken i Zululand, bekostet av L. M. S. I hennes sted fungerte frk. Ragnhild Olsen. Sekretær var fru Anna Johansen Holthe og kasserer frk. Aagot Rognaas.

Organ: „Misjonshilsen" (kr. 2,00 pr. aar).

XI. DEN NORSKE KINAMISJON.

a) *Hjemlandet.* Misjonen arbeider i frivillig tilslutning til China Inland Missions grunnprinsipper og arbeidsmetoder, men er en helt selvstendig norsk misjon. Den ledes av en komité her hjemme paa minst 5 menn, hvis formann er predikant Alb. Lunde og sekretær og kasserer Johs. Gudbransen. Misjonsarbeidet er holdt gaaende paa vanlig maate gjennem foreninger — og en del stevner, der samlet mange mennesker. De hjemmeværende misjonærer utførte meget arbeide. Misjonshjemmet Shansi ved Roa st. holdtes aapent april-oktober for misjonærer og misjonsvenner under fru Støps ledelse, og dets regnskap viste omtrent balanse. Misjonens aarsinntekt utgjorde kr. 65 790,03 — ca. 14 200 kr. mindre enn i 1926. Utgiftene var kr. 68 456,96 — altsaa et underskudd paa kr. 2 666,93.

b) *Shansi* provins i Kina. I begynnelsen av aaret antok urolighetene en saa alvorlig karakter, at misjonærene saa sig nødt til aa forlate stasjonene og dra ned til kysten. Alle stasjoner blev derfor den største del av aaret staaende uten misjonær. Det gjør det naturligvis vanskelig aa gi en utførlig rapport. Arbeidet blev drevet normalt til april, da den norske sendemann i Peping tilraadet misjonærene aa forlate provinsen. De av misjonærene, der stod for tur til ferie i den nærmeste fremtid, benyttet da anledningen til aa reise hjem til Norge. Det var misjonærene Hole, Torjesen og Haug med fruer, fru Helgesen og frk. Syvertsen. De øvrige reiste ned til Chefoo, hvor de leiet sig et hus og opholdt sig. Arbeidet paa stasjonene blev saa overtatt av de kine-

siske ledere, som holdt det gaaende med møter, skole- og evangelisk arbeide paa stasjonene og ute i distriktene, —, og det gikk efter omstendighetene godt. Misjonærene benyttet saa tiden til sprogstudier og arbeide blandt folket omkring Chefoo. Der hadde de ogsaa en konferens 17.-18. august, hvor de bl. a. fattet beslutning om aa gi menighetene mere selvstendighet og aandelig og økonomisk ansvar.

I september blev det mulig for 5 misjonærer aa komme tilbake til feltet. Det var Ingwardo, Rinvold, Holth og frue samt frk. Kvarme. Men de hadde en strabasiøs reise. Tiltross for gjentagne forsøk blev reisen stanset for de andre, og de maatte bli i Chefoo resten av aaret. Krigen mellem Shansi og Fengtien brøt nemlig straks efter ut, og all forbindelse mellem feltet og utenverdenen blev avbrutt. Ellers var der fred, saa arbeidet kunde fortsette uten avbrytelser. De fleste kristne syntes aa ha staatt fast, men der var jo ogsaa dem, der ikke greide lutringen. De innfødte arbeidere arbeidet trofast, holdt møter, besøkte hundrevis av landsbyer og spredte bibeldeler, bøker og traktater. Ogsaa skolene holdt det gaaende. I Kolans stasjonsdistrikt øvet katolikkene sterk propaganda, og de fikk en del katekumener og kristne over til sig. Ved bistasjonen Paoteh forefalt en del uroligheter. Misjonen hadde 8 hovedstasjoner og en hel del bistasjoner med ca. 500 menighetslemmer og et lignende antall „interesserte". Saavidt vi forstaar var der 43 innfødte arbeidere, og i de 9 skoler var der 160 elever.

Organ: „Kinamisjonæren" (kr. 2,00 pr. aar).

XII. DET NORSKE MISJONSFORBUND.

a) *Hjemlandet.* Til D. N. M. er tilsluttet 53 menigheter med sine ungdomsforeninger og andre avdelinger, der ogsaa virker for hedningemisjonen. Man har følt haardt de økonomiske vanskeligheter, og de mange hjemreiser fra arbeidsmarken i Kina, som misjonærene var nødt til aa forlate, gjorde situasjonen saa prekær, at man saa sig nødt til aa redusere misjonærantallet, og misjonær Joh. Andersen og frue fratraadte 31. desember (1927). De øvrige hjemmeværende misjonærer reiste rundt i vaart land for aa styrke misjonsinteressen, og en del vekkelse har været aa spore. Der ofres meget av de forholdsvis smaa menigheter, og de har et par offerdager om aaret — og aarlige misjons- og offeruker sist i oktober. Misjonsforstander Abell reiste i august paa en turné til Amerika. Aarsmøtet holdtes i Kristianssund, var vellykket og hadde god tilslutning. Flere ungdomsforeninger, hvorav der er 38, underholdt en evangelist i Natal. Misjonsskolen paa Marstranderaasen (Lysaker), der utdanner arbeidere for det hjemlige arbeide og misjonsmarken, begynte 10. januar med 10 elever. John Christensen var bestyrer, og student Mathisen og frk. Magda Thomassen medlærere. En bok „Verdensmisjonæren Franson" blev utgitt av John Christensen. Inntekten i 1927 var kr. 45 704,00 — et underskudd av kr. 21 290,23 fra 1926-27. Formann var misjonsforstander Abell, og Odolf Larsen sekretær.

b) *Shensi i Kina.* Straks over aarsskiftet i 1927 var det saa urolig, at misjonærene maatte forlate sine stasjoner og dra ned til kysten. Kun en, Marie Syltevik, valgte aa stanse i Lungchuchai for aa vareta stasjonen og menigheten, pleie syke og hjelpe saarede soldater. Ialt behandlet hun 5 367 syke. Hun hadde 4 kinesiske medarbeidere. De øvrige 3 stasjoner — Shangchow, Shanyang og Lonan blev uten misjonær; de blev tatt i besittelse av soldater, og det meste innbo ødelagt. De fleste misjonærer reiste hjem, nemlig Joh. Andersen og frue, Riis og frue, Bredvei med familie, Gunvor Limi og Gyda Mjelve. Kun misjonær J. Nordmo og frue blev boende ved kysten i Kina i forventning av ro igjen i Shensi, men aaret 1927 bragte ingen saadan forandring. De har dog været mellemledd mellem styret i Norge og de innfødte og menighetene i Kina. Der er kommet opmuntrende meddelelser om de kinesiske kristnes utholdenhet i troen og arbeide for misjonens bestaaen samt for aa vinne sine hedenske landsmenn for Kristus. Nogen nøiaktig statistikk kan ikke gis som følge av urolighetene, men der opgis 20 utstasjoner og 16 organiserte menigheter med 572 kristne. Der var 25 innfødte medarbeidere og 13 frivillige hjelpere. I Lungchuchai var der 69 elever i skolene.

c) *Afrikamisjonen.* Virksomheten har foregaatt omtrent som før, og der har vist sig frukt av det arbeide, der er igang i Natal, Zulu- og Swaziland. Spørsmaalet om sammenslutning eller fortsatt samarbeide med S. A. M. (Amerika) har hatt en bred plass i styrets forhandlinger og korrespondanser. Resultatet blev fortsatt samarbeide i utvidet form. Hjem fra denne mark reiste frk. Dagny Iversen og misjonær Tveitan med familie. Ingen statistikk var innløpet, men paa to av hovedstasjonene, Ekutandaneni og Glendale, var der 12 utstasjoner og 238 kristne.

XIII. FORENINGEN „KVINNELIGE MISJONSARBEIDERE" I NORGE.
(K. M. A.).

Foruten aa virke blandt lappene i Tysfjorden, understøttet den frk. Bodil Biørns virke i Syria samt ydet bidrag til Santalmisjonen. Hver av disse hadde sin komité, mens frk. Marie Anker var formann for det hele. Kasserer var frk. Nico Hessen. Inntekten til de ytre misjoner utgjorde kr. 16 217,56.

Frk. Bodil Biørn, der fremdeles er avskaaret fra aa virke i Armenien, virker i Beirut i Syria, blandt de mange nødlidende armenske flyktninger.

XIV. NORGES FRIE EVANGELISKE HEDNINGEMISJON.

a) *Hjemlandet.* N. F. E. H. hadde sitt landsmøte under stor tilslutning i Oslo juli 1927. Flere unge har meldt sig til misjonens tjeneste, men grunnet de økonomiske vanskeligheter vaaget man ikke aa anta dem.

Det har nemlig været et overmaate trangt arbeidsaar her hjemme. Misjonær Henry Gulbrandsen og frue samt frk. Askje har reist meget og talt misjonens sak. Likeledes har misjonskandidat Sven Karlsen fartet rundt for aa samle midler til sin egen utreise. Aarsberetning og regnskap gaar som vanlig fra juli 1927 til juli 1928. Under formannen pastor Barratts reise til Amerika har viseformannen, forstander K. Bergfjord (Bergen), fungert. Sekretær er apoteker Ivar Witzøe (Grorud) og kasserer H. M. Sæther (Oslo). Inntekten i aarets løp var kr. 49 690,00.

b) *Indien.* Virksomheten er her knyttet til to felter, nemlig Chopda og Bharari, og der var 6 misjonærer. Der er utført meget arbeide ved reiser rundt til landsbyene. Stasjonsbygningen i Chopda er ennu uferdig, men tatt i bruk. Misjonær Trældal med familie er der. En av misjonærene (Cornelius) er efter ansøkning tilstaatt 2 aars permisjon, idet han er anmodet om aa overta lærerstillingen ved Svenska Alliansens misjonsskole i Nandurbar. I Bharari oppe i fjellene har 2 kvinnelige misjonærer virket ved spredning av bibeldeler, traktater og samtaler med den enkelte. Dessuten har de drevet søndagsskole. I India blev 5 døpt i aarets løp.

c) *Kina.* Man har der 2 hovedstasjoner, Sin-Pao-An og Yüchow, med 5 utstasjoner. Uroligheter hadde man like inn paa livet, og misjonærene maatte i juni-september (1927) forlate sine stasjoner. Forut var der vedtatt et forslag om, at de innfødte evangelister skulde danne et eldsteraad, som tok haand om arbeidet, hvis misjonærene blev nødt til aa forlate feltet. Som ledere valgtes David Li (Sin-Pao-An) og Wang-Chüe (Yüchow). Ellers er der, foruten ved almindelige møter, virket ved kvinnemøter, søndagsskoler m. m. 70 barn var i søndagsskolen i Sin-Pao-An. Frk. Karen Nordbye tok sig av syke, likeledes fru Rudolph, der er utdannet som sykepleier. Ialt behandledes 700 syke. Der var 11 evangelister og en del innfødte hjelpere. Ca. 17 000 bibeldeler og mange traktater blev solgt. Efter at misjonærene kom tilbake, har der ingen vanskeligheter været, og folket har vist dem tillit. Der døptes 35 i aarets løp.

d) *Kongo.* Man hadde 5 misjonærer der. Leder er G. Tollefsen. Hovedstasjonen er Nia Kaziba, hvor der er foretatt gjennemgripende forandringer m. h. t. husene. Der døptes 10 i aarets løp, saa de kristnes tall blev 23. I skolen var 300 barn, og paa barnehjemmet øket antallet fra 20 til 50. Frk. Aaen tok sig av de syke og behandlet 1817. Der er avlagt besøk i landsbyene, og ca. 500 har deltatt i møtene om søndagene. Man har søkt aa faa aapne en ny stasjon i Muganga, vest for Nia Kaziba. Staten har vist sig vennlig og yder misjonærene hjelp.

e) *Swaziland.* Arbeidet gikk jevnt uten nevneverdige vanskeligheter. Der var 7 misjonærer og 42 innfødte medarbeidere. Man hadde 3 hovedstasjoner, Ebenezer, New Haven og Betany, med 20 utstasjoner. Et kapell paa Betany blev innvidd. Der arbeidedes ved søndagsskoler og

sykebehandling. I 22 skoler var 409 elever. Ialt blev der holdt 3 25 møter. Der døptes 50 i aarets løp, og de „troendes" tall var 750.

Organ: „Korsets Seir" (kr. 8,00 pr. aar).

XV. DEN NORSKE EVANGELISK-LUTHERSKE FRIKIRKES KINAMISJON.

a) *Hjemlandet.* Komitéen for denne misjon har i aarets løp hatt møter. Den bestaar av 5 medlemmer, hvis formann er forstander H Røisland, Moss. Til aa virke for misjonen hadde man Petter Bye i 5½ maaned i det Nordenfjellske Presbyterium, og forstander S. Stigen ha reist i to maaneder mellem Bergen og Farsund. Dessuten har deres ny misjonær, Tideman Johnsen, der er utdannet paa Kinaforbundets skole været i virksomhet omtrent hele aaret. Det er tanken, at han høste 1928 skal reise ut til Kina. Aarets inntekt var ca. 25 000 kr., en betyde lig nedgang fra foregaaende aar. Kasserer var Carl Mortensen, Møller gaten 3, Oslo. Dessuten har Carl Bang i 4 mdr. virket blandt jøder Oslo og omegn, og arbeidet har været drevet ved besøk i forretninger o hjem, hvor samtaler har været holdt med gamle og unge. Ogsaa jøde paa sykehusene har han besøkt, korrespondert med flere, og spredt trak tater og nytestamenter.

b) *Kina.* Virksomheten foregaar vesentlig i byen Hsingan i pro vinsen Shensi. Mens de fleste selskapers misjonærer i Kina har maatte forlate sine stasjoner, paa grunn av uroligheter, har Frikirkens misjo kunnet fortsette i fred og ro og uhindret kunnet forkynne evangeliet i b og paa land. Arbeidet har været drevet ved preken, salg av kristeli litteratur, kurser for kristne og daapslærlinger, og ved aa ta sig av syk Man har leid hus til stasjon i byen Hanyin, to dagsreiser fra Hsingan Dessuten har man kjøpt kirketomt i Hsingan. I aarets løp blev 13 døp 11 voksne og 2 barn. De kristnes tall var 55. Der var 8 misjonære menn og kvinner. Dessuten i misjonens tjeneste 2 evangelister, 2 por nere og 2 bibelkvinner. Man savnet dog innfødte arbeidere. Hjem fr misjonsmarken reiste frøknene Sigrid Myklebust og Mirjam Danielsen Den siste trer ut av misjonens tjeneste. Tilsynsmann var misjonær C A. Sommernes.

Organ: „Budbæreren" (kr. 6,00 pr. aar).

XVI. DEN FRIE VESTLANDSKE KINAMISJON.

Denne lille misjon har sitt sete i Stavanger og byggmester H. Øg reid er dens formann. Misjonen støttes ved nogen faa foreninger pa Jæren og har ellers sitt centrum i forsamlingshuset „Arken" i Stavange hvor man har møter og en aarlig misjonsuke. Der finnes ogsaa en d venner i Oslo, der støtter gjerningen. Inntekt antagelig 3-4 000 kr.

Misjonens eneste misjonær var frk. Ellen Søiland fra Gjestal. Hu hadde sin virksomhet i Ping-Hsien i Nord-Kina. Der var voldsomme ur

ligheter i mars, men hun forsøkte allikevel aa bli paa sin post. Men i april maatte hun allikevel fortrekke og reise ned til havnebyen Tientsin. Derfra telegraferte hun efter reisepenger for aa reise hjem. Det var dog ingen heldig tid for henne aa forlate feltet, da hun stod oppe i byggevirksomhet og „ellers hadde hendene fulle av arbeide".

XVII. FRELSESARMEENS HEDNINGEMISJON.

Det er ikke saa lett aa gi nogen oversikt over denne virksomhet, der er internasjonal. Man staar jo i alle kristne land, hvor Frelsesarmeen virker, sammen i arbeidet for hedningemisjonen og støtter den med midler og arbeidere. I de ca. 130 korps, der fins i Norge, blev der ydet kr 51 244,47 til misjonen — adskillig nedgang, fra kr. 70 822,67 i 1926.

Frelsesarmeen driver misjon i India, Java, Celebes, Sumatra, Syd-Afrika, Chili og Syd-Amerika, og der var norske offiserer (misjonærer) paa alle disse marker. Antallet var 62 — én mere enn i 1926. Der meldes om fremgang overalt i arbeidet. Et stort og opofrende arbeide gjorde bl. a. den norske offiser Olsvik i Poeloe S. Tjanang, Sumatra, ved aa pleie og forbinde de spedalskes saar. Ut dertil reiste ogsaa i aarets løp ensein og fru Johansen. Misjonens sekretær er brigader J. E. Grande.

Organ: „Krigsropet" (kr. 8,00 pr. aar).

XVIII. MISJONSALLIANCEN.

(Utvidelse av Tsjilimisjonen).

a) *Hjemlandet.* Hovedkvarteret for misjonen var som tidligere Misjonshjemmet paa Stabekk. Den blev ledet av et styre paa 7 medlemmer, hvis formann var revisjonschef Karl Frang og sekretær H. Hjelm-Larsen. Predikant Lauritz Larsen og misjonær Edin Alfsen har virket meget her hjemme, især paa Sørlandet. Søster Anna Roe er antatt til tjeneste i Kina. Hun vil dog gjerne praktisere ved et hospital i Amerika, før hun drar videre. Aarets inntekt var kr. 73 343,59.

b) *Kina.* Der drives virksomhet i provinsen Tsjili, hvor hovedarbeidet samler sig om byen Kalgan. Ellers har man 7 stasjoner derute, 10 misjonærer og ca. 25 innfødte arbeidere. Og der har været virket ved møter, spredning av bibeldeler og traktater, behandling av syke og besøk i fengsler m. m. Da ingen aarsberetning utgis, er det vanskelig aa gi flere oplysninger.

c) *Jerusalem.* Her virker misjonær Sigurd Bjørness og frue blandt jøder og muhamedanere. En ny arbeider er kommet, Magnus Stokkevaag, der f. t. leser hebraisk i Tell Aviv.

Organ: „Misjonsvennen" (kr. 2,00 pr. aar).

XIX. DE NORSKE BAPTISTERS KONGOMISJON.

De i Norge værende 45 baptistmenigheter med ca. 5 000 medlemmer driver en betydelig hedningemisjon i Kongo. Komitéens formann var (saavidt vites) fremdeles M. A. Øhrn og sekretær O. J. Øie. Inntekten utgjorde kr. 24 334,00 i 1927, omtrent som i 1926 (kr. 24 513,87).

Det er vanskelig aa kunne gi nogen nærmere oplysninger om misjonen i Kongo for 1927. Tross henvendelse til ledelsen her hjemme (med svarporto), har vi ingen meddelelser faatt. Kun kan nevnes, at misjonen virker i Uele distrikt i belgisk Kongo, hvor man har de 2 hovedstasjoner, Bondo og Monga. Man hadde 8 misjonærer og en del innfødte arbeidere.

Organ: „Banneret" (kr. 7,00 pr. aar).

XX. MISJONSBESTYRELSEN FOR YTRE MISJON INNEN DEN BISKOPELIGE METODISTKIRKES AARSKONFERANSE I NORGE.

Som nevnt i tidligere aarganger av „Norvegia Sacra" er denne misjonsvirksomhet internasjonal, idet den arbeider sammen med de utenlandske kirkers misjon. Dessverre kan vi ingen oplysninger gi iaar, da vaar henvendelse til ledelsen i Oslo ikke er besvart.

NECROLOGIUM.

Pastor *Sigurd Brun* var født i Balsfjord i Nord-Norge 9. januar 1870. Han blev i 1889 student ved Kongsgaards skole i Stavanger, men gikk saa over i praktisk livsstilling, idet han i 2 aar utdannet sig som gartner i Oslo og nedsatte sig 1892-99 som handels- og anleggsgartner i Haugesund. Som saadan tok han annen-eksamen i 1898 og eksamen i hebraisk 1899. I 1901 begynte han aa studere teologi og tok teologisk embedseksamen og practicum 1905. Antatt i N. M. S.'s tjeneste, blev han ordinert 19. august 1906 og avreiste straks efter til Kina, hvortil han ankom 25. oktober samme aar.

Efter sprogstudium i Changsha bestyrte han 1908-15 Sinhwa stasjonsdistrikt, som dengang ogsaa omfattet Tungping's. Efter aa ha været hjemme i Norge 1915-17, bestyrte han Yiyang stasjon og distrikt 1920-24. Her hjemme virket han som reisemisjonær 1924-26. Av hensyn til sin store familie og fruens helbred saa han sig hindret fra aa vende tilbake til Kina. Sist i 1926 utnevntes han til residerende kapellan i Vestre Fredrikstad. Han tiltraatte januar 1927, men allerede 18. desember samme aar døde han, efter at han 14 dager før var rammet av slag, mens han stod paa prekestolen.

Brun var en lys og mild kristensjel, og hele hans virke var baaret av godhet og kjærlighet. En varmhjertet forkynner og en dyktig misjonær var han, og han var i høi grad avholdt blandt kinesere og medarbeidere blandt det norske kristen- og misjonsfolk og i den menighet, hvor hans virke saa snart blev avbrutt.